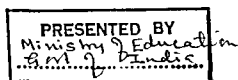

Buddhist Sanskrit Texts - No. 19

AVADĀNA-ŚATAKA

Edited by

Dr. P. L. VAIDYA

*Director, Mithilā Institute of Post-Graduate Studies
and Research in Sanskrit Learning, Darbhanga*

PUBLISHED BY

THE MITHILA INSTITUTE

OF

**Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning
Darbhanga**

1958

॥ अवदान-शतकम् ॥

मिथिलाविद्यापीठप्रधानेन
वैद्योपाह्वश्रीपरशुरामशर्मणा
परिशिष्ट-श्लोकसूच्यादिभिः संस्कृतम् ।

मिथिलाविद्यापीठप्रधानेन प्रकाशितम् ।

Copies of This Volume, postage paid, may be had from your usual Book-seller or from The Director, Mithila Institute, Darbhanga, on pre-payment either in cash, Postal Order or M. O. of Rs. 10.00 for Ordinary edition and Rs. 12.50 for Library edition

The entire cost of preparation and production of this Volume has been met out of a subvention kindly placed at the disposal of the Institute by 2500th Buddha Jayanti Celebration Committee and the Government of India, Ministry of Education. .

Printed by Laxmibai Narayan Chaudhari, at Nirnaya Sagar Press, 24-28 Kolbhat Street, Bombay 2, and Published by Dr. P. L. Vaidya, Director, Mithila Institute, Darbhanga, Bihar.

अनुक्रमणिका ।

Introduction in English and Hindi

IX-XVI

प्रथमो वर्गः

१-२९

१	पूर्णमद्रः	...	...	१
२	यशोमती	...	...	४
३	कुसीदः	...	...	७
४	सार्थवाहः	...	...	११
५	सोमः	...	...	१४
६	वडिकः	...	...	१४
७	पद्मः	...	...	१८
८	पञ्चालः	...	...	२०
९	धूपः	...	...	२३
१०	राजा	...	...	२६

द्वितीयो वर्गः

३०-५४

११	नाविकाः	...	...	३०
१२	स्तम्भः	...	...	३१
१३	जात्रम्	...	...	३३
१४	ईतिः	...	...	३५
१५	प्रातिहार्यम्	...	...	३८
१६	पञ्चवार्षिकम्	...	...	४०
१७	स्तुतिः	...	...	४२
१८	वरदः	...	...	४६
१९	काशिकबलम्	...	...	४८
२०	दिव्यभोजनम्	...	...	५०

तृतीयो वर्गः

५५-७७

२१	चन्दनः	...	...	५५
२२	पद्मः	...	...	५७
२३	चक्रम्	...	...	५९
२४	दशशिराः	...	...	६१
२५	सूक्ष्मत्वक्	...	...	६३
२६	शीतप्रमः	...	...	६६
२७	नाविकाः	...	...	६८
२८	गन्धमादनः	...	...	७१
२९	निर्मलः	...	...	७३
३०	घन्त्युस्वराः	...	...	७५

चतुर्थो वर्गः

७८-१०६

३१	पद्मकः	...	...	७८
३२	कवडः	...	...	८०
३३	धर्मपालः	...	...	८२
३४	शिविः	...	...	८३
३५	सुरूपः	...	...	८५
३६	मैत्र्यकन्यकः	...	...	८७
३७	शाशः	...	...	९३
३८	धर्मगवेषी	...	...	९६
३९	अनाथपिण्डदः	...	...	९९
४०	सुभद्रः	...	...	१०१

पञ्चमो वर्गः

१०७-१२७

४१	गुडशाला	...	...	१०७
४२	भक्तम्	...	...	१०९
४३	पानीयम्	...	...	११०
४४	वर्षघटः	...	...	११२
४५	मौद्रल्ल्यायनः	...	...	११३
४६	उत्तरः	...	...	११५
४७	जात्यन्धा	...	...	११८
४८	श्रेष्ठी	...	...	१२०
४९	पुत्राः	...	...	१२१
५०	जाम्बालः	...	...	१२३

षष्ठो वर्गः

१२८-१५४

५१	कृष्णसर्पः	...	...	१२८
५२	चन्द्रः	...	...	१३१
५३	सालः	...	...	१३४
५४	श्रीमती	...	...	१३६
५५	धरत्रम्	...	...	१३९
५६	शुकः	...	...	१४१
५७	दूतः	...	...	१४५
५८	महिषः	...	...	१४७
५९	उपोषधः	...	...	१५०
६०	हंसाः	...	...	१५२

सप्तमो वर्गः

१५५-१७४

६१	सुवर्णामः	...	...	१५५
६२	सुगन्धिः	...	...	१५७
६३	यपुष्मान्	...	...	१५९

६४	बलवान्	...	...	१६१
६५	प्रियः	...	...	१६३
६६	पद्माक्षः	...	...	१६३
६७	दुन्दुभिस्वरः	...	...	१६६
६८	पुत्राः	...	...	१६८
६९	सूर्यः	...	...	१७०
७०	मल्लपताका	...	...	१७२

अष्टमो वर्गः

१७५-२००

७१	सुप्रभा	...	...	१७५
७२	सुप्रिया	...	...	१७७
७३	शुक्ला	...	...	१८०
७४	सोमा	...	...	१८२
७५	कुवलयया	...	...	१८५
७६	काशिकसुन्दरी	...	...	१८८
७७	मुक्ता	...	...	१९०
७८	कचङ्गला	...	...	१९२
७९	क्षेमा	...	...	१९४
८०	विरूपा	...	...	१९७

नवमो वर्गः

२०१-२३०

८१	समुद्रः	...	...	२०१
८२	सुमनाः	...	...	२०३
८३	हिरण्यपाणिः	...	...	२०५
८४	त्रिपिटः	...	...	२०८
८५	यशोमित्रः	...	...	२१०
८६	औपपादुकः	...	...	२१३
८७	शोभितः	...	...	२१७
८८	कष्किणः	...	...	२१९
८९	भद्रिकः	...	...	२२४
९०	राष्ट्रपालः	...	...	२२७

दशमो वर्गः

२३१-२६४

९१	सुभूतिः	...	...	२३१
९२	स्थविरः	...	...	२३३
९३	हस्तकः	...	...	२३९
९४	लेकुञ्चिकः	...	...	२४१
९५	संसारः	...	...	२४४
९६	गुप्तिकः	...	...	२४७

९७	विरूपः	...	...	२५०
९८	गङ्गिकः	...	...	२५२
९९	दीर्घनखः	...	...	२५५
१००	संगीतिः	...	...	२६०

प्रथमं परिशिष्टम्—कल्पद्रुमावदानमालायां सुभूत्यवदानम्	...	२६५
द्वितीयं परिशिष्टम्—Stereotyped Constituents of Stories	...	२९७
तृतीयं परिशिष्टम्—श्लोकसूची	...	३०५

INTRODUCTION

(1) THE EDITION

THE AVADĀNAŚATAKA or Century of Noble Deeds of Lord Buddha was edited by Dr. J. S. Speyer of Leiden University (Holland) and published in the Bibliotheca Buddhica III, in 1906-9 (B in marginal references). The present edition is based on this edition, with such modifications as required by modern trends of thought and advance in textual criticism. For fixing his text Dr. Speyer utilised four Mss., three in Nepalese and one in Devanāgarī scripts and fragments of a fifth. He utilised also the Tibetan and Chinese translations, Féer's French translation of the work, as also the texts of the Divyāvadāna, Kalpadrumāvadāna, Bhadrakalpāvadāna, Aśokāvadāna, Vicitrakarnikāvadāna, Ratnāvadānamālā, Dvātrimśatyavadānamālā and Avadānakalpalatā of Ksemendra. His careful study of this vast material has given us a very readable text of this work. Many of his foot-notes may appear to be superfluous now as textual criticism has made a great advance since the days of Speyer; they only indicate a very methodical handling of his Mss. material. I have retained as many of his foot-notes as appeared to me quite necessary.

(2) THE AVADĀNA LITERATURE

The term Avadāna, Sk. Apadāna, primarily means good, illustrious, heroic or noble act. It sometimes designates *Buddhavacana* and constitutes seventh of the twelve *Dharma Pravacanas* of Sanskrit Buddhism. There must have been a vast literature under this class of which only a fraction is preserved in Mss. We have got only four works in print, viz., Divyāvadāna, Jātakamālā, Avadānakalpalatā and the present work. A few more are printed here and there. It appears from references in the Kalpadrumāvadānamālā, tenth story of which is printed here in Appendix I, that some scholars specialised in this class of literature and were known as Avadānārthakovidā (St. 162) or Avadānika (St. 106), just as some monks were called Suttantika or Ābhidhāmmika or Suttadhara and Vinayadhara. The Avadāna type of literature, is closely related to the Jātaka literature with this difference that Jātaka stories usually refer to the past life of Buddha as Bodhisattva, while in avadānas Buddha himself plays an important role.

The Avadānas and Jātakas do not belong to the higher plane of Buddhist teaching; they do not pretend to afford scope for higher philosophical study or meditation, and hence perhaps works like Jātaka, Apadāna, Petavatthu, Vimānavatthu, Buddhavaṃsa, Cariyāpiṭaka, Theragāthā and Therīgāthā do not find place in Siamese Tripiṭaka. They are found to have a place in the Vinaya and Sutta Piṭaka in their Pali and Sanskrit versions.

The Avadāna literature can be classified into three types, two of them canonical and the third post-canonical. The first is to be found in Vinaya texts or Sūtras in the episodes or examples of rules. The Divyāvadāna belongs to this class. The second canonical type is represented by Apadāna and Jātaka. The third is represented by all later collections of avadānas or single avadānas, remnants of which in Sanskrit constitute only a small portion of what once existed.

(3) THE AVADĀNASĀTAKA AND ITS TRANSLATIONS

The Avadānaśataka, according to Wessillief, belongs to the first preaching period of Śākyamuni, indicating a high antiquity of the work. It was translated into Chinese in the first half of the 3rd century A. D. as stated in Nanjio's Catalogue, No. 1324. In Avadāna No. 83 there is a mention of Dīnāra as a minted coin (lakṣanāhataṃ dīnāradvayam). This indicates that the present collection must be placed later than the beginning of the Christian era. It would not be far from wrong if we place the date of the present work at about 100 A. D. The Tibetan translation of the Avadānaśataka is found in Tanjur, Mdo. XXIX. Burnouf drew attention of scholars in his work *Introduction à l' Histoire du Bouddhisme* and gave translations of portions from it. Léon Féer published a translation of the whole work in French in AMG. Vol. XVIII, using the Tibetan translation. Dr. Speyer frequently refers to this translation as well as personal correspondence with Féer in his notes in deciding doubtful passages of the text. He has also utilized the Divyāvadāna, and several unpublished avadānas in manuscripts.

(4) THE CONTENTS

The stories in the Avadānaśataka are divided into ten sections or vargas of ten stories each. The fifth story is unfortunately lost in the original Sanskrit, but is preserved in its

I should like to draw the attention of the reader to a chronological statment in story No. 100, in which the time which elapsed between Buddha's Parinirvāṇa and the days of Aśoka and Upagupta is mentioned as hundred years, while the tradition as recorded by Buddhaghosa, with a detailed chronological data, gives this to be 218 years. A good deal of the text of Nos. 40 and 100 has been borrowed from a Sanskrit redaction of the Mahā-parinirvāṇa Sūtra. There are similar parallelisms; e. g., a portion of No. 99 is equal to Majjhima Nikāya No. 74, and of No. 90 equal to No. 82.

There is one more point to be noted. The difference between Avadānaśataka and other Avadānamālās is that the authors of the latter works were followers of Mahāyāna. The introduction of Bodhisattvas among attendants of Buddha, references to Amitābha and Sukhāvati in those works clearly prove this point.

Mithila Institute, }
Darbhanga, }
20-1-1957 }

P. L. V.

भूमिका

१ सम्पादन

अवदानशतक अथवा भगवान् बुद्ध के सत्कर्मशतक का सम्पादन लीडेन यूनिवर्सिटी हॉलैंड के डा. जे एस् स्पेयर ने किया और उसका प्रकाशन १९०६-९ में Bibliotheca Buddhica III में हुआ था। यह संस्करण, उक्त संस्करण का आधार लेकर वर्तमान विचारशैली और ग्रन्थसंस्कारपद्धति में प्रगति के दृष्टिकोण से उपयुक्त सपरिवर्तन के साथ प्रस्तुत किया जा रहा है। मूल आवृत्ति में ग्रन्थनिश्चिति के लिये डॉ. स्पेयरने चार मातृकाओ का उपयोग किया था। जिनमें से तीन नेपाली में और चतुर्थ देवनागरी लिपि में थीं, अशत प्राप्त पंचम मातृका का भी उन्होंने उपयोग किया था। उनके द्वारा उपयोग में लिये गए अन्य ग्रन्थों में तिब्बती तथा चीनी अनुवाद, फीयर महोदयकृत फ्रेच अनुवाद, दिव्यावदान, कल्पद्रुमावदान, भद्रकल्पावदान, अशोकावदान, विचित्रकर्णिकानदान, रत्नावदानमाला, द्वात्रिंशलवदानमाला और क्षेमेन्द्ररचित अवदानकल्पलता का भी उल्लेख किया जा सकता है। उनके उपर्युक्त असीम सामग्री के गहन अव्ययन के फलस्वरूप ही यह ग्रन्थ इतना पठनीय हो सका। वर्तमान काल में उनकी बहुतसी टिप्पणियाँ अनावश्यक प्रतीत होगी, क्योंकि डा. स्पेयर के समय से अबतक के काल में ग्रन्थसंस्कारपद्धति में अत्यधिक प्रगति हो चुकी है। उससे केवल उनका मातृकाओ को विधिवत् तथा कुशलतापूर्वक काम में लाना सिद्ध होता है। जो टिप्पणियाँ मुझे अधिक आवश्यक प्रतीत हुईं उनको मैंने अधिक से अधिक सख्या में सुरक्षित रखा है।

२ अवदान-साहित्य

अवदान अथवा संस्कृत अपदान शब्द का प्राथमिक (मूल) अर्थ समीचीन, शिक्षामय, वीरतापूर्ण कार्य अथवा सत्कर्म है। इसको कभी कभी बुद्धवचन की सज्ञा भी दी जाती है, और यह संस्कृतबौद्धमत के द्वादश धर्मग्रन्थों में सप्तम है। यह अनुमान करना असंभव नहीं कि इस विभाग के अन्तर्गत एक अपरिमित साहित्य रहा होगा, जो मातृकाओं में आंशिक रूप से सुरक्षित है। दिव्यावदान, अवदानकल्पलता तथा प्रस्तुत ग्रन्थ ही मुद्रितरूप में विद्यमान हैं। कुछ अन्य अवदान भी यत्र तत्र प्रकाशित हुए हैं। परिशिष्ट में प्रकाशित कल्पद्रुमावदान में आये हुए प्रसङ्गों से यह सिद्ध होता है कि कुछ विद्वानों ने इस प्रकार के साहित्य में विशेष योग्यता प्राप्त की थी। फलस्वरूप वे अवदानार्थकोविद (श्लोक-१६२) अथवा आनदानिक (श्लोक-१०६) के नाम से उसी प्रकार प्रसिद्ध थे जैसे कि कुछ भिक्षु सुत्तन्तिक, अभिधम्मिक, सुत्तधर और निनयधर

कहलाते थे । अवदान—साहित्य का जातक—साहित्य से घनिष्ठ सम्बन्ध है । अन्तर केवल इतना है कि जातक—कथाएँ बुद्ध के विगत जीवन के विषय में हैं, जबकि अवदान—कथाओं में प्रमुख पात्र स्वयं बुद्ध ही हैं । अवदान—साहित्य तथा जातक साहित्य में बुद्ध के उच्च अथवा तत्त्वज्ञानात्मक उपदेश नहीं पाये जाते । समाधि तथा तत्त्वज्ञान के लिये भी कोई निर्देश नहीं है, और संभवतः इसीलिये जातक, अपदान, पेतवत्थु विमानवत्थु, बुद्धवंश, चरियापिटक, थेरगाथा और थेरीगाथा आदि कृतियों के लिये सयामी त्रिपिटक में कोई स्थान नहीं मिल सका । पाली तथा संस्कृत विनयपिटक तथा सूत्रपिटक में इन को स्थान अवश्य मिला है ।

अवदान—साहित्य को तीन वर्गों में विभक्त किया जा सकता है । जिनमें से दो पाली त्रिपिटकसदृश ग्रन्थों में संगृहीत है और तृतीय उनपर आधारित है । प्रथम वर्ग विनयसाहित्य के अन्तर्गत-कथाओं के सूत्रों में अथवा सैद्धान्तिक उदाहरणों में उपलब्ध है । दिव्यावदान इसी वर्ग के अन्तर्गत है । द्वितीय, प्राचीन उपदेशात्मक वर्ग का, प्रतिनिधित्व अपदान तथा जातक-साहित्य करते हैं, तथा अवदान-साहित्य अथवा स्वतंत्र अवदान के उत्तरकाळीन संपूर्ण संग्रहों में तृतीय वर्ग प्राप्त है और विद्यमान संस्कृत-साहित्य में इसका एक अतीव अल्प-अंश उपलब्ध है ।

३ अवदान—शतक तथा उसके अनुवाद

रूसी इतिहासज्ञ वॉसिलियेफ महोदय के अनुसार शाक्यमुनि के प्रथम उपदेश-काल में अवदानशतक की रचना हुई, जिससे उसकी प्राचीनता का प्रमाण मिलता है । नान्जियो के कॅटलॉग क्रमाङ्क १३२४ में प्राप्त उल्लेखानुसार तृतीयशताब्दि के प्रथमार्द्ध में इसका चीनीभाषा में अनुवाद हुआ । क्रमाङ्क ८३ की कथा में मुद्राके लिये दीनार शब्द का प्रयोग किया गया है (लक्षणाहृतं दीनारद्वयम्) यह इस बात को प्रमाणित करता है कि प्रस्तुत संग्रह का संकलन ईसवी सन के प्रारम्भ के अनन्तर हुआ था । ईसवी सन के प्रथम शतक में इसका रचनाकाल मानना अनुचित न होगा । अवदान-शतक का निम्ननी अनुवाद तांजुर खण्ड के Mdo XXIX में पाया गया है । Burnouf महोदय ने Introduction Alth's Histoire du Bouddhisme के द्वारा विद्वानों का ध्यान इस ओर आकर्षित किया है । निम्ननीय अनुवाद की सहायता से लिओ फीयर महोदय ने इस संपूर्ण ग्रन्थका अनुवाद AMG Vol. XVIII में प्रकाशित किया था । डॉ० गंपर की ल्युटिण्णियों में उक्त अनुवाद तथा मूलग्रन्थ के संदिग्ध स्थलों के निर्णय के लिये फीयर महोदय के माथ किये गए निजी पत्रव्यवहार का बहुत स्थलों पर उल्लेख किया है । उन्होंने दिव्यावदान तथा अन्य बहुतसी अप्रकाशित अवदान-मातृकाओं का भी उपयोग किया है ।

४ विषयसूची

अवदान-शतक की कथाएं दस वर्गों में विभाजित हैं। प्रत्येक वर्ग में दस कथाएं हैं। दुर्भाग्य से पंचम कथा छूट है। प्रत्येक वर्ग की एक स्वकीय विशेषता है। प्रथम तथा तृतीय वर्ग में बुद्ध तथा प्रत्येक बुद्ध के सम्बन्ध में भविष्यवाणी अथवा व्याकरण का वर्णन है। चालीसवीं कथा को छोड़कर द्वितीय तथा चतुर्थ वर्ग के अवदानों में भगवान् बुद्ध के अतीत जीवन का उल्लेख है। यद्यपि द्वितीय तथा चतुर्थ वर्ग में क्रमशः वर्तमान और विगत जीवन की कथाएँ ही मुख्य हैं इसीलिये चतुर्थवर्ग की कथा का जातक-कथा से साम्य है। पंचम वर्ग में प्रेतकथाएँ हैं जिनका पाली पेतवत्थु ग्रन्थ में निर्दिष्ट कथाओं से साम्य है। षष्ठ वर्ग की कथाएँ उन व्यक्तियों के विषय में हैं जिन्होंने सत्कर्मों के पुण्यफलस्वरूप स्वर्ग को प्राप्त किया। सप्तम से दशम वर्ग की कथाओं के नायकों का अर्हत् बनने का वर्णन है। सप्तम वर्ग की कथाओं के सब नायक शाक्यकुलोत्पन्न हैं। अष्टम वर्ग के कथानायक स्त्रीपात्र हैं। दशम वर्ग की कथाओं में पूर्वजन्म में किये गए दुष्कर्मों के दुष्परिणामों का वर्णन है जिनके कारण पुण्यात्माओं को अन्तिम जन्म में भी कष्टों का अनुभव करना पडा। संग्रह की अन्तिम कथा, मुख्यकथा को अशोक तथा उपगुप्त के समय से सम्बन्धित करती है।

यहाँ यह उल्लेखनीय है कि अवदान-शतक एक संस्कृत कृति है और इसका सम्बन्ध हीनयान अथवा धेरवाद परम्परा से निगडित है। चीनी बौद्धमत के अनुसार अवदान-शतक हीनयान सम्प्रदाय का ही ग्रन्थ है, क्योंकि इसमें महायान सिद्धान्तों का पूर्ण अभाव, शैली की तुलनात्मक सरलता, तथा समान अंशों की पुनः पुनः आवृत्ति है।

संस्करण में आये हुए समान अंशों की पुनरावृत्ति के प्रसङ्ग के विषय में अधिक स्पष्टीकरण की आवश्यकता है। पच्चीस से अधिक अंशों का संग्रह द्वितीय परिशिष्ट में दिया गया है, जो प्रत्येक कथा का आवश्यक अङ्ग कहा जा सकता है। कुछ अवतरणों का यहाँ उल्लेख किया जाता है:—

प्रारम्भिक अवतरण जिसमें बुद्ध का वर्णन है; कथाओं का अन्तिम वाक्य जिस में भिक्षुओं ने बुद्धोपदेश की प्रशंसा की है; बुद्ध के स्मित तथा उसके परिणाम का वर्णन, बुद्ध का संसार की तरफ किसी पीडित की खोज करते हुए देखना, जिसको वे मुक्त कर सकें; अर्हत् के गुण, सन्तानप्राप्ति के खामाधिक कारण; गर्भवती स्त्री के उपचार तथा शिशुपरिचारिकाओं का वर्णन; राजा तथा देश; कर्मविपाक सिद्धान्त का वर्णन; नवजात देवता का बुद्ध के पास रात्रिकालीन आगमन; तथा भिक्षुओं की प्रार्थना पर बुद्धद्वारा मुनाई गई विगत जीवन की कथाओं की प्रस्तावना। इन में से बहुतसे अवतरण दिव्यावदान ग्रन्थ में कभी विस्तृत रूप में तथा कभी यान्त शब्द से निर्दिष्ट

संक्षिप्तरूप से प्राप्त हैं । परन्तु अवदान-शतक में यावत् अथवा पेय्यालं शब्द का प्रयोग नहीं किया गया है । अपि तु उक्त अवतरण हमेशा संपूर्ण तथा विस्तृतरूप में दिये हैं ।

पाठक का ध्यान अवदान-शतक की १०० वीं कथा में दिये गये कालसम्बन्धी वक्तव्य की ओर आकर्षित करना आवश्यक है, जिसमें बुद्ध परिनिर्वाण से लेकर अशोक तथा उपगुप्त तक का समय १०० वर्ष का बताया है, जबकि बुद्धघोष ने दी हुई परम्परागत समयानुक्रमणिका के अनुसार यह स्पष्ट है कि उक्त समय २१८ वर्ष का है । कथा क्रमाङ्क ४० तथा १०० का बहुत कुछ अंश महापरिनिर्वाणसूत्र की संस्कृत या पाली आवृत्ति से उद्धृत है । इस प्रकार के कुछ और भी समानान्तर उद्धरण इसमें हैं जैसे:-

क्रमाङ्क ९० = मञ्जिमनिकाय ८२

” ९९ = ” ” ७४

यहां एक और बात भी उल्लेखनीय है, अवदान-शतक तथा अन्य अवदानमालाओं में यह अन्तर है कि अवदानमालाओं के लेखक महायान सम्प्रदाय के माननेवाले थे । बुद्ध के परिचारकों में बोधिसत्त्व का परिचय, अमिताम तथा सुखावती के प्रसङ्ग इस बात को स्पष्टतया प्रमाणित करते हैं ।

मिथिला विद्यापीठ
दरभंगा
२०-१-५७

प. ल. वै.

अवदानशतकम् ।

॥ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

प्रथमो वर्गः ।

B 1

तत्सोदानम्—

पूर्णभद्रो यशोमती कुसीदो वणिजस्तथा ।
सोमो वडिकः पद्माङ्कः पञ्चालो धूप एव च ।
राजानं पश्चिमं कृत्वा वर्गो ह्येष समुदितः ॥ १ ॥

5

१ पूर्णभद्रः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दक-
निवापे । तत्र भगवतोऽचिराभिसंबुद्धबोधैर्यशसा च सर्वलोक आपूर्णः ॥

10 B 2

अथ दक्षिणागिरिषु जनपदे संपूर्णो नाम ब्राह्मणमहाशालः प्रतिवसति आढ्यो
महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणवनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी ।
स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः
प्रजावत्सलस्त्यागरुचिः प्रदानरुचिः प्रदानाभिरतो महति त्यागे वर्तते ॥

यावदसौ सर्वपापण्डिकं यज्ञमारब्धो यष्टुम्, यत्रानेकानि तीर्थिकशतसहस्राणि¹⁵
मुञ्जते स्म । यदा भगवता राजा विम्बिसारः सपरिवारो विनीतः, तस्य च निनयाद्बहूनि
प्राणिशतसहस्राणि निनयमुपगतानि, तदा राजगृहात्पूर्णस्य ज्ञातयोऽभ्यागल्य पूर्णस्य
पुरस्ताद्बुद्धस्य वर्णं भाषयितुं प्रवृत्ता धर्मस्य संघस्य च । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो
भगवतो गुणसंकीर्तनं प्रतिश्रुत्य महान्तं प्रसादं प्रतिलब्धवान् । ततः शरणमभिरुह्य राज-
गृहाभिमुखः स्थित्वा उभौ जानुमण्डले पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य पुष्पाणि क्षिपन्, धूपमुदकं च²⁰
भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्तः—आगच्छतु भगवान् यज्ञं मे अनुभवितुं यज्ञवाटमिति । अथ
तानि पुष्पाणि बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेनोपरि भगवतः पुष्पमण्डपं
क्षित्वा तस्थुः धूपोऽभ्रकूटप्रदुदकं वैडूर्यशलाकवत् ॥

B

अथायुष्मानानन्दः कृतकरुपटो भगवन्तं पप्रच्छ—कुत इदं भदन्त निमग्नमायात-
मिति । भगवानाह—दक्षिणागिरिवानन्द जनपदे संपूर्णो नाम ब्राह्मणमहाशालः प्रतिवसति,²⁵

तत्रास्माभिर्गन्तव्यम्, सञ्जीभवन्तु भिक्षव इति । भगवान् भिक्षुसहस्रपरिवृतो दक्षिणागिरिपु
जनपदे चारिकां चरित्वा पूर्णस्य ब्राह्मणमहाशालस्य यज्ञवाटसमीपे स्थित्वा चिन्तामापेदे-
यन्वहं पूर्णब्राह्मणमृद्धिप्रातिहार्येणावर्जयेयमिति । अथ भगवांस्तं भिक्षुसहस्रमन्तर्धाप्य एकः
पात्रकरकव्यग्रहस्तः पूर्णसमीपे स्थितः । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो भगवन्तं ददर्श
५ द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं
सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनस्त्वरितत्वरितं
भगवतः समीपमुपसंक्रम्य भगवन्तमुवाच—स्वागतं भगवन्, निपीदतु भगवान्, क्रियतां
[आसनपरिग्रहो] ममानुग्रहार्थमिति । भगवानाह—यदि ते परित्यक्तं दीयतामस्मिन्पात्र
इति । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः पञ्चमाणवकशतपरिवृतो भगवतो विविधभक्ष्यभोज्य-
१० खाद्यलेह्यपेयचोप्यादिभिराहारैरारब्धः पात्रं परिपूरयितुम् । भगवानपि स्वकात्पात्राद्भिक्षु-
पात्रेष्व्राहारं संक्रमयति । यदा भगवतो विदितं पूर्णानि भिक्षुसहस्रस्य पात्राणीति, तदा
स्वपात्रं पूर्णमादर्शितम् । ततो भिक्षुसहस्रं पूर्णपात्रमर्च्यचन्द्राकारेण दर्शितवान् । देवताभि-
रप्याकाशस्थाभिः शब्दमुदीरितम्—पूर्णानि भगवतो भिक्षुसहस्रस्य च पात्राणीति ।

B 4

ततः प्रातिहार्यदर्शनावूर्णः प्रसादजातो मूलनिकृत्त इव द्रुमो दृष्टतुष्टप्रमुदितः
१५ उदप्रप्रतिस्मौमनस्यजातो भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधिं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशल-
मूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयास-
मतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरि-
निर्द्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान् पूर्णस्य ब्राह्मणमहाशालस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं
२० प्राविरकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्द्रष्टन्ति, काश्चिदुपरिष्ठा-
द्रष्टन्ति । या अधस्ताद्द्रष्टन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं
प्रतापनमवीचिमवुदं निरवुदमटं हृहवं हृह्वमुत्पलं पत्रं महापत्रं नरकान् गत्वा ये
उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां
२५ सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः,
आहोस्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां
निर्मितं दृष्ट्वं भवति—न होव वयं भवन्तः इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः, अपि त्वयमपूर्व-
दर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्त-
३० मभिप्रस्ताप तत्रकथेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देयमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां
भागनभूता भवन्ति । या उपरिष्ठाद्द्रष्टन्ति, ताश्चातुर्गदाराजिह्वाग्रयक्षिणान् यामाक्षुषितान्

निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभान-
नप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृह-
त्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमना-
भेत्युद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिष्विसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीत कर्म व्याकर्तृकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽ-
न्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तृकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तृकामो
भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पाष्पर्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तृकामो
भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, वामे करतले-
ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं
व्याकर्तृकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, आस्येऽ-
न्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुचरा सम्यक्संबोधिं
व्याकर्तृकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्त त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं प्रपच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूता ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काशितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

सबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

5

B 6

20

25

30

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

B 7 भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । एष आनन्द पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः । अनेन कुशल-
5 मूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीता बोधिं समुदानीय
महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिताः परिपूर्य पूर्णभद्रो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति, दशभि-
र्वैलेश्वतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुण्यां च । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ यदा भगवता पूर्णो ब्राह्मणमहाशालोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
व्याकृतः, तदा पूर्णेन भगवान् सश्रावकसंघस्यैमास्यं यज्ञवाटे भोजितः । भूयश्चानेन चित्राणि
10 कुशलमूल्यानि समवरोपितानि ॥

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मान-
यिष्यामः पूजयिष्यामः, शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

15

२ यशोमती ।

B 8 बुद्धो भगवान् संकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नर्गैर्यक्षैरसुरैर्गैरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो वैशालीमुपनिश्रित्य विहरति मर्कटहृदतीरे
20 कूटागारशालायाम् । अयं पूर्वदि निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघ-
पुरस्कृतो वैशाली पिण्डाय प्राविशत् । सावदानीं वैशाली पिण्डाय चरित्वा येन सिंहस्य
सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्रह्म एवासने निपण्णः ॥

अयं सिंहस्य सेनापतेः क्षुपा यशोमती नाम अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । सा
-भगवतो विचित्रलक्षणोज्ज्वलकायं दृष्ट्वा अत्यर्थं प्रसादं लब्धवती । सा श्वशुरं पप्रच्छ—अस्ति
25 यद्विदुपायो येनाहमप्येवंगुणयुक्ता स्मामिति । अयं सिंहस्य सेनापतेरेतदभवत्—उदारा-
धिमुक्ता वनेयं दारिका । यदि पुनरियं प्रत्ययमासादयेत्, कुर्यादनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
प्रणिधानमिति विदित्वोक्तवान्—दारिके यदि हेतुं समादाय वर्तिष्यसि, त्वमप्येवंविधा
भविष्यसि पाटशो भगवानिति ॥

B 9

ततः सिद्धेन सेनापतिना पद्मोन्मत्ताः प्रसादाभिवृद्ध्यर्थं प्रभूतं शिरण्यसुवर्णं रत्नानि
30 च दत्तानि । ततो यशोमत्या दारिकया भगवान् सश्रावकसंघः शोऽन्तर्गृहे भक्तनो-

निमज्जितः । अधिवासितं च भगवता तस्या अनुग्रहार्थम् ॥ अथ यशोमती दारिका सुवर्ण-
मयानि पुष्पाणि कारयित्वा रूप्यमपाणि रत्नमयानि प्रभूतगन्धमाल्यविलेपनसंग्रहं कृत्वा
शतरसमाहारं सजीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, संजं भक्तं यस्ये-
दानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन
सिंहस्य सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने ६
निपण्णः । अथ यशोमती दारिका सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शतरसेना-
हारेण स्वहस्तं संतर्प्य पुष्पाणि भगवति क्षेप्तुमारब्धा । अथ तानि पुष्पाणि उपरि भगवतो
रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डप इवावस्थितम्, यत्र न शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण
कर्मान्तेवासिना वा कर्तुम्, यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन ॥
अथ यशोमती दारिका तदस्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत इव द्रुमः 10
सर्वशरीरेण भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तो-
त्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां
सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां
परिनिर्वापयितेति ॥

B 10

अथ भगवान् यशोमत्या दारिकाया हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्रावि- 15
रकार्षात् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्ठा-
द्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः सजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापन-
मवीचिमर्षुदं निर्वुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरका-
स्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां 20
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहो-
स्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं
दृष्ट्वैवं भवति—न होव वयं भवन्त इतश्च्युताः नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः,
अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरक-
वेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । 25
या उपरिष्ठाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्भारजिज्ञास्रयस्त्रिंशान् यामांस्तुपितात्रिर्माणरतीन् परनिर्मित-
यशार्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणभानाभास्वरान्
परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् वृहत्फलानवृहान्तपान्
सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिस्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्धोपयन्ति, 30
गापाद्वयं च भापन्ते—

B 1

आरभ्यं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीन मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनैः ॥ ६ ॥ इति ॥

B 7

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । एष आनन्द पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः । अनेन कुशल-
5 मूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय
महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य पूर्णभद्रो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति, दशभि-
र्वल्लिंशत्तुर्भिर्विशारदैस्त्रिमिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्रप्रसाद इति ॥ यदा भगवता पूर्णो ब्राह्मणमहाशालोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
व्याकृतः, तदा पूर्णेन भगवान् सश्रावकसंघस्यैमास्यं यज्ञवाटे भोजितः । भूयश्चानेन चित्राणि
10 कुशलमूलानि समवरोपितानि ॥

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मान-
यिष्यामः पूजयिष्यामः, शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आचमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

15

२ यशोमती ।

B 8

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहेर्देवेर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो काभी चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो वैशालीमुपनिश्रित्य विहरति मर्कटहृदतीरे
20 कूटागारशालायाम् । अयं पूर्वो निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघ-
पुरस्कृतो वैशालीं पिण्डाय प्राविशत् । सावदानीं वैशालीं पिण्डाय चरित्वा येन सिंहस्य
सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः ॥

अयं सिंहस्य सेनापतेः कृपा यशोमती नाम अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । सा
-भगवतो विचित्रलक्षणोज्ज्वलकायं दृष्ट्वा अत्यर्थं प्रसादं लब्धवती । सा श्वशुरं पप्रच्छ—अस्ति
25 कश्चिदुपायो येनाहमप्येवंगुणयुक्ता स्यामिति । अयं सिंहस्य सेनापतेरेतद्भवत्—उदार-
धिमुक्ता बन्धेयं दारिका । यदि पुनरियं प्रत्ययमासादयेत्, कुर्यादनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
प्रणिधानमिति विदित्वोक्तवान्—दारिके यदि हेतुं समादाय वर्तिष्यसि, त्वमप्येवंविधा
भविष्यसि यादृशो भगवानिति ॥

B 9

ततः सिंहेन सेनापतिना पशोमत्याः प्रसादाभिवृद्धवयं प्रभूतं हिरण्यसुवर्णं रत्नानि
30 च दत्तानि । ततो यशोमत्या दारिकया भगवान् सश्रावकसंघः श्वोऽन्तर्गृहे मत्केनोप-

निमज्जितः । अधिवासितं च भगवता तस्या अनुग्रहार्थम् ॥ अथ यशोमती दारिका सुवर्ण-
मयानि पुष्पाणि कारयित्वा रूप्यमयाणि रत्नमयानि प्रभूतगन्धमाल्यविलेपनसंप्रहं कृत्वा
शतरसमाहारं सजीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तं यस्ये-
दानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन
सिंहस्य सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने 5
निपण्णः । अथ यशोमती दारिका सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शतरसेना-
हारेण स्वहस्तं संतर्प्य पुष्पाणि भगवति क्षेप्तुमारब्धा । अथ तानि पुष्पाणि उपरि भगवतो
रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डप इवावस्थितम्, यत्र न शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण
कर्मान्तेवासिना वा कर्तुम्, यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन ॥
अथ यशोमती दारिका तदलङ्कृतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिवृत्त इव द्रुमः 10
सर्वशरीरेण भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तो-
त्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां
सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वसयिता, अपरिनिर्वृतानां
परिनिर्वापयितेति ॥

6

B 10

अथ भगवान् यशोमत्या दारिकाया हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्रावि- 15
रकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिद्दुपरिष्ठा-
द्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापन-
मवीचिमर्षुदं निरर्षुदमटटं हहवं ह्रुह्रुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरका-
स्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां 20
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहो-
स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं
दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः,
अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नन्ते इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरक-
वेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । 25
या उपरिष्ठाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकालयखिंशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मित-
पशवार्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महात्रयणः परीत्ताभानप्रमाणामानाभास्वरान्
परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलयान्बृहान्तपान्
सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्गोपयन्ति, 30
गापाद्वयं च भापन्ते—

B 1

30

आरभ्यं निष्कामत युज्यन् बुद्धशासने ।

धुनीन शून्युनः सैन्यं नदागारमिव बुद्धरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयते ।
 5 अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नर्कोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्यमन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 10 नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णापामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

15 नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

20 तर्लोकं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिबृथ वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्भवणजलादिराजधैर्याः

25 संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

सं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतद् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः

सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्युर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनया यशोमत्या दारिकया ममैवंविधं

30 सत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एषा आनन्द यशोमती दारिका अनेन कुशलमूलेन

चिचोत्पादेन देयधर्मपरिस्वागेन च त्रिकल्पसंख्येयसमुदानीनां बोधिं समुदानीय महाकरुणा-

परिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्व रत्नमतिर्नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति, दशभि-
र्वैलैश्चतुर्भिर्वेशारचैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महानरुणया च । अयमस्या देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भापितमभ्यनन्दन् ॥

३ कुसीदः ।

6

B 13

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागायक्षगन्धर्वासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रस्ययभैपज्यपरिष्काराणा सश्रावकसंघः श्रावस्स्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥

श्रावस्स्यामन्यतमः श्रेष्ठी प्रतिवसति, आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
परिग्रहो वैश्रवणधनसमुद्दितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाङ्कुलात्कलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्रो
न दुहिता । स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुद्दित मे गृहम् ।

न मे पुत्रो न दुहिता । ममालयात्सर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स
श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकसुहृत्संबन्धिवान्धवैरुच्यते—देवतायाचनं कुरुष्वेति ॥ अस्ति चैप लोके

प्रगादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् । यथेवमभविष्यत्, एकैकस्य
पुत्रसहस्रमभविष्यत् तथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणा स्थानाना समुखीभान्नात्पुत्रा
जायन्ते दुहितरश्च । कतमेपा त्रयाणाम् ? मातापितरौ रक्तौ भवतः सनिपतितौ । माता कल्या
भवति ऋतुमती । गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषा त्रयाणा स्थानानां संमुखीभान्नात्पुत्रा
जायन्ते दुहितरश्च । तथा दासौ श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकसुहृत्संबन्धिवान्धवनिप्रलब्धोऽपुत्रः

पुत्राभिनन्दी शिवरुणकुपेरशक्रत्सादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथा—आराम-
देवता वनदेवताधत्वरेदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिप्राहिका देवताः । सहजाः सह-
धर्मिका नित्यानुग्रहा अपि देवता आयाचते स्म । स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति । अन्यतमश्च

सरतोऽन्यतमस्मान्स्त्वनिकायाश्चुरया तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमयक्रान्तः ॥ पञ्चावेणिका धर्मा
एकस्ये पण्डितजातीये मातृप्रामे । कतमे पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति, निरक्तं पुरुषं²³

जानाति । कालं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमयक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भोऽन-
श्रमनि त जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । सचेद्दारको भवति, दक्षिणं
कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सचेद्दारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति ॥ सा

आत्तमनात्तमनाः स्वामिन आरोचयति—दिष्टया आर्यपुत्रं वर्धसे । आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता ।
यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यात्त-³⁰

अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रीखं महारौखं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं
 निर्वुदमटटं हह्वं हुहुवमुत्पलं पधं पहापधं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता
 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपूष्णीभूता निपतन्ति, तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रति-
 प्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आंहोसिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां
 5 प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त
 इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्थानुभावेनास्माकं कारणा-
 विशेषाः प्रतिप्रसन्धाः इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा
 देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति
 ताश्चालुर्भेहाराजिकांश्रयर्क्षिशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्
 10 ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीत्तशुभानप्रमाणशुभान्
 शुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसधान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान्
 देवान् गत्वा अनिखं दुःखं शून्यमनाभेत्युद्रोपयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभवं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽ-
 न्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 20 भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्पर्यामन्तर्धीयन्ते ।
 प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, घामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
 चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते ।
 25 प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो
 भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ च ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः ।
 अयासुप्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कल्पापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ १ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ २ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्यवीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ३ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ४ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रख्यमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यत्यानन्द अनेन कुसीदेन दारकेण ममैवंविधं
सत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द कुसीदो दारकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
देयधर्मपरिस्वागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः
पद् पारमिताः परिपूर्य अतिब्रह्मवीर्यपराक्रमो नाम सम्यक्संबुद्धो लोके भविष्यति, दशभि-
र्बलैश्चतुर्भिर्विशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

—x—

४ सार्थवाहः ।

बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रख्यमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ।
श्रावस्त्यामन्यतमो महासार्थवाहो महासमुद्राद्भ्रमयानपात्र आगतः । स द्विरपि त्रिरपि स्वदेवता-
याचनं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णो भ्रमयानपात्र एवागतः । ततोऽस्य महान् खेद उत्पन्नः ।
स इमां चिन्तामापेदे—को मे उपायः स्याचेन धनार्जनं कुर्यामिति । तस्यैतदभयत्—अयं
बुद्धो भगवान् सर्वदेवप्रतिनिशिष्टतरः आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महाधर्मज्ञातः
प्रजावत्सलः, यत्रहमिदानीमस्य नाम्ना पुनरपि महासमुद्रमवतरेयम् । सिद्धयानपात्रस्त्वागच्छे-
यं चेदुपार्थेन धनेनास्य पूजां कुर्यामिति ॥

स एवं कृतव्यवसायः पुनरपि महासमुद्रमवतीर्णः । बुद्धानुभावेन च रत्नद्वीपं संप्राप्य
 महारत्नसंप्रहं कृत्वा कुशलस्वस्तिना खगूहमनुप्राप्तः । स मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य भाण्डं
 प्रत्यवेक्षितुमारब्धः । तस्य नानाविचित्राणि रत्नानि दृष्ट्वा महाह्ला[लो]भ उत्पन्नः । चिन्तयति
 च—मया ईदृशानां रत्नानां श्रमणस्य गौतमस्य उपार्धं दातव्यं भविष्यति । यन्ब्रह्मेतानि
 5 स्वस्याः पत्न्या आयः । तेन कार्पापणद्वयेन विक्रीय भगवतो गन्धं दद्यामिति । स कार्पापण-
 द्वयेनागरुं क्रीत्वा जेतवनं गतः । ततोऽपत्रपमाणरूपो द्वारकोष्ठके स्थित्यागरुं धूपितवान् ॥

अथ भगवांस्तद्रूपमृच्चमिसंस्कारमभिसंस्कृतवान् येन स धूप उपरि विहायसमम्युद्गम्य
 सर्वां च श्रावस्तीं स्फुरित्वा महदभ्रकूटवदवस्थितः । तस्य तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं
 प्रातिहार्यं दृष्ट्वा महान् प्रसाद उत्पन्नः । स स्वचित्तं परिभाषितवान्—नैतन्मम प्रतिरूपं
 10 स्याद्वदहं भगवन्तं रत्नैर्नाम्यर्चयेयमिति ॥ अथ तेन सार्थवाहेन भगवान् सश्रावकसंघोऽत-
 र्निवेशने भक्तेनोपनिमद्भितः । ततः प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य महारत्नैर्यकीर्णः । ततस्तानि
 रत्नानि उपरि विहायसमम्युद्गम्य मूर्ध्नि भगवतो रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डपश्चावस्थितः,
 यत्र शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण कर्मान्तेवासिना वा कर्तुम्, यथापि तद्बुद्धस्य बुद्धानु-
 भावेन देवतानां च देवतानुभावेन ॥

B 25 15 अथ सार्थवाहो द्विगुणजातप्रसादस्तप्रातिहार्यदर्शनान्मूलनिकृत्त इव द्रुमो भगवतः
 पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देवधर्मपरित्यागेन
 च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां
 मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवांस्तस्य सार्थवाहस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविष्कार्पीत ।
 20 धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीत-
 लोहितवदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति ।
 या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं
 प्रतापनमवीचिमर्षुदं निरर्बुदमट्टं हहयं हृष्टवसुत्पलं पन्नं महापन्नं नरकान् गत्वा
 ये उष्णनरकालेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकालेषुष्णीभूता निपतन्ति । तेन
 25 तेषां सत्त्वानां कारणाविरोधाः प्रतिप्रस्रम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त
 इतश्च्युताः, आहोस्त्रिदन्वत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति ।
 तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्धत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्व-
 दर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविरोधाः प्रतिप्रस्रम्यन्त इति । ते निर्मिते
 चित्तमभिरसाद्य तन्नरकवैदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र
 30 सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकास्त्रायस्त्रिशान्
 पानांस्तुपिनाभिर्माणरीन् परनिर्मितवशावर्तिनो मन्त्रजापिकान् मन्त्रपुरोहितान् महाव्रतणः

रीत्ताभानप्रमाणाभानाभाखरान् परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्य-
सवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिसं दुःखं
ल्यमनात्मेत्युद्वोपयन्ति । गाथाद्वयं च भापन्ते—

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन्वर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपखिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्टतः
पृष्टतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्त-
र्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो 10
भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येक- 15
बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो
भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अया-
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भापते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपज्ञं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्दणजलादिराजधेयाः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभियलन्ति ते जनौवाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यत्यानन्द अनेन सार्थवाहेन ममैवंविधं सत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष सार्थवाहोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिताः परिपूर्थ रत्नोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारदैर्ब्रह्मिभिरावेगिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसादः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५ सोमः ।

[नोपलभ्यते कथेयम् ।] [Lost]

६ वडिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहं देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनामयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
 15 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रस्ययमेपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ।
 श्रावस्त्वामन्यतमो गृहपतिः श्रेष्ठी प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
 परिग्रहो वैश्रवणधनसमुद्भितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् ।
 स तथा सार्धं श्रीडनि रमते परिचारयति । तस्य ऋडितो रममाणस्य परिचारयतः गृहपतेः
 20 पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा नवानां मासानामल्पयात्प्रसृता । दारको जातो अभिरूपो
 दर्शनीयः प्रासादिकः ॥ तस्य जातो जानिमहं कृत्वा वडिक इति नामधेयं कृतवान् पिता ।
 वडिको दारकोऽष्टाम्यो धात्रीभ्यो दत्तः अंसधात्रीभ्यो क्षीरधात्रीभ्यो मलधात्रीभ्यो
 ऋडनिकाभ्यो धात्रीभ्याम् । सोऽष्टामिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन
 सार्पिणा सार्पिण्डेन अन्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पद्मजम् ।
 25 यदा महान् संबृत्तः पञ्चवर्षो षड्वर्षो वा, तदा शुरो भक्तिं कृत्वा सर्वशाखाणि अधीतानि ।
 तीक्ष्णबुद्धितया शीघ्रं सर्वशास्त्रस्य पारं गतः ॥

तदनन्तरं तस्य वडिकस्य किञ्चिदूर्ध्वजन्मकृतकर्मविपाकेन शरीरे कायिकं दुःखं
 पठितम् इति दुःखी भूतश्चिन्तापरः स्मितः—किं पापं कृतं मया, यदिदं कायिकं दुःखं मम
 शरीरे जातम् । तस्य पितापि पुत्रस्येदं कायिकं दुःखमायं दृष्ट्वा महदृद्धिभः पुत्रालयपशङ्कया
 30 दीनमानसः शोराभ्युपगत्यदनम्यन्ति वैषमाद्युप तस्य पुत्रस्य रोगं दर्शयति—यो रोगः

केन हेतुना मम पुत्रस्य देहे जात इति । ततः स वैद्यस्तस्य रोगचिह्नं दृष्ट्वा चिकित्सां कर्तुमारब्धः । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति, पुनर्वृद्धिर्भवति । पिता पुत्रस्य रोगं वृद्धं जातं दृष्ट्वा अवश्यं पुत्रो मरिष्यति, यद्वैद्येनापि चास्य रोगस्य चिकित्सितुं न शक्यते, इति मूर्च्छया भूमौ पतितः । तं दृष्ट्वा भूयोऽपि पुत्रस्य चिन्ता जाता । भूयोऽपि चिन्तया मानसी व्यथा जाता । स दारको रोगी भूतोऽशक्योऽपि वदितुं कथंचित्पितरं वभाषे—मा तात साहसम् । धैर्यमवलम्ब्योत्तिष्ठ । ममालयाशङ्कया मा भूस्त्वमपि मादृशः । मम नाम्ना देवानां पूजां कुरु, दानं देहि । ततो मम स्वस्था [स्वास्थ्यं] भविष्यति । स गृहपतिरिति पुत्रस्य वच आरुर्ष्यं सर्वदेवेभ्यः पूजां कृतवान् । सर्वब्राह्मणतीर्थिकपरिव्राजकेभ्यो दानं दत्तवान् । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति । तदा तस्य महान् मानसो दुःखोऽभूत् । सर्वदेवेषु पूजा कृता, दानोऽपि दत्तः पित्रा मम, तथापि स्वस्था न भवति । ततस्तथागतगुणाननुस्मृत्य बुद्ध नमस्कारं कर्तुमारब्धः ॥

अत्रान्तरं नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यनाविहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोद्योत्तीर्णानां चतुर्द्विपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रवृत्तपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्कसमन्वागतानां पट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशबलवलिनां दशदिकसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिनिशिष्टानां त्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः सत्त्वाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गं मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्थधनरिहितमार्थधनैर्षर्याधिपत्ने प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्रेला सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयमत्सानां बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ १ ॥

ततो भगवता वडिकस्य गृहपतेः पुत्रस्य तामरस्थां दृष्ट्वा सूर्यसहस्रातिक्रमप्रभाः कनकवर्णा मरीचयः सृष्टाः, यैस्तद्दृष्टं समन्तादवभासितम् । करुपसहस्रपरिभारिताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः, यैरस्य स्पृष्टमात्र शरीरं प्रह्लादितम् । ततो भगवांस्तस्य द्वारकोऽरुमनुप्राप्तः । दौमारिकपुरुषेणास्य निवेदितं भगवान् द्वारे निष्टनीति । अप वडिकः श्रेष्ठिपुत्रो रथ्यप्रसादोऽधिगतसमासास आह—प्रविशतु भगवान्, स्वागतं भगवते, आकाङ्क्षामि भगवतो दर्शनमिति । अप भगवान् प्रविश्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । निपद्य भगवान् वडिकमुनाच—किं ते वडिक वाधत इति । वडिक उवाच—कायिकं च मे दुःखं चेतसिकं

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन सार्थवाहेन ममैवंविधं सत्कारं
कृतम् । एवं भदन्त । एष सार्थवाहोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिस्वागेन
च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पद् पारमिताः
परिपूर्थं रत्नोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वल्लैश्चतुर्भिर्वैशारदैश्चिभिरावेणिकैः
सृष्ट्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसादः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५ सोमः ।

[नोपलभ्यते कथेयम् ।] [Lost]

६ यदिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
15 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रत्ययभैरज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ।
श्रावस्त्वामन्यतमो गृहपतिः श्रेष्ठी प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
परिप्रहो वैश्रवणधनसमुद्दितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाल्कुलाल्कलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्थं श्रीडति रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः गृहपतेः
20 पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा नवानां मासानामल्पयात्प्रसूता । दारको जातो अभिरूपो
दर्शनीयः प्रासादियः ॥ तस्य जातो जातिमहं कृत्वा यदिक इति नामधेयं कृतवान् पिता ।
यदिको दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तः अंसधात्रीम्यां क्षीरधात्रीम्यां मलधात्रीम्यां
श्रीडनिकाम्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टामिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दग्धा नयनीतेन
सार्पिषा सार्पिण्डेन अन्यैश्चोत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदयमिव पद्भजम् ।
25 यदा मदान् संरुचः पशवर्गो पदुषो वा, तदा गुरो मर्कं कृत्वा सर्वशाखाणि अधीतानि ।
तीरणबुद्धिनया शीघ्रं सर्वशाखास्य पारं गतः ॥

तदनन्तरं तस्य यदिकस्य किञ्चिद्भूतजन्मभूतकर्मविषाकेन शरीरे कापिकं दुःखं
पतितम् इति दुःखी भूतश्चिन्तापरः स्मितः—किं पापं कृतं मया, यदिकं कापिकं दुःखं मम
शरीरे ज्ञातम् । तस्य पितापि पुत्रस्येदं कापिकं दुःखमायं दृष्ट्वा महद्दुःखिनः पुत्रालयदृष्ट्या
30 दीनमानसः शोकात्पुत्राय तदनन्तरं किञ्चिद्दौर्भाग्यं तस्य पुत्रस्य गेमं दर्शयति—यो रोगः

केन हेतुना मम पुत्रस्य देहे जात इति । ततः स वैद्यस्तस्य रोगचिह्नं दृष्ट्वा चिकित्सां कर्तुमारब्धः । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति, पुनर्वृद्धिर्भवति । पिता पुत्रस्य रोगं वृद्धं जातं दृष्ट्वा अवश्यं पुत्रो मरिष्यति, यद्वैद्येनापि चास्य रोगस्य चिकित्सितुं न शक्यते, इति मूर्च्छया भूमौ पतितः । तं दृष्ट्वा भूयोऽपि पुत्रस्य चिन्ता जाता । भूयोऽपि चिन्तया मानसी व्यथा जाता । स दारको रोगी भूतोऽशक्योऽपि वदितुं कथंचित्पितरं वभापे—मा तात 5 B 30 साहसम् । धैर्यमवलम्ब्योत्तिष्ठ । ममाख्ययाशङ्कया मा भूस्त्वमपि मादृशः । मम नाम्ना देवानां पूजां कुरु, दानं देहि । ततो मम स्वस्था [स्वास्थ्यं] भविष्यति । स गृहपतिरिति पुत्रस्य वच आरुप्य सर्वदेवेभ्यः पूजां कृतवान् । सर्वब्राह्मणतीर्थिकपरिव्राजकेभ्यो दानं दत्तवान् । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति । तदा तस्य महान् मानसो दुःखोऽभूत् । सर्वदेवेषु पूजा वृता, दानोऽपि दत्तः पित्रा मम, तथापि स्वस्था न भवति । ततस्तथागतगुणाननुस्मृत्य 10 बुद्धं नमस्कारं कर्तुमारब्धः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपश्यना-विहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्भृद्धिपादचरणतलमुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां 15 पङ्क्तिसमन्वागतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशत्रयल्लिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति-प्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाध-प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गं मोक्षे च 20 प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनै-श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयवत्सानां बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ १ ॥

ततो भगवता वडिकस्य गृहपतेः पुत्रस्य तामवस्थां दृष्ट्वा सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः कनकवर्णा मरीचयः सृष्टाः, यैस्तद्दृष्टं समन्तादवभासितम् । कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः, यैस्य सृष्टमात्रं शरीरं प्रह्लादितम् । ततो भगवांस्तस्य द्वाकोष्ठरुमनु-प्राप्तः । दोयारिऋपुरुषेणास्य निवेदितं भगवान् द्वारे तिष्ठतीति । अथ वडिकः श्रेष्ठिपुत्रो 30 लब्धप्रसादोऽधिगतसमाश्वास आह—प्रशस्तु भगवान्, स्वागतं भगवते, आकाङ्क्षामि 30 भगवतो दर्शनमिति । अथ भगवान् प्रविश्य प्रज्ञत एवासने निपण्णः । निपद्य भगवान् वडिकमुवाच—किं ते वडिक वाद्यत इति । वडिक उवाच—कायिकं च मे दुःखं चेतसिकं

चेति । ततोऽस्य भगवता सर्वसत्त्वेषु मैत्र्युपदिष्टा—अयं ते चेतसिकस्य प्रतिपक्ष इति ।
 लौकिकं च चित्तमुत्पादयामास—अहो वत शक्रो देवेन्द्रो गन्धमादनात् पर्वतात् क्षीरिका-
 मोपधीमानयेदिति । सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रो देवेन्द्रो गन्धमादनात् पर्वतात् क्षीरिका-
 मोपधीमानीय भगवते दत्त्वान् । भगवता च स्वपाणिना गृहीत्वा वडिकाय दत्त्वा—इयं ते
 5 कायिकस्य दुःखस्य परिदाहशमनीति ॥

स कायिकं प्रसन्नचित्तं लब्ध्वा भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामास । प्रसन्न-
 चित्तश्च राज्ञः प्रसेनजितो निवेद्य भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजयित्वा शतसाहस्रेण वस्त्रेणाच्छाद्य
 सर्वपुष्पमाल्यैरभ्यर्चितवान् । ततश्चेतनां पुष्पाति स्म, प्रणिधिं च चकार—अनेनाहं
 कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन यथैवाहं भगवता अनुत्तरेण वैधराजेन
 10 चिक्रिस्तिः, एवमहमप्यनागतेऽप्यनि अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयसमती-
 र्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुकानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां
 परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान् वडिकस्य धातुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत् ।
 धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीतलोहितान्-
 15 दाता अर्चिषो मुखाच्चिश्चार्थं काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अथस्ता-
 द्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमट्टं
 दहवं दृढवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये
 शीतनरकास्तेषूपुष्पीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते ।
 तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसाद-
 20 संजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त
 इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः । अस्यानुभावेनास्माकं कारणा-
 विशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनु-
 ष्येषु प्रनिसंधि गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति,
 ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्
 25 ब्रह्मपुरोहितान् महाप्रदणः परीक्षामानप्रमाणामानामास्त्रान् परीक्ष्युमानप्रमाणशुभाच्छुभ-
 श्रद्धाननधकान् पुण्यप्रसवान् वृहत्फलयानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान्
 देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्बोधयन्ति । गापाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्कामत युज्यञ्चं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुह्वरः ॥ २ ॥

यो हास्मिन् धर्मविनये अग्रगतश्चरिष्यति ।

प्रदाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्चिप्रसादप्रमदासादयं लोकधातुम्व्याहिरण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
 समनुगच्छन्ति । तत्पदि भगवानर्तानं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।

अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । वलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, 5 B. 34
नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्सबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिपो भगवन्त त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः ।

अपायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

10

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराग्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ४ ॥

गाथाश्च भापते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

नाकारण शङ्खमृणालगौर स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

15

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीरं बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः

20

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

त श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः

B 35

सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्बन्ति । पश्यस्यनेन वडिकेन गृहपतिपुत्रेण ममैवत्रिधं सत्कारं 25

कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द वडिको गृहपतिपुत्रोऽनेन कुशल्मूलेन चित्तोत्पादेन

देयधर्मपरित्यागेन च त्रिरूपासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः

पद् पारमिताः परिपूर्यं शाक्यमुनिर्नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्ब्रह्मैश्वर्यैर्भिर्यशारथै-

र्द्धिभिराग्नेिकैः स्मृत्युपस्वानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद

इति ॥

इदमगोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

30

७ पद्मः ।

B 36

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौत्रैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यज्ञैस्सुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनमलानप्रत्य-
⁵ भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्रां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । यदा
भगवांल्लोके नोत्पन्न आसीत्, तदा राजा प्रसेनजित् तीर्थिकदेवतार्चनं कृतवान् पुष्पधूप-
गन्धमाल्यविलेपनैः । यदा तु भगवांल्लोके उत्पन्नः, राजा च प्रसेजिदहरसूत्रोदाहरणेन विनीतो
भगवच्छासने श्रद्धां प्रतिलब्धवान्, तदा प्रीतिसौमनस्यजातस्त्रिभगवन्तमुपसंक्रम्य दीपधूप-
गन्धमाल्यविलेपनैरभ्यर्चयति ॥

10 अथान्यतम आरामिको नवं पद्ममादाय राज्ञः प्रसेनजितोऽयं श्रावस्तीं प्रविशति ।
तीर्थिकोपासकेन च दृष्टः [पृष्ट]श्च—किमिदं पद्मं विक्रीणिये ? स कथयति—आमेति ।
स क्रेतुकामो यावदनाथपिण्डदो गृहपतिस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः । तेन तस्माद् द्विगुणेन मूलेन
वर्धितम् । ततः परस्परं वर्धमानौ यावच्छतसहस्रं वर्धितवन्तौ । अथारामिकस्यैतदभवत्-

B 37

अयमनाथपिण्डदो गृहपतिरचञ्चलः स्थिरसत्त्वः । नूनमत्र कारणेन भवितव्यमिति । तेन
15 संशयजातेन स तीर्थिकाभिप्रसन्नः पुरुषः पृष्टः—कस्यार्थे भवानेवं वर्धत इति । स आह—
अहं भगवतो नारायणस्यार्थे इति ॥ अनाथपिण्डद आह—अहं भगवतो बुद्धस्यार्थे इति ।
आरामिक आह—क एष बुद्धो नामेति ? ततोऽनाथपिण्डदेन विस्तरेणास्य बुद्धगुणा
आख्याताः । तत आरामिकोऽनाथपिण्डदमाह—गृहपते अहं स्वयमेव तं भगवन्तमभ्यर्च-
यिष्ये इति ॥

20 ततोऽनाथपिण्डदो गृहपतिरारामिकमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । ददर्श-
रामिको बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशत् महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनैर्विराजित-
गात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनाच्च आरामिकेण तत्पद्मं भगवति क्षिप्तम् । ततः क्षिप्तमात्रं शकटचक्रप्रमाणं भूत्वा
उपरि भगवतः स्थितम् ॥

23 अथ स आरामिकस्तप्रातिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिवृत्त इव द्रुमो भगवतः पादयोर्निपत्य
कृतकरपुटधेतनां पुष्पाति, प्रणिधि च कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुरालमूलेन चित्तोत्पादेन
देयधर्मपरित्यागेन च अन्ये लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां
तारयिता, अमुच्चानां मोचयिता, अनाथस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिवृत्तानां परिनिर्वाण-
यित्नेने ॥

24 अथ भगवांस्तस्यारामिकस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राधिरकार्षीत् ।
B 25 धर्मेना तद्व यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्ब्रूयति, तस्मिन्समये नीलपीतलोहित-
यदाता अर्थिनो मुग्गात्रिधार्यं काश्चिदपस्ताद्रष्टन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्रष्टन्ति । या अधस्ता-

द्रष्टन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्बुदं निरबुद-
मटं हृद्वं हृद्वमुत्पलं पवं महापवं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति,
ये शीतनरकास्तेषूपणीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नयन्ते ।
तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसाद-
संजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वं भवति—न श्वे वयं भवन्त 6
इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणा-
विशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा
देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्रच्छन्ति,
ताश्चातुर्भारजिकांब्राह्मणशिशान् यामास्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायि-
कान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्ष्यभानप्रमाण-10
शुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनान-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनाभेत्युद्वोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्क्रामत युज्यञ्च बुद्धशासने ।

B 39

धुनीत मृयुनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

15

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः
पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्या- 20
मन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे
करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां 25
सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अचिर्षो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीवृत्त्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरानिष्कसितः कलापः ।

30

अवभासिता येन दिशः समन्तादिचारुणेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र कांक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृषप वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्वार्ये स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-
क्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेनारामिकेण प्रसादजातेन ममैवंविधौ

पूजां कृताम् । एवं भदन्त । एष आरामिकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिस्वागेन
15 च त्रिकल्पसंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिताः
परिपूर्य पञ्चोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्विशारद्यैस्त्रिभिर्वागैः
स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८ पञ्चालः ।

B 41 20

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्वक्षस्त्रैर्गुरुद्वैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगुरु-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनमालन-
प्रत्ययभेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवनेऽनापिण्डदत्तारामे ॥
तेन खलु समयेनोत्तरपञ्चालराजो दक्षिणपञ्चालराजेन सह प्रतिविरुद्धो बभूव । * * *

25

अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्यो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्ते निपण्णो राजा प्रसेनजित्कौशल्यो
भगवन्तस्मिन्मवोचत्—भगवान्नाम भदन्त अनुत्तरो धर्मराजो व्यसनगतानां सत्त्वानां परिव्राना,
B 42 अन्योन्यवैरिणां वैप्रदमयिता । अयं चोत्तरपञ्चालो राजा दक्षिणपञ्चालराजेन सह प्रति-
विरुद्धः । तौ परस्परमेव महाजनविप्रघातं कुरुतः । तयोर्भगवान् दीर्घरात्रानुगतस्य वैरस्योपशानं

1 There seems to be a gap in all Mss. which should describe the war and intervention of Buddha.

कुर्यादनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशल्यस्य तूष्णी-
भावेन । अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्यो भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतः
पादौ शिरसा वन्दित्त्वोत्थायासनात्प्रक्रान्तः ॥

अथ भगवांस्तस्या एव रात्रेरत्ययात्पूर्वोद्धे निवास्य पात्रचीवरमादाय येन वाराणसी
काशीनां नगरं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् वाराणसीमनुप्राप्तो १५
वाराणस्यां विहरति ऋषिपतने मृगदावे । यावत्तयोर्विदितं भगवानस्मद्विजितमनुप्राप्त इति ।
यावद्भगवता ऋद्धिबलेन चतुरङ्गवलकायं निर्मायोत्तरपञ्चालराजस्त्रासितः । स भीत
एकरथमभिरुह्य भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य भगवता वैप्रशमाय धर्मो देशितः ।
स तं धर्मं श्रुत्वा भगवत्सकाशे प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन
सर्वक्लेशप्रहाणादहृत्त्वं साक्षात्कृतम् ॥ १०

दक्षिणपञ्चालराजेनापि भगवान् सश्रावकसंघस्यैमास्यं शतरसेनाहारेणोपनिमन्त्रितः,
शतसाहस्रेण च वक्षेणाच्छादितः । प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोरपादेन
देयधर्मपरित्यागेन च अन्ये लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां
तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वाप-
यितेति ॥ १५

अथ भगवान् दक्षिणपञ्चालराजस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्रावि-
रकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीत-
लोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अध-
स्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं सघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्मुदं निरर्बुद-
मटं हहवं हृह्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, २०
ये शीतनरकास्तेषुष्णोभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते ।
तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसाद-
संजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वा च एषं भवति—न ह्येव वयं
भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म २५ B 44
क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टा-
द्गच्छन्ति, ताश्चातुर्भारराजिकांश्रयर्षिशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो
ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणभानाभास्वरान् परीत्तशुभा-
नप्रमाणशुभाच्छुभकृत्स्नानभ्रकान् पुष्पप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शना-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं दुःखं शून्यमनात्प्रेत्युद्गोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते— ३०

आरभ्यं निष्कामत युज्यथं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते । अनगतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । वलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

15 नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमेहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

20 तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

25 नाकस्माद्धवणजलाद्विराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नोहेत्वप्रत्ययमानन्द तपागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्युर्वन्ति । पश्यस्थानन्द अनेन दक्षिणपञ्चालराजेन ममैवंविधं सत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द पञ्चालराजोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देवधर्मपरित्यागेन च त्रिःशतपादं प्रत्ययसमुदानीनां बोधिं समुदानीय गृह्यन्मरणपरिभाषिताः

पद् पारमिताः परिपूर्य विजयो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्वैशारदै-
 खिभिरावेणिकैः स्पृलुपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः ॥
 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९ धूपः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 5 B 4
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वसुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रख्यमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावकस्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे । तेन
 खलु समयेन श्रावकस्यां द्वौ श्रेष्ठिनौ । तावन्योन्यं प्रति विरुद्धौ बभूवतुः । तान्यामेकः
 पूरणेऽभिप्रसन्नः, द्वितीयो बुद्धे भगवति । ततस्तयोः परस्परं कथंसांकष्यविनिश्चये 10
 वर्तमाने पूरणोपासक आह—बुद्धात्पूरणो विशिष्टतर इति । बुद्धोपासक आह—भगवान्
 सम्यक्संबुद्धो विशिष्टतर इति । ततस्ताभ्यां सर्वस्वापहरणे बन्धनिक्षेपः कृतः ॥

यावद्वाङ्गः प्रसेनजितः श्रुतम् । तेनामालानामाज्ञा दत्ता—तयोर्मीमांसा कर्तव्येति । B 4
 ततस्तैरमालैः सर्वविजिते घण्टावधोपणं कारितम्—सप्तमे दिवसे बुद्धतीर्थिकोपासकयोर्मीमांसा
 भविष्यति, ये चाद्भुतानि द्रष्टुकामास्ते आगच्छन्त्विति । ततः सप्तमे दिवसे विस्तीर्णावकाशे 15
 पृथिवीप्रदेशेऽनेकेषु प्राणिशतसहस्रेषु संनिपतितेषु गगनतले चानेकेषु देवतासहस्रेषु संनिपति-
 तेषु गोमयमण्डलके कृते सर्वगन्धमाल्येषूपहृतेषु पूर्वतरं तीर्थिकोपासकेन सत्योपयाचनं कृतम्—
 येन सत्येन पूरणप्रभृतयः पद् शास्तारो लोके श्रेष्ठाः, अनेन सत्येनेमानि पुष्पाणि अयं च धूपः इदं
 च पानीयं तानुपगच्छन्त्विति ॥ एवं प्रव्याहृतमात्रे तानि पुष्पाणि भूमौ पतितानि, अग्निर्निर्वृतः,
 पानीयं पृथिव्यामस्तं परिक्षयं पर्यादानं गतम् । ततो महाजनकायेन किलकिलाप्रक्ष्वेडोच्चै- 20
 र्नादो मुक्तः, यमभिवीक्ष्य तीर्थोपासकस्तृष्णीभूतो मङ्कुभूतः सस्तस्कन्धोऽधोमुखो निप्रति-
 मानः प्रथ्यानपरमः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः ॥

ततो भगवच्छ्रावकेण हर्षोत्कण्ठजातेन प्रसादविकसिताभ्यां नयनाभ्यामेकांसमुत्तरा- B 4
 सङ्गं कृत्वा दक्षिणजानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य सत्योपयाचनं कृतम्—येन सत्येन भगवान्
 सर्वसत्त्वानामप्रयः, अनेन सत्येनेमानि पुष्पाणि धूप उदकं भगवन्तमुपगच्छन्त्विति । एवं 25
 प्रव्याहृतमात्रे तानि पुष्पाणि हंसपंक्तिरिवाकाशे जेतवनाभिसुखं संप्रस्थितानि, धूपोऽभ्रकूट-
 यत्, उदकं वैदूर्यशलाकयत् । अथ स महाजनकायस्तप्रातिहायं दृष्ट्वा किलकिला-
 प्रक्ष्वेडोच्चैःशब्दं कुर्वन्सपां संप्रस्थितानां पृष्टतः पृष्टतः समनुबद्धः ॥

१ Mss धूसः which probably stands for धूपः. २ Speyer reads कयाः
 संक्ष्य against Mss. ३ Speyer मङ्कुभूतः.

ततस्तानि पुष्पाणि भगवत् उपरि स्थितानि, धूप उदकं चाप्रतः । ततः स
महाजनकायो लब्धप्रसादो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
तेषां भगवानिदं सूत्रं भाषते स्म—

तिष्ठ इमा ब्राह्मणगृहपतयोऽप्रप्रज्ञतयः । कतमास्तिज्ञः? बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः, धर्मे,
5 संघे अप्रप्रज्ञतिः । बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः कतमा? ये केचिद्ब्राह्मणगृहपतयः सत्त्वा अपदा
वा द्विपदा वा बहुपदा वा, रूपिणो वा अरूपिणो वा, संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा, नैव-
संज्ञिनो नासंज्ञिनः, तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धस्तेपामप्र आख्यातः । ये केचिद्बुद्धेऽभिप्रसन्नाः,
अप्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामप्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाक्षितव्यो देवेषु वा
देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः ।
10 धर्मे अप्रप्रज्ञतिः कतमा? ये केचिद्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेपामप्र
आख्यातः । ये केचिद्धर्मेऽभिप्रसन्नाः, अप्रे ते अभिप्रसन्नाः । तेषामप्रेऽभिप्रसन्नानामप्र
एव विपाकः प्रतिकाक्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् ।
इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो धर्मे अप्रप्रज्ञतिः । संघेषु अप्रप्रज्ञतिः कतमा? ये केचित्संघा वा
गणा वा पूगा वा परिपदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेपामप्र आख्यातः । ये केचित् संघेऽभि-
15 प्रसन्नाः, अप्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामप्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाक्षितव्यो देवेषु
देवभूतानां मनुष्येषु मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयः संघे अप्रप्रज्ञतिः ॥

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे तेषां ब्राह्मणगृहपतीनां कैश्चिद्बुद्धधर्मसंघेषु प्रसादः
प्रतिलब्धः, कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि, कैश्चिद्व्रज्य इदमेव पञ्चगण्डकं
संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा, सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकरणविध्वंसनधर्मतया पराहन्य,
R 51 10 सर्वकेशप्रहाणादहंत्वं साक्षात्कृतम् । तेन च तीर्थोपासकेन तथागतान्तिके प्रसादः
प्रतिलब्धः । ततो मूलनिकृत्त इव द्रुमः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं
कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो
भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुकानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वसयिता।
अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

25 अथ भगवांसस्य तीर्थोपासकस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं
प्राविरकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्जन्ति, तस्मिन् समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुलान्निश्चार्थं काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति ।
या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्मरुदं
निरर्बुदमष्टं हृद्यं दृढवमुत्पलं पत्रं महापत्रं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता
30 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः
प्रतिप्रघ्नन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु ययं भवन्त इतश्च्युताः, आहोखिदन्त्यत्रोपपन्ना
इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवानिर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वं भवति—

न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्वः, अस्यानु-
भावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं
कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या
उपरिधाद्गच्छति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायक्षिशान् यामांस्तुपिताभिर्माणांस्तीन् परनिर्मित-
वशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्^६
परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्त्वाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान्
सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्धोपयन्ति,
गाथाद्वयं च भाषन्ते—

B 52

आरभ्यं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

10

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्व्य भगवन्तमेव पृथतः
पृथतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृथतो-
ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तु-
कामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्त-
र्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्ये-
ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्य-
क्संज्ञोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अथा-
युष्मानानन्दः वृत्तकपटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरानिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

B 53

25

गाथाश्च भाषन्ते—

निगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र कांक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष्य वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

6

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तयागता अर्हन्त
10 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पर्यसि त्वमानन्द अनेन तीर्थिकोपासकेन ममैवंवि-
सन्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द तीर्थोपासकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिता
परिपूर्व्य अचलो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्वंशारधैस्त्रिभिरावेणिकै-
स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयवर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

15

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१० राजा ।

B 64

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौ-
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागीर्यशैरसुरैर्गर्हडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरारु-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
20 प्रत्ययभेदम्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्वारामे । ते
खलु समयेन राजा प्रसेनजित् कौशलो राजा च अजातशत्रुः उभावप्येती परस्परं विर-
वभूवतुः । अथ राजा अजातशत्रुधतुरङ्गवलकायं संनद्य हस्त्रिकायमन्धकायं रथकायं पत्तिका-
राजानं प्रसेनजितं कौशलमभिनिर्यातो युद्धाय ॥

अश्रीपौद्राजा प्रसेनजित्कौशलः—राजा अजातशत्रुधतुरङ्गवलकायं संनद्य ह-
25 कायमन्धकायं रथकायं पत्तिकायं च अभिनिर्यातो युद्धयेति । श्रुत्वा च चतुरङ्गवल-
संनद्य हस्त्रिकायमन्धकायं रथकायं पत्तिकायं राजानमजातशत्रुं प्रत्यभिनिर्यातो युद्धाय
B 65 अथ राजा अजातशत्रुणा राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सर्वो हस्त्रिकायः पर्यन्तः, अन्धका-
रथकायः पत्तिकायः पर्यन्तः । राजा प्रसेनजित्कौशल्यो जितो भीतो भग्नः पराजितः प-
पृष्टीष्टेन एकरूपेण श्रावस्त्रीं प्रविष्टः । एवं यावत् त्रिरपि ॥

अथ राजा प्रसेनजित् कौशलः शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो
व्यवस्थितः । तत्र च श्रावस्त्वामन्यनमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
परिप्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन श्रुतं यथा राजा प्रसेनजित्कौशलो
जितो भग्नः परापृष्ठीकृतः, एकरथेनेह प्रविष्ट इति । श्रुत्वा च पुनर्येन राजा प्रसेनजित्
कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलं जयेनायुषा च वर्धयित्वा च— 6
किमर्थं देव शोकः क्रियते? अहं देवस्य तावत्सुवर्णमनुप्रयच्छामि, येन देवः पुनरपि
यथेष्टप्रचारणं करिष्यतीति । तेन तस्य महान् सुवर्णराशिः कृतः, यत्रोपविष्टः पुरुष उत्थितं
पुरुषं न पश्यति, उत्थितो वा उपविष्टम् ॥

B 56

अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्येन स्वविपये चरपुरुषाः समन्तत उत्सृष्टाः—शृणुत
जनप्रवादानिति । यावज्जेतवने द्वौ मञ्जावन्योन्यं संजल्पं कुरुतः—अस्ति केसरी नाम 10
संप्रामः । तत्र ये कातराः पुरुषास्ते संप्रामशिरसि स्थाप्यन्ते, ये मध्यास्ते मध्ये, ये उत्कृष्टाः
शूरपुरुषास्ते पृष्ठत इति । ततस्ते राज्ञे इति वेदितवन्तः । श्रुत्वा च राजा प्रसेनजित्
कौशलस्तथा चतुरङ्गवल्कायं संनाहा हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं च राजानमजात-
शत्रुमभिनिर्यातो युद्धाय । ततो राजा प्रसेनजिता कौशल्येन राज्ञोऽजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य
सर्वो हस्तिकायः पर्यस्ताः, अश्वकायो रथकायः पत्तिकायः पर्यस्ताः । राजानमप्यजातशत्रुं 15
वैदेहीपुत्रं जितं भीतभग्नपराजितं परापृष्ठीकृतं जीवग्राहं गृहीत्वा एकरथेऽभिरोप्य येन
भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपीदति ।
एकान्तनिपण्णो राजा प्रसेनजित्कौशल्यो भगवन्तमिष्वोचत्—अयं हि भदन्त राजा
अजातशत्रुर्दीर्घरात्रमथैरस्य मे वैरी, असपन्नस्य सपन्नः । न चेच्छाम्येनं जीविताद् व्यपरोप-
पितुम्, यस्माद्दयस्यपुत्रोऽयं भवति । मुञ्चाम्येनमिति । मुञ्च महाराजेत्युक्तवा भगवांस्तस्यां 20
वेद्यायां गायां भापते—

B 57

जैयो वैरं प्रसवति दुःखं शेते पराजितः ।

उपशान्तः सुखं शेते हिला जयपराजयम् ॥ १ ॥

अथ राजा प्रसेनजितः कौशलस्यैतद्भवत्—यन्मया राज्यं प्रतिदग्धम्, तदस्य श्रेष्ठिनः
प्रसादात् । यन्वहमेनं वरेण प्रवारयेयमिति । अथ राजा प्रसेनजित्कौशलस्तं श्रेष्ठिनं वरेण 25
प्रवारयति । स कथयति—आवांश्चामि वरम्—सत्ताहं मे यथाभिरुचिर्न राज्यमनुप्रयच्छतेति ।
ततो राजा सर्पिजिते धम्टावघोषणं कारितम्—दत्तं मे श्रेष्ठिने सत्ताहमेकं राज्यमिति ।
यान्तेन श्रेष्ठिना बुद्धप्रमुणो भिक्षुसंघः सत्ताहं मत्तेनोपनिमग्नितः, राजा च प्रसेनजित्
मगरिवारः । यान्तध काशिक्योशालेषु जनकायाः प्रनियसन्ति, तेषां दूतसंप्रयणं कृतम्—सत्ताहं
मूयं सत्ताहं यथेष्टचारिणः सुगउरुपरो विदरत । किञ्चिदागत्य बुद्धं शरणं गच्छन्, धर्मं च 30

B 58

नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रलेकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, उर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्पत्संबोधि व्याकर्तुकामो भवति, उर्णयिऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अथा- B 61
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ— 5

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौर स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥ 10

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्भ्रवणजलाद्रिराजधैर्याः 15
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्पत्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेन श्रेष्ठिना तथागतस्य 20
सश्रावकसंबोधिसंघस्यैवंविध सत्कारं कृतम्, महाजनकायं च कुशले नियुक्तम् । एवं मदन्त । B 62
एष आनन्द श्रेष्ठी अनेन कुशलमूढेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पसंलये-
समुदानीनां बोधि समुदानीय महाकरणापरिभाषिताः पट् पारमिताः परिपूर्य अभयप्रदो नाम
सम्पत्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्ब्रह्मधनुर्भिर्दशारथैस्त्रिभिराणेभ्यः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया
च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ 23

इदमयोचद्भगवान् । आत्तगनसन्ने भिक्षुभ्यो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

B 59

भिक्षुसंघं च । मामकं च भोजनं मुञ्जानास्तयागतं पर्युपासध्वमिति । तेन सप्ताहं भगवान् सश्रावकसंघो महता सत्कारेण सत्कृतः, बहूनि च प्राणिशतसहस्राणि कुशले नियोजितानि । सप्ताहस्याख्येन भगवतः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति, प्रणिधि च चकार—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके
5 अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्ताना-
माश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

B 60

अथ भगवांस्तस्य श्रेष्ठिनो हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत् ।
धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धाः भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीतलोहिता-
वदाता अर्चिषो मुखानिश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ता-
10 द्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर्वुद-
मट्टं हहयं इडुवमुत्पलं पञ्चं महापञ्चं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा
निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्वृष्णीभूत्वा नितपन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः
प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोखिदन्यत्रोपपन्ना
इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव
15 वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म
क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टा-
द्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांबायखिशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो
ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्तामानप्रमाणाभानाभास्वान् परीत्तशुभा-
20 नप्रमाणशुभास्त्रुमकृत्त्वाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शना-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्धोपयन्ति, गायार्द्रयं च भापन्ते—

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

25

प्रहाप जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपखिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्येव्य भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः
समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुं कामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते ।
अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पार्श्व्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
20 व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्ति-
राज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,

नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधि
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधि व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हीताः । अथा- B 61
युष्मानानन्दः कृतकरपटो भगवन्तं पप्रच्छ- 6

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते-

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥ 10

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुपन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः 16
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।-
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह-एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्पत्संबुद्धाः स्मितं प्राप्स्युर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेन श्रेष्ठिना तथागतस्य 20
सप्रायससंपत्संबोधे सत्कारं कृतम्, महाजनकायं च कुशले नियुक्तम् । एवं मदन्त ।
एष आनन्द श्रेष्ठी अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येय- B 62
समुदानिनां बोधि समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिताः परिपूर्य अभयप्रदो नाम
सम्पत्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्दशारपैत्रिभिरावेगिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया
च । अपमन्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ 25

इदमनोचङ्गयान् । आस्यमनसस्ते भिक्षुनो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

द्वितीयो वर्गः ।

तस्योदानम्—

नावा स्तम्भं च स्नात्रं च तथेतिः प्रतिसारकम् (प्रातिहार्यकम्) ।

पाञ्चवार्षिकं स्तुतिर्वरदः काशिकं दिव्यभोजनम् ॥

११ नाविकाः ।

बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्न-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो व्यभी चीवरपिण्डपातशयनासनमलान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावरत्नां विहरति नद्या अजिरवत्या अधस्ता-
10 नाविकप्रामे । अथ ते नाविका येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ
शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यपीदन् । एकान्तनिपण्णांस्तान्नाविकान् भगवान् धर्म्यया कथया
संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया
संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य दूष्णीम् । अथ ते नाविका उत्थायासनादेकांस-
B 64 मुचरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमूचुः—अधिवासयतु भगवानस्माकं
15 नद्या अजिरवत्यास्तीरे श्रोभक्तेन सार्धं भिक्षुसंघेन । नौसंक्रमेणोत्तारयिष्याम इति ।
अधिवासयति भगवान्नाविकानां दूष्णीभावेन ॥

अथ नाविका नद्या अजिरवत्यास्तीरमपगतपापाणशर्करकठैर्ल्लं व्यवस्थापयामासु-
रुच्छ्रुतच्छत्रजपताकं नानापुष्पावकीर्णं गन्धवटिकावधूपितम् । प्रणीतमाहारं कृतवन्तः ।
प्रभूतं च पुष्पसंग्रहं कृत्वा नौसंक्रमं पुष्पमण्डपैरलंकारयामासुः । भगवतश्च दूतेन काल-
20 मारोचयामासुः—समयो भदन्त, सज्जं भक्तम्, यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ
भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन नाविकप्रामकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एयासने न्यपीदत् । अथ ते नाविकाः सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं
भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहस्तं संतर्पयन्ति संप्रवार-
यन्ति । अनेकपर्यायेन शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य
25 भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमर्पणीतपात्रं नीचतराण्यासनानि गृहीत्वा भगवतः
पुरस्ताज्जिषणा धर्मश्रवणाय । अथ भगवांस्तेषां नाविकानामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च
B 65 ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मेदशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा अनेकैर्नाविकैः स्रोत-
आपत्तिकृत्यानि प्रातानि, कैश्चिन्सृष्टदागामिकृतानि, कैश्चिदनगामिकृतानि, कैश्चिद्व्रज्य
सर्वत्रेशप्रहाणादहर्षत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चिच्छ्रावकबोधौ चिचान्युत्पादितानि, कैश्चिद्व्यलेक-
30 बोधौ, कैश्चिदनुचरायां सम्यक्संबोधौ । सर्वा च सा पर्यद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा
व्यवस्थिता । ततस्तीर्नाविकैर्भगवान् गृहता सन्कारेण नौसंक्रमेणोत्तारितः सार्धं भिक्षुसंघेन ॥

१ The word वट्ठ is promiscuously spelt as वटल or वटव्य in Mss.
२ Mss. वरनीय पात्रं for वरनीयपात्रं. Compare औनीयसत्ताधि in Pali.

भिक्षवो बुद्धपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कुत्रेमानि भगवतः कुशलमूलानि कृतानीति । भगवानाह— तथागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि औघवप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि, येन तथागतस्यैवंविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम् ? एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥ 5

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽव्यनि भागीरथो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकत्रिदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स द्वापद्यर्हत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन् गङ्गातीरमनुप्राप्तः । तस्मिन् समयेऽन्यतरः सार्यवाहोऽनेकशतपरिवारो नद्यां गङ्गायां सार्यमुत्तारयति । तस्मिंश्च प्रदेशे महत्तत्करभयम् । अथ ददर्श सार्यवाहो भागीरथं सम्यक्संबुद्धं द्वापद्य- 10
र्हत्सहस्रपरिवृतम् । दृष्ट्वा च पुनः चित्तं प्रसादयामास । प्रसन्नचित्तश्च भगवन्तमामन्त्रितवान्— B 66
तत्रयमतरमेव भगवन्तं तारयिष्यामीति । अधिवासयति भागीरथः सम्यक्संबुद्धः सार्यवाहस्य तृष्णीभावेन । ततस्तेन सार्यवाहेन भागीरथः सम्यक्संबुद्धो द्वापद्यर्हत्सहस्रपरिवृतो महत्या विभूत्या नौसंक्रमेणोत्तारितः । प्रणीतेन चाहारेण संतर्प्यानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतम् ॥ 15

भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्यवाहो वभूव, अहं सः । मया स भागीरथः सम्यक्संबुद्धो द्वापद्यर्हत्सहस्रपरिवृतो नौसंक्रमेणोत्तारितः, प्रणीतेनाहारेण संतर्पितः, प्रणिधानं च कृतम् । तस्य मे कर्मणो विपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धस्यैवंविधा पूजा । तस्माच्छर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यम्—यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः 20
पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिधित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१२ स्तम्भः ।

बुद्धो भगवान् सन्वृतो गुरुकृतो मानितः वृजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः 25 B 67
धैरिभिः सार्यवाहैर्देवनागैर्यक्षैरसुरैर्गुरुदैः क्रिन्नैर्भैरोगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडक्रिन्नर-
गशैरगाम्यार्चिनो बुद्धो भगवान् ज्ञातो मद्रापुण्यो त्याभी चीनरपिण्डपातशयनासनगदान-
प्रत्ययैर्भग्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कौरव्येषु जनपदचारिकां चरन् कौरव्यं नगरमनु-
प्राप्तः । स च कौरव्यो जनकायो सुद्धरनेय उदारचित्तः प्रदानरुचिश्च । ततो भगवत
एतदभारत्—यस्मिन् शकं देवेन्द्रं मरुत्तणपरिवृतमाहोपेयम्, यद्दर्शनादेयां बुद्धात्पूजयित्वादिः

स्यादिति । ततो भगवांल्लौकिकं चित्तमुत्पादयति—अहो वत शक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणसहायो गोशीर्षचन्द्रमयं स्तम्भमादाय गच्छेदिति ॥ सहचित्तोत्पादाच्छक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणपरिवृत आगतो यत्र विश्वकर्मा चत्वारश्च महाराजा अनेकदेयनागयक्षकुम्भाण्डपरिवृता गोशीर्ष-
 B 69 चन्दनस्तम्भमादाय । हाहाकारकिलकिलाप्रद्वेषेडोच्चैर्नादं कुर्वाणा भगवतोऽर्थे गोशीर्ष-
 5 चन्दनमयं प्रासादमभिसंस्कृतवन्तः । ततस्तस्मिन्प्रासादे शक्रेण देवेन्द्रेण भगवान् सश्रावक-
 संघो दिव्येनाहारेण दिव्येन शयनासनेन दिव्यैर्गन्धमाल्यपुष्पैः सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितः ॥

अथ कौरव्यो जनकायस्तां दिव्यां विभूषिकां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्न इमां चिन्ता-
 मापेदे—नूनं बुद्धो भगवांल्लोकेऽप्यः । यत्तु नाम सेन्द्रैर्देवैः पूज्यत इति आवर्जितमना
 भगवन्तमुपसंक्रान्तः । भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णः
 10 कौरव्यो जनकायस्तस्मिन्प्रासादेऽप्यर्थं प्रसादमुत्पादयति ॥

ततो भगवांस्तप्रासादमन्तर्धाप्य अनित्यताप्रतिसंयुक्तां तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्,
 यां श्रुत्वा अनेकैः कौरव्यनिवासिभिर्मनुष्यैः स्रोतआपत्तिफलान्यनुप्राप्तानि, कैश्चित्सकृदागामि-
 फलानि, कैश्चिदनागामिफलानि, कैश्चिद्व्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चि-
 द्श्रावकबोधौ चिन्तान्युत्पादितानि, कैश्चिदत्यलेकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ ।
 15 सर्वा च सा पर्षद् बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थापिता ॥

ततस्ते भिक्षवो भगवतो दिव्यपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—
 B 69 कुत्रेमानि भगवता कुशलमूलानि कृतानीति ॥ भगवानाह—तयागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
 जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थिता-
 न्यदर्शयामावीनि, येन तयागतस्यैवविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम्? एवं भदन्त । तेन
 20 हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जितेऽप्यनि ब्रह्मा नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, तयागतोऽहं न
 सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवान् । अथ ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वापच्छर्हत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां
 राजधानीमनुप्राप्तः । अश्रौपीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिपिक्तः—ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वापच्छर्हत्सहस्र-
 25 परिवृतो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजर्ष्या
 महता राजानुभावेन येन भगवान् ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्रह्मणः
 सम्यक्संबुदस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णं राजानं क्षत्रियं
 मूर्धाभिपिक्तं भगवान् बोधिवरकैर्धर्मैः समादापयति । अथ स राजा लब्धप्रसाद उत्थाया-
 सनादेफासमुच्चगसङ्गं श्रुत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदयोचत्—अधिवासयत्

मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय । अहं भगवन्तं सश्रावकसंघमुपस्थास्यामि चीवर-
पिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैपज्यपरिष्कारैरिति । अधिवासयति ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो
राज्ञस्त्वृष्णीभावेन । अयं स राजा मूर्धाभिपिको भगवतोऽर्थे गोशीर्षचन्दनमयं प्रासादं
कारयामास । स तं विचित्रैर्वस्त्रालंकारैरलंकृतं नानापुष्पावकीर्णं गन्धघटिकाधूपितं भगवतः
सश्रावकसंघस्य निर्यात् त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य विविधैर्वस्त्रविशेषैराच्छाद्यानुत्तरायां 5
सम्यक्संबोधौ प्रणिधिं चकार ॥

B 70

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा क्षत्रियो
मूर्धाभिपिको बभूव, अहं सः । यन्मया ब्रह्मणः सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता, तस्य मे
कर्मणो निपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिसभिसंबुद्ध-
स्यैवंविधा पूजा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो 10
मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्चित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

—X—

१३ स्नात्रम् ।

बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजगार्त्रैर्निभिः पौरैः 15 B 71
श्रेष्ठिभिः सार्धगाहेर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गणैः क्रिनैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रलयमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्यां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्वारामे ।
तेन खलु समयेन श्रावस्थां पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि कान्तारमार्गप्रतिपन्नानि । ते
मार्गात्परिभ्रष्टा बालकास्त्रयमनुप्राप्ताः । ते भ्रमश्रमपरिपीडिताः क्षीणपच्यदात्ताश्च मथ्याह- 20
समये तीक्ष्णकररश्मिसंतापिता जलोद्धृता इव मत्स्याः पृथिव्यामावर्तन्ते दुःखां तीव्रां खरां
कटुकाममनापांघेदानां वेदयमानाः । तानि देवतासहस्राण्यायाचन्ते—तद्यथा—शिवरुणसुवेर-
वासरादीनि । न चैनान् कश्चित्परित्रातुं समर्थः ॥

तत्र चान्यतर उपासतो बुद्धशासनाभिन्नः । स तान् वणिज आह—भग्नतो 25 B 72
बुद्धं शरणं गच्छन्त्विति ॥ तत्र एकत्वेण सर्व एव बुद्धं शरणं गताः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
युदानां भगवता महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयत्रिपश्यना-
विदारिणां त्रिदमदस्त्रुशदानां चतुरोघोर्त्तीर्णानां चतुर्भेदिपादचरणतलप्रतिष्ठितानां
चतुर्षु संपदस्त्रु दीर्घराप्रहतपरिचयानां पद्मगतिप्रहीणानां पद्मगतिसमनिक्रान्तानां
पद्मसम्प्रागगतानां पद्मपरिभ्रान्तापरिभ्रान्तानां सतयोप्यङ्गुसुमाङ्गानामङ्गमार्गदेशिकानां 30

स्यादिति । ततो भगवांश्चौकिकं चित्तमुत्पादयति—अहो व्रत शक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणसहायो
 गोशीर्षचन्दमयं स्तम्भमादाय गच्छेदिति ॥ सहचित्तोत्पादाच्छक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणपरिवृत
 आगतो यत्र विश्वकर्मा चत्वारश्च महाराजा अनेकदेवनागयक्षकुम्भाण्डपरिवृता गोशीर्ष-
 चन्दनस्तम्भमादाय । हाहाकारकिलकिलाप्रद्वेडोच्चैर्नादं कुर्वाणा भगवतोऽर्थे गोशीर्ष-
 चन्दनमयं प्रासादमभिसंस्कृतवन्तः । ततस्तस्मिन्प्रासादे शक्रेण देवेन्द्रेण भगवान् सश्रावक-
 संघो दिव्येनाहारेण दिव्येन शयनासनेन दिव्यैर्गन्धमात्यपुष्पैः सत्कृतो गुरुकृतो
 मानितः पूजितः ॥

B 68

अथ कौरव्यो जनकायस्तां दिव्यां विभूषिकां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्न इमां चिन्ता-
 मापेदे—नूनं बुद्धो भगवांश्चोकेऽप्यः । यत्तु नाम सेन्द्रैर्देवैः पूज्यत इति आर्वाजितमना
 भगवन्तमुपसंक्रान्तः । भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णः
 10 कौरव्यो जनकायस्तस्मिन्प्रासादेऽऽर्यं प्रसादमुत्पादयति ॥

ततो भगवांस्तप्रासादमन्तर्धाप्य अनित्यताप्रतिसंयुक्तां तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्,
 यां श्रुत्वा अनेकैः कौरव्यनिवासिभिर्मनुष्यैः स्रोतआपत्तिफलान्यनुप्राप्तानि, कैश्चित्सकृदागामि-
 फलानि, कैश्चिदनागामिफलानि, कैश्चित्प्रत्रय्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चि-
 च्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्प्रलेकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ ।
 15 सर्वा च सा पर्षद् बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थापिता ॥

B 69

ततस्ते भिक्षवो भगवतो दिव्यपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—
 कुत्रेमानि भगवता कुशलमूलानि कृतानीति ॥ भगवानाह—तयागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
 जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्यसुपस्थिता-
 न्यवश्यंभावीनि, येन तयागतस्यैवंविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम्? एवं भदन्त । तेन
 20 हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, मापिये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्तितेऽव्यनि ब्रह्मा नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, तयागतोऽर्हन्
 सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवान् । अथ ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वापथ्यर्हत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां
 राजधानीमनुप्राप्तः । अश्रीपीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः—ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वापथ्यर्हत्सहस्र-
 25 परिवृतो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्हत्वा राजर्ष्यां
 महता राजानुभावेन येन भगवान् ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्रह्मणः
 सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा यन्दित्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णं राजानं क्षत्रियं
 मूर्धाभिषिक्तं भगवान् बोधिकरकर्कर्मः समादापयति । अथ स राजा लब्धप्रसाद उयाया-
 सनादेवांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिद्वयोचत्—अधिवासपत्

मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय । अहं भगवन्तं सश्रावकसंघमुपस्थात्वामि चीवर-
पिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययमैषज्यपरिष्कारैरिति । अधिवासयति ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो
राज्ञस्तूष्णीमावेन । अथ स राजा मूर्धाभिषिक्तो भगवतोऽर्थे गोशीर्षचन्दनमयं प्रासादं
कारयामास । स तं विचित्रैर्वस्त्रालंकारैरलंकृतं नानापुष्पावकीर्णं गन्धघटिकाधूपितं भगवतः
सश्रावकसंघस्य निर्यात्य त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य विविधैर्वस्त्रविशेषैराच्छाद्यानुत्तरायां
सम्यक्संबोधौ प्रणिधिं चकार ॥

B 70

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा क्षत्रियो
मूर्धाभिषिक्तो बभूव, अहं सः । यन्मया ब्रह्मणः सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता, तस्य मे
कर्मणो विपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिसंबुद्ध-
स्यैवंविधा पूजा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो
मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

—x—

१३ छात्रम् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 15 B 71
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्वक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययमैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे ।
तेन खलु समयेन श्रावस्यां पञ्चमात्राणि वणिकशतानि कान्तारमार्गप्रतिपन्नानि । ते
मार्गात्परिभ्रष्टा बालकास्थलमनुप्राप्ताः । ते वर्मश्रमपरिपीडिताः क्षीणपय्यादनाश्च मध्याह्न-
समये तीक्ष्णकरस्मिंसंतापिता जलोद्धृता इव मत्स्याः पृथिव्यामावर्तन्ते दुःखां तीव्रां खरां
कटुकाममनायां वेदनां वेदयन्तानाः । तानि देवतासहस्राण्यायाचन्ते—तद्यथा—शिववरुणकुबेर-
वासवादीनि । न चैनान् कश्चित्परित्रातुं समर्थः ॥

तत्र चान्यतर उपासको बुद्धशासनाभिन्नः । स तान् वणिज आह—भवन्तो 20 B 72
बुद्धं शरणं गच्छन्त्विति ॥ तत एकरवेण सर्व एव बुद्धं शरणं गताः ॥ 25

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमत्रिदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयत्रिपश्यना-
विहारिणां त्रिदमथवस्तुबुद्धानां चतुरोद्योत्तीर्णानां चतुर्द्विपादचरणतलप्रतिष्ठितानां
चतुर्द्वि संमहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
पटङ्गसमन्वागतानां पट्पारमितापरिपूर्णानां सतबोध्यङ्गुसुमाढ्यानामथान्नामार्गदेशिकानां 30

नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिवसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति-
प्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेखिर्दिवसस्य युद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को
हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाध-
प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गं मोक्षे च
६ प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदधाम्, कमार्यधनविरहितमार्यजनै-
श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरे मकरालयः ।

न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 73 10 यावत्पश्यति भगवान् संवहुलान् वणिजो व्यसनसंकटसंवाधप्राप्तान् । ततश्चक्षुः-
संप्रेषणमात्रेण जेतवनेऽन्तर्हितो भिक्षुगणपरिवृतस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ददृशुस्ते वणिजो
भगवन्तं समिक्षुसंघम् । दृष्ट्वा च उच्चैर्नादं मुक्तवन्तः । ततो भगवता लौकिकं चित्त-
मुत्पादितम्—अहो वत शक्रो देवेन्द्रो माहेन्द्रं वर्षमुत्सृजतु, शीतलाश्च वायवो वान्त्विति ।
सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रेण माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टम्, शीतलाश्च वायवः प्रेषिताः, यतस्तेषां
15 वणिजां तृपा विगता, दाहश्च प्रशान्तः । ततस्तैर्वणिग्भिः संज्ञा प्रतिलब्धा । भगवता चैषां
मार्गं आह्वयतो येन श्रावस्तीमनुप्राप्ताः ॥

ते मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य ततो भगवत्सकाशमुपसंक्रान्ताः । तेषां भगवता तादृशी
चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा कैश्चिन्स्रोतआपत्तिफलमधिगतम्,
कैश्चिसहृदागामिफलम्, कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चिप्रव्रज्य सर्वज्ञेश्रप्राणादाहर्त्वं साक्षा-
20 ळुतम्, कैश्चिच्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चिप्रत्येकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां
सम्पक्संबोधौ । यद्भूयसा च सा पर्यहुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थिता ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भगवन्,
B 74 यावदिमे वणिजो भगवता कान्तरमार्गात्परित्राताः । सहचित्तोत्पादाच्च माहेन्द्रवर्षं वृष्टम् ।
शीतलाश्च वायवः प्रवाता इति । भगवानाह—तयागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
25 कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधत्प्रत्युपस्थितान्यवर्द्यभावीनि ।
मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि वाद्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तु उपात्तेष्वेव स्फुटधधाचापननेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

30 सामग्री प्राप्य कालं च फल्यन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतद्वयं भिक्षुर्जनिऽवनि चन्दनो नाम सम्पक्संबुद्धो लोक उदपादि तयागतो-
र्जन् सम्पक्संबुद्धो विपाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारिः शास्ता

देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ चन्दनः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिपिक्तो येन चन्दनः सम्यक्संबुद्धस्तनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य चन्दनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दिलैकान्ते न्यपीदत् । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिपिक्तं चन्दनं सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकैर्धर्मैः समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिपिक्त उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं 6 जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन चन्दनः सम्यक्संबुद्धस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य चन्दनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय सार्धं भिक्षुसंघेनेति । अधिवासयति चन्दनः सम्यक्संबुद्धो राज्ञस्त्वृष्णीभावेन । तत्र च समये महती अनावृष्टिः प्रादुर्भूता, यया नद्युदपानान्यल्पसलिलानि स्तृचानि, पुष्पफलयियुक्ताश्च पादपाः । ततो राजा चन्दनं सम्यक्संबुद्धमध्येपितुं प्रवृत्तः—भगवन्, अस्मिन्नगरमध्ये 10 पुष्करिणीं गन्धोदकपरिपूर्णां कारयिष्यामि, यत्र भगवान् सश्रावकसंघः स्नास्यति । अप्येव नाम भगवतः स्नानादस्मिन् मे विजिते देवो वर्षेदिति । अधिवासयति भगवांश्चन्दनः सम्यक्संबुद्धो राज्ञस्त्वृष्णीभावेन ॥

ततो राज्ञा क्षत्रियेण मूर्धाभिपिक्तेनामालेभ्य आज्ञा दत्ता—गन्धोदकं सज्जीकुर्वन्तु भक्तः, रत्नमयांश्च कुम्भान्, येन वयं भगवन्तं सश्रावकसंघं स्नापयिष्याम इति । ततो राज्ञा 15 B 76 अमात्यगणपरिवृतेन तन्नगरमपगतपापाणशर्करकटलं व्यवस्थापितमुच्छ्रितध्वजपताकं नाना-पुष्पावकीर्णं गन्धोदकपरिपिक्तं विचित्रधूपधूपितम् । पुष्करिणी चास्य कारिता । ततो भगवांश्चन्दनः सम्यक्संबुद्धः सर्वानुप्रहार्यमेकचीवरकः पुष्करिण्यां स्थितः । ततो राज्ञामात्य-गणपरिवृतेन चन्दनः सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघो नानागन्धपरिभावितेनोदकेन स्नापितः । सहस्रानादेव चन्दनस्य सम्यक्संबुद्धस्य शक्रेण देयेन्द्रेण तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टं येन 20 सर्वसस्यानि निष्पन्नानि । तद्वैतुकं च महाजनकायेन बुद्धे भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा । अनेके च गन्धस्तृपाः प्रतिष्ठापिताः । ये च तत्र चन्दनं सम्यक्संबुद्धं शरणं गताः, सर्वे ते परिनिर्बृताः । अहमेकस्तेषामवशिष्टः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मान-यित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भापितमभ्यनन्दन् ॥

—:—

१४ ईतिः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धंवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यश्चैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीनरपिण्डपातशयनासन- 20 ग्लानप्रत्ययभैरप्यपरिष्काराणां सश्रावकसघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुने कलन्दक-

निवापे । तस्मिंश्च समये नाडकन्यायां महाजनमरको वभूव । ततो जनकायो रोगैः पीडितः तानि तानि देवतासहस्राण्यायाचते शिववरुणकुबेरवासवादीनि । न चास्य सा ईतिरुपशमं गच्छति । अथान्यतम उपासको नाडकन्यायां प्रतिवसति । स नाडकन्येयान् ब्राह्मणगृहपतीनिदमयोचत्—एत यूयं बुद्धं शरणं गच्छत, तं च भगवन्तमायाचध्वमिहागम-
नाय । अप्येव भगवता खल्वकृच्छ्रेणास्या ईतैर्व्युपशमः स्यादिति । अथ नाडकन्येया ब्राह्मण-
गृहपतयो भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्ताः—आगच्छतु भगवानस्माद् व्यसनसंकटान्मोचनायेति ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमभिदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु

B 79

बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपर्यनाविहारिणां
त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्दिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रह-
10 वस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तसम्बन्धा-
गतानां पट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तवोव्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्व-
समापत्तिकुशलानां दशबलबलिनानां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां
त्री रात्रेर्विदिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयेते, को
वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः,
15 कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य खर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठा-
पयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदधाम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये
प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाच-
येयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

20

न तु वैनैयवसानां बुद्धो वेद्यमतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 80

अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो
नाडकन्यामनुप्राप्तः । ततो भगवता तन्नगरं सर्वं हृदि मैत्र्या स्फुटम्, यतो मरकाः प्रक्रान्ताः,
ईतिश्च व्युपशान्ता । ततस्तेषां ब्राह्मणगृहपतीनां बुद्धदर्शानामहाप्रसाद उत्पन्नः, प्रसाद-
जातिश्च भगवान् सश्रावकसंघः चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः संप्र-
25 थारितः । ततस्तेभ्यो भगवता तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेशिकी धर्मदेशना कृता, या
श्रुत्वा अनेवैर्ब्राह्मणगृहपतिभिः श्रोतआपत्तिकलमनुप्राप्तम्, अपरैः सङ्घदागामिफलमनुप्राप्तम्,
अपरैः अनागामिफलम्, अपरैः प्रब्रज्य सर्वेद्रेषाप्रहाणादर्हस्वं साक्षात्कृतम् । सर्वं च
तन्नगरं बुद्धनिर्घ्नं धर्मप्रवणं संघप्रगम्भारं संवृत्तम् ॥

भिक्षुयः संशयजाताः सर्वसंशयष्टेचार् बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आधर्यं मदन्त
30 यावदिमे सारथा भगवतः प्रसादात् व्यसनगताः सन्तो व्यसनान्परिमुक्ता इति । भगवानाद-
तपागनेर्देयतानि भिक्षुयः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंमातानि
परिगतप्रत्ययानि औघवप्रत्युपस्थितान्ययस्यंमावीनि । मयैव तानि कर्माणि कृतान्युपचितानि ।

कोऽप्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, न अन्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि चन्द्रो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽ-
ईन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देव-
मनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राज-
धानीमनुप्राप्तः । अश्रौषीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तश्चन्द्रः—सम्यक्संबुद्धोऽस्माकं विजितमनुप्राप्त
इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्त्वा राजद्वर्षा महता राजानुभावेन समन्वागतो येन चन्द्रः सम्यक्सं-
बुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य चन्द्रस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते
न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकै-
र्धर्मैः समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो लब्धप्रसाद उत्पायासनदेकांस-
मुचरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुगण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन चन्द्रः सम्यक्संबुद्धस्तेन-
ज्जलिं प्रणम्य चन्द्रं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवानिह वासं त्रैमास्यं सार्धं 15
भिक्षुसंघेन । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्स्यभैषज्यपरि-
ष्कारैरिति । अधिवासयति चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो राजस्त्वृष्णीभावेन । तस्य च राज्ञो नगरे
तेन समयेन महाजनमरकतो बभूव, ईतिश्च, येन स महाजनकायोऽतीव संतप्यते । ततो
राज्ञा व्याधिप्रशमनार्थं चन्द्रः सम्यक्संबुद्धोऽवीष्टः—साधु भगवन्, क्रियतामस्या इतिरुपशमो-
पाय इति । ततो भगवांश्चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो राजानमुवाच—गच्छ महाराज इमां संघाटीं 20
ष्वजाप्रे बद्ध्वा महता सत्कारेण खे विजिते पर्याटय, अस्य च महान्तमुत्सवं कुरु । सर्वं च
महाजनकायं बुद्धानुसृतौ समादापयेति । ते हस्तिर्भविष्यतीति । ततो राज्ञा यथानुशिष्टं
सर्वं तथैव च कृतम् । तद्देवतप्रत्ययं च सर्वा इतयः प्रशान्ताः । ततः स जनकायो
लब्धप्रसादो राजामाल्यपौराक्ष बुद्धं शरणं गताः, धर्मं संघं च शरणं गताः ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, 25
अहं सः । मयासौ चन्द्रस्य सम्यक्संबुद्धस्य महती पूजा कृता । तस्य मे कर्मणो विपाकेन
देवमनुष्यसंप्रापकं संसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमपि तद्देवतक्येव विभूतिः, येन
यच्चिन्तयामि यत्प्रार्थये तत्तथैव सर्वं समृष्यति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
पञ्चास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कृत्य
गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 30

इदमवोचद्भगवान् । आचमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१५ प्रातिहार्यम् ।

B 83

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
 5 प्रलयमैष्यपयपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दक-
 निवापे । यदा राज्ञा अजातशत्रुणा देवदत्तविप्राहितेन पिता धार्मिको धर्मराजो
 जीविताद्व्यपरोपितः, स्वयमेव च राज्ये प्रतिष्ठितः, तदा ये अश्राद्धास्ते बलवन्तो जाताः,
 श्राद्धास्तु दुर्बलाः संबृत्ताः । यावदन्यतमो बृद्धामास्योऽश्राद्धो भगवच्छासनविद्वेषी, स
 ब्राह्मणेभ्यो यज्ञमारब्धो यष्टुम् । तत्रानेकानि ब्राह्मणशतसहस्राणि संनिपतितानि । तैः
 B 84 10 क्रियाकारः कृतः—न केनचिच्छ्रमणगौतमं दर्शनायोपसंक्रामितव्यम् । अथ ते ब्राह्मणाः कृतवयः
 समप्राः संमोदमाना वीथीमध्ये वेदोक्तेन विधिना शक्रमायाचितुं प्रवृत्ताः—एहोहि
 अहल्याजार ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता
 खलु बुद्धानां भगवतां महत्कारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविषयना-
 15 विहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्भेद्विपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां
 चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
 पटङ्गसमन्वागतानां पटपारमितापरिपूर्णाणां सप्तवोष्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां
 नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रति-
 विशिष्टानां त्री रात्रेर्निर्दिशस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को
 20 हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाध-
 प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्मारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गं मोक्षे च
 प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रहचाम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनै-
 श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानधरोपितानि कुशलमूलान्वयवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
 परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

25 अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु र्धनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 85

पश्यति भगवान्—इमे ब्राह्मणाः पूर्वावरोपितकुशलमूला गृहीतमोक्षमार्गाः स्वहितै-
 पिणोऽभिमुक्ता निर्यागे बहिर्मुक्ताः संसारादकल्याणनित्रसंसर्गादिदानीं मच्छासनं विद्विषन्ति,
 यन्महमेतं विनयदेतोर्गोस्तुभ्यमापद्येति । अथ भगवाच्छ्रवणैवमभिनिर्माप तं यज्ञवार्त्
 30 दिव्येनावमासेनावमास्य अवतरन्तिमारब्धः । ततस्ते ब्राह्मणा इष्टनुष्टममुदिता उदग्रप्रति-

१ Speyer reads इनाववः and holds that it stands for इनामिनः from इनामिन, similar to इतिनावी, युलावी in Pali.

सौमनस्यजाता एकसमूहेनोक्तवन्तः—एद्येहि भगवन्, स्वागतं भगवत इति । ततो भगवान् शक्रवेपधारी प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । एष शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः—यज्ञे शक्रो देवेन्द्रोऽवतीर्ण इति । यं श्रुत्वानेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । ततो भगवान् आवर्जिता ब्राह्मणा इति विदित्वा शक्रवेपमन्तर्धाप्य बुद्धवेपेणैव स्थित्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकां धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा पश्चाद् ब्राह्मणसहस्रैर्विशति- 5 शिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम्, अनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यावदेभिर्ब्राह्मणैर्भगवन्तमागम्य सत्यदर्शनं कृतम्, अनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्महान् प्रसादोऽधिगत इति । भगवानाह—तथागतैतैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि 10 B 86 कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयान्योषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेश्चैव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 15

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

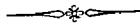
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि इन्द्रदमनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोके उदपादि तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः युगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमं राजधानीमनुप्राप्तः । 20 सा राजधानी तीर्थिकावष्टब्धा । अश्रौपीदन्यतमो राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्त इन्द्रदमनः—सम्यक्संबुद्धोऽस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्त्वा राजद्वर्षा महता राजानुभावेन समन्वागतो येनेन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत इन्द्रदमनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वाऽन्ते निपण्णः । एकान्ते निपण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तमिन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धो बोधिवारकैर्धर्मैः समादापयति । अयं 25 स राजा लब्धप्रसाद उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिग्राप्य येनेन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धस्तेनाज्जलिं प्रणम्य इन्द्रदमनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवांस्त्रैमास्यवासाय । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपातशयनासन- 30 ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति । भगवानाह—अस्ति ते महाराज विजिते कश्चिद्दिहारो यत्रागन्तुका गमिनाश्च भिक्षवो वासं कल्पयिष्यन्तीति ? राजोवाच— नास्ति भगवन्, किं ताई निष्ठु भगवान्, अहं विहारं कारयिष्यामि, यत्रागन्तुका गमिकाश्च भिक्षवो वासं कल्पयिष्यन्तीति । ततो राजा तथागतस्वार्थं विहारः कारितः अविद्धप्राकारतोरणो गवाक्ष-

निर्यूहजालार्धचन्द्रवेदिकाप्रतिमण्डित आस्तरणोपेतो जलाधारसंपूर्णस्तरुगणपरिवृतो नाना-
पुष्पफलोपेतः । कृत्वा च भगवतः सश्रावकसंघस्य निर्यातितः । अधीष्टश्च भगवान् महा-
प्रातिहार्यं प्रति । ततो भगवता इन्द्रदमनेन सम्यक्संबुद्धेन राज्ञोऽध्येपया महाप्रातिहार्यं
विदर्शितं बुद्धावतंसकविक्रीडितम्, यद्दर्शनाद्राजा सामाल्यनैगमजानपदः सर्वे च नागराः
5 सुप्रसन्नाः शासने संरक्ततराः संवृत्ताः ॥

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः । मया
सा इन्द्रदमनस्य सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता । तस्य मे कर्मणो विपाकेन संसारेऽनन्तं
सुखमनुभूतम् । इदानीं मे तथागतस्य सत इयं शासनशोभा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं
शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं
10 सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्चित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१६ पञ्चवार्षिकम् ।

B 83

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः-
15 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्चित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दक-
निवापे । यदा देवदत्तेन मोहपुरुषेण भगवच्छासनेऽनर्थसहस्राणि कृतानि, न च शक्तिं
भगवतो रोमञ्जनमपि कर्तुम्, तदा राजानमजातशत्रुमामन्त्रितवान्—क्रियतां राजगृहे

20 क्रियाकारो न केनचिच्छ्रमणस्य गौतमस्योपसंक्रामितव्यम्, पिण्डकेन वा प्रतिपादयितव्यः ।
एवमयमलञ्चलामोज्ज्वलसंमानो नियतमन्यदेशं संक्रान्तिं करिष्यतीति । राज्ञा तथा कारि-
तम् । तत्र ये उपासका दृष्टसत्यास्ते रोदितुं प्रवृत्ताः—ह्य कष्टमनाधीमूतं राजगृहनगरं
यत्र हि नामोदुम्बरपुष्पादुर्लभप्रदादुर्भवं बुद्धं भगवन्तमासाद्य तस्य न शक्यते संप्रदः
B 89 कर्तुमिति । एष शब्दः श्रुतिपरंपरया भिक्षुभिः श्रुतः । तत आयुष्मत्तानन्देन यथाश्रुतं भगवतो
25 निवेदितः । भगवानाह—अल्पोसुकस्त्वमानन्द भव, तथागता एवात्र कालज्ञाः । अपि तु
यावच्छासनं मे तावच्छ्रावकाणामुपकरणवैकल्यं न भविष्यति प्रागेवेदानीमिति ॥

अत्रान्तरे शत्रुस्य देवानामिन्द्रस्याभस्त्राज्जानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति भगव-
च्छासनस्यैवंविधं विहृतिम् । सहदर्शनादेव दायकदानपतीनामुसाहसंजननार्थं बुद्धोपादास्य
माठाम्यमंजननार्थमजानशत्रोर्देवदत्तस्य च मददर्पच्छिर्यर्षमाम्मनश्च प्रसादसंजननार्थं सकलं
30 राजगृहमुदारेणावभासेनावभास्योचैःशब्दमुदाहरितवान्—एषोऽहमघासेण भगवन्तं सश्रावक-
संघं दिव्ये चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काररूपस्यास्यामि । इत्युक्त्वा येन

भगवान्स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते स्थितः । अयं शक्रो देवेन्द्रो भगवन्तमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवानस्मिन्नेव राजगृहे नगरे । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि दिव्यैश्चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभेषज्यपरिष्कारैरिति । भगवानाह—अलं कौशिक, कृतमेतद्यावदेव चित्तमभिप्रसन्नम् । वहवो हि लोके पुण्यकामा इति । शक्रः प्राह—अधिवासयतु मे भगवान् पञ्चवर्षाणि । तथागतस्यार्थे पञ्चवार्षिकं करि-⁵ प्यामीति । भगवानाह—अलं कौशिक, कृतमेतद्यावच्चित्तमभिप्रसन्नम् । वहवो हि लोके पुण्यकामा इति । शक्रः प्राह—अधिवासयतु मे भगवान् पञ्च दिवसानिति । ततो भगवान् स्वपुण्यबलप्रत्यक्षीकरणार्थं शक्रस्य च देवेन्द्रस्यानुग्रहार्थेननागतपञ्चवार्षिकप्रबन्धहेतो-^{B 9} ध्याधिरासितवांस्तूष्णीभावेन ॥

अयं शक्रो देवेन्द्रो भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तद्द्वेषुवनं वैजयन्तं¹⁰ प्रासादं प्रदर्शितवान्, दिव्यानि चासनानि, दिव्याः पुष्करणीर्दिव्यं च भोजनम् । अयं भगवान् प्रज्ञप्त एव आसने निपण्णः । ततः शक्रो देवेन्द्रः सुखोपनिपण्णं सुद्वप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा अनेकदेवतासहस्रपरिवृतः स्रहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण स्रहस्तं संतर्प्य संप्रवार्थं भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवान् शक्रं देवेन्द्रं सपरिवार¹⁵ धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । पश्यति च राजा अजातशत्रुरपरिप्रासादतलगतः सन् भगवतो वेषुवने एवंविधां पूजाम् । दृष्ट्वा च पुनर्विप्रतिसारजातो महान्तं प्रसादं प्रवेदितवान् । राजगृहनिवासिनश्च पौरा धर्मवैगप्राप्ता राजानमुपसंक्रम्यैवमूचुः—मुष्यन्ते देव महाराज राजगृहनिवासिनः पौराः, यत्र नाम देवाः प्रमत्ताः सन्तः प्रमादविहारिणो दिव्यान् विपयानपहाय भगवन्तं पूजयन्ति । साधु देव²⁰ उदात्थतां क्रियान्तर इति ॥

ततो राजा अजातशत्रुणा क्रियाकारुमुद्राद्य राजगृहे नगरे घण्टावघोषणं कारितम्—^{B 91} क्रियतां भगवतः सत्कारो ययासुखमिति । ततो राजगृहनिवासिनः पौराः सपरिवारा दृष्टुष्टप्रमुदिता उदग्रप्रतिशौभनत्यजाताः पुष्पगन्धमाल्यान्यादाय भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्ताः । ततो देवैर्मनुष्यैश्च भगवतो महान् सत्कारः कृतः, भगवता च तदधिष्ठानं²⁵ देवमनुष्याणां तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिरेधिकी धर्मेदशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैदवमनुष्यैः सत्यदर्शनं कृतम् ॥

भिक्षुवो भगवतः पूजां दृष्ट्वा संशयजाता भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्वयं भदन्त यद्भगवतः शासने एवंविध उत्तम इति । भगवानाह—तपागतेर्भवनानि भिक्षुनः पूर्वमन्यासु जानिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रलयानि ओघवत्युपस्थिता-³⁰ न्यरदयंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽस्यः प्रज्जनुमदिष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि मारो पृथिवीधानौ विपश्यन्ते, नाचानौ, न तेजोधानौ,

न वायुघातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

6 भूतपूर्वं भिक्षवोऽजीतिऽव्यनि रत्नशैलो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽ-
हंन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुचरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देव-
मनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । तस्यां च
राजधान्यां धर्मबुद्धिर्नाम राजा राज्यं कारयति । तस्यां च राजधान्यां महती ईतिः । तत-
स्तेन राज्ञा ईतिप्रशमनहेतोर्भगवान् श्रावकसंघत्रैमात्ये भक्तेनोपनिमन्त्रितः । त्रयाणां मासाना-
B 92 10 मलयनेन सा ईतिः प्रशान्ता । ततो राज्ञा नागरैश्चावर्जितमानसैस्तयागतस्य सश्रावक-
संघस्य पञ्चवार्षिकं कृतम् । आह च—

राजभूतेन आनन्द रत्नशैलो महाबुतिः ।

अधीष्टः शान्तिकामेन अकार्षीत्पञ्चवार्षिकम् ॥ २ ॥ इति ॥

किं मन्यचे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः ।
15 यन्मया रत्नशैलस्य तथागतस्य पञ्चवार्षिकं कृतम्, तेन मे संसारं महत्सुखमनुभूतम् । तद्वैतुक-
थेदानां तथागतस्यैवंविधः सत्कारः । परिनिर्बृतस्य च मे शासने अनेकानि पञ्चवार्षिक-
शतानि भविष्यन्ति । तस्माच्छर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यम् यच्छास्तारं सत्कारिष्यामो गुरु-
करिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वाप-
निश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

20 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

१७ स्तुतिः ।

B 93 बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैर्गण्डैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागायक्षामुर्गरुडकिन्न-
महोरगाम्बर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञानो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
25 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापपिण्डदस्यारामे ।
तेन खलु समयेन श्रावस्त्वां पञ्चमात्राणि गान्धर्विकशतानि गोष्टिकानां प्रतिवसन्ति ।
तत्र च काले सुप्रियो नाम गान्धर्विकराजोऽभ्यागतः । तस्यैवंविधा शक्तिः—एकस्यां तरुयां
सप्त स्वरानादर्शयति, एकविंशतिं मूर्च्छनाः । स पण्महानगराण्यपैटुकान्बुद्धोपयमाणः
श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्तीनिवासिभिश्च गान्धर्विकै रान्ने निवेदितम् । राजाह—अल्पोऽसुवा
30 भवन्तु भवन्तः, वयमत्र कालज्ञा भविष्याम इति ॥

अथ सुप्रियस्य गान्धर्विकराजस्यैतदभवत्—एवमनुश्रूयते राजा प्रसेनजिद्वान्धर्वैऽतीव कुशलः । यन्वहमनेन सह वादमारोचयेयमिति । ततः सुप्रियो गान्धर्विकराजो येन राजा प्रसेनजिकौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्—श्रुतं मे राजन् यथा त्वं गान्धर्वकुशल इति । यदि ते अगुरु, मीमांसस्वेति । ततो राज्ञा प्रसेनजिता तस्य विक्षेपः कृतः । उक्तश्च—साधो अस्ति मे गुरुर्जेतवने स्थितोऽनुत्तरो 5 गान्धर्विकराजः । एहि तत्समीपं यास्याम इति । अथ राजा प्रसेनजिकौशलः पञ्चमार्त्रैर्गान्धर्विकशतैः परिकृतः सुप्रियेण गान्धर्विकराजेनानेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्जेतवनं गतः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवताम्भ्रातमष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-विहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोवोत्तीर्णानां चतुर्कृद्धिपादचरणतलमुप्रतिष्ठितानां 10 चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्कसमन्वगतानां पट्टारमितापरिपूर्णानां सप्तबोधहृत्कुसुमाढ्यानामष्टामार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसभापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिकसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति-प्रतिविशिष्टानां त्रीरात्रेभिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को ह्यीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकट- 15 B 95 संवाधप्राप्तः, कोऽपायनिन्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रहयाम्, कमार्यधनविरहित-मार्यधनेभ्यर्थाधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्याव-रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयवत्सान् । बुद्धो वेलामतित्रगेत् ॥ १ ॥

ततो भगवान् धैनेयजनानुग्रहार्थं लौकिकं चित्तमुत्पादितवान् । अहो बत पञ्चशिखो गन्धर्वपुत्रः सप्तगन्धर्वसहस्रपरिवृतो वैदूर्यदण्डां वीणामादाय मत्सकाशमुपसंक्रामेदिति । सहचित्तोत्पादात्पञ्चशिखो गन्धर्वपुत्रः सप्तगन्धर्वसहस्रपरिवृतो भगवन्तं यथावदभ्यर्च्य भग-वतो वैदूर्यदण्डां वीणामुपनयति स्म । ततः सुप्रियो गन्धर्वराजो भगवतः पुरस्ताद्दीणामनु- 25 यच्छ्रवणाद्राजा प्रसेनजिदन्वतमश्च महाजनकापः परं विस्मयमापन्नः । ततो भगवानपि वैदूर्यदण्डां वीणामाश्रानितवान्—यत एकैकत्वां तषयामनेके स्वरनिशेषा मूर्च्छनाश्च बहु-प्रकारा दर्शिताः, ते च शून्याकारेण । इदं च शरीरं वीणानदादर्शितवान्, स्वरानिन्द्रिय-वत्, मूर्च्छनाश्चित्ताद्यवत् । यच्छ्रवणादानंजितः सुप्रियो गन्धर्वराजो वीणां गन्धकुट्यां 30 निर्याल भगवत्सकाशे प्रव्रजितः । तेन युग्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन इदमेव पञ्च-गण्डकं संसारचक्रं चत्वाचरत् निदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनत्रिकिरणविष्वंसनधर्मतया

पराह्वय सर्वैश्वर्याप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकरीतरागः समलोष्ट-
काञ्चनः आकाशभाषितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोपो विद्यामिज्ञा-
प्रतिसंविप्रप्राप्तो भवत्याभलोभसत्कारपराध्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च
संवृत्तः ॥

5 तत आर्वाजिता देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगा भगवच्छासने रक्षावरणगुप्ति
कर्तुमारब्धाः । पञ्चानामपि गान्धर्विकशतानां प्रीतिसौमनस्यजातानामेतदभवत्—वयं नीचे
कर्मणि वर्तामहे कृच्छ्रवृत्तयश्च । यत्र वयं राजानं विज्ञाप्य भगवन्तं सश्रावकसंघं नगर-
B 97 प्रवेशेनोपनिमन्त्रयेमहीति । यावत्सैर्गान्धर्विकैर्लब्धवानुत्तैर्भगवान् सश्रावकसंघो नगरप्रवेशे-
नोपनिमन्त्रितः । अधिवासितं च भगवता तेषां गान्धर्विकाणां तूष्णीभावेन । ततस्तैर्गान्धर्विकैः
10 राजामाल्यपौरजानपदसहायैः सर्वा श्रावस्ती नगरी अपगतपापाणशर्करकठछा गन्धोदक-
परिषिक्ता नानापुष्पावकीर्णा विचित्रधूपधूपिता पुष्पवितानमण्डिता । ते च गान्धर्विकाः
स्वयमेव वीणामादाय मृदङ्गवेषुपणवादिविशेषैरुपस्थानं चक्रुः, प्रणीतेन चाहारेण भगवन्तं
सश्रावकसंघं संतर्पयामासुः ॥

ततो भगवान् स्मितमकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
15 प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीतल्योहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदघस्ता-
द्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं
महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्षुदं निरर्षुदमटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकात्तेषु शीतोभूता निपतन्ति, ये शीतनरकात्तेषुष्णीभूता
निपतन्ति । तेन तेषां सत्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रक्षम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं उ
20 वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्
निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रो-
पपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसञ्चया
इति । ते निर्मिते चित्तमिप्रसाद्य तन्नरकादेदनीयं कर्म क्षापयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधि
R 98 गृह्णन्ति, यत्र सत्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकान्-
25 द्वायक्षिशान् यामांस्तुपितात्रिमांशरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान्
महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामानामास्वरान् परीक्षुमानप्रमाणशुभाच्छुमवृत्ताननभ्रकान्
पुण्यप्रसवान् वृहत्कन्यानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं
दुःखं शून्यमनाभ्येन्दुप्रपन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमर्षं निष्कामत युज्यन्वं बुद्धशासने ।

30 धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ २ ॥

यो धाम्निन्धर्मधिनये जप्रमत्तधरिष्यति ।

प्रदाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो-
 ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्ति
 व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्ति व्याकर्तुकामो भवति, पाष्प-
 मन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्ति व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्ति व्याकर्तु- 5
 कामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्त-
 र्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्ति
 व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्त-
 र्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधि व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधि
 व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपे अन्तर्धीयन्ते ॥ 10

अथ ता अर्चियो भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हीताः । अथा-
 युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ-

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरात्रिष्कसितः कलापः ।
 अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ४ ॥

B 99

गायाक्ष भापते-

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
 नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ५ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
 श्रोतुणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।
 धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
 रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ६ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः
 संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
 तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ७ ॥ इति ॥

15

20

25

भगवानाह-एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्टुर्वन्ति । पश्यत्यानन्द एभिर्गीन्धर्विर्देर्मनैवंविधं सत्कारं
 इतम् । एवं भदन्त । एते आनन्द गान्धर्विकाः अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
 देयधर्मपरित्यागेन च यथाकादाऽनुगतां प्रत्येकां बोधि समुदानीय अनागतेऽज्जनि वर्णस्वरा
 नाम प्रत्येकबुद्धा भविष्यन्ति ह्यनदीनातुरुम्पकाः प्रान्तशयनासनमत्वा एकदक्षिणीया 20 B 10
 लोकस्य । अयमेषां देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयानां छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त भगवता कुशलमूलानि कृतानि येषामयमनुभाव इति । भगवानाह—तयागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः ६ प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनैषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ८ ॥

10 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि प्रबोधनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथा-
गतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता
देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्त्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । अथ
राज्ञ उद्यानं सर्वकुशलसंपन्नं बभूव । अथ स भगवांस्तदुद्यानं प्रविश्य राजानुग्रहार्थमन्य-
B 101 तमं वृक्षमुपश्रित्य निपण्णः । ततः संस्तरं ब्रूव्य तेजोवातुं समापन्नः । अथ राजा क्षत्रियो
15 मूर्धाभिषिक्तः स्त्रीमयेन तूर्येण वाद्यमानेनोद्यानं प्रविष्टः । अथ स राजा तदुद्यानमनुविचरन्
ददर्श भगवन्तं प्रबोधनं सम्यक्संबुद्धं प्रासादिकं प्रसादनीयं शान्तमानसं परमेण चित्त-
दमन्युपशमेन समन्वागतं सुवर्णयूपमिव श्रिया ज्वलन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः प्रसादजातः स
राजा सान्तःपुरो विविधेन वाद्येन वाद्यमानेन भगवन्तं ततः समाधेः प्रबोधयामास, प्रणीतेन
चाहारेण प्रतिपादितवान्, अनुत्तरायां च सम्यक्संबोधो प्रणिधानं कृतवान् ॥

20 किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अर्हं सः । यन्मया
प्रबोधनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पूजा कृता, तेनैव हेतुना इदानीं मम गान्धर्विकैरेवंविधः सत्कारः
कृतः । तस्मादर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं सत्कारिष्यामो गुरुकारिष्यामो मानयि-
ष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

25 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१८ वरदः ।

B 102

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नर्गिर्धैःसुरैर्गैरुदैः किन्नरैर्महोरौरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्धितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो ल्याभी श्रीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
30 भैषज्यपरिष्काराणां सथावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । अथ
श्रावस्त्वामन्यतमः पारदारिको मन्दिने कर्मणि वर्तते । स राजपुरुषैर्गृहीत्वा रात्र उपनामितः ।

ततो राज्ञा अपराधिक इति कृत्वा वच्य उत्सृष्टः । स राजपुरुरैर्नैलाम्बरवसनैरुद्यतशस्त्रैः
कखीरमालावद्भक्तण्डेगुणो रथ्यावीधीचत्वरशङ्गाटकेध्वनुश्राव्यमाणो दक्षिणेन नगरद्वारेण
अपनीयते ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यनाविहारिणां 6
त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोशोत्तीर्णानां चतुर्कृद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रह-
वस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गनिप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पडङ्गसमन्वा- B 103
गतानां पट्टपारमितापरिपूर्णानां सप्तत्रोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमा-
पत्तिकुशलानां दशबलबलिनानां दशदिकसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां श्री
रात्रेखिर्दिवसस्य बुद्धवक्षुषा लोके व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, 10
कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संबाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः, कोऽपयानिन्नः,
कोऽपयप्रवणः, कोऽपयप्राम्गमारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे वा प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य
कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्थधनविरहितमार्थधनैश्चर्याधिपत्ने प्रतिष्ठापयेयम्,
कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यपरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परि-
पक्वानि तिमोचयेयम् । आह च— 15

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत् ।
ददर्श स पुरुषो बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्वानुव्यञ्जनै-
रिराजितमात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । 20
दृष्ट्वा च पुनर्भगवतः पादयोर्निपत्य भगवन्तमिदमवोचत्—वराहोऽसि भगवन्, इदं मे
जीवितं प्रयच्छेति । ततो भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्नयते—गच्छ आनन्द राजानं प्रसेन- B 104
जितम् । वद—अनुप्रयच्छ मे एतं पुरुषम्, प्रब्राजयामीति । अयायुष्मानानन्दो येन राजा
प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवद्बचनेनोवाच—
अनुजानीहि, भगवानेतं पुरुषं प्रब्राजयतीति । भव्यरूप इति विदित्वा राजा प्रसेन- 25
जित्कौशलेनानुज्ञातः । स भगवता प्रब्राजित उपसंपादितश्च । तेन युज्यमानेन घटमानेन
व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचल विदिरया सर्वसंस्कारगतीः शतन-
पतननिकिरणनिष्पन्नधर्मतया पराहृत्य सत्रैश्चप्रहाणादर्दृष्यं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः
त्रैधातुकरीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्या-
मिदारिताण्डकोपो विद्याभिज्ञाप्रतिसंनिव्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराश्चुलः । सेन्द्रोपेन्द्राणां 30
देवानां पूज्यो मान्योऽभिषयाश्च संवृत्तः ॥

मिक्षयः संशयजाताः सर्वसंशयानां हेत्वारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्वयं भदन्त
पद्मगवता सर्वं चिन्तितमात्रं समृष्यतीति । भगवानाह—तपागतैर्नैवैतानि भिक्षयः पूर्वमन्यासु

जातिपुं कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषधयत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलनुमविष्यति ! न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाध्यातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्य-
६ शुभानि च ।

न घणइयन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽजीतेऽध्वनि इन्द्रध्वजो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तयागतोऽहं न सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसाराधिः शास्त्रा-
10 देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्रातः । तस्यां राजधान्यां ब्राह्मणो वेदवेदाङ्गपारगो राज्ञोऽग्रासनिकः । अथेन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवात्य पात्रचीवरमादाय तां राजधानीं पिण्डाय प्राविशत् । अद्राक्षीत्स ब्राह्मण इन्द्रध्वजं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशील्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगान्त्रं व्यामप्रभा-
लंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनर्मूलनिकृत्
15 इव द्रुमो भगवतः पादयोर्निपत्योवाच—वराहोऽस्मि सुगत, निपीदतु भगवानग्रासन इति । अथ भगवानिन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धस्तस्यानुप्रहार्यमग्रासने निषण्णः । अग्रासने निषण्णश्चेन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धः तेन ब्राह्मणेन पदशतेन स्तुतः, प्रणीतेन चाहारेण प्रतिपादितः, अनुत्तरायां च सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतम् । तद्देतुकं यावदावर्जिता राजामाल्यपौराः ॥

B 106

तत्किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ब्राह्मणो वभूव, अहं सः ।
20 यन्मे इन्द्रध्वजस्य तयागतस्य पूजा कृता, तद्देतुकं च मे संसारे अनन्तं सुखमनुभूतम् । अपि यच्चिन्तयामि, यत्प्रार्थये, तत्सर्वं समुप्यति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१९ काशिकवस्त्रम् ।

24 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षुर्गुरुद्वैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्न-
B 107 महोरगाम्पर्धितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो तामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रलयभेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिकापे । यदा राजा विन्धिसारेणानेकप्रागिदशतसहस्रपरिवारेण सत्वानि दृष्टानि, तदा तेन कृतप्रत्युपकार-
29 संदर्शनार्थं बुद्धपूजासंघर्तनार्थं गृहविस्तरसंदर्शनार्थं बुद्धोपादवद्भुमानसंजननार्थं च भगवान्

सश्रावकतंधो राजकुले मर्केनोपनिमन्त्रितः, मागधकानां च पौराणोमाज्ञा दत्ता-भगवतो
नगरप्रवेशे पुष्पगन्धमाल्यविलेपनैः पूजा कर्तव्या, सर्वं च राजगृहं नगरमपगतपाषाणशर्कर-
कण्डं व्यवस्थापयितव्यम्, नानापुष्पावकीर्णमुच्छ्रितध्वजपताकं यावच्च वेणुवनं यावच्च
राजगृहम्, अत्रान्तरा सर्वो मार्गो विचित्रैर्वह्नैराच्छादयितव्य इति । अमालैश्च सर्वमनुष्ठितम् ।
ततो राजा विम्बिसारः स्वयमेव भगवतो मूर्ध्नि शतशलाकं छत्रं धारयति, परिशेषाः पौराः 5
भिक्षुसहस्रस्य ॥

अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्त-
परिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हत्परिवारो वीतरागो वीत-
रागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोगणपरिवृतो गज इव कलभगण-
परिवृतः सिंह इव दंष्ट्रिगणपरिवृतो हंस इव हंसगणपरिवृतो सुपर्णाव पक्षिगणपरिवृतो 10
विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः स्वश्व इव तुरगगणपरिवृतः शूर इव योधगणपरिवृतो देशिक
इवाप्यगणपरिवृतः सार्धवाह इव घणिगणपरिवृतः श्रेष्ठीव पौरगणपरिवृतः कोट्टराज इव
मद्भिगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मिसहस्र-
परिवृतो धृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो विरूढ इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव
नागगणपरिवृतो धनद इव यक्षागणपरिवृतो वेमचित्रीवासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदश- 15
गणपरिवृतो ब्रह्मा इव ब्रह्मकायिकपरिवृतः स्तिमित इव जलनिधिः सजल इव जलधरो
विमद इव गजपतिः सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितेर्यापयप्रचारोऽनेकैरावेणिकैर्बुद्धधर्मः परिवृतो
भगवांस्तपुरं प्रविशति ॥

यदा च भगवता इन्द्रकीले पादो न्यस्तः, तदेयं महापृथिवी पड्डिकारं प्रकम्पिता ।
भगवतः पुरप्रवेशे एवंपुष्पाण्यद्भुतानि भवन्त्यन्यानि च । तद्यथा-संक्षिप्तानि विशालीभवन्ति, 20
दृष्टिनः श्रोत्रान्ति, अन्धाश्च हेपन्ते, ऋषभा नर्दन्ति, गृहगतानि विविधधाद्यमाण्डानि
स्वयं नदन्ति, अन्धाश्चक्षुषि प्रतिलभन्ते, वधिराः श्रोत्रम्, मूकाः प्रव्याहरणसमर्था भवन्ति,
परिशिष्टेन्द्रियविक्रला इन्द्रियाणि परिपूर्णानि प्रतिलभन्ते, मयमदाक्षिता विमदीभवन्ति,
निगपीता निर्विधीभवन्ति, अन्वोन्वधैरिणो मैत्री प्रतिलभन्ते, गुर्विष्यः स्वस्तिनः प्रजापन्ते,
यन्धनवद्वा विमुच्यन्ते, अधना धनानि प्रतिलभन्ते, आन्तरिक्षाश्च देवासुरारुढकिन्नर- 25
पक्षेरा दिव्यं पुष्पमुत्सृजन्ति ॥

अथ भगवानेवंविधया निभूत्या राजकुलं प्रवेष्टुमारब्धः । राजा च विम्बिसारः
रापनेन यद्दिद्वारशालस्यो गोशीर्षचन्दनोदकेन पाषं गृहीत्वा भगवतः पादौ भिक्षुसंघस्य
च प्रशान्तयति । सुसोपनिषण्णं सुदप्रमुत्तं भिक्षुसंघं विदित्वा शनरस्त्रेनाहारेण प्रतिपाद-
यामास । मुक्तपन्तं काशिकरक्षैराच्छादितवान् । तद्देतुकं च आनर्जिता नगधराः पौराः ॥ 30

ततो भिक्षवः संशयजलाः सर्वसंशयच्छेत्तारं सुदं भगवन्तं पप्रच्छुः-कुत्रेमानि B 110
भगवता पुच्छन्मूढानि श्रुतानि, यतो भगवन् एवंस्था पूजा भिक्षुसंघस्य चेति ।

भगवानाह— तथागतैर्नैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव ऽस्कन्धत्वाद्यतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्प्रती प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि क्षेमं करो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विधाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । अश्रौपीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिपिक्तः—क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं राजधानीमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च महत्या राजर्क्ष्या महता राजानुभावेन समन्वागतः । येन भगवान् क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य क्षेमंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिपिक्तं 15 क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकैर्धर्मैः समादापयति । अथ स राजा लब्धप्रसादः क्षेमंकरं सम्यक्संबुद्धं राजकुले निमग्न्य शतरसेनाहारेण प्रतिपादयामास । शतसाहस्रेण च वक्षेणाच्छादयामास । परिनिर्बृतस्य च समन्तयोजनं स्तूपं कारितवान् क्रोशमुच्चलेन ॥

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः । यन्मया क्षेमंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता, तेन मया संसारेऽनन्तं सुखमनुभूतम् । 20 इदानीं तेनैव हेतुना राजा विम्बिसारेणापि तथागतस्य मे एवंविधा पूजा कृता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितन्व्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रिञ्च विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितन्व्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२० दिव्यभोजनम् ।

25 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैर्मरुदैः किल्वैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिल्वरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो व्याभी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययभेषज्यपरिष्काराणां सन्नायकसंघो राजगृहे विहरति चेणुवने कलन्दकनिवासे । तत्र अन्यतरः श्रेष्ठे आन्यो महाधनो मध्यमो विस्तोर्गविशालपरिह्रो वैश्रवणधनसमुदितो

कान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणाभानाभाखरान् परीक्ष्यमानप्रमाण-
शुभाञ्छुभकृत्स्नाननभकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शना-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिसं दुःखं शून्यमनाग्नेत्युद्रोपयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

B 115

आरभ्यं निष्कामत युज्यथ्यं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिषिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
10 अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्पर्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, धामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
15 नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सन्त्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।
अथायुष्मानानन्दः हृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

20

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराश्रितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगल्युत्तमहेतुभूताः ।

B 116

नाकारणं शङ्कमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

25

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृषवाग्भिर्महत्तमाभि-

दृत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नोहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः 5
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्चुर्वन्ति । पश्यस्थानन्द अनेन गृहपतिना ममैवंविधं सत्कारं
दृष्टम् । एवं भदन्त । एष आनन्द गृहपतिरनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
त्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पद् पार-
मिताः परिपूर्णे दिव्यान्नदो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्वैशारदैर्बिभि-
रावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः । 10
एतच्च प्रकरणं राजा विम्बिसारो मागधकाश्च परिचारकाः श्रुत्वा परं विस्मयमापन्नाः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः— पश्य भगवन्
यत्तदनेन गृहपतिना भगवान् सश्रावकसंघो दिव्यमानुषीभिर्ऋद्धिभिरभ्यर्चित इति ॥
भगवानाह— तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि
लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि 15
कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव
स्कन्धधात्वापतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि पूर्णो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽर्हन्
सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । अथ पूर्णः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः ।
अश्रीपीद्वाजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः—पूर्णः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं राज-
धानीमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजदर्या महता राजानुभावेन सप्तन्वागतो येन 25
पूर्णः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पूर्णस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वै-
कान्ते नियण्णः । एकान्ते नियण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं पूर्णः सम्यक्संबुद्धो बोधि-
करकैर्धर्मैः समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णं सम्यक्संबुद्धं सश्रावकसंघं
त्रैमास्यं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरुपनिम्नितवान् । अधिवातितं
च पूर्णेन सम्यक्संबुद्धेन राजस्वल्णीभावेन । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णस्य 30
सम्यक्संबुद्धस्य वल्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा त्रैमास्यं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरुपस्थाय भगवतो रत्नमयप्रतिमां कारयित्वा बुद्धरूपं कारितवान्,
यत्रानेकैः प्राणिशतसदसैर्निर्वाप्रसादो लब्धः । तद्देवतत्वस्य च ते परिनिर्वाताः ॥

B 117

20

B 118

25

30

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा ब्रभूव, अहं सः ।
 यन्मया पूर्णस्य सम्यक्संबुद्धस्य तादृशी पूजा कृता, तेन मे संसारेऽनन्तं सुखमनुभूतम्, तेनैव
 च हेतुना तथागतस्य च मे श्रेष्ठिना शत्रेण च ईदृशी पूजा कृता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं
 शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं
 सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
 शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो च भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

तृतीयो वर्गः ।

तस्योदानम्-

चन्दनो ह्यथ पद्मश्च चक्रं दशशिरास्तथा ।
सूक्ष्मत्वक् शीतदीप्तिश्च नाविका गन्धमादनः ।
निर्मलो बल्गुस्वरश्च वर्गो भवति सत्तमः ॥

२१ चन्दनः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहेर्देवैर्नैर्गैर्क्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रसयभैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो मगधेषु जनपदेषु चारिकां चरन् गङ्गातीर-
मनुप्राप्तः । तेन खलु पुनः समयेन गङ्गातीरस्य नातिदूरे स्तूपमवरुग्णं वातातपाभ्यां
परिशीर्णम् । भिक्षुभिर्दृष्ट्वा भगवान् पृष्ठः कस्य भगवन्नयं स्तूप इति । भगवानाह-चन्दनो नाम
प्रत्येकबुद्धो बभूव, तस्येति । भिक्षव ऊचुः-कुतो भगवंश्चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्योत्पत्तिर्नामा-
भिनिर्वृत्तिश्चेति । भगवानाह-इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुं यथा चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्यो-
त्पत्तिर्नाभिनिर्वृत्तिश्च ! एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि 15
शुश्रुत, भाषिये ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्त्रीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तरुलिकलहडिम्ब-
द्वरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति ।
सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तपया- 20
आरामदेवता यनदेवताक्षत्रदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिमाहिका देवताः । सहजाः
सहधार्मिका निलासुबद्धा अपि देवता आयाचते । अस्ति चैव लोके प्रवादो यदायाचन-
हेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तथ नैवम् । यद्येवमस्मिन्पदैकेनस्य पुत्रसहस्रमभवि-
ष्यत् तपया रामश्चक्रवर्तिनः । अपि तु प्रयाणां स्नानानां संमुखीमायासुरा जायन्ते
दुहितरश्च । फलमेवा प्रयाणाम् । मातापितरौ रक्षौ भवतः संनिपतितौ, माता फल्वा 25
भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां प्रयाणां स्नानानां संमुखीमायासुरा
जायन्ते दुहितरश्च । स धैवमायाचन रक्षिष्ठनि । तस्य बोधाने मद्रा, धिनी । तत्र
पद्मनिप्रमाणं जातम् । तद्विषये दिवसे वर्षते न तु शुद्धनि । तत आर्गभिरेण रात्रे
निवेदितम् । राजा उक्तः परीक्ष्यतामेतपद्मनि । पारदपटं समयेन सूर्योदये तपपद्मं
पिनक्षितम् । तस्य च पद्मस्य कर्मिकायां दारकः पर्वकं मङ्गार्यस्ततः, अनिरूपो दर्शनीयः 30 B 121

प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बत्राहुर्विस्तीर्णललाट उर्ध्वघोषः संगतभृ-
स्तुङ्गनासः द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतोऽशीत्वानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रः । तस्य
मुखात्पद्मगन्धो वाति शरीराच्च चन्दनगन्धः । तत आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । ततो
राजा सामालः सान्तःपुरश्च तद्दुधानं गतः । सहदर्शनात्तेन दारकेण राजा संभाषितः—
५ एहि तात, अहं तेऽपुत्रस्य पुत्र इति । ततो राजा हृष्टतुष्टप्रमुदित उवाच—एवमेव पुत्र
यथा वदसीति । ततो राजा पद्मिनीमवगाह्य तं दारकं पद्मकर्णिकोयां गृहीत्वा पाणितले
स्थापितवान् । यत्र यत्र स दारकः पादौ स्थापयति, तत्र तत्र पद्मानि प्रादुर्भवन्ति ।
ततस्तस्य चन्दन इति नाम कृतम् ॥

यदा चन्दनो दारकोऽनुपूर्वेण महान् संबृत्तः, तदा नागैरे राजा विज्ञप्तः—इहास्माकं
10 देव नगरपर्व प्रत्युपस्थितम् । तदर्हति देवश्चन्दनं कुमारमुत्तमम् । अस्माभिः सह पर्वानु-
B 122 भविष्यति, पद्मैश्च सर्वमधिष्ठानमलंकरिष्यतीति । राजाह—एवमस्त्विति । ततश्चन्दनः सर्वा-
लंकारविभूषितोऽमाल्यपुत्रपरिवृतो विविधैर्वाद्यैर्वाद्यमानै राजकुलाद्बहिरुपयाति नगरपर्वं प्रत्य-
नुभवितुम् । तत्र तस्य गच्छनः पदविन्यासे पदविन्यासे पद्मानि प्रादुर्भवन्ति दर्शनीयानि
मनोरमाणि च । तान्यर्करश्मिभिः स्पृष्टमात्राणि म्लायन्ति शुष्यन्ति ॥

15 अथ तस्य शुद्धसत्त्वस्य कस्याणाशयस्य पूर्वबुद्धावरोपितकुशलमूलस्य तदर्शना-
द्योनिशो मनसिकार उत्पन्नः—यथेमानि पद्मानि उत्पन्नमात्राणि शोमन्ते, अर्करश्मिपरितापितानि
म्लायन्ति शुष्यन्ति, एवमेतदपि शरीरमिति । तस्यैवं चिन्तयतस्तुल्यत उपपरीक्षमाणस्य
सप्तत्रिंशदधिपक्ष्यधर्मा अभिमुखीभूताः । तेन तस्यैव जनकायस्य मध्ये स्थितेन प्रत्येक-
वोधिः साक्षात्कृता । यात्रच्छुद्धावासकायिकैर्देवैस्तस्मै काथायाण्युपनामितानि । तानि च
20 प्रावृत्य गगनतलमुपतितः, विचित्राणि च प्रातिहार्याणि कर्तुं प्रवृत्तः, यदर्शनाद्राज्ञामाल्य-
नैगमसहायेन महान् प्रसादः प्रतिलब्धो विचित्राणि च कुशलमूलान्यवरोपितानि ।
भगवानाह—अतश्चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्योत्तिर्नामभिर्निर्वृत्तिश्चेति ॥

मिक्षवो भगवन्तं प्रपच्छुः—कानि भदन्त चन्दनेन प्रत्येकबुद्धेन कर्माणि कृतानि
B 123 येनास्य शरीरं सुगन्धि तीक्ष्णेन्द्रियश्चेति । भगवानाह—काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव,
25 तत्रानेन केशनखरूपे गन्धावसेकः कृतः, पुण्याणि चावरोपितानि, प्रत्येकबोधौ चानेन मार्गो
भाषितः । तस्मात्तर्हि मिश्रव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं संस्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः
पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सकृत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयिष्यामिष्ये विहरिष्यामः । इत्येवं
यो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१ Speyer suggests उष्येणः which is unnecessary in view of पुत्रनासः

२ पद्मकर्णिकाया, as suggested by Speyer, is better.

अथ ता अर्चिपत्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः
 पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्ति
 व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्ति व्याकर्तुकामो भवति, पार्श्व्या-
 B 127 5 मन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्ति व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्ति
 व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे
 करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
 देवोपपत्ति व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति,
 आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधि व्याकर्तुकामो भवति, उर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तारं
 10 सम्यक्संबोधि व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उर्णायामन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरानिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

15 गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

20 धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

B 123 यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

25 तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनीषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-
 वसंबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन दारुकेण प्रसादजातेन तथागतस्य पद्मं
 श्रितम् । एवं भदन्त । एष आनन्द दारुकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
 क्षागेन च पद्मदश कल्पान् त्रिनिपातं न गमिष्यति । दिव्यमानुषसुखमनुभूय पद्मोत्तरो नाम
 30 प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं
 शिक्षितस्य यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धश्रावकेषु करान् करिष्यामः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
 इदमोचद्भगवान् । आचमनसम्नो भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

२३ चक्रम् ।

B 129

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्धक्षैरसुरैर्मरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
 मिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासन-
 ग्लानप्रलयमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
 राजगृहेऽप्यतमः सार्धवाहो महासमुद्रमवतीर्णः । तस्य भार्या यौवनवती । सा स्वामिनोऽयं
 उक्कण्ठति परितप्यति, न चास्या भर्ता आगच्छति । तया नारायणस्य प्रणिपत्य प्रति-
 ज्ञातम्—यदि मे भर्ता शीघ्रमागच्छति, अहं ते सौवर्णचक्रं प्रदास्यामीति । ततस्तस्याः
 स्वामी स्वस्तिक्षेमाम्नां महासमुद्रादाशु प्रत्यागतः । तया सौवर्णचक्रं कारितम् । सा
 दासीगणपरिवृता चक्रमादाय गन्धधूपपुष्पं च, देवकुलं संप्रतिस्थिता ॥

धरात्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्गता 10
 खलु बुद्धानां भगवतां महाकाठणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-
 पिहारिणां त्रिदमपवस्तुकुशलानां चतुरोषोत्तीर्णानां चतुर्ध्वजिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां
 चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गनिप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
 पद्मसम्भवागतानां पट्टपारमितापरिपूर्णाणां सप्तश्रेयङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां
 नगानुरसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनानां दशदिकसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रति-15
 निशियानां श्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को
 हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकट-
 संवाधप्राप्तः, कोऽपायनिष्ठः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्मारः । कमहमपायादुद्बुल स्वर्गे
 मोक्षे वा प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिम्बानस्य हस्तोद्धारमनुप्रदयाम्, कमार्यधनविरहित-
 मार्यधनैश्चर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूल्यान्यरोपयेयम्, कस्याव-20
 रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

B 130

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः
स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चर्य काश्चि-
दधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
शौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर्वुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं
5 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्वीभूता
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नयन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु
वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
विसर्जयति । तेषां तं निर्मितं दृष्ट्वैव भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोप-
पन्नाः । अपि लयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्धा इति ।
10 ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्राय-
क्षिशान् यामांस्तुपिताजिर्मांशरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान्
महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्
पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं
दुःखं शून्यमनात्मेयुद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुङ्करः ॥ २ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अभ्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्चिषोः साहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
20 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जातुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
25 व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः ।

30 अथासुम्नानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसदृशचित्रो यस्मान्तराभिष्कसितः कल्याणः ।

अथमासिता येन दिशः सम्मत्तारिषाक्रेणोदयता यथैव ॥ ४ ॥

गायत्र्य भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ५ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्वा
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरामिमुनिवृष बाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ६ ॥

नाक्तमाह्वणजलादिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ७ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्पत्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यत्वानन्द अनया दारिकया तथागतस्य सौवर्णचक्रं
क्षिप्तम् । एवं भदन्त । एषा आनन्द दारिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
त्यागेन च पञ्चदश कल्पान् विनिपातं न गमिष्यति, दिव्यं मानुषं सुखमनुभूय च 15
चक्रान्तरो नाम प्रत्येक्युद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो नमान्तिके चित्रप्रसाद
इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येक्युद्धश्रावकेषु कारणं करिष्यामः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमोचद्भगवान् । आचमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

२४ दशशिराः ।

बुद्धो भगवान् सख्यतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 20
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगिर्वैश्वरैरैरुडैः किन्नैर्महोरमैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चिनो बुद्धो भगवान् हातो मद्रापुण्यो लाम्भी चीररपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्यपभेयस्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो भगवेषु जनपदचारिकां चरन् गङ्गातीरमनुप्राप्तः
सार्धं भिक्षुसंघेन । अद्राशुस्ते भिक्षुसो दूरत एव पुराणस्वरूपं वातातपवर्षैरवहणं प्ररुग्म् ।
इहा च पुनर्भगवन्तं पप्रच्छुः—कस्यैव भदन्त स्वप् इति । भगवानाह—दशशिरसः प्रत्येक- 25
बुद्धस्येति । भिक्षवः ऊचुः—यतो भदन्त दशशिरसः प्रत्येक्युद्धस्योपत्तिर्नामाभिनिर्दृष्टि-
क्षेते । भगवानाह—इच्छप मयं भिक्षवः श्रोतुमिति ! त ऊचुः—एवं भदन्तेति । तेन हि
भिक्षवः सूजन, सायु च सुयु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भगवान् भिक्षुसंघेनैकस्मिन् पुराणस्यां नगर्वां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कुरुयति,
ब्रह्मं च एतानं च क्षेमं च सुभिक्षं च वारिर्जयद्भुवनमनुष्यं च प्ररान्तकस्मिन्ब्रह्मिन्वटमर् 30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पेकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वमतीतेऽञ्चनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि
तथागतोऽर्जुन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारपिः
शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमती राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । अथ ५
विपश्यी सम्यक्संबुद्धः पूर्वोद्धे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो
बन्धुमती राजधानीं पिण्डाय प्राविक्षत् । अन्यतरश्च सार्धत्राहः पद्मनादाय वीथीं प्रतिपन्नः ।
अथासौ पश्यति विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशत् महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्यानु-
व्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो
भद्रकम् । सहदर्शनाद्भगवत् उपरि तत्प्रभं चिक्षेप । तत् क्षिप्तमात्रं भगवत् उपरि शकट-10
चक्रमात्रं भूत्वा भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छति, तिष्ठन्तमनुतिष्ठति । यावद्विपश्यिना B 139
सम्यक्संबुद्धेन स सार्धवाहः प्रत्येकबोधौ व्याकृतः । ततो हृद्यतुष्टप्रमुदितमनाः खगूहमागतः ।
प्रजापती चास्य तेन कालेन प्रजायमाना सखरं ऋन्दितवती । तेन परिचारिका पृथ-
क्तिमिदमिति । तथा समाख्यातम् । ततः सार्धवाहः संविन्नः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—मा
कदाचित्संसारे मातुः कुक्षावुपपद्येमिति ॥

भगवानाह— किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्धवाहो
वभूव, अयं स दशशिराः प्रत्येकबुद्धः । तेन कुशलमूलेनैकविंशति कल्पान् न कदाचिन्मातुः
कुक्षावुपपन्नः । पश्चिमे चास्य भवे इयं विभूतिः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥ 20

२५ सूक्ष्मत्वक् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमार्त्तैर्धनिभिः पौरैः B 139
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्गुरुडैः क्तिनैर्गैहोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडक्किन्नर-
महोरगाम्यर्षितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनलान-
प्रलयमैपज्यपरिष्काराणां श्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । 25
तेन खलु समयेन श्रावस्त्वामन्यतम् श्रेष्ठो आञ्जो महाधनो महाभोगः प्रभूतविचोपकरणः
प्रभूतसत्त्वलापतेयः प्रभूतमित्रामाल्यज्ञातिसालोहितः । स च गृहपतिः श्राद्धो भद्रः
कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मधामः । तस्यैतदभगद्-
इमे भोगाः जलचन्द्रस्नानावाः मदीचिसदृशा अनित्या अमुवा अनाञ्चासिका विपरिमाण-
धर्माणः पद्मभिरुपदण्डैः साधारणाः । यन्त्रहमसारेभ्यो भोगेभ्यः सारनादचामिति । तेन 30
भगवान् सश्रावकसंघो भक्तेनोपनिमग्नितः । गृहं चापगतपापाणशर्करकच्छं व्यवस्थापितं

- तस्करोगापगतं शालीक्षुगोमहिपसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मस्थितो धर्मेण राज्यं कार-
यति । स च राजा अपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषा-
नायाचते । तद्यथा—आरामदेवता वनदेवताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटकदेवताः वलिप्रतिप्राहिका
देवताः । सहजाः सहधार्मिकाः नित्यानुवद्धा अपि देवता आयाचते । स चैवमायाचनपर-
5 स्तिष्ठति । तस्य चोद्यने महती पद्मिनी उत्पलकुमुदपद्मपुण्डरीकसंज्ञना हंसचक्रवाककारण्ड-
वादिशकुनोपशोभिता नलिनी । तत्र पद्ममतिप्रमाणमकण्टकं सहसोत्पन्नम् । तद्विसे दिवसे
वर्धते, न तु फुलति । तत् आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । राज्ञा उक्तः—परिरक्ष्यतामेतत्पद्म-
मिति । यावदपरेण समयेन सूर्योदये तत्पद्मं विकसितम् । तस्य पद्मस्य कर्णिकायां दारकः
पर्यङ्कं बद्ध्वावस्थितः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः
10 प्रलम्बवाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः संगतभ्रूस्तुङ्गनासः द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समर्क-
कृतोऽशीत्सानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रः । तं दृष्ट्वा आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । श्रुत्वा राजा
सामाल्यः सान्तःपुरश्च तद्दुधानं गतः । ददर्श राजा पद्मकर्णिकायां तथा विभाजमानम् ।
दृष्ट्वा च पुनर्दृष्टुमिच्छन् उदग्रप्रीतिसौमनस्यजातः पद्मिनीमवगाह्य तं गृहीत्वा महता
सत्कारेण स्वगृहमानीय श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकानां निवेद्य त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिं दिवसान्
15 जातस्य जातिमहं कृत्वा दशशिरा इति नामधेयं कृतवान् ॥

दशशिरा दारकः अष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां

B 136

- द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते
क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदय-
मिव पङ्कजम् । स च कुमारः श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको
20 महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । स पश्यति पितरं राजधर्मे स्थितं सावद्यमवद्यानि कर्माणि
कुर्वाणम् । दृष्ट्वा च कुमारः संविन्नः पितरं विज्ञापयामास—अनुजानीहि मां तात, प्रव्रजिष्यामि
स्वाद्याते धर्मविनये इति । यावत्पित्रानुज्ञातः केशदमश्रु अवतार्य कापायाणि वस्त्राण्याच्छाद्य
सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रव्रजितः । तेन विनोपदेशेन सप्तत्रिंशद्वोधिपक्षान्
धर्मोनामुखीकृत्य प्रत्येका बोधिः साक्षात्कृता । स गगनतलमुत्पत्य पितुः सकाशे विचित्राणि
25 प्रातिहार्याणि चकार । ततो राज्ञा त्रैमास्यं पिण्डकेनोपनिमन्वितः । स शरीरमारोहह्नपरिखिन्नो
विचित्राणि प्रातिहार्याणि दर्शयित्वा हन्धनक्षयादिवाम्निर्निर्वृतिमुपजगाम । तस्यैव स्तूप इति ॥

अप भिक्षुवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं युद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त दश-
शिरसा कर्माणि कृतानि, येन मातुः कुश्लौ नोपपन्नः, पद्म उपपन्न इति । भगवानाह—दशशिर-
सैव भिक्षुवः कर्माणि कृतान्युपचितानि लम्बसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषध्वज्ज्युपस्थिता-

B 137

- 30 न्यवदंमानीनि । दशशिरसा कर्माणि कृतान्युपचितानि कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षुवः
कर्माणि कृतान्युपचितानि बाधे पिपीषाती विपश्यन्ते, नाप्याती, न तेजोधाती, न वायु-
ः-पानी, अपि तु उपात्तेष्वेव स्वल्पथात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुमान्यशुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वमतीतेऽवनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि
तयागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः
शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । अथ ६
विपश्यी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो
बन्धुमतीं राजधानीं पिण्डाय प्राविशत् । अन्यतरश्च सार्थवाहः पद्ममादाय वीथीं प्रतिपन्नः ।
अथासौ पश्यति विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशील्यानु-
व्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव-रत्नपर्वतं समन्ततो
भद्रकम् । सहदर्शनाद्भगवत् उपरि तत्प्रभं चिक्षेप । तत् क्षिप्तमात्रं भगवत् उपरि शकट- 10
चक्रमात्रं भूत्वा भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छति, तिष्ठन्तमनुतिष्ठति । यावद्विपश्यिना B 139
सम्यक्संबुद्धेन स सार्थवाहः प्रत्येकत्रोधौ व्याकृतः । ततो हृद्यतुष्टप्रमुदितमनाः खगूहमागतः ।
प्रजापती चास्य तेन कालेन प्रजायमाना सखरं ऋन्दितवती । तेन परिचारिका पृष्ठा-
किमिदमिति । तथा समाख्यातम् । ततः सार्थवाहः संविभ्रः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—सा
कदाचित्संसारे मातुः कुश्रावुपपद्येमिति ॥

भगवानाह— किं मन्यन्थे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्थवाहो
वभूव, अयं स दशशिराः प्रत्येकबुद्धः । तेन कुशलमूलेनैकविंशतिं कल्पान् न कदाचिन्मातुः
कुश्रावुपपन्नः । पश्चिमे चास्य भवे इयं विभूतिः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धैर्व्यश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचन्नृगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥ 20

२५ सूक्ष्मत्वक् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नगैर्धक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्भक्षैरगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नर- B 139
महोरगाम्यन्वितो बुद्धो भगवान् श्वतो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रहयभैपग्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । 25
तेन खलु समयेन श्रावस्त्वामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगः प्रभूतवित्तोपकरणः
प्रभूतसत्त्वस्वापतेयः प्रभूतमित्रामात्यज्ञातिसालोहितः । स च गृहपतिः श्राद्धो मद्रः
फल्त्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः । तस्यैतदभवत्-
इमे भोगाः जलचन्द्रस्वभावाः मतीचिसदृशा अनित्या अध्रुवा अनाभासिका विपरिमाण-
धर्माणः पञ्चभिरुप्रदण्डैः साधारणाः । यन्वहमसारेभ्यो भोगेभ्यः सारमादयामिति । तेन 30
भगवान् सश्रावकसंघो भक्तेनोपनिमग्नितः । गृहं चापगतपापाणशार्करकठञ्जं व्यवस्थापितं

चन्दनवारिपरिषिक्तं विचित्रगन्धघटिकासुरभिधूपधूपितं नानापुष्पाभिकीर्णम् । पुष्पासनानि
 प्रज्ञप्तानि । ततः सुखादशीतरसपानानि भक्ष्यभोज्यानि च सजीकृत्य भगवतो दूतेन
 140 कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । ततो
 भगवान् पूवाह्निं निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य
 5 गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञत एवासने निपण्णः ।
 अथ स गृहपतिः सुखोपविष्टं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेनाहारेण
 स्रहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । स्रहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्कवन्तं विदित्वा धौत-
 हस्तमपनीतपात्रं नीचतरासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । अथ
 भगवांस्तं गृहपतिं धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति । अनेकपरयणि
 10 धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य तूष्णींभूतः । अथ स गृहपतिर्लब्धप्रसादः
 पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति ॥

ततो भगवान् स्मितं विदर्शितवान् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धाः भगवन्तः
 स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निर्धार्य
 काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं
 15 संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्तुदं निर्वुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं
 महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषुष्णी-
 मूता नितपन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं
 B 141 तु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां सत्त्वानां प्रसादसंजननार्थं
 भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न होव वयं भवन्त इतश्च्युताः,
 20 नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनाः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः
 प्रतिप्रस्रम्या इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु
 प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महा-
 राजिकांब्राह्मिंशान् यामारतुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरो-
 हितान् महाब्रह्मणः परीचामानप्रमाणाभानामास्वरान् परीत्तशुभानप्रमाणाशुभाञ्छुभकृत्स्ना-
 25 ननभ्रकान् पुण्यप्रसयान् बृहत्फलयानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान्
 गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनाल्लेत्युद्घोषयन्ति, गायाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्कामत युज्यन्वं बुद्धशासने ।

शुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारनिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो हस्मिन् धर्मधिनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

30 प्रहाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चयन्निर्वाहप्रमदासदाहरं शोकधानुमन्यादिष्टव्यं भगवन्तमेव पृष्टतः
 पृष्टतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुं कामो भवति, भगवतः पृष्टनोऽत-

धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवतिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्ति-
राज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, 5
नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावणबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं B 142
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा-
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवमासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भापते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥ 16

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणा श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं द्युभाभिः ॥ ५ ॥ 20

नाक्स्मालवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतद् । नाहेत्वप्रलयमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्थानन्द अनेन श्रेष्ठिना ममैरविधं सत्कारं 25
कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द श्रेष्ठो अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
त्यागेन च सूक्ष्मत्वमिति नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके
चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान्
करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥ 30

२६ शीतप्रभः ।

B 144

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैरमहोरगैरिति देवनागयक्षासुरैर्गरुडकिन्न-
 महोरगार्थ्यचित्तो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 ६ प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्या-
 मन्यतमो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिरपर्धा । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः
 कारुणिको महात्मा धर्मकामः । तस्यैतदभवत्—इमे भोगा जलचन्द्रस्वभावा गजकर्णसदृशा
 अनित्या अध्रुवा अनाश्वासिका विपरिणामधर्माणः पञ्चभिरुग्रदण्डैः साधारणाः । यन्ब्रह्मसरो
 १० भोगेभ्यः सारमादद्यामिति । तेन ग्रीष्मकाले वर्तमाने भगवान् सश्रावकसंघो भक्तेनोप-
 निमग्नितः । गृहं चापगतपापाणशर्करकठञ्जं व्यवस्थापितं चन्दनवारिपरिपिकं विचित्र-
 गन्धघटिकासुरभिघूपधूपितं नानापुष्पाभिर्कीर्णम् । पुष्पासनानि प्रज्ञप्तानि । ततः शीतरसानि
 पानकानि भक्ष्यमोज्यानि च सजीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त
 सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । ततो भगवान् पूवाह्नि निवास्य पात्र-
 १५ चीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य गृहपतेर्निवेदानं तेनोपसंक्रान्तः ।
 उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । अथ स गृहपतिः सुखोपनिपण्णः
 बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन स्वहस्तं संतर्पयति
 B 145 संप्रवारयति । अनेकपययेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन स्वहस्तं संतर्प्य
 संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीनपात्रं नीचतरासनं गृहीत्वा भगवतः
 २० पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवांस्तुं गृहपतिं धर्म्यया कथया संदर्शयति समा-
 दापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपययेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य
 समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य त्ष्णीभूतः । अथ स गृहपतिर्लब्धप्रसादः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति ॥
 ततो भगवना स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
 प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निधाय काश्चिदधस्ता-
 २५ द्रष्टन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्रष्टन्ति । या अधस्ताद्रष्टन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
 रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमधीचिर्मुदं निरर्षुदमट्टं हृहयं हृह्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं
 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शानीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषुष्णीभूता
 निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्न्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु
 वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोश्चिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
 ३० विमर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वं भवति—न दोष वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः ।
 अथि त्यमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनात्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्न्या इति । ते
 निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्रैक्येदनीयं कर्म क्षपयित्वा देयमनुष्येषु प्रतिसंधि गृह्णन्ति यत्र
 सशानां माननभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्रष्टन्ति, ताभ्यामुद्धारानिर्मुखापक्षिणान्

यामांस्तुपितात्रिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
परीक्षामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्य-
प्रसवान् बृहत्फलानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिसं दुःखं
शून्यमनात्प्रेत्युद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भापन्ते—

आरभ्यं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडगारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो- 10
ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तु-
कामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, जातुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्त-
र्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं 15
व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्ये-
ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्य-
क्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः ।
अपायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानारिधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादियाक्रेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भापन्ते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा युद्धा जगत्सुत्तमदेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तकालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्धया

शोभूणां शमण जिनेन्द्र यास्त्रितानान् ।

धीराभिर्मुनिभूषणं याग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संसारं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

- 5 भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्पत्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यत्सानन्द अनेन गृहपतिना ममैवंविधं सुत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द गृहपतिरनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च शीतप्रभो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु कारान् 10 करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२७ नाविकाः ।

- बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धबाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर- 15 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो मगधेषु जनपदचारिकां चरन् गङ्गातीरमनुप्रातः । अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन नाविकास्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य नाविकानिदमवोचत्—उत्तारयन्तु मयन्तो मामिमां नदीमिति । नाविका ऊचुः— 20 त्वरपण्यं प्रयच्छेति । ततो भगवांस्तान्नाविकानिदमवोचत्—अहमपि भवन्तो नाविकः पूर्वमासम् । मया हि रागनदीपतितो नन्दस्तारितः, द्वेपार्णवपतितो अङ्गुलिमालः, मानार्णवपतितो मानस्तम्भो माणवः, मोहार्णवपतित उरुवित्त्वकादयपस्तारितः । न च मे त्वरपण्यं याचिता इति । तथाप्युच्यमाना न प्रतिपाद्यन्ते तारयितुम् ॥

अन्यतेमेन नाविकेन भगवतो अद्याहोपेतं स्वरं श्रुत्वा तां च रूपसंपदं दृष्ट्वा प्रसाद-जानेनोकम्—अहं भगवन्तं सश्रावकसंघमुत्तारयिष्यामीति । ततो भिक्षवो नावमभिरुद्राः । 25 भगवानृद्ध्या अप्रन एव तस्य नाविकस्यापारिमात्तारारिमे तीरे स्थितः । ततः स नाविकस्तद्विप्रतिहायं दृष्ट्वा आश्चर्यजितमनाः पादयोर्निपतितः । तस्मै भगवता तादृशी चतुरार्थसत्यसंप्रतिवेधिसी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन नाविकेन विशान्तिशिरारसमुद्भूतं सत्कायदृष्टिदौर्ज्ञानयत्नेन भिन्ना श्रोत्रेणापचित्कण्ठं प्राप्तम् । स दृष्टसत्यक्रिहदानमुदानयति—इदमस्माकं

१ Ms. rarely give स्वेत्कारणः; they usually read येनारति under the influence of Pali word.

मदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन खजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न
श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोपिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः,
पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गनोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु ।
आह च-

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥
त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ २ ॥
नखरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥ इति ॥ 10

द्वितीयस्य नाविकस्य महान् विप्रतिसार उत्पन्नः । तेन भगवतः पादयोर्निपत्य अत्ययो
देशितः, भगवांश्च सश्रावकसंघः पिण्डकेन प्रतिपादितः ॥

भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं B 160
प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितायदाता अर्चिपो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ता-
द्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिग्राह्यच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं 15
रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनभवीचिमर्बुदं निर्बुदमटटं हहवं ह्रह्रवमुपलं पभं महापभं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपुष्णीभूत्वा
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति— किं तु
वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति— न ह्येव भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । 20
अपि स्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते इति । ते
निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिर्त्थि गृह्णन्ति,
पत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिग्राह्यच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांब्राह्मिणान्
यामारुत्पितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाप्रलयः
परीचामानप्रमाणामानाभास्वरान् परीच्युमानप्रमाणशुभाच्छुभकृत्त्वाननधकान् पुष्यप्रसवान् 25
वृद्धकृत्त्वानवृद्धानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्य-
मनामेयुदोपयन्ति, गापाद्रयं च मापन्ते—

आरभ्यं निष्कामन युग्यं सुदृशासने ।
धुनीत मृग्युनः सैन्यं नडागारनिव कुञ्जरः ॥ ४ ॥
यो दास्मिन् धर्मपिनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाप जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ५ ॥

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो-
 ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तु-
 कामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते ।
 ६ प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
 चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकं
 वोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो
 10 भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अया-
 युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ६ ॥

15 गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ७ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतुणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

20

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ८ ॥

नाकस्माद्भ्रवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

25

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनैघाः ॥ ९ ॥ इति ॥

भगवानाह— एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । पश्यत्यानन्द अनेन नाविकेन ममान्तिके चित्तं
 प्रसादितम् । एवं भदन्त । एव आनन्द नाधिकोऽनेन कुशलमूढेन चित्तोत्पादेन देय-
 धर्मपरित्यागेन च अनागतेऽध्वनि संसारोत्तरणो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य
 30 देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षय एवं शिक्षिनव्यं यद्बुद्धप्रत्येक-
 बुद्धध्यायकेषु कारणं करिष्यामः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षिनव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भावितमम्यनन्दन् ॥

२८ गन्धमादनः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः B 153
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैरुरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनम्लान-
 प्रल्पयमैप्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रिंस्य विहरति वेणुवने कलन्दक- 5
 निवापे । आचरितमेतन्मध्यदेशे—भूयसा मध्यदेशनिवासिनो जानपदा विचित्रैरनुलेपनैर्गात्र-
 मनुलिम्पन्ति । यावदन्यतमो गृहपतिपुत्रः । तस्य दारिका श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया
 लोहितचन्दनं पिनाटि । भगवांश्च पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो
 भिक्षुसंघपुरस्कृतो राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । अद्राक्षीत् सा दारिका बुद्धं भगवन्तं द्वा-
 त्रिंशता महापुरुपलक्षणेः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्य- 10
 सहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो मद्रकम् । दृष्ट्वा च दारिकाया महान् प्रसाद
 उत्पन्नः । ततो लब्धप्रसादाया एतदभवत्—किं ममानेनैवंविधेन जीवितेन याहमीदृशं B 154
 क्षेत्रमासाय न शक्नोमि दाश्चिदोपाद्मगवतः कारान् कर्तुमिति ॥

ततस्तथा स्वजीवितभगणयित्वा उभौ पाणी लोहितचन्दनेन प्रलिप्य भगवतः
 पादयोर्हृदे कृते, भगवता च ऋद्ध्या सकलं राजगृहनगरं चन्दनगन्धेनापूरितम् । ततो 15
 दारिका तत्रातिहायं दृष्ट्वा प्रसन्नचित्ता भगवतः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति—अनेन
 कुशलमूलेन प्रत्येकां बोधिं साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
 प्राविशुर्वन्ति तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्थं काश्चिदधस्ता-
 द्रच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्द्रच्छन्ति । या अधस्ताद्द्रच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौखं 20
 महारौखं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्
 गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्यणीभूत्वा निपतन्ति ।
 तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु वयं भवन्त
 इतश्च्युताः, आहोखिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति ।
 तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः, अपि तु 25
 अयमूर्ध्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते
 चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकादेर्नीयं कर्म क्षपयित्वा देयमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्वानां B 155
 भाजनभूता भवति । या उपरिष्टाद्द्रच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायत्रिशान् यामास्तुपिता-
 निर्माणस्तीन् परनिर्मितवशान्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्र-
 माणाभानाभासरात्रं परीक्ष्यमानप्रमाणशुभाशुभप्रत्याननभक्तान् पुण्यप्रसवान् बृहत्पत्न्या- 30

१ अत्र is an ornament, here figure of that ornament. Compare
 पादद्वयं. Seyer suggests that अत्रादि would be better than अत्रे कृते.

नवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेयुद्धोप-
यन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमर्ष्यं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

5 यो ह्यस्मिन् धर्मविनेये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपत्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः
समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते ।
अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
10 पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । ब्रह्मचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्ति-
B 158 राज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
नाम्पामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं
15 व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा-
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

20 अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

त्रिगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वमधिगम्य वीर बुद्धया

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष्य वाग्मिहृत्तमामि-

रुचं व्यपनय संशयं शुभामिः ॥ ५ ॥

नाकम्पाट्टवणजलाद्रिराजर्षयाः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नापाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभित्थयन्ति ते जनीषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नोहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यत्यानन्द अनया दारिकया ममैवंविधं सत्कारं
वृत्तम् । एवं भदन्त । एषा आनन्द दारिका कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च
गन्धमादनो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्या देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः ।
तस्मादाहं भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं ५
बो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२९ निर्मलः ।

बुद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धिनिभिः B 158
पारैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवमनुष्यासुरगरुडकिन्नर-10
महोरगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैरज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
श्रावस्यामन्यतम आरामिकः । स दन्तकाष्ठमादाय श्रावस्तीं प्रविशति । नैमित्तिकश्च
द्वारेऽनस्थितः । स कथयति—य एतदन्तधावनं मक्षयिष्यति, स शतरसं भोजनं मक्षयिष्यति ।
तद्वचनमारामिकेण श्रुत्वा चैवं चिन्तयामास—कस्मायेतदन्तधावनं दद्याम् । येन मे 15
महान् संभानः स्यादिति । तस्यैतदभवत्—अयं बुद्धो भगवान् सचराचरे लोके जङ्गमं
पुण्यक्षेत्रमन्यमहाफलं च । यन्नहमिदं बुद्धाय भगवते दद्यामिति ॥

अयं स आरामिको दन्तकाष्ठमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रातः । उपसक्रम्य भगवतः
पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थितः स आरामिको भगवन्तमिदमवोचत्—इदं
भगवन् दन्तकाष्ठं प्रतिगृह्यतां ममान्तिकादनुकम्पासुपादायेति । अयं भगवानारामिकस्या-20
नुपहायं गजमुनसदशं सुवर्णवर्णं बाहुमभिप्रसार्य गृहीतवान्, गृहीत्वा भक्षितवान्, भक्षयित्वा
चैनमारामिकस्याप्रतो विसर्जितवान्, विसर्ज्य तदन्तकाष्ठं पृथिव्यां निखातवान् । निखात-
नात्रमेव च तच्छापापत्रपुण्यफलसम्बुद्धो महान्यप्रोधः परिमण्डलस्तत्रैव क्षणे निर्वृत्तः ।
दस्य ष्टायायां निपद्य भगवता अनेकेषां देवमनुष्याणां धर्मो देशितः । ततोऽनाथपिण्डदेन
गृहपतिना भगवान् शतरसेनाहारेण प्रतिपादितः ॥ 23

अयं स आरामिको भगवदुपस्थानाप्रातिहार्याद्यावर्जितमना मूलनिवृत्त इव दुमः
पादपोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन प्रवेज्जं बोधिं साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता गच्छ यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
प्राग्भुङ्गन्ति, तस्मिन् समये नीत्रपीतलोहितवदाना अर्चियो मुलानिधार्थं काश्चिदपञ्चा-

१ Mss. read मनुष्य hero in place of usual "नागवत्".

द्रष्टन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्द्रष्टन्ति । या अधस्ताद्द्रष्टन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संवातं
 रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्षुदं निरर्षुदमटटं हह्वं ह्रुह्वमुत्पलं पन्नं महापन्नं
 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपष्णीभूत्वा नि-
 पतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं
 5 भवन्त इतश्च्युताः, आहोसिदन्मत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
 विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः,
 अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः । अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्धा इति ।
 ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
 यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्द्रष्टन्ति ताश्चार्तुमहाराजिकांस्त्रायक्षिशान्
 10 यामांस्तुपिताग्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
 परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्य-
 प्रसवान् बृहत्फलान्बृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिल्यं दुःखं
 शून्यमनात्मेयुद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भापन्ते—

आरभय्यं निष्कामत युज्यय्यं बुद्धशासने ।

15 धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मधिनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवान्तीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्त-
 20 र्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्यामन्तर्धीयन्ते ।
 प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाद्गुह्येऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 161 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्र-
 वर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 25 भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रायकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां
 वोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णावामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो
 भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णावामन्तर्हिताः । अथायु-
 ष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

30 नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्रान्तरान्निष्कसितः कटापः ।

अथमासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता मथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृगालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

5

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

10

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । बोहेत्वप्रलयमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-
क्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्थानन्द अनेनारामिकेण ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ।
एवं भदन्त । एष आनन्द आरामिकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च
त्रयोदशकल्पान् विनिपातं न गमिष्यति, पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते पश्चिमे समुच्छ्रये 15
पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे निर्मलो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो
गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वाप-
निश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 162

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

20

—x—

३० वल्गुस्वराः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरिर्ग्यक्षैरसुरैरर्हडैः किञ्चैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामो चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रलयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । 25
अथ भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत् । संबहुलाश्च
गोष्ठिका मद्यमदाक्षिता वीणामृदङ्गपणवैर्विविधैर्वचैर्वाघमानैर्तृत्यन्तो गायन्त उत्पलपद्मपुण्ड-
रीकवर्षिकदिमिरुदारपुष्पैरासक्तकण्ठेगुणा विशिष्टाम्बरवसना बहिः श्रावस्त्वा विर्यञ्चन्ति ।
भगवांश्च श्रावस्त्वां पिण्डाय प्राविक्षत् । ददृशुस्ते गोष्ठिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महा-
पुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं 30

B 163

जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च तेषां योऽसौ मधमदः स प्रतिविगतः ।
 ततो विगतर्मघमदाः प्रसादावर्जितमनसो नृल्यगीतवाधैर्भगवत उपस्थानं चक्रुः, नील-
 पद्मानि चोपरि भगवतो निचिक्षिपुः । निक्षिप्तानि चोपरि भगवतो नीलकूटागारो नील-
 च्छत्रं नीलमण्डप इवावस्थितानि । तानि च भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छन्ति, तिष्ठन्तमनु-
 5 तिष्ठन्ति । भगवता च नीलप्रभा उत्सृष्टा, यया थावस्ती इन्द्रनीलमणिसदृशप्रभा अवस्थिता ॥

अथ ते गोष्टिका लब्धप्रसादाः चेतनां पुष्णन्ति—अनेन वयं कुशलमूलेन प्रत्येकां
 बोधि साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मात् खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
 प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ता-
 10 द्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिद्याद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
 रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्भुदं निर्वुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पत्रं महापत्रं
 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूत्वा
 निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नभ्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु
 वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
 B 165 15 विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः,
 अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति ।
 ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
 यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिद्याद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्
 यामांस्तुपिताग्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
 20 परीत्तामानप्रमाणान्मानाभास्वरान् परीत्तशुभानप्रमाणान् भाङ्गुभक्तज्ञाननध्रकान् पुण्यप्रसवान्
 बृहत्फलयान्बृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिस्रं दुःखं शून्य-
 मनात्मेत्युद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभस्वं निष्कामत युज्यस्व्यं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

25 यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तध्वरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

B 168 अथ ता अर्चिपत्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्त-
 र्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 30 भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ण्यमन्तर्धीयन्ते ।
 प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाद्दृष्टेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।

चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रलेकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा- B 167
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरालिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगल्युत्तमहेतुभूताः ।

10

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपन्नय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

15

नाकस्माद्भ्रवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथामता अर्हन्तः 20
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वुर्यन्ति । पश्यस्यानन्द एभिर्गोष्ठिकैर्मैवंविधं सत्कारं कृतम् ।
एवं भदन्त । एते आनन्द गोष्ठिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च
विशालान्तरकल्पान् विनिपातं न गमिष्यन्ति, पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते पश्चिमे समुच्छ्रये
पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे वल्गुस्वरा नाम प्रलेकबुद्धा भविष्यन्ति । अयमेषां देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्पश्रावकेषु 25
कारान् कारिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 168

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ।

जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनञ्च तेषां योऽसौ मधमदः स प्रतिविगतः ।
 ततो विगतमधमदाः प्रसादावर्जितमनसो नृत्तगीतवाद्यैर्भगवत उपस्थानं चक्रुः, नील-
 पद्मानि चोपरि भगवतो निचिक्षिपुः । निक्षिप्तानि चोपरि भगवतो नीलकूटागारो नील-
 च्छत्रं नीलमण्डप इवावस्थितानि । तानि च भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छन्ति, तिष्ठन्तमनु-
 ६ तिष्ठन्ति । भगवता च नीलप्रभा उल्लुस्य, यथा श्रावस्ती इन्द्रनीलमणिमसृष्टप्रभा अवस्थिता ॥

अथ ते गोष्ठिका लब्धप्रसादाः चेतनां पुष्पन्ति—अनेन वयं कुशलमूलेन प्रत्येकां
 बोधि साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
 प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिपो मुखान्निर्धाय काश्चिदधस्ता-
 10 द्रच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
 रौखं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्तुदं निर्युदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पन्नं महापन्नं
 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूत्वा
 निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु
 वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोसिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
 B 165 15 विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः,
 अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति ।
 ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
 यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्
 यामांस्तुपिताग्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
 20 परीक्षाभानप्रमाणामानाभास्वरान् परीक्षुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान्
 वृहत्फलानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शानानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्य-
 मनाभ्येन्दुपयन्ति, गायाद्वयं च भाषन्ते—

आरभर्षं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

25

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रभत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

B 166

अथ ता अर्चिपत्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्यैः भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्त-
 र्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 30 भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्योऽन्तर्धीयन्ते ।
 प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाद्गुपेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे वरतलेऽन्तर्धीयन्ते ।

चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकत्रोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां वोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संश्रोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्धियो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा- 6 B 167
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं प्रप्रच्छ-

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भापते-

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

10

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिर्हृत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

15

नाकस्मालुवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह-एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः 20
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । पर्यस्यानन्द एभिर्गोष्ठिकैर्ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ।
एवं भदन्त । एते आनन्द गोष्ठिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च
विशालान्तरकरूपान् विनिपातं न गमिष्यन्ति, पश्चिमे भये पश्चिमे निकेते पश्चिमे समुच्छ्रये
पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे बल्गुखरा नाम प्रत्येकबुद्धा भविष्यन्ति । अयमेपां देयधर्मो यो
ममान्तिको चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु 25
कारान् करिष्यामः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 168

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ।

चतुर्थो वर्गः ।

तस्योद्दानम्—

पद्मकः कथञ्चैव धर्मपालः शिविस्तथा ।

सुरूपो मैत्रकन्यश्च शशो धर्मगवेपिणा ।

अनाथपिण्डदः सुभद्रश्च वर्गो भवति समुहितः ॥

5

३१ पद्मकः ।

B 169

बुद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहेदैर्वैनैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गुरुडैः किलरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगान्मरिचितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो द्यामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
10 शरत्कालसमये भिक्षवो रोगेण वाच्यन्ते पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वल्पा-
वाधोऽल्पातङ्कोऽरोगो बलवान् । तदर्शनाद्भिक्षवो भगवन्तं प्रपञ्च्युः—पश्य भदन्त एते
भिक्षवः शारदिकेन रोगेण वाच्यन्ते, पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वल्पा-
वाधोऽल्पातङ्को बलवानरोगजातीयः, समपाक्या च ग्रहण्या समन्वागत इति ॥

B 170

भगवानाह— तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि
15 लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि औषधव्यत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि
कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि वाद्ये
पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्ध-
धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

20

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽन्यनि वाराणस्यां नगर्यां पद्मको नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवद्बहुजनमनुत्थं च प्रशान्तकालिकलहडिम्बडमरं
तस्वररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स च
राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः
25 प्रजाप्रसन्नः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति ब्यागे वर्तते । तस्मिन्समये
वाराणस्यां कालवैषम्याद्दातुवैषम्याद्वा व्याधिदृश्यन्तः । प्रायः सत्त्वानां पाण्डुरोगः संवृत्तः । ततो
राज्ञा तान् दृष्ट्वा कारुण्यमुपादितम्—मया क्षेत्रां परित्राणं करणीयं चिकित्सां चेति । ततः स
राजा सर्वविषयनिवासिनो वैद्यान् संनिपात्य तेषां सत्त्वानां निदानमाशयानुशयं चोपलक्ष्य

१ Speyer has used some fragments of a Ms. containing this वर्ग, and has designated the references to them by F.

स्वयमारब्धश्चिकित्सां सर्वौषधसमुदानयं च कर्तुम् । ततश्चिकित्स्यमानानां तेषां सत्त्वानां
 बहवः काला अतिक्रान्ताः । न च शक्यन्ते वैद्यद्रव्यौषधपरिचारकसंपन्ना अपि चिकि-
 त्सितुम् । ततो राज्ञा सर्ववैद्यानाहूय आदरजातेन पुनः पृष्टाः—कोऽत्र हेतुर्येन मे दुश्चिकित्स्य
 इति । वैद्या विचार्य गुणदोषानेकमतेनाहुः—देव कालवैषम्याद्वातुवैषम्याच्च लक्ष्यामहे । अपि
 तु देव अस्त्वैकमैषज्यं रोहितो नाम मत्स्यः । यदि तस्य प्राप्तिः स्यात्, शक्यन्ते चिकित्सितुमिति । ६
 ततो राजा रोहितं मत्स्यं समन्वेपितुमारब्धः । स बहुभिरपि चारपुरूपैर्मृग्यमाणो न लभ्यते ।
 ततस्ते राज्ञे निवेदितवन्तः ॥

अथ राजा अपरेण समयेन बहिर्याणाय निर्गच्छति । ते च व्याधिन ऐकंसमूहेन
 स्थित्वा राजानमूचुः—परित्रायस्व महाराज अस्मानस्मद्बधाधेः । प्रयच्छ जीवितमिति । ततो
 राजा करुणदीनविलम्बितैरक्षरैरुच्यमानस्तदातुरवचनं श्रुत्वा कारुण्यादाकम्पितहृदयः 10
 साश्रुदुर्दिनवदनं चिन्तयामास—किं ममानेनैवंविधेन जीवितेन राज्यैश्वर्याधिपत्येन वा ईदृशेन,
 योऽहं परेषां दुःखार्तानां न शक्तोऽस्मि शान्तिं कर्तुमिति । एवं विचिन्त्य राजा महान्त-
 मर्योत्सर्गं कृत्वा ज्येष्ठं कुमारं राज्यैश्वर्याधिपत्येषु प्रतिष्ठाप्य बन्धुजनं क्षमयित्वा पौरामात्रांश्च
 क्षमयित्वा दीनान् समाश्वास्य अष्टाङ्गसमन्वागतं व्रतं समादाय उपरिप्रासादतलमभिरुह्य धूपपुष्प- 15
 गन्धमाल्यविलेपनं च शिप्त्वा प्राञ्जुखं प्रणिधि कर्तुं प्रारब्धः—येन सत्त्वेन सत्यवचनेन महा-
 व्यसनगतान् सत्त्वान् व्याधिपरिपीडितान् दृष्ट्वा स्वजीवितमिष्टं परित्यजामि । अनेन सत्त्वेन
 सत्यवाक्येन अस्यां बालुकायां नद्यां महान् रोहितमत्स्यः प्रादुर्भवेयम् । इत्युक्त्वा प्रासादतला-
 दात्मानं मुमुञ्च ॥

स पतितमात्रः कालगतो नद्यां बालुकायां महान् रोहितमत्स्यः प्रादुर्भूतः । इति देव-
 ताभिः सर्वविजिते शब्द उत्सृष्टः—एष दीर्घकालमहाव्याथुपीडितानाममृतकल्पो नद्यां 20
 बालुकायां महान् रोहितमत्स्य प्रादुर्भूतः इति । यतः सहश्रवणान्महाजनकायः शुद्धव्यप्रकरः
 पिष्टकानादाय निर्गम्य विविधैस्तीक्ष्णैः शल्लैर्जीवित एव मांसान्युत्कर्तितुमारब्धः । स च
 बोधिसत्त्वो विकल्परूपान्शरीरस्तान् सर्वान् मैत्र्या स्फुरन् सवाप्याश्रुवदनश्चिन्तयामास—लाभा मे
 सुलब्धाः यन्नाम इमे सत्त्वा मदीयेन मांसरुधिरेण सुखिनो भविष्यन्तीति । तदनेनोपक्रमेण
 सत्त्वान् द्वादशवर्षाणि स्वकेन मांसरुधिरेण संतर्पयामास, न चानुत्तरायाः सम्यक्संबोधेश्चित्तं 25
 निवर्तितवान् ॥

यदा तेषां सत्त्वानां स व्याधिरुपशान्तस्तादा तेन रोहितमत्स्येन शब्द उदीरितः—
 शृण्वन्तु भवन्तः सत्त्वाः । अहं स राजा पत्रकः । मया युष्माकमर्थे स्वजीवितपरित्यागेनाय-
 मेवंविध आत्मभाव उपातः । ममान्तिके चित्तं प्रसादयष्वम् । यदाहमनुत्तरां सम्यक्संबोधे- 30
 चित्तं

१ Speyer reads स्फुरन् and justifies his reading. स्फुरन् from स्फृश्,
 Pali फर, is more accurate.

चतुर्थो वर्गः ।

तस्योदानम्—

पद्मकः कवडश्चैव धर्मपालः शिविस्तथा ।

सुरूपो मैत्रकन्यश्च शशो धर्मगवेपिणा ।

अनाथपिण्डदः सुमद्रश्च वर्गो भवति समुदितः ॥

5

३१ पद्मकः ।

B 169

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्गैर्क्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावरत्नां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।

10 शरत्कालसमये भिक्षवो रोगेण वाच्यन्ते पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वल्पा-
वाधोऽल्पातङ्कोऽरोगो बलवान् । तदर्शनाद्भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्त एते
भिक्षवः शारदिकेन रोगेण वाच्यन्ते, पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वल्पा-
वाधोऽल्पातङ्को बलवानरोगजातीयः, समपाकमा च ग्रहण्या समन्वागत इति ॥

भगवानाह— तथागतैर्नैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि

15 लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषध्वत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि
B 170 कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्ध-
धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

20

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्मीतेऽञ्चनि वाराणस्यां नगर्यां पद्मको नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च रफीतं च क्षेमं च सुमिश्रं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकल्दिकलहडिम्बडमरं
तस्वरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स च
राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः
25 प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरिस्वागी निःसङ्गपरिस्वागी च महति स्वागे वर्तते । तस्मिन् समये
वाराणस्यां कालवैपम्याद्वापुवैपम्याद्वा व्याधिरुत्पन्नः । प्रायः सत्त्वानां पाण्डुरोगः संवृत्तः । ततो
राज्ञा तान् दृष्ट्वा कारुण्यमुत्पादितम्—मया ह्येषां परित्राणं करणीयं चिकित्सां चेति । ततः स
राजा सर्वविषयनिवासिनो वैषान् संनिपात्य तेषां सत्त्वानां निदानमाशपानुशयं चोपलक्ष्य

1 Speyer has used some fragments of a Ms. containing this वर्ग, and has designated the references to them by F.

यस्मात्तु न प्रजानन्ति बाला मोहतमोवृताः ।

तस्मात्तु भुङ्गते सत्त्वा आगृहीतेन चेतसा ।

उत्पन्नं चैषां मास्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥ ३ ॥

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितं तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेतारं बुद्धं भगवन्तं
पप्रच्छुः—आश्वर्यं भदन्त यद्भगवान् दानस्य वर्णं भाषते दानसंविभागस्य च फलविपाक- 5
मिति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्वर्यं यत्तथागतो दानस्य वर्णं भाषते, दानसंवि-
भागस्य फलविपाकमिति ? यन्मयातीतेऽव्यनि याचनकहेतोर्मुखद्वारगतः स्वकवडः परिल्लक्तः ।
तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्येऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्यनि ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्मीतं च
क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णवह्नुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं 10
शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्ठकम् । एकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स राजा श्राद्धो
भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः B 175
सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति स्वागे वर्तते । यावदपरेण समयेन मह-
दुर्मिक्षं प्रादुर्भूतं दुर्मिक्षान्तरकल्पसदृशम् । ततस्ते जनकाया दुर्मिक्षाकालभयभीताः क्षुत्क्षाम-
कण्ठकपोलाः प्रेताश्रयसदृशाः संगम्य समागम्यैकसमूहेन राजानमुपसृत्य जयेनायुषो च 15
वर्धयित्त्वोचुः—देव परित्रायस्व अस्मानस्मादुर्मिक्षमयात् । प्रयच्छ जीवितमिति । ततो राजा
कोष्ठागारिकं पुरुषमामन्त्रितवान्—अस्ति मो पुरुष कोष्ठागारे अन्नपानं यदस्माकं स्वादेयां च
जनकायानाम् ? इति श्रुत्वा कोष्ठागारिक आह—परिगण्य देव सत्यानि आख्यास्यामीति ।
ततो गणितकुशलैर्गणनां कृत्वा सर्वेषां विषयनिवासिनां दिवसे दिवसे एककवडो राज्ञो द्वौ
कवडावियन्तं कालं भविष्यतीति समाख्यातम् । ततो राजा जनकायानाहूयोक्तवान्—तेन 20
हि भवन्तो दिवसानुदिवसमागल्य राजकुले कवडमभ्यवहृत्य गच्छतेति । ततस्ते प्रतिदिवस-
मागस्य प्रत्येकमेकैकं कवडमभ्यवहृत्य यथेष्टं गच्छन्ति ॥

अयान्यतमो ब्राह्मणस्तस्यां गणनायां नासीत् । परेभ्यश्च श्रुत्वा राजानमुवाच—देव
जनपदगतेन मे श्रुता गणना । दीयतां ममापि कवड इति । ततो राजा स्वकात्कवडद्वया-
देकं ब्राह्मणाय दत्तवान् । एकं कवडं जनसामान्यमभ्यवहर्तुं प्रवृत्तः ॥ 25

शक्रस्य देवेन्द्रस्याधस्ताञ्जानदर्शनं प्रवर्तते । तस्यैतदभवत्—अतिदुष्करं वत वारा-
णसेयो राजा करोति, यन्वहमेनं मीमासेयेति । अथ शक्रो देवेन्द्रो ब्राह्मणवेषमात्मानमभिनिर्माय,
मोजनकाले राजानमुपसृतः । जयेनायुषा च वर्धयित्त्वोवाच—युमुक्षितोऽहं कुरुष्व
स्वकवडेनानुपदमिति । ततो राजा स्वजीवितपरित्यागं व्यवसायकारुण्यात् स्वकवडं ब्राह्- B 176
णाय दत्त्वानाहारतं प्रतिपन्नः । यावत्पडभक्तच्छेदा अनेनोपक्रमेण कृताः । तं च महाजनकायं 30
मुञ्जानं दृष्ट्वा परां प्रीतिमापेदे । अथ शक्रो देवेन्द्रस्तं राज्ञोऽतिदुष्करं व्यवसायं दृष्ट्वा ब्राह्मण-
वेषमन्तर्थाप्य स्नेन रूपेण स्थित्वा राजानं संवर्धयामास—साधु साधु महाराज, आवर्जिता

मभिसंभोस्ये, अहं तदा युष्मानत्यन्तव्योधः परिमोच्य अत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे प्रतिष्ठापयिष्यामीति । तच्छ्रवणात् स जनकायो लब्धप्रसादो राजामाल्यपौराश्च पुष्पधूपमाल्यविलेपनैरम्यर्च्यं प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः—अतिदुष्करकारक, यदा त्वमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्यथाः, तदा ते वयं श्रावकाः स्यामेति ॥

भगवानाह— किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन पद्मको नाम 5 राजा बभूव, अहं सः । यदेवंविधाः परित्यागाः कृताः, तेन मे संसारेऽनन्तसुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धः, समपाकया च ग्रहण्या समन्वागतः । येन मे अशितपीतखादितास्त्रादितं सम्यक् सुखेन परिणमति । अरुपाबाधो रोगतातीतश्चास्मि । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्सर्वसत्त्वेषु दयां भावयिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

10 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

३२ कंवडः ।

B 174

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पारैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यप- 15 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्रां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे । तत्र भगवान् भिक्षूनामग्रपते स्म— सचेद्धिक्षवः सत्त्वा जानीयुर्दानस्य दानसंबिभागस्य च फलविपाकं यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंबिभागस्य च फलविपाकम्, अपीदानीं योऽसा- वपश्चिमकः कवडश्चरम आलोपः, ततोऽपि नादत्त्वाऽसंबिभज्य परिसुञ्जीत सचेद्धमेत दक्षिणीयं प्रतिप्राहकम् । न चैषामुत्पन्नं मांसयं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् । यस्मात्तर्हि सत्त्वा न जानन्ति 20 दानस्य फलं दानसंबिभागस्य च फलविपाकम्, यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंबि- भागस्य च फलविपाकम्, तस्मात्ते अदत्त्वाऽसंबिभज्य परिसुञ्जते आगृहीतान् चेतसा, उत्पन्नं चैषां मांसयं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥

B 175

इदमवोचद्भगवान् । इदमुक्त्वा सुगतो ह्यथापरमेतदुवाच शास्ता—

एवं हि सत्त्वा जानीयुर्यथा प्रोक्तं महर्षिणा ।

25

विपाकः संबिभागस्य यथा भवति महर्षिकः ॥ १ ॥

नादत्त्वा परिसुञ्जीरन्न स्युर्मत्सरिणस्तथा ।

न चैषामाग्रहे चित्तमुपपेत यदाचन ॥ २ ॥

यस्मात्तु न प्रजानन्ति बाला मोहतमोवृताः ।

तस्मात्तु भुञ्जते सत्त्वा आगृहीतेन चेतसा ।

उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥ ३ ॥

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितं तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं
पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् दानस्य वर्णं भाषते दानसंविभागस्य च फलविपाक- 5
मिति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यत्तथागतो दानस्य वर्णं भाषते, दानसंवि-
भागस्य फलविपाकमिति ? यन्मयातीतेऽध्वनि याचनकहेतोर्मुखद्वारगतः स्वकवडः परित्यक्तः ।
तच्छृणुत, साधु च सुष्टु च मनसि कुरुत, भाषिष्येऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च
क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं 10
शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स राजा श्राद्धो
भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः B 175
सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति लागे वर्तते । यावदपरेण समयेन मह-
दुभिक्षं प्रादुर्भूतं दुर्भिक्षान्तरकल्पसदृशम् । ततस्ते जनकाया दुर्भिक्षाकालभयभीताः क्षुक्षामः
कण्ठकपोलाः प्रेताश्रयसदृशाः संगम्य समागम्यैकसमूहेन राजानमुपसृत्य जयेनायुषो च 15
वर्धयित्वाचुः—देव परित्रायस्व अस्मानस्मादुर्भिक्षभयात् । प्रयच्छ जीवितमिति । ततो राजा
कोष्ठागारिकं पुरुषमामन्त्रितवान्—अस्ति भो पुरुष कोष्ठागारे अन्नपानं यदस्माकं स्यादेषां च
जनकायानाम् ? इति श्रुत्वा कोष्ठागारिक आह—परिगम्य देव सस्यानि आख्यास्यामीति ।
ततो गणितकुशलैर्गणनां कृत्वा सर्वेषां विषयनिवासिनां दिवसे दिवसे एककवडो राज्ञो द्वौ
कवडावियन्तं कालं भविष्यतीति समाख्यातम् । ततो राजा जनकायानाहूयोक्तवान्—तेन 20
हि भवन्तो दिवसानुदिवसमागस्य राजकुले कवडमभ्यवहस्य गच्छतेति । ततस्ते प्रतिदिवस-
मागस्य प्रत्येकमेकैकं कवडमभ्यवहस्य यथेष्टं गच्छन्ति ॥

अथान्यतमो ब्राह्मणस्तस्यां गणनायां नासीत् । परेभ्यश्च श्रुत्वा राजानमुवाच—देव
जनपदगतेन मे श्रुता गणना । दीयतां ममापि कवड इति । ततो राजा स्वकात्कवडद्वया-
देकं ब्राह्मणाय दत्तवान् । एकं कवडं जनसामान्यमभ्यवहर्तुं प्रवृत्तः ॥ 25

शत्रुस्य देवेन्द्रस्यापस्तज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । तस्यैतदभवत्—अतिदुष्करं वत वारा-
णसेषो राजा करोति, यन्वहमेनं मीमांसेयेति । अथ शक्रो देवेन्द्रो ब्राह्मणवेपमात्मानमभिनिर्माय,
भोजनकाले राजानमुपसृतः । जयेनायुषा च वर्धयित्वाच—युभिक्षितोऽहं कुरुष्व
स्वकवडेनानुग्रहमिति । ततो राजा स्वजीवितपरित्यागं व्यवसायकारुण्यात् स्वकवडं ब्राह्म- B 176
णाय दत्त्वानाहारतां प्रतिपन्नः । यावत्पडभक्तच्छेदा अनेनोपक्रमेण कृताः । तं च महाजनकायं
मुञ्जानं दृष्ट्वा परां प्रीतिमापेदे । अथ शक्रो देवेन्द्रस्तं राज्ञोऽतिदुष्करं व्यवसायं दृष्ट्वा ब्राह्मण-
वेपमन्तर्धीष्य स्नेन रूपेण स्थित्वा राजानं संवर्धयामास—साधु साधु महाराज, आवर्जिता
अ. अ. ११

वयं भवतानेन दुष्करेण व्यवसायेन, सनायश्चायं जनकाय ईदृशेन प्रजापालकेन । न दुष्यतां तव विजिते सर्ववीजानि, वाप्यन्ताम् । अहं सप्तमे दिवसे तथाविधं माहेन्द्रं वर्ष-मुत्सृज्यामि, येन सर्वसत्यानि निष्पत्स्यन्त इति । राज्ञा तथा कारितम् । शक्रेणापि तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टम्, येन दुर्मिक्षं विनिवर्तितं सुभिक्षं प्रादुर्भूतम् ॥

5 भगवानाह—किं मन्यथ्ये भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मदत्तो नाम राजा वमूव, अहं सः । मया तान्येवंविधे दुर्मिक्षे वर्तमाने स्वजीवितपरित्यागादेवंविधानि दानानि दत्तानि । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्दानानि दास्यामः पुण्यानि करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

३३ धर्मपालः ।

B 177 10 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहेर्देवनागैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासन-ग्लानप्रलयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवासे । यदा देवदत्तेन मोहपुरुषेण भगवतो वधार्थेन धनपालको हस्तिनाग उत्सृष्टः, उदपानो 15 विपचूर्णेन चावकीर्णः, वधकपुरुषाश्चोत्सृष्टाः । स भगवतो दीर्घरात्रं वधकः प्रत्यर्थिकः प्रत्यभिः, भगवांश्चास्य भैत्रचित्तो हितचित्तोऽनुकम्पाचित्तेन च प्रत्युपस्थितः । तदा भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भगवन् यावदयं देवदत्तो भगवतो वधायोद्यतः, भगवां-श्चास्य भैत्रचित्तो हितचित्तोऽनुकम्पाचित्तेन प्रत्युपस्थित इति ॥

भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगतरागो विगतद्वेषो 20 विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकापरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेम्यः सर्वज्ञः सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्रातः । यत्तु मया अतीतेऽञ्चनि सरागेण सद्द्वेषेण समोहेन दहरक-वयस्यवसितेन वधाय पराक्रान्तस्यास्यान्तिके नैवं चित्तं दूषितम् । तच्छृणुत, साधु च सुपु च मनसि कुरुत, मापिष्येऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽनेऽञ्चनि वाराणस्यां नगयां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति 25 ऋद्धं च स्मीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आर्यार्णवद्भुजनमनुष्यं च प्रशान्तकल्तिकलहडिम्बडमं तरुतरोगापगमं शार्दीभुगोनहिर्पासंपन्नमण्डिमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । स च राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महान्ना धर्मज्ञानः प्रजापत्यस्यः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति ह्यगे यत्ने । तस्य च राज्ञो दुर्मतिर्नाम देवी चण्डा रोपणी साहसिका । एकपुत्रश्च धर्मपात्रो 30 नाम्ना तस्या एव दुर्मत्याः मन्नाशाञ्जानः । स च धर्मपात्रो दयावान् श्राद्धो भद्रः कल्याण-

शय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । सर्वेषां च वाराणसेयानां ब्राह्मणगृहपतीनामिष्टः कान्तः प्रियो मनापो दर्शनेन । स चोपाध्यायसकाशं गत्वा दारकैः सह लिपिं पठति ॥

B 179

यावद्राजा अपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु पादपेषु हंसकौश्वमयूरशुक-
शारिकाकोकिलजीवंजीवकनिर्घोषिते वनपण्डे देव्या सहान्तःपुरपरिवृत उद्यानभूमिं ^६
निर्गतः । तत्र च राज्ञ उद्यानेऽन्तःपुरजनेन सह क्रीडत ईर्ष्यारोपपरीता दुर्मतिर्देवी कुपिता ।
राज्ञा चास्या अर्थं पीतकं वर्जितम् । तथा कुपितया राज्ञः संदेशो विसर्जितः—पुत्रस्याहं
रुधिरं पित्रेयम्, यद्यहं तवार्थं पीतकं पित्रेयमिति । कामान् खलु प्रतिसेवमानस्य नास्ति
किञ्चित् पापकं कर्माकरणीयमिति । ततो राजा ब्रह्मदत्तो धार्मिकोऽपि सन् कामरागपर्यव-
सानविगमादन्तःपुरजनेन सान्त्वयमानोऽपि क्रोधाग्निना प्रज्वलितः । ततस्तेन संप्रवृद्ध-^{१०}
क्रोधेनाज्ञा दत्ता—गच्छत, धर्मपालस्य गलं छित्त्वा रुधिरं पाययतैनामिति ॥ ^{२*}

B 180

ततो दारकशालावस्थितो धर्मपालः कुमारः श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्तः । एवं चाह—विक्
सत्त्वसभागतां संसारे, यत्र नाम क्रोधवशादङ्गनिःसृतमपि सुतं परित्यजन्तीति । ततो
धर्मपालः सर्वालंकारविभूषितः पितुः पादयोर्निपत्य कथयति—साधु तात प्रसीद । निरपराधं
मा मां परित्याक्षीः । इष्टाश्च सर्वेषां पितृणां पुत्रा इति । राजा कथयति—पुत्रक यदि ते ^{१५}
माता क्षमते, अहमपि क्षमे इति । ततो धर्मपालः प्ररुदन् मातुः सकाशमुपसंक्रान्तः
पादयोर्निपत्य कृतकरपुट उवाच—अम्ब क्षमस्व, मा मां जीविताद्द्वयपरोपयेति । सा एवं
करुणदीनविलम्बितैरक्षरैरुच्यमाना न क्षमते । ततो वध्यघातैस्तीक्ष्णेन शब्देण धर्मपालस्य
कुमारस्य गलं छित्त्वा दुर्मतिर्देवी रुधिरं पायिता । न च दुर्मत्या विप्रतिसारो जातः । धर्म-
पालोऽपि कुमारो मातापितृवध्यघातेषु चित्तं प्रसाद्य कालगतः ॥

20

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽज्ञौ तेन कालेन तेन समयेन धर्मपालो नाम
कुमारो बभूव, अहं सः । सा दुर्मतिर्देवी, एष देवदत्तः । तदापि मे वधकहस्तागतेनास्य
मैत्रं चित्तमुत्पादितम् । इदानीमप्यहमस्य वधापोषतस्य मैत्रचित्तो हितचित्तः अनुकम्पा-
चित्तः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्सर्वसत्त्वेषु मैत्रं चित्तं भावयिष्यामः । इत्येवं
वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 181

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

25

३४ शिबिः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवैर्नैर्गैर्धक्षैर्गुरैर्गृहैः किलैर्भहोरैरैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
रगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-

B 182

भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तस्यारामे । तेन खलु समयेन श्रावस्त्वां भिक्षूणां द्वौ संनिपातौ भवतः । एक आपाङ्गां वर्षोपनायिकायां द्वितीयः कार्तिकेयो पूर्णमास्याम् । तत्र भिक्षवः पात्राणि पचन्ति, चीत्राणि धावन्ति, पांसुकूल्यानि च सीव्यन्ति । यावदन्यतमो भिक्षुश्चीवरं स्योतुकामः सूचीछिद्रं सूत्रकं न B 183 5 शक्नोति प्रतिपादयितुम् । स करुणदीनविलम्बितैरक्षैररुचाच—को लोके पुण्यकाम इति । भगवांश्चास्य नातिदूरे चंक्रमे चंक्रम्यते । ततो भगवान् गम्भीरमधुरविशदकल्बविङ्कमनोऽदुन्दुभिनिर्घोषो गजभुजसदृशवाहुमभिप्रसार्य कथयति—अहं भिक्षो लोके पुण्यकाम इति । ततोऽसौ भिक्षुर्भगवतः पञ्चाङ्गोपेतं खरमुपश्रुत्य संभ्रान्तस्त्वरितत्वरितं भगवतः पाणिं गृहीत्वा खशिरसि स्थापयित्वाह—भगवन्, अनेन ते पाणिना त्रीणि कल्पासंख्येयानि 10 दानशील्यन्तिवीर्यव्यानप्रज्ञा उपचिताः । अथ च पुनर्भगवानाह—अततोऽहं भिक्षो पुण्यैः, लब्ध्वरसोऽहं भिक्षो पुण्यैः, अतो मे तृप्तिर्नास्तीति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं दुष्टं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् पुण्यमयैः संस्कारैरवृत्त इति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगततरागो विगतद्वेषो विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेव- 15 दुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः सर्वज्ञः सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तः । यत्त्वहमतीतेऽप्यनि सरागः सद्देषः समोहोऽपरिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेभ्योऽवृत्तः पुण्यमयैः संस्कारैः । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षुवोऽतीतेऽप्यनि शिविवोपायां राजधान्यां शिविर्नाम राजा राज्यं कार- यति, ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवद्भुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलह- B 184 20 डिम्यडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । स च शिवी राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारु- णिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति त्यागे वर्तते । स कल्पमेवोत्पाय यज्ञवाटं प्रविश्य अन्नमन्नार्थिम्यः प्रयच्छति, वस्त्रं वस्त्रार्थिम्यः । धनधान्यद्विरप्यसुवर्णमणिमुक्तावैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालादीनां परित्यागं करोति । 25 न चासौ पुण्यमयैः संस्कारैरवृत्तिं गच्छति । सोऽन्तःपुरं प्रविशयान्तःपुरजनस्य भक्ता- ष्टादनं प्रयच्छति, कुमारानाममालानां भयबलाप्रस्य नैगमजानपदानाम् ॥

अथ राज्ञः शिवेरेतदभवत्—संतर्पिता अनेन मनुष्यभूताः, क्षुद्रजन्तवोऽवशिष्टाः, केन संतर्पयितव्या इति । स परित्यक्तविभवसर्वस्य एकदाटकनिधसितः स्वशरीरावशेष- धिन्तामापेदे । तस्यैतदभवत्—क्षुद्रजन्तुम्यः स्वशरीरमनुप्रयच्छामीति । स शस्त्रेण स्वशरीरं 30 तदशयित्वा यत्र दंशमशानास्तत्रोत्सृष्टकायः प्रतिष्टेते । प्रियमिषैकपुत्रकं रुधिरेण संतर्पयति ॥

B 185

शक्रस्य देवेन्द्रस्याभ्रमाग्ज्ञानदर्शनं प्रयतीते । तस्यैतदभवत्—किमयं शिवी राजा सप्तानामर्षमं करोति, उत करुणया ! यत्त्वहमेनं जिज्ञासेयेति । ततो भिक्षाभ्रनमसिषणं

गृध्रवेशमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः शिवेः सकाशमुपसंक्रम्य मुखतुण्डकेनाक्षुत्पाटयितुं प्रवृत्तः ।
न च राजा संत्रासमापद्यते । किं तु मैत्रीविशालाभ्यां नयनाभ्यां तं गृध्रमालोक्य कथयति—
वत्स, यन्मदीयाच्छरीरात्प्रयुञ्जसे, तेन प्रणयः क्रियतामिति । तत आवर्जितैः शक्रो देवेन्द्रो
ब्राह्मणवेपमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः शिवेः पुरस्तात् स्थित्वा कथयति—साधु पार्थिव, दीयता- 5
मेतन्नयनद्वयमिति । राजोवाच—महाब्राह्मण गृह्यतां यदभिरुचितम्, न मेऽत्र विघ्नः कश्चि- 5
दस्तीति । ततः शक्रो देवेन्द्रो भूयस्या मात्रयाभिप्रसन्नो ब्राह्मणवेपमन्तर्धाप्य स्वरूपेण स्थित्वा
राजानमभ्युत्साहयन्नुवाच—साधु साधु भोः पार्थिव, सुनिश्चिता ते बुद्धिः, अकम्प्यस्ते प्रणिधिः, B 186
अनुगता ते सत्त्वेषु महाकरुणा, यत्र नाम त्वं संत्रासकरोषु धर्मेषु विशारदोः । न चिरात्त्वमनेन
व्यवसायेनानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यसे ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन शिविर्नाम राजा 10
बभूव, अहं सः । तदानीमपि मे पुण्यमयैः संस्कारैस्तुष्टिर्नास्ति, प्रागेवेदानीम् । तस्मात्तर्हि
भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्दानानि दास्यामः, पुण्यानि करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

३५ सुरूपः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 15 B 187
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारागे ।
यदा भगवान् प्रतिसंलयनादुत्थाय चतसृणां पर्यदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति, क्षौद्रं
मथ्विवानेडकम्, अनेकशता च पर्यद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यानेक्षमानै- 20
रिन्द्रियैः, तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्त
यावद्दर्मरत्नस्यामी भाजनभूताः सत्त्वा आदरेण श्रोतव्यं मन्यन्त इति । भगवानाह—यथा
तथागतेन भिक्षव आदरजातेन धर्मः श्रुतश्चोद्गृहीतश्च, तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि
कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽष्वनि वाराणस्यां नगर्यां सुरूपो नाम राजा राज्यं कारयति, 25 B 189
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवद्भुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलह-
डिम्बडमरं तस्करोगापगतं शालीश्रुगोमर्हिपीसंपन्नमखिलमकाष्टकम् । एकपुत्रकामिव राज्यं
पालयति । स च राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको
महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति
स्थाने वर्तते । तस्य च राज्ञः सुन्दरिका नाम देवी अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका 30

सर्वज्ञप्रत्यङ्गोपेता, सुन्दरकश्च नाम्ना एकपुत्र इष्टः कान्तः प्रियो मनापः क्षान्तोऽप्रतिकूलः ।
 अथापरेण समयेन राज्ञः सुरूपस्य धर्मं अभिलाप उत्पन्नः । तेन सर्वे अमात्याः संनि-
 पास्योक्ताः—पर्येत मे ग्रामप्यो धर्मान्, धर्मो मे रोचत इति । ततस्ते अमात्याः कृतकरपुटा
 राजानं विज्ञापयन्ति—दुर्लभो महाराज धर्मः । श्रूयते महाराज बुद्धानां लोके उत्पादाद्धर्म-
 5 स्योत्पादो भवतीति । ततो राज्ञा सुवर्णपिटकं ध्वजाग्रे बद्ध्वा सर्वविजिते घण्टावधोपणं
 कारितम्—यो मे धर्मं वक्ष्यति, तस्येवं सुवर्णपिटकं दास्यामि, महता च सत्कारेण सत्करि-
 10 प्यामीति । ततो बहवः काल्य अतिक्रान्ताः । न च कश्चिद्धर्मदेशक उपलभ्यते । ततः स
 राजा धर्मेहीतोरुत्कण्ठति परितप्यति ॥

शकस्य च देवानामिन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति राजानं धर्म-
 10 हेतोर्विहन्यमानम् । तस्यैतदभवत्—यन्बहं सुरूपं राजानं मीमांसेयेति । ततो यक्षरूपमात्मानं
 मभिनिर्माय विकृतकरचरणनयनोऽनेकपरिपन्थ्यगतं राजानमेतदवोचत्—ननु धर्माभिलापी
 भवान्, अहं ते धर्मं वक्ष्यामीति । ततो धर्मश्रवणात्पीतिप्रामोद्यजातो राजा यक्षमेतदुवाच—
 ब्रूहि गुह्यक धर्मान् श्रोष्यामीति । गुह्यक उवाच—सुखितस्य वत महाराज धर्मा
 अभिलैसन्ति । बुभुक्षितोऽस्मि, भोजनं तावन्मे प्रयच्छेति । तच्छ्रुत्वा राजा पौरुषेयानामभ्रया-
 15 मास—आनीयन्तामस्य भक्ष्यभोज्यप्रकारा इति । यक्ष आह—सद्योहतुरुधिरमांसभक्ष्योऽहम् ।
 B 190 एतं मे सुन्दरमेकपुत्रकं प्रयच्छेति । श्रुत्वा राजा परं विपादमापन्नः—कदाचित्कहिं-
 चिन्मेऽय धर्मशब्द आसादितः । सोऽप्यनर्थेण मूलेनेति । ततः सुन्दरः कुमारस्तदुपश्रुत्य
 पितुः पादयोर्निपत्य राजानं विज्ञापयामास—मर्षय देव । पूर्णतां देवस्याभिर्प्रायम्, प्रयच्छ
 मां गुह्यकायाहारार्थमिति । ततो राजा तमेकपुत्रकमिष्टं कान्तं प्रियं मनापं क्षान्तमप्रतिकूलं
 20 धर्मस्थायै यक्षाय दत्तवान् ॥

ततो यक्षेण श्चद्विवलाधानाद्राज्ञः पर्पदश्च तथा दर्शितो यथाङ्गप्रत्यङ्गानि पृथग्विकृत्य
 भक्षितानि, रुधिरं च पीयमानम् । * * * दृष्ट्वा राजा धर्माभिलापी न विपादमापन्नः ।
 स गुह्यको राजानमुवाच—अतुष्टोऽस्मि भोः पार्थिव, भूयो मे प्रयच्छेति । ततो राजा तस्मै
 दयितां भार्यां दत्तवान् । सापि तेनैवाकारेण दर्शिता । ततो भूयो राजानमुवाच—भो
 25 पार्थिव, अद्यापि तृप्तिर्न लभ्यत इति । ततो राजा यक्षमुवाच—कस्य दत्तो मे एकपुत्रको
 भार्या च दयिता, किं भूयः प्रार्थयसे इति । गुह्यक उवाच—स्वशरीरं मे प्रयच्छ । अनेन
 B 191 तृप्तिमुपयास्यामीति । राजोवाच—यदि स्वशरीरं ते प्रदास्यामि, कथं पुनर्धर्मं श्रोष्यामि ! किं
 नु पूर्वं मे धर्मं वद, पश्चाद्ब्रूहीतधर्मं शरीरं परित्यक्ष्यामीति । ततो गुह्यकेन राजानं प्रति-
 शायं प्रतिष्ठाप्यानेकशतायाः परिपदः पुरस्ताद्धर्मो देशितः ॥

१ Speyer suggests धर्म for धर्मान् which is better than the plural form. २ Speyer suggests श्रुति, सुहित for सुमित. ३ Some MSS. read अभिलक्ष्यन्ति. अभिलक्ष्यन्ति means make their appearance. ४ ऽ for इ in better and casier to understand.

प्रियेभ्यो जायते शोकः प्रियेभ्यो जायते भयम् ।

प्रियेभ्यो विप्रमुक्तानां नास्ति शोकः कुतो भयमिति ॥ १ ॥

ततो राजा अस्या गाथायाः सहश्रवणात्प्रह्लादितमनाः प्रीतिसौमनस्येन्द्रियजातो यक्षमुवाच—इदं गुह्यकं शरीरम्, यथेष्टं क्रियतामिति ॥

ततः शक्रो देवेन्द्रो राजानं मेरुवदकम्प्यमनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ विदित्वा यक्षरूप-
मन्तर्धाप्य स्वरूपेण स्थित्वा प्रसादविकसिताभ्यां नयनाभ्यामेकेन पाणिना पुत्रं गृहीत्वा
द्वितीयेन च भायां राजानमभ्युत्साहयन्मुवाच—साधु साधु सत्पुरुष । दृढसंनहस्वम् । न-
चिरादनेन व्यवसायेन अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यसे । अयं च ते इष्टजनसमागम
इति । ततो राजा शक्रं देवेन्द्रमिदमवोचत्—साधु साधु कौशिक, कृतोऽस्माकं धर्माभि-
प्रायः पूरितश्चेति ॥ १ ॥

भगवानाह—किं मन्यन्थे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सुरूपो नाम
राजा वभूव, अहं सः । सुन्दरः कुमार आनन्दः । सुन्दरिका एषा एव यशोधरा । तदापि
मे भिक्षवो धर्महेतोरिष्टबन्धुपरित्यागः स्वजीवितपरित्यागश्च कृतः, प्रागेवेदानीम् । तस्मात्तर्हि
भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्धर्मं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः ।
धर्मं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

३६ मैत्रकन्यकाः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्वक्षैरसुरैर्गरुडैः किलरैर्महोरौरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिलरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रस्य-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । तत्र
भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—सब्रह्मकाणि भिक्षवस्तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ
सम्यङ्मान्येते, सम्यक् पूज्येते, सम्यक्सुखेन परिहियेते । तत्कस्य हेतोः ? ब्रह्मभूतौ हि कुल-
पुत्रस्य मातापितरौ सहधर्मेण । साचार्यकाणि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्य-
ङ्मान्येते सम्यक्पूज्येते सम्यक्सुखेन परिहियेते । तत्कस्य हेतोः ? आचार्यभूतौ हि कुल-
पुत्रस्य मातापितरौ सहधर्मेण । आहवनीयानि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यक्
मान्येते सम्यक्पूज्येते सम्यक्सुखेन परिहियेते । तत्कस्य हेतोः ? आहवनीयौ हि कुलपुत्रस्य

१ The story of मैत्रकन्यका is represented on the sculptures of the temple of Bora Budur in Java.

मातापितरौ सहधर्मेण । स्नाग्निकानि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यक् मान्येते, सम्यक् पूज्येते, सम्यक्सुखेन परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः ? अग्निभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सहधर्मेण । सदेवकानि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यक् मान्येते सम्यक् पूज्येते सम्यक् सुखेन परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः ? देवभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सहधर्मेण । इदमवोचद्भगवान् । इदमुक्त्वा सुगतो ह्यथापरमेतदुवाच शास्ता—

ब्रह्मा हि मातापितरौ पूर्वाचार्यौ तथैव च ।

आहवनीयौ पुत्रस्य अग्निः स्यादैवतानि च ॥ १ ॥

तस्मादेतौ नमस्येत सत्कुर्याच्चैव पण्डितः ।

उद्धर्तनेन स्नानेन पादानां धावनेन च ।

10 अथवा अन्नपानेन वस्त्रशय्यासनेन च ॥ २ ॥

तथा स परिचर्यया मातापितृषु पण्डितः ।

इह चानिन्दितो भवति प्रेस्य स्वर्गे च मोदते ॥ ३ ॥

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितम्, तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् मातापितृगुरुशुश्रूपावर्णवादीति । भगवान् 15 नाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तयागतो विगतरागो विगतद्वेषो विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः सर्वज्ञः सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशि- प्राप्नो मातापितृगुरुशुश्रूपाया वर्णवादी । यत्तु मयातीतेऽध्वनि सरागेण सद्देवेण समोहे- नापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायायासैर्मातुः स्वल्पमपकारं कृत्वा महद्दुःखमनुभूतम् । तच्छृणुत, साधु च सुष्टु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

20 भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां मित्रो नाम सार्धवाहो बभूव आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रा जायन्ते म्रियन्ते च । स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यव- स्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम् । न मे पुत्रो न दुहिता । ममाल्पान्स्वर्वापतेय- 25 मपुत्रकामिनि कृत्वा राज्ञो विधेयं भविष्यतीति । तस्य वयस्यकेनोपदिष्टम्—यदि ते पुत्रो जायते, तस्य दारिकानाम् स्थापयितव्यम् । एवमसौ चिरजीवी भविष्यतीति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिवयरुणकुम्भेश्चक्रसादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा—आरामदेवता वनदेवता- श्वन्तरदेवताः शृङ्गाटवदेवता बलिप्रतिप्राहिका देवताः । सृष्टजाः सृष्टधार्मिका निस्वानुबद्धा अपि देवता आयाचते । अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितर- 30 धेति । तच्च नैयम् । यथेयमभिभविष्यत्, एकेकस्य पुत्रसहस्रमभिष्यत् तद्यथा राजधन- यतिनः । अपि तु प्रयागां स्थानानां संसृग्गीमावागुत्रा जायन्ते दुहितरधेति । फतमेपां प्रयागां स्थानानाम् ! मातापितरौ रक्तौ भवनः संनिपन्ति । माता कस्या भवति ऋतुमती ।

गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । स च आयाचनपरस्तिष्ठति । अन्यतमश्च सत्त्वोऽन्यतमस्मात्सत्त्वनिकायाद्भ्युतः तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः । पश्चाद्वेणिका धर्मा एकले पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति, विरक्तं जानाति । कालं जानाति, ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद् गर्भोऽवक्रामति, तं जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । 5 सचेद्वारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं निश्रिय तिष्ठति । सचेद्वारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्रिय तिष्ठति । सा आत्तमनात्तमनाः स्वामिन आरोचयति—दिष्टधर्मपुत्र वर्धसे, आपन्नसत्त्वास्मि संबृत्ता । यया च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्रिय तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यात्तमनात्तमनाः पूर्वकायमभ्युन्नमस्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्थ उदानमुदानयति—अप्ये-वाहं चिरकालाभिलषितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजातः, कृत्यानि मे कुर्वीत, 10 B 197 मृतः प्रतिविभृयात्, दायाधं प्रतिपद्येत, कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात्, अस्माकं चाप्य-तीतकालगतानामरूपं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणा-मादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरि-प्रासादतलगतामप्यन्नित्तं धारयति शीते शीतोपकरणैः, उष्णे उष्णोपकरणैः वैद्यप्रज्ञैस्तराहारै-नातितिकैर्नास्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमथुरैर्नातिऋतुकैर्नातिकपायैः, तिका म्ललवणमधुरकटुक- 15 कपायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्चान्मञ्चं पीठारपीठमनवतरस्तीमधरां भूमिम् । न चास्याः किञ्चिदमनोऽज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामव्ययात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णरश्मिभ्रुवकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः संगतभ्रुस्तृणनासः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमदं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते— 20 किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—अयं दारको मित्रस्य पुत्रः कन्या च । तस्मा-द्भवतु दारकस्य मैत्रकन्यको नामेति ॥

मैत्रकन्यको दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां 25 द्वाभ्यां मलयानीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टभिर्धात्रीभिर्कृत्नीयते वर्धते क्षीरेण दग्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिन्द्रजम् । पिता चास्य महासमुद्रमवतीर्णः, तत्रैव च निधनमुपयातः । यदा मैत्रकन्यको महान् संवृत्तस्तदा मातरमुवाच—अम्ब पितास्माकं किंरुर्मफलोपजीवी आसीत्? ततः पश्चादहमपि तथा करिष्यामीति । माता कथयति—पुत्रक पिता ते ओम्कारिक आसीत् । आकाङ्क्षमाणः त्वयोम्कारिकत्वं कुरु । सा चिन्तयति—यद्यहमस्मै वक्ष्यामि महासमुद्रवणि-गासीदिति, एषोऽपि कदाचिन्महासमुद्रमवतीर्णस्तत्रैव निधनमुपगच्छेदिति ॥ 30

तेनौम्कारिकापणो व्यवस्थापितः । ततः प्रथमे दिवसे चत्वारः कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः—एभिरम्ब श्रमणब्राह्मणकृपणवनीषकान् प्रतिपादयस्विति ।

यावदपरेणोच्यते—पिता ते गान्धिकापणिक आसीदिति, तेनौक्करिवं त्यक्त्वा गान्धिकापणो व्यवस्थापितः । अथै कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । यावदपरेणोच्यते—पिता ते हैरण्यिकः आसीदिति, तेन तमापणं त्यक्त्वा हैरण्यिकापणो व्यवस्थापितः । ततः प्रथमे दिवसे षोडश कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । द्वितीये

B 199

5 दिवसे द्वात्रिंशत्कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । यावद्वैरण्यिकैरीष्याप्रकृतैः सर्वानधिष्ठानव्यवहारान् विदित्युक्तः—मैत्रकन्यक, किं तवानया अग्रमजीविकया ? पिता ते महासमुद्रवणिगासीत् । केन त्वं कुसंब्यवहारे नियुक्त इति । स हैरण्यिकवचनसंचोदितो मातुर्गत्वा कथयति—अम्ब एवमनुश्रूयते पितास्माकं महासमुद्रवणिगासीदिति । तदनुजानीहि; अहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामीति । माता कथयति—एवमेतत्पुत्रक । किं तु त्वं बाल एक-

10 पुत्रकश्च । मा मां परित्यज्य महासमुद्रमवतरिष्यसीति । स ईष्याप्रकृतिभिरकल्याणमित्रैर्विप्र-
लब्धो न निवर्तते । ततस्तेन मातुर्वचनमवचनं कृत्वा वाराणस्यां नगर्यां घण्टावधोपणं
कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तो वाराणसीनिवासिनो वणिजः—मैत्रकन्यकः सार्यवाहो महासमुद्र-
मवतरिष्यति । ये युष्माकमुत्सहन्ते मैत्रकन्यकेन सार्यवाहेन सार्यमशुल्केनागुल्मेनातरपप्येन
महासमुद्रमवतर्तुम्, ते महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयन्त्विति । स कृतकुत्सहलगङ्गल-

15 स्वस्वयनः पञ्चत्रिंशत्परिवारः शकटैर्भारैर्मूढैः पिटकैरुष्ट्रैर्गोभिर्गर्दभैर्महासमुद्रगमनीयं
पण्यं समुदानीय संप्रस्थितः । माता चास्य स्नेहव्याकुलहृदया साश्रुदुर्दिनवदना पादयोर्लम्बा-
B 200 पुत्रक मा मां परित्यज्य महासमुद्रमवतरेति । अथ स एवं करुणदीनविलम्बितैरल्पाक्षरै-
रुच्यमानः कृतव्यवसायो मातरं पादेन शिरस्यभिहृत्य सार्यसहायः संप्रस्थितः । मात्रां शोकः—
मा मे पुत्रक अस्य कर्मणो विपाकमनुभवेया इति ॥

20 यावदसौ ग्रामनिगमराष्ट्राजधानीपट्टनान्यवलोकायन् समुद्रतीरमनुप्राप्तः । स पञ्चभिः
पुराणशतैर्वह्नं भृत्वा पञ्च पौरुषेयान् गृहीत्वाऽऽहारं नाविकं कैवर्तं कर्णधारं च, त्रिरपि
घोषणावधोपणं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णः । यावद्ब्रह्मन्तं मकरेण मत्स्यजातेनानयाद्वयसन-
मापादितम् । ततो मैत्रकन्यकः फलकगासाद्य स्थलमनुप्राप्तः । ततः स्थले चक्षुर्यमाणो नदूरा-
नगरं रमणकं नाम्ना दृष्टवान् । स तदुपजगाम । यावत्ततश्चतस्रोऽप्सरसो निर्गताः, अभिरूपा

B 201

25 दर्शनीयाः प्रासादिकाः । ताः कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते, इदमस्माकमन्नगृहं
पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुकावैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालविधजातरूपरजतसंपूर्णम् ।
आगच्छ रंस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान्, यथापि
तन्वृतपुष्यः सत्त्वः कृन्कुशालः । दक्षिणपक्षतिगमनाद्यैर्न वारयन्ति । सं यतो दक्षिणायाः
पक्षेतेनिर्ययति, ततः सुष्टुनमुत्कण्ठितो गन्तुम् । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पया गच्छन्

30 पश्यति सदामरं नाम नगरम् । स तत्र द्वायीभूतः । यावत्तस्मादप्यष्टाप्सरसो निर्गताः
अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतराः । ताः कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते,
इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुकावैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालविधजात-
रूपरजतसंपूर्णम् । आगच्छ रंस्यामह इति । स ताभिः सहनेकानि वर्षाणि रतिमनु-

भूतवान् यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते, ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन् पश्यति नन्दनं नाम नगरम् । स तत्र द्वारीभूतः । यावत्तस्मादपि षोडशाप्सरसो निर्गताः अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतराः । ताः कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते, इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाल- 5 विविधजातरूपरजतसंपूर्णम् । आगच्छ रंस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान् यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते, ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् । यावत् पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन् पश्यति ब्रह्मोत्तरं नाम प्रासादम् । स तत्र द्वारीभूतः । यावत्तस्मादपि द्वात्रिंशद्प्सरसो निर्गताः अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतराः । ताः 10 कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते, इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवालविविधजातरूपरजतसंपूर्णम् । आगच्छ रंस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान् यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते, ततः सुष्ठुतर- 15 मुत्कण्ठितो गन्तुम् ॥

यथा दक्षिणां पद्धतिं गच्छति, तथास्येच्छा वर्धते । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन् पश्यत्ययोमयं नगरम् । स तत्र प्रविष्टः । प्रविष्टमात्रस्य चास्य द्वारं पिहितम् । ततोऽभ्यन्तरं प्रविष्टः । तत्रास्य द्वारं पिहितम् । ततोऽभ्यन्तरं प्रविष्टः । यावत्पुरुषं पश्यति महाप्रमाणम् । मूर्ध्नि चास्य अयोमयं चक्रं भ्रमत्यादीप्तं प्रदीप्तं संप्रज्वलितमेकज्वालीभूतम् । तस्य शिरसो यत्पूयशोणितं प्रचरति, सोऽस्याहारः । ततो मैत्रकन्यकस्तं पुरुषं पृष्टवान्—मो 20 पुरुष, कस्त्वमिति । स कथयति—अहं मातुरपकारीति । उदाहृतमात्रे च तेन पुरुषेण मैत्रकन्यकस्य तत्कर्माभिमुखीभूतम्—अहमपि मातुरपकारीति मन्ये तेनैवाहं कर्मणा इहा- कृष्ट इति । अथ तस्मिन्नन्तरे आकाशाच्छब्दो निर्गतः—ये वद्वास्ते मुक्ताः, ये मुक्तास्ते, 25 वद्वाः । इत्युक्तमात्रे तस्य पुरुषस्य मूर्ध्नि चक्रमन्तर्हितम्, मैत्रकन्यकस्य मूर्ध्नि प्रादुर्भूतम् । ततो दुःखार्तं मैत्रकन्यकमेवैक्ष्य स पुरुषो गायया प्रत्यभाषत—

अतिक्रम्य रमणकं सदामत्तं च नन्दनम् ।

ब्रह्मोत्तरं च प्रासादं केन त्वमिहागतः ॥ १ ॥

मैत्रकन्यकः प्राह—

अतिक्रम्य रमणकं सदामत्तं च नन्दनम् ।

ब्रह्मोत्तरं च प्रासादमिच्छयाहमिहागतः ॥ २ ॥

दूरं हि कर्षते कर्म दूराकर्म प्रवर्तते ।

तत्र प्रकर्षते कर्म यत्र कर्म विपच्यते ॥ ३ ॥

तेन कर्मविपाकेन चक्रं वहति मस्तके ।

आदीप्तं संप्रज्वलितं मम प्राणोपरोधकम् ॥ ४ ॥ इति ॥

पुरुषः प्राह—

त्वया प्रदुष्टचित्तेन माता दुष्करकारिका ।

पादेनाभ्याहता मूर्ध्नि तस्य ते कर्मणः फलम् ॥ ५ ॥ इति ॥

मैत्रकन्यकः प्राह—

कति वर्षसहस्राणि चक्रं बर्हस्यति मस्तके ।

आदीप्तं संप्रज्वलितं मम प्राणोपरोधकम् ॥ ६ ॥

पुरुषः प्राह—

षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।

आदीप्तमायसं चक्रं तत्र मूर्ध्नि भ्रमिष्यति ॥ ७ ॥ इति ॥

मैत्रकन्यक आह—भोः पुरुष, अस्ति कश्चिदन्योऽपीहागमिष्यतीति ? पुरुषः प्राह—य एवंविधकर्मकारी भविष्यतीति ॥

ततो मैत्रकन्यको दुःखवेदनाभिभूतः सत्त्वानामन्तिके कारण्यं जनयित्वा तं पुरुष-
15 माह—इच्छाम्यहं भोः पुरुष सर्वसत्त्वानामर्थे इदं चक्रं उपरि शिरसा धारयितुम् । मा
कश्चिदन्योऽप्येवंविधकर्मकारी इहागच्छत्विति । इत्युक्तमात्रे मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य तच्चक्रं
सप्ततालमात्रं मूर्ध्नि उद्गम्याकाशे स्थितम् । स च कालं कृत्वा तुपिते देवनिकाये उपपन्नः ॥

भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मैत्रकन्यक
आसीत्, अहं सः । यन्मया संन्यवहरता माता कार्पापणैः प्रतिपादिता, तस्य मे कर्मणो

20 विपाकेन चतुर्षु महानगरेषु महत्सुखमनुभूतम् । यतश्च मे मातुः परीचोऽपकारः कृतः, तस्य
मे कर्मणः फलविपाकेनैवंविधं दुःखमनुभूतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यन्माता-

पितृषु कारान् करिष्यामो नापकारान् । तदेते दोषा न भविष्यन्ति ये मैत्रकन्यकस्य ।
पृषज्जनस्य एष एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रभूतस्य । इत्येवं वो भिक्षवः

3 शिक्षितव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? दुष्करकारको हि भिक्षवः पुत्रस्य मातापितरौ आप्यायकौ
B 203 25 पोषकौ संवर्षकौ स्नानस्य दातारौ, चित्रस्य जम्बूद्वीपस्य दर्शयितारौ । य एकेनासेन पुत्रो

मातरं द्वितीयेन पितरं धूर्णं वर्षशतं परिहरेत्, यद्वा अस्यां महापृथिव्यां मणयो मुक्ता वैदूर्य-
राक्षशिलाप्रवालरजतजातरूपमद्भगमो मुसारगन्धो लोहितिका दक्षिणावर्तः, इत्येवंरूपे

या ऐश्वर्याधिपक्षे प्रतिष्ठापयेत्, न इमता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा ।
यस्यसावभ्राह्मं मातापितरं श्रद्धासंपदि समादापयति, विनयति, निवेशयति, प्रतिष्ठापयति,

30 दुःशीलं शीलसंपदि, मन्सरिणं स्वगसंपदि, दुश्चरं प्रज्ञासंपदि, समादापयति विनयति
निवेशयति प्रतिष्ठापयति, इयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

३७ शशः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नैर्गैर्क्षैरसुरैरुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
 श्रावस्त्वां अन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन- 5
 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशालुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा
 संवृत्ता । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामभ्ययात्प्रसूता । दारको जातः । स उन्नीतो
 वर्धितो महान् संवृत्तः । पिता चास्य धनक्षयमनुप्राप्तो भोगक्षयमनुप्राप्तः । स च विस्तीर्ण-
 सुहृत्संबन्धिवान्धवस्तं पुत्रं कालानुकालं ज्ञातिसकाशं प्रेषयति । स तैर्ज्ञातिभिस्तथा ललितो 10
 यथा तेषु प्रवृद्धस्नेहः संवृत्तः ॥

यावदपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
 महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्सानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-
 प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । स प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं
 कृत्वा पुरस्तात्प्रिण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना कृता, यां 16
 श्रुत्वा संसारे दोषदर्शी निर्वाणि गुणदर्शी भूत्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने
 प्रव्रजितः । स एवं प्रव्रजितः सन् ज्ञातिभिः सह संसृष्टो विहरति । ततो भगवांस्तं गृहि-
 संसर्गाग्निवार्य अरण्ये नियोजयते । स तत्र नाभिरमते । यावद्भगवांस्तं त्रिरपि गृहिसंसर्गा-
 ग्निवारयति—वत्स अनेकदोषदुष्टोऽयं गृहिसंसर्गः । सन्ति चक्षुर्विज्ञेयानि रूपाणि इष्टानि
 कान्तानि प्रियाणि मनापानि कामोपसंहितानि रञ्जनीयानि । श्रोत्रविज्ञेयाः शब्दाः, घ्राण- 20
 विज्ञेया गन्धाः, जिह्वाविज्ञेया रसाः, कायविज्ञेयानि स्पर्शव्यानि, मनोविज्ञेया धर्माः इष्टाः
 कान्ताः प्रिया मनापाः कामोपसंहिता रञ्जनीयाः कण्ठकभूताः । अनेकपर्यायेण चास्य अरण्य-
 गुणाः संवर्णिताः, यत्र स्थितस्य कुशलानां धर्माणां वृद्धिर्भवति । यावत्तेन कुलपुत्रेण
 भगवन्तं कल्याणमित्रमागम्य अरण्यवासेन वसता युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव
 पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं निदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसन- 25
 धर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादहर्हृत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
 समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो त्रिधाविदारिताण्डकोपो
 विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवत्प्रामलोभसत्कारपराधुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो-
 ऽभियावध संवृत्तः । स पूर्वनिवासमनुस्यूज्य भगवतोऽस्यातिदुष्कराणि दृष्ट्वा भगवन्तमुप-
 संक्रम्य सगौरवः स्तौति मानयति च ॥

B 208

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—पश्य भदन्त,
यावदयं कुलपुत्रो भगवता यावन्निरपि ग्रामान्तान्निवार्यः अरण्ये नियोजितः, यावदर्हत्त्वे
प्रतिष्ठापित इति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं मया विगतरागेण विगतद्वेषेण
विगतमोहेन परिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः सर्वज्ञेन सर्वा-
कारज्ञेन सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तेन अयं कुलपुत्रो यावन्निरपि ग्रामान्तान्निवार्य अरण्ये नियोजितः,
यावदर्हत्त्वे प्रतिष्ठापितः । यत्तु मयातीतेऽध्वनि सरागेण सद्द्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जाति-
जराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैरयं कुलपुत्रः स्वजीवितपरित्यागेन ग्रामान्ता-
न्निवार्यारण्यवासे नियुक्तः । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, मापिये ॥

भूतभूयं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि अन्यतरस्मिन् गिरिकन्दरे प्रसन्नवणपुष्पफलकन्दसंपन्ने
ऋषिः प्रतिवसति कष्टतपाः फलमूलाम्बुभक्षोऽजिनवल्कलवासी अग्निहोत्रिकः । तस्य च
ऋषेः शशो वयस्यो मानुषप्रलापी । स दिवसानुदिवसं त्रिऋषिसमीपमुपसंक्रामति । उप-
संक्रम्यामिवादनं कृत्वा विविधाभिः कथामिः संमोदते । तावेवं प्रबृद्धब्रह्मैषा पितापुत्रवदव-
स्थितौ । यावत्कालान्तरेण महत्त्वनादृष्टिः प्रादुर्भूता, यथा नद्युदपानान्यल्पसलिलानि
संबृत्तानि, पुष्पफलवियुक्ताश्च पादपाः । ततः स ऋषिस्तत्राश्रमपदे उपभोगविरहान्नाभिरमते ।
सोऽजिनचीरवल्कलान्यभिसंक्षेप्तुमारब्धः ॥

B 209

अयं शशस्तं तथा प्रवृत्तं दृष्ट्वा पृष्ठवान्—महर्षे कं गमिष्यसीति । ऋषिराह—ग्रामान्त-
मेव गमिष्यामि, तत्र पक्षमैक्षेण यापयिष्यामीति । ततः स ऋषिवचनमुपश्रुत्य जातसंतापो
मातापितृत्रियोगमिव मन्यमानः पादयोर्निपत्य तमृषिमुवाच—मा मां परित्यज । अपि
च अनेकदोषसंकुलो गृहवासोजेकगुणसंपन्नश्चरण्यवास इति । स बह्वप्युच्यमानो न
निवर्तते । ततः स शशोनेष्यते—यद्यवश्यं गन्तव्यम्, किं नु अयेह तावत्प्रतीक्षस्व, शो
यथाभिप्रेतं यास्यसीति । ततस्तस्य ऋषेरेतदभवत्—नियतमयं मामाहाराजातेनोपनिमन्त्रयितु-
कामः । यस्मादिमे तिर्यग्योनिगताः प्राणिनः संचयपरा इति । तेन तस्य प्रतिज्ञातम् ॥

अथ कृतादिकमाहारकाले शश उपसंक्रम्य तमृषिं प्रदक्षिणीकृत्य क्षमयितुमारब्धः—
क्षमस्व मम महर्षे यन्मया ऊहापोहविरहितेन तिर्यग्योनातुपपन्नेन तय किञ्चिदपवृत्तं स्यात् ।
इत्युक्त्वा सदसोऽनुत्थामौ प्रपतितः । ततः स ऋषिर्जातसंवेगो वाप्यदुर्दिनमुखः प्रियैक-
पुत्रकमिषोर्पेगुद्वोवाच—यत्स किमिदमारब्धमिति । शश उवाच—महर्षे अरण्यप्रियतया
मदीयेन मसिनाहोरात्रं यापयिष्यसि । किं च—

B 210

नै सन्ति मुद्रा न नित्यं न तण्डुला वने विद्वद्स्य शशस्य केचन ।
शरीरेन च न त्वाभिसंसृष्टं ममोपयोग्याद्य तपोवने वस ॥ १ ॥ इति ॥

१ Mss. ग्रामान्तं निवार्य which is not bad as Speyer supposes. २ Speyer
ग्रामान्तमवगमि. ३ Speyer सिः, for ऋषिः a kind of Prakritism. ४ Speyer
उपपन्न. ५ Jātakamālā VI. 29.

ततः स ऋषिः शशवचनमुपश्रुत्य जातसंवेग उवाच—यदेवं तव प्रियतया काम-
मिहैव जीवितं परित्यज्यामि, न झं प्रामान्तमत्रतरिष्यामीति । शुभैतद्वचनं शशः प्रीतमनाः
संवृत्तः । ऊर्ध्वमुखश्च गगनतलमभिर्वीक्ष्य याचितुं प्रवृत्तः । आह च—

अरण्ये मे समागम्य विवेके रमते मनः ।

अनेन सत्यवाक्येन माहेन्द्रं देव वर्षं नु ॥ २ ॥

इत्युक्तमात्रे बोधिसत्त्वानुभावेन माहेन्द्रभवनमाकम्पितम् । देवतानां चाधस्ताज्ज्ञान-
दर्शनं प्रवर्तते—किं कृतमिति । पश्यन्ति बोधिसत्त्वानुभावादिति । यावच्छक्रेण देवेन्द्रेण
माहेन्द्रवर्षं वृष्टं येन तदाश्रमपदं पुनरपि तृणगुल्मौपधिपुष्पफलसमृद्धं संवृत्तम् ॥

ततस्तेन ऋषिणा शशं कल्याणमित्रमागम्य तत्र वसता पञ्चाभिज्ञाः साक्षात्कृताः ।

ततः स ऋषिः शशमुवाच—भोः शश, तेन दुष्करेण व्यवसायेन कारुण्यभावाच्च किं प्रार्थयसे 10
इति । तेनोक्तम्—अन्वे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां
तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वसयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वाप-
यितेति । ततः स ऋषिरिदं वचनमुपश्रुत्य शशमब्रवीत्—यदा त्वं बुद्धो भवेथाः, अस्माक-
मपि समन्वाहरेथा इति । शश उवाच—एवमस्त्विति ॥

B 211

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन शश आसीत्, अहं 15
सः । ऋषिरेव एव कुलपुत्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्कल्याणमित्रा विहरि-
ष्यामः कल्याणसहायाः कल्याणसंपर्काः, न पापमित्रा न पापसहाया न पापसंपर्काः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमब्रवीच्चत्—इह मम भदन्त एकाकिनो रहोगतस्य
प्रतिसंखीनस्यैवं चेतसि चेतःपरिवितर्क उदपादि—उपार्थमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याण- 20
मित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः
इति । भगवानाह—मा त्वगानन्द एवं बोचः—उपार्थमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता
कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति ।
सकलमिदमानन्द केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता
कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः तत्कस्य । 25
हेतोः ? मां ह्यनन्द कल्याणमित्रमागम्य जातिधर्माणः सत्त्वा जातिधर्मतया परिसुच्यन्ते, जरा-
व्याधिशोकमरणपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासधर्माणः सत्त्वा उपायासधर्मतायाः परिसुच्यन्ते ।
तदनेनैव ते आनन्दं पर्यायेण वेदितव्यं यत्सकलमिदं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं
ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पाप-
सहायता न पापसंपर्कः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 212

20

इदमब्रवीच्चद्भगवान् । आत्तमनसस्ते आयुष्मानानन्दोऽन्ये च भिक्षवो भगवतो
भाषितमम्यनन्दन् ॥

३८ धर्मगवेपी ।

B 213

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नार्ग्यैर्क्षेत्रसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-

6 प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्व्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।

आंचरितमेतदनाथपिण्डदस्य गृहपतेः—कल्पमेवोत्थाय भगवतो दर्शनायोपसंक्रम्य जेतवनं
स्वयं संमार्ष्टुम् । अथान्यतमेन कालेन अनाथपिण्डदस्य गृहपतेः कश्चिद्व्याक्षेपः समुत्पन्नः । ततो

भगवान् पुण्यकामानां सत्त्वानां पुण्यतीर्थोपदर्शनार्थं स्वयमेव संमार्जनीं गृहीत्वा जेतवनं
संमार्ष्टुं प्रवृत्तः । भगवन्तं दृष्ट्वा महाश्रावका अपि शारद्वतीपुत्रमौद्गल्यायनकाश्यपनन्दरेवत-

10 प्रमृत्तयः संमार्ष्टुं प्रवृत्ताः । ततो जेतवनं सह श्रावकैः संमृज्य उपस्थानशालां प्रविश्य
पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । निपद्य भगवान् भिक्षूनामम्रयते स्म—पञ्चमे

B 214

भिक्षव आनुशंसाः संमार्जने । कतमे पञ्च ? आत्मनश्चित्तं प्रसीदति । परस्य चित्तं प्रसीदति ।
देवतानां मनसो भवति प्रासादिकम् । संवर्तनीयं कुशलमूलमुपचिनोति । कायस्य च
भेदात्सुगतौ स्वर्गलोके देवेषूपपद्यते । इति पञ्चानुशंसाः संमार्जने ॥

15 ततश्चतस्रः पर्वदो भगवतः सकाशात्संमार्जनस्येति पञ्चानुशंसानुपश्रुत्य प्रसादजाताः
प्रीतिसौमनस्यप्रसन्नचित्ताः स्वस्वासनादुत्थाय येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रगृह्य भगवन्तमेतद्बुधुः—

वयं भगवन् भगवत उपस्थापकाः सर्वं जेतवनं सदा संमार्ष्टुमिच्छामः । अस्माकमनुग्रहं
कुरु । ततो भगवांस्तासां वृष्णीभावेनाधिवासयति । ततस्ताश्चतस्रः पर्वदो भगवतोऽधि-

वासनां विदित्वा संमार्जनीर्गृहीत्वा सर्वं जेतवनं संमार्ष्टुं प्रवृत्ताः । सर्वं जेतवनं चाराममार्ग-
20 पर्यन्तं संमार्ज्यं भगवतो धर्मदेशानां श्रोतुमेकान्ते निपण्णा आदरयुक्ताः ॥

B 215

अनाथपिण्डदो गृहपतिरपि तं प्रदेशमनुप्राप्तः । तेन श्रुतं यथा भगवता महाश्रावक-
सहायेन स्वयमेव जेतवनं संमृष्टमिति । भगवता देशितान् संमार्जने पञ्चानुशंसानुपश्रुत्य

विप्रतिसारीभूतः इति चिन्तितवान्—किमर्थं मया भगवतो विहारे तस्मिन् पुण्यक्षेत्रे, यत्राद्यथा-
रोपितं वीजमप्येव फलं संपद्यते, स्वल्पस्थानन्तं फलं निष्पद्यते, तथागतसंमुखीभूते सर्व-

25 श्रावकसंवासितेऽपीव मनोरमभूमौ सर्वदेवासुरमनुष्यगन्धर्वगुरुडकिन्नरमहोरगाणां मनोहर्षा-
स्पदीभूते सर्वभूतप्रतपिशाचयक्षराक्षसनारकद्रोहिणामनवकाशे सर्वमारमारकायिकानां देवानां
मनुष्याणां चानवकाशामुवने भग्नाभिमवजाते रागद्वेषमोहमासुर्यैर्ध्यामानदुष्टसत्त्वानामविदित-

प्रभावे पापाचाराणामन्धशरणे पापमित्रहस्तगतानाममनापजाते श्रद्धाविगतानां स्वागधर्म-
रहितानामदृष्टचिन्तितमवने दुःशील्यानां कुशुचिनाममनोगमने दयाभायिररहितानां श्रेष्ठिनां

B 216

30 परमपापिणामन्धशरणे र्थीर्यहीनबुद्धीदृष्टिनां स्वकारमाशयिनां सुदुरीभूते प्यानप्युन-
सुपिनरमृतीनां कुदृष्टिचारिणां कुमार्गप्रस्थितानामन्धकारीभूते दृष्टप्रज्ञानां बुद्धुदिलब्धज्ञाना-

न्तरागामप्राप्तागमनभावे दानुगामनीव मनोरपश्यते सुशीलपुजानां मनोरमयासे क्षमाचारिणा-

पर्यटितः । न च तत्सुभापितमुपलभ्यते । यावत्परिपूर्णैर्नवभिर्मासैः सा देवी प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णः ललाट उच्चयोपः संगतभूस्तुङ्गनासः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवत्वस्य दारकस्य नामेति । अमात्या ऊचुः—यस्मादयं दारकोऽजात एव सुभापितं गवेपते, तस्माद्भवतु दारकस्य सुभापितगवेपी नामेति । तस्य सुभापितगवेपीति नाम कृतम् । सुभापितगवेपी दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाम्यां धात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्ततैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । यदा क्रमेण महान् संवृत्तस्तदापि सुभापितं गवेपते, न च लभते ॥

B 220

स पितुरस्ययाद्राग्ये प्रतिष्ठितः अमात्यानाञ्जापयति—सुभापितेन मे ग्रामप्यः प्रयो-
जनम् । गवेपत मे सुभापितमिति । ततस्तैरमात्यैः सकले जम्बूद्वीपे हिरण्यपिटकाः
सुभापितहेतोः संदर्शिताः । न च सुभापितमासादितम् । ततस्ते राज्ञे निवेदितवन्तः । ततः
स राजा सुभापितश्रवणहेतोरुत्कण्ठति परितप्यति ॥

15

शक्रस्य देवानामिन्द्रस्याथस्ताञ्जानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति राजानं सुभापितश्रवण-
हेतोर्विहन्यमानम् । तस्यैतदभवत्—यन्वहं राजानं मीमांसयेति । अयं शक्रो देवानामिन्द्रो
गुह्यकरूपधारी भूत्वा विकृतकरचरणनयनो राज्ञः पुरस्ताद्गावां भापते—

धर्मं चरेत्सुचरितं नैनं दुश्चरितं चरेत् ।

धर्मचारी सुखं शेते अस्मिंश्छोके परत्र च ॥ १ ॥ इति ॥

20

ततो राजा विस्मितोऽपुच्छदृष्टिस्तं गुह्यकमुवाच—ब्रूहि ब्रूहि गुह्यक तावन्मे, एतां गावां शोभ्या-
मीति । ततो गुह्यको राजानमुवाच—यदि यद्ब्रवीमि तन्मे करिष्यसि, एवमहमपि यदाज्ञाप-
यिष्यसि, तत्करिष्यामीति । राजोवाच—किमाज्ञापयिष्यसीति । गुह्यक उवाच—सप्ताहोरात्राणि
खदिरकाष्ठैरग्निवृदां तापयिष्या तत्र यथात्मानमुत्सृक्ष्यसि, ततस्तेऽहं पुनर्गावां यस्यामीति ।
तच्छूयणाच्च राजा प्रीतमनास्तं गुह्यकमुवाच—एवमस्त्विति । ततो राजा गुह्यकं प्रतिज्ञायाम्

B 221

25 प्रतिज्ञाप्य सर्वविजितं घण्टाययोरणं कारितम्—सप्तमे दिवसे राजा सुभापितश्रवणहेतोरग्नि-
पदायामात्मानमुत्सृक्षयति । येऽद्भुतानि द्रष्टुकामाः, आगच्छन्तिविति ॥

ततोऽनेकेषु प्राणिशतसहस्रेषु संनिपन्तिनेषु गगनतले चानेकेषु देवताशतसहस्रेषु
संनिपन्तिनेषु बोधिसत्त्वस्याप्याशयशुद्धिनामवगम्याद्भुतभायं च द्रष्टुमिहावतस्थुः । अयं स
गुह्यक आराधामुत्पत्य बोधिसत्त्वमुवाच—त्रिपनां महाराज यथाप्रतिज्ञानमिति । ततो राजा
30 ज्येष्ठे पुनारं राग्येऽभिरम्य अमात्यानैगमजानपदांश्च क्षुण्णयित्वा जनकायं चाप्यास्य अग्निपदा-
समीरमुत्पत्य इमां गावां भापते—

यावन्मे पञ्च पुराणशतानि नानुप्रयच्छसीति । ततो भगवान् कर्मणामविप्रणाशसंदर्शनार्थं
मदत्तादानवैरमप्यार्थं च इन्द्रकील इव तस्मिन् प्रदेशे स्थितः ॥

- B 224 5 एष च शब्दः श्रावस्त्रां समन्ततो विसृतः—यथा किल भगवान् राजमार्गेऽन्यतमेन
ब्राह्मणेन पञ्चानां पुराणशतानामर्थे विधारित इति । ततो राजा प्रसेनजित्कौशलः सह-
गच्छतु भगवान्, अहं प्रदास्यामीति । भगवानाह—न महाराज त्वयैतानि दातव्यानि, अपि
त्वय्येनैतानि दातव्यानीति । तथा विशाखा मृगारमाता ऋषिदत्तपुराणौ स्वपती शक्र-
ब्रह्मादयो देवा वैश्रवणप्रभृतयश्चत्वारो लोकपाला हिरण्यसुवर्णमुपादाय भगवन्तमुपसृष्टाः ।
तानपि भगवानुवाच—न भवद्भिरैतानि दातव्यानीति । यावदनाथपिण्डदेन गृहपतिना
10 श्रुतम् । स हिरण्यसुवर्णस्य हेलां पूरयित्वा उपरि पञ्च पुराणशतानि दत्त्वा भगवन्तमुपगतः—
भगवन्, इदं प्रतिगृह्यतामिति । भगवानाह—गृहपते त्वया एतानि दातव्यानि । दीयतां
ब्राह्मणायेति । ततोऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना सा सुवर्णहेला ब्राह्मणाय दत्ता ॥

- भिक्षवः संशयजाताः सराजिका च पर्यत् सर्षसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—
पश्य भगवन् यावदनेन ब्राह्मणेन भगवान् विशारितोऽनाथपिण्डदेन च कार्पाणया
15 दत्ताः । कुन्ध प्रमृति भगवानस्मै धारयत इति । भगवानाह—इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुम् ?
एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये—तथा-
B 225 गतेनैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु अवश्यंभावीनि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः
प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः बाह्ये पृथिवीधातौ, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

20 न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

- भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जितेऽव्यनि वाराणस्यां नगयां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकालिकलहडिम्बडमरं
तस्मिन्नरोगापगतं शालीशुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रकमिव राज्यं पालयति ।
25 तस्य ज्येष्ठः कुमारो सुवराजः । सोऽपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्यितेषु पादपेषु
हंसक्रौञ्चमयूरशुकसारिकाकोकिलजीवन्जीवकनिर्घोषिते वनपण्डेऽन्नात्यपुत्रपरिवृतः प्रीडति
रमते । वयस्योऽन्नात्यपुत्रः वयस्यः । सोऽपरेण पुरुषेण सार्धमश्वैः श्रद्धितवान् । ततोऽन्नात्य-
पुत्रमेव पुरुषेण पत्र पुराणशतानि निर्जितः । राजपुत्रश्चास्य प्रतिमूरवसिनैः ।
B 225 * * * * * तेन मे संसारेऽगन्तं भोगव्यसनमनुभूतम् ।

30 1 The portion beginning with तपण्डेन up to खलु देहिनाम्, is out of place here, and, as Speyer remarks, is missing in one of the Ms. used by him. 2 There seems to be a long gap as the tale ends abruptly.

परिनिर्वाणं भविष्यति । अस्ति च मे धर्मेण काङ्क्षायितत्वम्, आशा च मे संतिष्ठते, प्रतिबलश्च मे स भगवान् गौतमस्तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिविनोदयितुम् । सचेद्भगवत् आनन्द अस्स्यगुरु, प्रविशेम, पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशम्, सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्रव्याकरणाय । आनन्द आह—अलं सुभद्र । मा भगवन्तं विहेठय । श्रान्तकायो भगवान्, क्लान्तकायः सुगतः ।

5 द्विरपि त्रिरपि सुभद्रः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—श्रुतं भो आनन्द अथ श्रमणस्य गौतमस्य राज्या मध्यमे यामे अनुपधिशेपे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यति, अस्ति च मे धर्मेणु काङ्क्षायितत्वम् । आशा च मे संतिष्ठते । प्रतिबलश्च मे स भगवान् गौतमस्तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिविनोदयितुम् । सचेद्भगवत् आनन्द, अस्स्यगुरु, प्रविशेम, पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशम्, सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्रव्याकरणाय । द्विरपि त्रिरपि आयुष्मानानन्दः

B 230

10 सुभद्रं परिव्राजकमिदमवोचत्—अलं सुभद्र, मा तथागतं विहेठय, श्रान्तकायो भगवान्, क्लान्तकायः सुगतः । पुनरपि सुभद्रः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—श्रुतं भो आनन्द पुराणानां परिव्राजकानामन्तिकाजीर्णानां युद्धानां महतां चरणाचार्याणाम्—कदाचित्कर्हिचिच्चयागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा लोके उत्पद्यन्ते, तद्यथा उदुम्बरं पुष्पम् । तस्य चाद्य भगवतो गौतमस्य राज्या मध्यमे यामे अनुपधिशेपे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यति ।

15 अस्ति च मे धर्मेणु काङ्क्षायितत्वम् । आशा च मे संतिष्ठते । प्रतिबलश्च मे स भगवान् गौतमस्तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिविनोदयितुम् । सचेद्भगवत् आनन्द, अस्स्यगुरु, प्रविशेम, पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशम्, सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्रव्याकरणाय । पुनरप्यायुष्मानन्दः सुभद्रं परिव्राजकमिदमवोचत्—अलं सुभद्र, मा तथागतं विहेठय, श्रान्तकायो भगवान्, क्लान्तकायः सुगतः ॥

इमां च पुनरायुष्मत् आनन्दस्य सुभद्रेण परिव्राजकेन सार्धमन्तराकयां विप्रकृता-

20 मश्रीपीद्मगवान् दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेनातिक्रान्तमानुषेण । श्रुत्वा च पुनरायुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—अलमानन्द । मा सुभद्रं परिव्राजकं वारय । प्रविशतु, पृच्छतु यद्यदेवाकाङ्क्षति । अयं मे पश्चिमो भविष्यति अन्यतीर्थिकपरिव्राजकैः सार्धमन्तराकयासमुदाहारः । अयं च मे चरमो भविष्यति साक्षाच्छ्रावकाणामेहिभिश्चुकया प्रव्रजितानाम्, यद्दुत सुभद्रः परिव्राजकः । अयं सुभद्रः परिव्राजको भगवता कृतावकाशो हृद्युत्प्रमुदित उदप्रतीति-

B 231

25 सौमनस्यजातो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता सार्धं संमुखं संमोदनीं संरङ्गनीं विविधां कथां व्यतिसर्यिकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णः सुभद्रः परिव्राजको भगवन्तमिदमवोचत्—यानीमानि भो गौतम पृथग्लोके तीर्थयायनानि—तद्यथा पूरणः फादयपः, मास्करि गोशालीपुत्रः, सन्नयी वैस्वीपुत्रः, अजितः केदाकम्बलः, यलुदः फाल्सायनः, निर्मयो ज्ञानपुत्रः, प्रत्यज्ञसिपुमें स्तां स्तां प्रतिज्ञां * * * * ॥

30 अथ भगवान्नास्यां वेदायां गार्था भाषते—

एकान्तप्रिशको यपसा सुभद्र

यथायत्रं विकुशलं गेवरी ।

पश्चादाशर्पाणि समाधिकानि

यस्मान्दं प्रनितः सुभद्र ॥ १ ॥

निष्ठे निर्वर्णने प्रतिष्ठापितः । यत्तु मया अतीतिऽध्वनि सरागेण सद्द्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैरुह्यापोहविरहितेन तिर्यग्योनावुपपन्नेन स्वजीवितपरित्यागेन सुभद्रः परिव्रातः, कौशीनागराश्च मल्लाः । तच्छृणुतः साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

- 5 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽध्वनि अन्यतरस्यां पर्वतदर्यां मृगयूथपः प्रतिवसति अनेकमृग-सहस्रपरिवारः पण्डितो व्यक्तो मेधावी । तच्च मृगयूथः लुब्धकेन विचार्य राज्ञे निवेदितम् । ततो राज्ञा चतुरङ्गेण बलकायेन निर्गल्य तन्मृगयूथं सर्वं संकटीकृतम् । ततो यूथपतेरेत-दभवत्—यद्यहमिदानीमिमान् रक्षिष्यामि, अथैव ते सर्वे न भविष्यन्तीति । ततो यूथपतिः
- B 236 समन्ततो व्यत्रलोकयितुमारब्धः—कतमेन प्रदेशेनास्य मृगकुलस्य निःसरणं स्यादिति । स 10 पश्यति तस्यां पर्वतदर्यां नदीं बहमानाम् । सा च नदी अहार्थहारिणी शीघ्रलोताः, ते च मृगा दुर्बलाः । ततो यूथपतिः सहसा तां नदीमवतीर्थं मध्ये स्थित्वा शब्दमुदीरयति—आगच्छन्तु भवन्तः, एतस्मात्कूलाद्दुःख्य मम पृष्ठे पादान् स्थापयित्वा परत्र कूले प्रतितिष्ठत । अनेनोपायेन जीवितं वः पश्यामि, अतोऽन्यथा मरणमिति । ततस्तैर्मृगैस्तथैव कृतम् । अथ तस्य पृष्ठे धुरनिपातात्त्वक् छिन्ना । मांसरुधिरास्थिराशिर्बन्धस्थितः । न चास्य व्यवसायो
- 15 निवृत्तः तद्रतकारुण्यो मृगाणामन्तिके । ततः सर्वेषु लङ्घितेषु पृष्ठतोऽवलोकयितुं प्रवृत्तः—मा कश्चिदत्रालङ्घितं भविष्यतीति । स पश्यति मृगशावकमेकमलङ्घितम् । ततो यूथपति-दिष्टमानेषु मर्मसु मुच्यमानासु संधिषु इष्टजीवितमगणयित्वा कूलमुत्तीर्थं मृगशावकं पृष्ठमधि-रोह्य नदीमुत्तार्य कूले स्थापयित्वा तं मृगगणमुत्तीर्णं दृष्ट्वा मरणकाले प्रणिधिं कर्तुमारब्धः—यथा मे इमे मृगा अयं च मृगशावक इष्टेन जीवितेनाच्छादिताः, व्यसनापरिव्राताः, एवमप्यह-
- 20 मनागतेऽध्वनि अनुत्तरं सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्य एतान् संसारवागुराया मोचयेयमिति ॥
- B 237 भगवानाह—किं मन्यन्थे भिक्षवो योऽती तेन कालेन तेन समयेन मृगपतिरासीत्, अहं सः । मृगा इमे कौशीनागरा मल्लाः । मृगशावकः अयमेव सुभद्रः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भद्रन्त सुभद्रेण कर्माणि कृतानि येन पश्चिमः साक्षाच्छ्रावकाणामिति । भगवानाह—सुभद्रेणैव भिक्षवः 25 पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि । न बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्प्रीं प्राप्य फालं च फलन्ति ग्लुह देहिनाम् ॥ ३ ॥

- 30 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽध्वनि अग्निन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः भुगतो लोकविदनुष्ठः पुरन्दरम्यसारथिः शाल्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स पाराणसी नगरी-मुरनिधिल विहरति ऋग्पितृने मृगदारे । अथ भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य

भागिनेयोऽशोको नाम्ना । स भगवत्सकाशे मोक्षार्थी प्रव्रजितः । स स्वाधीनं मोक्षं मन्यमानो न व्यायच्छते । यावदीर्षकालप्रकर्षेणाशोको जूनपदे वर्षोपितः । भगवांश्च काश्यपः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवान्निः पश्चिमशायनोपगतः, अशोकश्च भिक्षुरशोकस्याधस्तात्प्रतिसंलीनो बभूव । अथ या देवता तस्मिन्शोकवृक्षे व्युपिता, सा भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य परिनिर्वाणं श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्ता । तस्या रुदन्त्या अश्रु- 5 विन्दवोऽशोकस्य काये निपतितुं प्रवृत्ताः । अथाशोक ऊर्ध्वमुखस्तां देवतां रुदन्तीमाह— किमर्थं देवते रुचत इति । देवतोवाच—अद्य रात्र्या मध्यमे यामे भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य परिनिर्वाणं भविष्यतीति । अथाशोको देवतावचनमुपसृत्य नर्मविद्ध इव प्रचलितवान् । सोऽपि कठणकरुणं रोदितुं प्रवृत्तः । ततो देवतया पृष्टः—किमर्थं रोदिषीति । अशोक उवाच—गुरुवियोगाञ्जातिवियोगाच्च । काश्यपो मे सम्यक्संबुद्धो मातुलः । सोऽहं 10 विसम्भविहारी न व्यायतवान् । दूरे चासौ । अहं च पृथग्जनः । अपकृष्टत्वादध्वनो न शक्यामि विशेषमधिगन्तुमिति । देवतोवाच—यदि पुनरहं भवन्तं भगवत्सकाशमुपनयेयम्, किं शक्यमिति । अशोक उवाच—तथा हि मे बुद्धिः परिपक्वा, यथा सहदर्शनादेव भगवतः शक्यामि विशेषमधिगन्तुमिति । ततो देवतया अशोको भगवत्सकाशमृद्ध्यनुभावानीतः । तस्य भगवदर्शनात्प्रसाद उत्पन्नः । प्रसादजातस्य च भगवता काश्यपेन तथाविधो धर्मो 15 देशितः यच्छूत्रणादहं च साक्षात्कृतम् । प्रथमतरं चायुष्मानशोकः परिनिर्घृतः, ततो भगवान् काश्यपः सम्यक्संबुद्धः ॥

ततः सा देवता आयुष्मतोऽशोकस्य परिनिर्वाणं दृष्ट्वा प्रीतिमुत्पादयामास । चिन्तयति च—यः कश्चिदनेनायुष्मता विशेषोऽधिगतः, सर्वः स मामागम्य । एवमप्यहमनागतेऽप्यनि योऽसौ भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतः—भविव्यसि त्वं माणव वर्षशतायुषि 20 प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽईन् सम्यक्संबुद्ध इति, तस्याहमेव पश्चिमशायनोपगतस्य चरमः साक्षाच्छ्रावकाणामेहिभिक्षुकया प्रव्रजितानां भवेयम्, पूर्वतरं च भगवतः परिनिर्वा-पयेयम्, ततो भगवान् शाक्यमुनिरिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ देवता, अयं स सुभद्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्कल्याणमित्रा विहरिष्यामः कल्याणसहायाः कल्याणसंपर्काः न पापमित्रा 25 न पापसहाया न पापसंपर्काः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्—इह मम भदन्त एकाकिनो रहोगतस्य प्रति-संलीनस्य एवं चेतसि चेतःपरिवितर्क उदपादि—उपार्थमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति । मा त्वमानन्द एवं वोचः—उपार्थमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता 30 कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति । सकलमिदमानन्द

केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता
 कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः । तत्कस्य हेतोः ? मां
 ह्यानन्द कल्याणमित्रमागम्य जातिधर्माणः सत्त्वा जातिधर्मतायाः परिमुच्यन्ते, जराव्याधि-
 शोकमरणपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासवर्माणः सत्त्वा उपायासधर्मतायाः परिमुच्यन्ते । तदने-
 5 नैव ते आनन्द पर्यायेण वेदितव्यं यत्सकलमिदं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं
 ब्रह्मचर्यम्, यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापसहायता न
 पापमित्रता न पापसंपर्कः । इत्येवं ते आनन्द शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

पञ्चमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

गुडशाला च भक्तं च तोयं वर्चघटेन च ।

कोलिको ह्युत्तरश्चापि जात्यन्धः श्रेष्ठिरेव च ।

पुत्रो जाम्बालकश्चैव वर्गो भवति समुदितः ॥

5

४१ गुडशाला ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः B 211
 पैरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातेशयनासन-
 ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रायकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । 10
 यदा भगवता अनुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिसंबुद्धा, तदायुष्मद्भ्यां शारिपुत्रमौद्गल्यायनाभ्यामियं
 प्रतिज्ञा कृता—न तावत्पिण्डकं परिभोक्ष्यामहे, यावन्नरकतिर्यक्प्रेतेभ्य एकसत्त्वमपि न मोच-
 याव इति । ततस्तावायुष्मन्तौ कालेन कालं कदाचिन्नरकचारिकां चरतः, कदाचित्तिर्य-
 कप्रेतचारिकां चरतः । तौ तत्र सत्त्वानां विविधयातनाभ्याहतानामसत्प्रलापं दृष्ट्वा तानागल्य
 चतसृणां पर्पदामारोचयतः । तेऽपि श्रुत्वा संवेगमापद्यन्ते । ततस्तौ तदधिष्ठानं तथाविधां 15 B 212
 धर्मदेशनां कुरुतः, यथा अनेके सत्त्वा विशेषमधिगच्छन्ति, धर्मश्रवणकथायाश्च भाजनी-
 भवन्ति ॥

यावदपरेण समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेतचारिकां चरन्द्राक्षीप्रेतं पर्वत-
 फूटप्रस्थं समुद्रसदृशकुक्षिं सूचीच्छिद्रोपममुखं स्वकेशसंछन्नमादीतं सम्यक्प्रज्वलितमेकज्वाली-
 भूतं ध्यायन्तमार्तस्वरं क्रन्दन्तम्, दुःखां तीनां खरां कटुकाममनापां वेदनामनुभवन्तम्, 20
 येन येनोष्णप्रसावभूमिस्तेन तेनान्वादिण्डमानं तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तम् । ततः स्वप्तिरः
 प्रेतं पप्रच्छ—किं ते भोः कर्म कृतं येनैवंविधां दुःखानां तीनां खरां कटुकाममनापां वेदनां
 वेदयस इति । प्रेत आह—आदित्ये हि समुद्रते न दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं
 परिपृच्छ । स ते अस्माकानां कर्मश्रोतिं व्याकरिष्यतीति । अपायुष्मान् महामौद्गल्यायनो
 येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥ 25

तेन एतद् समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्भुयाय चतसृणां पर्पदां मधुरमधुरं धर्मं B 213
 देशयति, क्षीरं मधिरानेकम् । अनेकशता च पर्पद् भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं
 शृणोस्वनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो मुदा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिनः पृहीतिं स्वागत-

१ The word एता should be भुवा as Speyer suggests. कनागर is not necessary; it should better be चारिपुत्रा नाम्,.

वादिनः स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि मौद्गल्यायन
स्वामतं ते, कुलस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति । मौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं मदन्तं प्रेत-
चारिकायाः । तत्राहं प्रेतमद्राक्षं सूचीद्विद्रोपममुखं पर्वतोपमकुक्षिं स्वकेरासंछन्नं दुर्गन्धं परम-
दुर्गन्धम् । आह च—

- 3 विशुष्ककण्ठोऽष्टपुटः सुदुःखितः प्रवृद्धशैलोपमचर्विताश्रयः ।
स्वकेरासंछन्नमुखो दिगम्बरः सुसूक्ष्मसूचीसदृशाननः कृशः ॥ १ ॥
नम्रः स्वकेरासंछन्नो अस्थियद्भवदुच्छ्रितः ।
कपालपाणिर्घोरश्च क्रन्दन् समभिधावति ॥ २ ॥
10 बुभुक्षया पिपासया ह्यन्तो व्यसनपीडितः ।
आर्तस्वरं क्रन्दमानो दुःखां वेदति वेदनाम् ।
किं तेन प्रहृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ॥ ३ ॥ इति ॥

B 244 भगवानाह—पापकारी मौद्गल्यायन स प्रेतः । इच्छसि तस्य कर्मश्रोतिं श्रोतुम्? एवं
मदन्त । तेन हि मौद्गल्यायन शृणु, साधु च सुष्टु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

- मृतपूर्वं मौद्गल्यायन राजगृहे नगरेऽप्यतरः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महामोगो
15 विन्तीर्गविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तस्य पञ्चमात्राणीभु-
ञ्जालशतानि, यत्र चेभ्युः पीड्यते । असति च धुद्धानामुत्पादे प्रलेकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते
हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तरायननासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रलेक-
बुद्धो हीनदीनानुकम्पी प्रान्तरायननासनसेवी । स पूर्वहि निवास्य पात्रचक्रमादाय राजगृहं
पिण्डाय प्राविशत् । स च मदन्तः क्षयव्याधिना स्पृष्टः । तस्य वैद्येनेक्षुरस उपदिष्टः । स
20 श्रेष्ठिसकारं यत्रशास्त्रानुपसंक्रान्तः । श्रेष्ठिना च स प्रलेकबुद्धो दृष्टः कायप्रासादिकश्चित्त-
प्रासादिकश्च । दृष्ट्वा श्रेष्ठिना उक्तः—केनार्यस्य प्रयोजनमिति । प्रलेकबुद्धः कथयति—गृहपते
इक्षुरसेनेति । ततन्नेन गृहपतिना मृतकपुरुषत्वाद्वा दत्त्वा आर्यस्येक्षुरसं प्रयच्छेति । स च
गृहपतिः केनचिदेव करणीयेन बहिर्यानाय संप्रस्थितः । अथ तस्य पुरुषस्य परकीये द्रव्ये
मात्सर्यनुत्पन्नम्—यद्यहमन्य रसं दास्ये, पुनरप्येव आगमिष्यतीति । तेन अनिष्टगतित्रयप्रपात-
25 नश्रेण सर्वाभिमत्तगतिद्वयनिराकरिष्युना अत्यन्तदूरापगतैरार्यधर्मैः पापं चित्तमुत्पाद्य स
प्रलेकबुद्ध उक्तः—आहर मिश्रो पात्रम्, देहि, रसं ते दास्यामीति । अत्यन्तबाह्यं अर्ह-
B 245 च्छामकप्रलेकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तन इति । हीनदीनानुकम्पितया मृतपुरुषोऽप्य-
नम्यानुद्भूः कर्तव्य इति तत्राप्यनुपनामितम् । ततोऽप्यी दुराचारो निर्घृणहृदयमद्बुद्धीया
प्रतिगुणं प्रदेसं गत्वा प्रश्रोत्रेण पूरित्वा उपरि इक्षुरसेनाच्छाद्य तस्मै प्रलेकबुद्धानुप्रददौ ।
30 तेन मंत्रधितम् । स चिन्तयति—यद्नेन तपस्विना पात्रं दत्तमिति । स तदेकान्तं
छोरित्वा प्रकल्पन्तः ॥

भगवानाह—किं मन्यसे मौद्गल्यायन योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मृतकपुरुष आसीत्, अयं स प्रेतः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारेऽनन्तं दुःखमनुभूतवान् । इदानीमपि प्रेतभूतः प्रकृष्टतरं दुःखमनुभवति । तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन मात्सर्पप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा एवंविधा दोषा न स्युर्ये प्रेतस्य । इति हि मौद्गल्यायन एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि ते मौद्ग- 5 ल्यायन एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मलाभोगः करणीयः । इत्येवं ते मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् महामौद्गल्यायनोऽन्ये च देवासुरगरुडादयो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

—x—

४२ भक्तम् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 10 B 246 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरगरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडाकिन्नर-महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-प्रत्यभैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । तेन खलु समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः अन्यतरस्मिन् वृक्षमूले निपण्णो दिवाविहाराय । अश्रौपीदायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेत्याः शन्दमार्तस्वरं श्रन्दन्त्याः, दुःखां तीत्रां खरां कटु- 15 काममनापां वेदनां वेदयमानाया भक्तं मार्गन्त्याः—धुमुक्षितास्मि मार्पाः, पिपासितास्मि मार्पा इति । ततः स्वकिराहामौद्गल्यायनेन प्रेती दृष्टा पृष्टा च—किं ते पापं कृतं येनैवंविधानि दुःखान्यनुभविष्यसीति । प्रेती आह—आदित्ये हि समुद्रते न दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं पृच्छ, स ते अस्माकीनां कर्मज्ञोतिं व्याकारिष्यतीति । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥ 20

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्बुत्पाय चतसृणां पर्यदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षीरं मध्विवानेडकम् । अनेकशता च पर्यद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शणोत्स्निग्धमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिनः एहीति स्वागत-यादिनः स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमत्रोचत्—एहि मौद्गल्या- 25 यन, स्वागतं ते, बुतस्त्वमेतन्नागच्छसीति । मौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं मदन्त प्रेत-चारिकायाः । तत्राहं प्रेतीमदाशं सूचीटिद्रोपमनुष्ठी परितोपमकुक्षि सकेशसंक्रान्तां नमामार्तस्वरं श्रन्दन्तीं दुःखां तीत्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । आह च—

निनुष्ककण्डोष्ठपुटा सुदुःखिता प्रवृद्धरीजोऽमर्चिर्ननाग्रना ।

सकेशसंक्रान्तुष्ठी दिगम्बरा सुगुह्यन्सूचीसदृशानना वृशा ॥ १ ॥

नग्रा स्वकेशसंलज्जा अस्थियन्नवदुच्छ्रिता ।

कपालपाणिनी घोरा क्रन्दन्ती परिधावति ॥ २ ॥

बुमुक्षया पिपासयाक्रान्ता व्यसनपीडिता ।

आर्तस्वरं क्रन्दमाना दुःखां विन्दन्ति वेदनाम् ॥ ३ ॥

5

किं तथा प्रहृतं पापं मर्त्यलोके मुदारुणम् ।

येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ४ ॥ इति ॥

मगवानाह—पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मद्वोति श्रोतुम् ? एवं मदन्त । तेन हि मौद्गल्यायन श्यु, साधु च सुष्टु च मनसि कुरु, मापिये ॥

भूतपूर्वं मौद्गल्यायन अतीतेऽध्वनि विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
10 सम्पत्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारिः
B 248 शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो मगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने
मृगदात्रे । तस्यां च वाराणस्यामन्यतमा गृहपतिपत्नी मत्सरिणी कुटुकुक्षिका आगृहीत-
परिष्कारा काकायापि बलिं न प्रदातुं व्यवस्यति, प्रागेवान्येषां याचकानाम् । सा श्रमण-
ब्राह्मणकृपणवनीपकान् दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति । यावदन्यतरः पिण्डपातिकस्तस्या गृहं
15 प्रविष्टः । तस्यास्तं दृष्ट्वा मात्सर्यमुत्पन्नम् । चित्तं च प्रदूष्य इमां चिन्तामापेदे—यद्यहमस्य
सत्कारं करिष्यामि, पुनरप्येव आगमिष्यतीति । ततस्तया पापकारिण्या अनिष्टं परलोकभय-
मविगणय्य स भिक्षुरुपनिमग्न्य द्वारं बद्ध्वा भक्तच्छेदं कारितः । बह्वृच परिभाष्योक्तः—
इयं ते भिक्षो सन्नित्या । मा पुनरिदं गृहं प्रवेक्ष्यसीति ॥

सा तेन मात्सर्येणासेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन प्रेतेरूपपत्न्या । एवंविधानि दुःखानि
20 प्रत्यनुभवति । तस्मात्तर्हि मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तज्यम् । एते दोषा न
मविष्यन्ति, ये तस्याः प्रेला इति ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्मनस आयुष्मान् महामौद्गल्यायनोऽप्ये च देवासुरगरुड-
किन्नरमहोरगा भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

४३ पानीयम् ।

B 249 25 बुद्धो मगवान् सन्तुतो गुरुकृतो मानिनः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पीरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्गणैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्पार्धितो बुद्धो मगवान् ज्ञानो महापुण्यो त्यामी श्रीवरापिण्डपातशयनासनगदान-
प्रत्ययभैरव्यपरिष्काराणां सश्रावयस्यंशो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेषुजने कलन्दर-
निवासे । अथापुष्पान् महामौद्गल्यायनः प्रेनचारिकां चरन् प्रेनीन्द्राशीरभर्यूणासदसीं स्वकेश-

संछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीतां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां ध्यायन्तीं
तृपार्तां दुःखां तीत्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । दर्शनमात्रेण चास्या
नष्टुदपानानि श्युष्यन्ति । यदा देवो वर्पति, तदा तस्या उपरि सविस्फुलिङ्गमङ्गारवर्षं पतति ।
दृष्ट्वा तामायुष्मान् महामौद्गल्यायन आह—किं त्वया कृतं पापं येनैवंविधं दुःखननुभवसीति ।
प्रेती आह—पापकारिण्यहं भदन्त महामौद्गल्यायन । एतमर्थं भगवन्तं पृच्छ । स ते अस्मा- 5
कीनां कर्मज्ञोतिं कथयिष्यति, यां श्रुत्वा अन्येऽपीह सत्त्वाः पापात्कर्मणः प्रतिविरत्यन्तीति ।
अपायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्बुधुत्वाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं
धर्मं देशयति क्षौद्रं मध्विवानेडकम् । अनेकशता च पर्षद्भगवतः सकाशात्मधुरमधुरं धर्मं
शृणोत्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्ध्वा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एहीति स्वागत- 10 B 250
वादिनः स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्ते महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि मौद्गल्या-
यन, स्वागतं ते, कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति । महामौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं भदन्त
प्रेतचारिकायाः । तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं
पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीतां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां ध्यायन्तीमार्तखरं ऋन्दतीं तृपार्तां
दुःखां तीत्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । दर्शनमात्रेण चास्य नष्टुदपानानि 15
श्युष्यन्ति । यदा देवो वर्पति तदा अस्या उपरि सविस्फुलिङ्गमङ्गारवर्षं पतति । भगवानाह—
पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मज्ञोतिं श्रोतुम् ? एवं भदन्त ।
तेन हि मौद्गल्यायन शृणु, साधु च सुप्तु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मौद्गल्यायन अतीतेऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिसहस्रायुपि प्रजायां
काश्यपो नाम सम्यक्संयुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः 20
पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरी-
मुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे । तत्रान्यतमो भिक्षुरध्वानं प्रतिपन्नः । स तृपार्तः
कूपमुपसप्तः । तत्रान्यतरा दारिका पानीयघटं पूरयित्वा स्थिताभूत् । सा भिक्षुणोक्ता—
तृपार्तोऽहं भगिनि, पानीयमनुप्रयच्छेति । तस्या मात्सर्यमुत्पन्नम् । सा आगृहीतपरिष्कारा
भिक्षुमुवाच—भिक्षो यदि म्रियसे, न ते ददामि पानीयम्, घटो मे ऊनो भविष्यतीति । 25 B 251
ततोऽसौ भिक्षुस्तृपार्तो निराशः प्रक्रान्तः । ततोऽसौ दारिका तेन मात्सर्येणासेवितेन भावि-
तेन बहुलीकृतेन कालं कृत्वा प्रेतेषूपपन्ना । एवंविधां दुःखां तीत्रां खरां कटुकाममनापां
वेदनां वेदयते । तस्मात्तर्हि मौद्गल्यायन एवं शिक्षितव्यं यन्मात्सर्यप्रहाणाय व्यायंस्यामहे ।
इत्येवं ते मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् मौद्गल्यायनोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नर- 30
महोरगादयो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

४४ वर्चघटः ।

B 252

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्वेदिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहेर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासन-
 5 ग्लानप्रत्ययभेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुयने कलन्दक-
 निवापे । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः पूर्वाह्नि निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय
 प्राविक्षत् । राजगृहं पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं
 प्रतिर्समर्ष्य येन गृध्रकूटः पर्वतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य गृध्रकूटं पर्वतमवगाहान्यतर-
 10 द्रुक्षमूलं निश्रित्य निपण्णो दिवाविहारयत् । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेतीमद्राक्षीदग्ध-
 15 स्यूणासदृशीं नग्नां स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीतां प्रज्वलिता-
 मेकज्वालीभूतां ध्मायन्तीमार्तस्वरं ऋदन्तीं तृपातां दुःखां तीत्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां
 वेदयमानाम् । दुर्गन्धां परमदुर्गन्धां वर्चःसदृशीं वर्चाहारं तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तीम् ।
 दृष्ट्वा च पुनरायुष्मान् महामौद्गल्यायनः संविभ्रः । प्रेतीं च पप्रच्छ—

B 253

किं त्वया प्रकृतं पापं यस्य ते ईदृशं फलमिति ।

15 प्रेती आह—प्रागपकारिण्यहं भदन्त महामौद्गल्यायन । एतमर्थं बुद्धं भगवन्तं पृच्छ ।
 स तेऽस्माकीनां कर्मज्ञोतिं व्याकरिष्यति । यां श्रुत्वान्येऽपि सत्त्वाः पापकर्मणः प्रतिविं-
 स्यन्तीति । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्ब्रुवत्याय चतसृणां पर्वदां मधुरमधुरं धर्मं
 देशयति क्षौद्रं मध्विवानेडकम् । अनेकशता च पर्वद्भवतः सकाशान्मधुरं धर्मं शृणो-

20 त्वनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एहीति स्वागत-
 वादिनः स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि

B 254

मौद्गल्यायन, स्वागतं ते, कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति । महामौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं
 भदन्त प्रेतचारिकायाः । तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्यूणासदृशीं नग्नां स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रो-
 25 पममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीतां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतामार्तस्वरं ऋदन्तीं दुःखां
 तीत्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । दर्शनमात्रेण चास्या नष्टुदपानानि
 शुष्यन्ति । यदा देवो वर्षति, तदा तस्या उपरि सविस्फुल्लिङ्गमङ्गारवर्षं पतति, दुर्गन्धां
 परमदुर्गन्धां वर्चःसदृशां च वर्चाहारं तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तीम् । आह च—

[नग्ना स्वकेशसंछन्ना अस्थियत्रवदुच्छ्रिता ।]

आर्तस्वरं ऋदमाना दुःखां विन्दति वेदनाम् ॥ १ ॥

१ Speyer suggests that प्रतिगम्यं stands for पट्टिगमेत्ता in Pali, of which it may be a sanscritisation. २ Speyer suggests that प्रागपचारिणी might be a corruption of वापचारिणी. ३ Speyer suggests that नग्ना स्वकेशसंछन्ना might be the beginning of the missing line. See page 110.

येन हि वर्चधानानि तेन धावति दुःखिता ।
वर्चः पास्यामि भोक्ष्ये च तच्च दुःखेन लभ्यते ॥ २ ॥
किं तथा प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।
येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ३ ॥

भगवानाह—पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मप्नोति श्रोतुम्? 5
एवं भदन्त । तेन हि मौद्गल्यायन शृणु, साधु च सुष्टु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मौद्गल्यायन वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः प्रत्येकबुद्धो हीनदीनानुकम्पी
प्रान्तशयनासनसेवी च । स व्याधितो वाराणसीं पिण्डाय प्रविशति । यावदस्य वैचेन सांप्रियं^१
भोजनमुपदिष्टम् । स येनान्यतमस्य श्रेष्ठिनो निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । तेन च श्रेष्ठिना B 255
दृष्टः पृष्टश्च—केन ते आर्यं प्रयोजनमिति । तेनोक्तं कुलसांप्रियेण भोजनेनेति । ततः श्रेष्ठिना
वध्वा आज्ञा दत्ता—आर्याय सांप्रियं भोजनं दातव्यमिति । अथ तस्या वध्वा मात्सर्यमुत्पन्नम्—
यद्यहमस्मै अथ भोजनं प्रदास्यामि, श्रो भूय आगनिष्यतीति । तथा एकान्तमपसृत्य वर्चसः
पात्रं पूरयित्वा उपरि भक्तेन प्रच्छाद्य तस्मै प्रत्येकबुद्धाय दत्तम् । असमन्वाह्य श्रावक-
प्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । तेन प्रतिगृहीतम् । प्रतिगृह्य संलक्षितं यथैत-
द्गुण्विधम् । नूनमनया अमेध्यस्य पूरितमिति । ततोऽसौ महात्मा तदेकान्ते छोरयित्वा प्रक्रान्तः ॥

भगवानाह—किं मन्यसे मौद्गल्यायन यासौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठिवधुका, 15
इयं सा प्रेती । यदुपादायानया तादृक्पापं कृतम् । ततः प्रमृतिं निवृत्तं नरकतिर्यक्प्रेतेषूप-
पचते, निवृत्तं च वर्चाहारा । तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा
एते दोषा न स्युर्ये तस्याः प्रेत्याः । एवं मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् मौद्गल्यायनोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नर-
महोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥ 20

४५ मौद्गल्यायनः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 256
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीररपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्य-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्चित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
तेन खलु पुनः समयेन अन्तरा च राजगृहमन्तरा च वेणुवनमन्तरे पञ्च प्रेतशतानि दग्ध- 25
स्थूणावृत्तीनि नग्नानि स्वकेशसंछन्नानि पर्वतोपमकुक्षीणि सूचीच्छिद्रोपममुखानि आदीप्तानि
प्रदीप्तानि संप्रज्वलितान्येकज्वालीभूतान्यार्तस्वरं प्रलपमानानि दुःखां तीत्रां खरां कटुका-

१ संप्रिय means usual, normal.

B 257 ममनापां वेदनां वेदयमानानि वार्युमण्डलवदाकाशे परिभ्रमन्ति, न क्वचित्प्रतिष्ठां लभन्ते । अथा-
 युष्मान् मौद्गल्यायनः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । तेन ते प्रेता
 दृष्टाः, तैरपि प्रेतैरयुष्मान् महामौद्गल्यायनः । ततस्ते एकसमूहेनायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमुप-
 संक्रान्ताः । उपसंक्रम्य करुणदीनविलम्बितैरक्षरैरेकरवेणोचुः—वयं स्मो भदन्त महामौद्गल्यायन
 5 राजगृहे पञ्च-श्रेष्ठिशतान्वभूवन् । ते वयं मत्सरिणः कुटुकुञ्चका आगृहीतपरिष्काराः । स्वयं
 तावदस्माभिर्दानप्रदानानि न दत्तानि, परेषामपि दानप्रदानेषु दीयमानेषु विघ्नाः कृताः,
 दक्षिणीयाश्च बहवः प्रेतवादेन परिभाषिताः—प्रेतोपपन्ना इव यूयं नित्यं परगृहेभ्यो भैक्ष्य-
 मटथ । एते वयं कालं कृत्वा एवंविधेषु प्रेतोपपन्नाः । इति भदन्त महामौद्गल्यायन
 येऽस्माकं ज्ञातयो राजगृहे प्रतिवसन्ति, तेषामस्माकीनां कर्मणोति निवेद्य छन्दकभिक्षणं
 10 कृत्वा बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयित्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणादेशानां कारयित्वा चास्माकं
 प्रेतयोर्नेमोक्षः स्यादिति । अधिवासयत्यायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेतानां तूष्णीभावेन ।
 तत आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन तेषां ज्ञातिगृहेभ्यश्छन्दकभिक्षणं कृत्वा बुद्धप्रमुखो भिक्षु-
 संघः श्लोभक्तेनोपनिमन्त्रितः । प्रेतानां च निवेदितम्—श्लो भगवान् सभिक्षुसंघो भक्तेनोप-
 निमन्त्रितः, तत्र युष्माभिरागन्तव्यमिति । ज्ञातीनामप्यारोचितम्—भवद्विरागन्तव्यं तत्र ज्ञाति-
 15 भोजने । तान् प्रेतान् द्रक्ष्यामः । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः स्वयंभेवोद्युक्तो भोजनं
 प्रतिजागरितुम् ॥

B 258 अथ प्रभातायां रजन्यामाहारे सञ्जीकृते गण्डीदेशकाले संप्राप्ते तान् प्रेतान् पश्यति ।
 तत आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो दिव्येन चक्षुषा तान् प्रेतान् समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः । सर्वस्मिन्नेव
 मगधमण्डले नाद्राक्षीत् । यावत्क्रमेण चालुर्द्वीपिकं व्यश्लोकयितुं प्रवृत्तः । तत्रापि नाद्रा-
 20 क्षीत् । ततो यावदस्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते, ततो व्यश्लोकयितुं प्रवृत्तः । तत्रापि नाद्राक्षीत् ।
 तत आयुष्मान् महामौद्गल्यायनः संविप्रो भगवते निवेदयामास—भगवन्, न मे दानपतयो
 दृश्यन्त इति । भगवानाह—अयं मौद्गल्यायन मा खेदमापबन्ध । सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धविषय-
 मतिक्रम्य अपरिमाणा लोकधातवः सन्ति । तत्र कर्मवायुना क्षिताः । अपि मौद्गल्यायन अथ
 तथागतवत्वं पश्य । सर्वज्ञानदर्शनं व्यक्तीकरिष्यामि । तथागतचिकुर्यितं दर्शयिष्यामि ।
 25 आकोट्यतां गण्डीति । ततो गण्डीमाकोटितायां सर्वो भिक्षुसंघः संनिपतितः, प्रेतज्ञातयोऽप्ये
 च फौदहृत्वाभ्यागताः सत्याः प्रेतदर्शनोल्लुक्ताः संनिपतिताः । ततो भगवता ऋद्ध्या तथा
 दर्शितं यथा प्रेता बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसंघं मुञ्जानं पश्यन्ति, स्मृतिं च प्रतिलभन्ते—
 ज्ञानयो अस्मदर्थे बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयन्तीति । ततो भगवान् पश्चाद्भोपेतेन स्वरेण
 दक्षिणामादिशति—

यावद्भगवता तदधिष्ठाना तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रै-
र्नात्सर्यमलं प्रहाय सत्यदर्शनं कृतम् । ते च प्रेता भगवति चित्तमभिप्रसाद्य कालगताः,
प्रणीतेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्यकाया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । पश्यन्ति—प्रेतेभ्यश्च्युताः, प्रणीतेषु-देवेषु त्राय- 5
स्त्रिंशेषूपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामेतद्भवत्—
नास्माकं प्रतिरूपं स्यात्, यद्वयं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेम । यन्तु
वयमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेमेति । अथ प्रेतपूर्विणो देवपुत्रा-
श्चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रमौलयः कुङ्कुमतमालपत्र-
स्पृकादिसंस्पृष्टगात्रास्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मपुण्डरीकमन्दारवादीनां पुष्पाणा- 10
मुत्सङ्गं पूरयित्वा समन्ततो वेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं
पुष्पैराकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणा-
माशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा प्रेतपूर्वकैर्देव-
पुत्रैर्महान् विशोपोऽधिगतः । ते लब्धलाभा इव वणिजो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य
तत्रैवान्तर्हिताः ॥

B 260

15

तत्र भगवान् आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमानञ्जयते । साधु साधु महामौद्गल्यायन । सफलं
ते वैयावृत्त्यं संबृत्तम् । यत्ते * * * प्रेता देवेषु प्रतिष्ठापिताः । तेऽस्यां रात्रौ
मत्सकाशमुपसंक्रान्ताः । तेषां मया धर्मो देहितः । ते लब्धोदया लब्धलाभाः प्रक्रान्ता इति ॥

तत आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन तेषां ज्ञातीनानारोचितम् । ते श्रुत्वा परं विस्मयमुप-
गता भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामासुर्भूयश्च सत्कारं प्रचक्रुरिति । तस्मात्तर्हि ते 20
मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भवन्ति ये तेषां प्रेतानामिति ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् मौद्गल्यायनोऽप्ये च देवासुरगरुडकिन्नर-
महोरगादयो भगवतो मापितमभ्यनन्दन् ॥

४६ उत्तरः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः श्रेष्ठिभिः 25
पैरैः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनरत्नानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावरुसंघो राजगृहमुपनिश्चिन्न विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
राजगृहेऽन्यतरः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सट्टशाकुलाकलत्रमानीनम् । स तथा सार्धं त्रीडिति 30

B 291

1 This sentence is wholly out of place here.

रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा
संवृत्ता । सा अशानां वा नवानां मासानामल्पयात्प्रसूता । दारको जातः । तस्य जातौ
जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मा-
दुत्तरे नक्षत्रे जातस्तस्माद्भवतुत्तर इति नाम । उत्तरो दारको उन्नीतो वर्धितो महान्

5 संवृत्तः । पिता चास्य कालगतः । उत्तरश्च गृहे स्वामी संवृत्तः । तेनापणः स्थापितः ।
श्रीणाति, विक्रीणीते, क्रयविक्रयेण जीविकां कल्पयति । स दिवसानुदिवसं भगवत्सकाश-

B 262 मुपसंक्रामति । तस्य भगवत्संदर्शनात्सद्धर्मश्रवणाच्च भगवच्छासने प्रसादो जातः । तस्य
प्रत्रय्याचित्तमुत्पन्नम् । स मातरं विज्ञापयामास—अम्ब अनुजानीहि माम्, भगवच्छासनेषु प्रत्रजि-

10 प्यामीति । ततो माता कथयति—पुत्र त्वमेकपुत्रकः । यावदहं जीवामि, तावन्न प्रत्रजितव्यम् ।
मृतायां मयि यथाकरणीयं करिष्यसीति । स चोत्तरो यत्किंचिदुपार्जयति तत्सर्वं मात्रेऽनु-
प्रयच्छति—अनेन अम्ब श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान् प्रतिपादयस्विति । सा चास्य माता लुब्धा
कुटुकुञ्चिका मत्सरिणी आगृहीतपरिष्कारा तान् कार्पापणान् गोपयित्वा ये श्रमणब्राह्मणाः
पिण्डार्थिनस्तद्गृहं प्रविशन्ति, तान् परिभाषते—प्रेतोपपन्ना इव यूयं नित्यं परगृहेभ्यो भैक्ष-
मटयेति । सा च पुत्रं विसंवादयति—अहमद्य इयतां भिक्षूणां भोजनं प्रयच्छामीति ॥

15 यावदसौ कालं कृत्वा प्रेतेषूपपन्ना । उत्तरश्च मातृवियोगाद्दानानि दत्त्वा पुण्यानि
कृत्वा भगवच्छासने प्रत्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं
संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहल्य
सर्वैकेशप्रहानादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाश्चन
आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोपो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवि-
20 ञ्छातो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

स गङ्गातीरे पर्णकुटीं कृत्वा ध्यायति । सा चास्य माता प्रेतलोकोपपन्ना नम्रा दग्ध-
स्थूणासदृशी स्वकेदारोमसंज्ञना सूचीछिद्रोपममुखी पर्वतोपमकुक्षिरादीना संप्रञ्चलिता एक-
ज्वालीमूता अर्तस्वरं क्रन्दन्ती आयुष्मन्तमुत्तरमुपसंक्रान्ता । यावदायुष्मता उत्तरेण सा प्रेती
दृष्टा पृष्टा च—का त्वमेवंविधेति । प्रेती आह—

25 अहं ते जननी क्षिप्या यया जातोऽसि पुत्रक ।

अन्नपानविपुक्तेषु प्रेतेषु समुपागता ॥ १ ॥

पद्मविंशतिवर्षाणि यतः कालगता ह्यहम् ।

नामिजानामि पानीयं कुतो भक्तस्य दर्शनम् ॥ २ ॥

संफलान् वृक्षान् गच्छामि, निष्कल्या [मि] भवन्ति ते ।

30 पूर्णानि सर्वांसि गच्छामि, तानि शुष्काणि सन्ति [मि] ॥ ३ ॥

1 This part of Preti's speech, as Speyer suggests, is in prose, but must have been originally in verse, as restored by me in a metrical form on the strength of Mss.

सुखं भदन्तस्य हि वृक्षमूलं [उदकं] भजते शीतल भाजनेस्मि ।

कृपां जनयित्वा [जनेत्वा] कृपणायै महां ददस्व तोयं तृपार्तितायै ॥ ४ ॥

* B 264

तत उत्तरो मातरमुवाच—अम्ब ननु पुरा त्वं मया मनुष्यभूता दानानि दापिताः, पुण्यानि कारितेति । प्रेती आह—न मया पुत्रक मात्सर्याभिभूतया दानानि दत्तानि, पुण्यानि वा कृतानि । सर्वं तदर्धजातं पापचित्तया अग्निहृदायां निखातम् । तदिदानीं⁵ पुत्रक ज्ञातिगृहं गत्वा छन्दनभिक्षं कृत्वा मम नाम्ना बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजय, दक्षिणामादेशय, देशानां च कारय । एवं प्रेतयोर्नेर्मम मोक्षः स्यादिति । उत्तर आह—
एवमस्तु अम्ब । किं तु त्वया बुद्धान्ते स्यात्तव्यमिति । प्रेती आह—पुत्रका, अपत्रपे नश्चा हियान्वितेति । उत्तर आह—अम्ब यदा पापं करोषि, तदा नापत्रपिता । इदानीं किमर्थं फलकाले व्यपत्रपस इति । प्रेती आह—एवं भवतु, आगमिष्यामीति ॥¹⁰

तत उत्तरेण ज्ञातिगृह्यश्छन्दनभिक्षणं कृत्वा बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः श्वो-
भक्तेनोपनिमन्त्रितः । गण्डीकाले च बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः संनिपतितः । सा च प्रेती बुद्धान्ते
सिता । प्रेतीदिदृक्षुकाण्यनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । ते तां प्रेतीं
विकृताश्रयां दृष्ट्वा परं संवेगमुपगतताः भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामासुः । तत आयुष्मा-
नुत्तरो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य प्रेत्या नाम्ना दक्षिणादेशानां कारयामास ।¹⁵
भगवांश्च पञ्चाङ्गोपेतैः स्वरेण स्वयमेव दक्षिणादेशानामादिशति—

इतो दानाद्धि यत्पुण्यं तज्येतीमनुगच्छतु ।

उत्तिष्ठतां क्षिप्रमियं प्रेतलोकात्सुदारुणात् ॥ ५ ॥ इति ॥

पावद्भगवता तदधिष्ठानं तस्याः प्रेत्या महत्तश्च जनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना
कृता, यां श्रुत्वा अनेकप्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । सा च प्रसन्नचित्ता कालगता²⁰ B 265
प्रेतमहर्द्धिकेपूपपन्ना ॥ आयुष्मत्तोत्तरेण समन्वाहता प्रेतमहर्द्धिकेपूपपन्ना । तत आयुष्मता
उत्तरेणोक्तम्—अम्ब अस्ति ते शक्तिः । कियतां दानोत्सर्ग इति । प्रेतमहर्द्धिकोवाच—पुत्र
न शक्यामि । नास्ति मे दानेऽभिलाष इति । तत आयुष्मानुत्तरः प्रेतमहर्द्धिकामुवाच—

अद्यापि ते तिष्ठति तच्छरीरं विबुद्धनिर्मासत्वगस्थिचर्मम् ।

लोमान्धकारावृतलोचनाया निवर्तितं यत्त्वया प्रेतलोके ॥ ६ ॥ इति ॥²⁵

यानदायुष्मता उत्तरेण सुबहु परिभाष्य एका यमली लब्धा । ततः सा संघाय दत्ता ।
येन च भिक्षुणा संघमप्यात् सा यमली क्रीता, तेन मानवके स्थापिता । ततस्तया प्रेत्या
रात्रावुपागत्यापहृता । ततस्तेन भिक्षुणा आयुष्मन् उच्यते निप्रेदितम् । उत्तरेण गत्वा प्रेतीं³⁰ B 265
परिभाष्य पुनरप्यानीय दत्ता । एवं वायञ्चिरपि तस्य भिक्षोः सकाशादपहृता, आयुष्मता
चोत्तरेणानीय दत्ता । भिक्षुणा च सा पाठयित्वा चार्त्तुर्दिशाय भिक्षुसंघाय तिलैःपनिकायां

१ मानवक is an unusual word, meaning a peg for clothes. The Tibetan translation suggests आरम्भणक or आरम्भणक.

सीयिता । ततस्तथा न पुनरपहता । अत एव मात्सर्यं सत्त्वानां त्रिदम्बनकरं दृष्ट्वा
मात्सर्यप्रहाणाय ध्यायितव्यम् । तथा पूर्वविधा दोषा न स्युर्यथा तस्याः प्रेक्षा इति ॥
इदमवोचद्भगवान् । आत्तमेनसस्ते भिक्षवोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो
भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

४७ जात्यन्धा ।

5

B 287

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्भक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनगलनप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे ।
10 अयायुष्मानन्दकः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः
पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रति समर्प्य प्रेतचारिकां चरति स्म । अद्राक्षीदायु-
ष्मानन्दकः प्रेतीं दग्धस्थूणासदृशीं जालन्धां स्वकेशरोमसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतो-
पमकुक्षिं दुर्गन्धां श्मशानसदृशीं कांकेर्गुप्त्रैः श्रमिः सुगालैश्चाभिद्रुताम् । येऽस्याः समन्तत
उत्पाद्योत्पाद्य मांसं भक्षयन्ति । सा मर्मवेदनाम्याहता आर्तस्वरं क्रन्दति दुःखां तीव्रां खरां
15 कटुकामगनापां वेदनां वेदयन्ती । आयुष्मानन्दकः संविग्नः पृच्छति—किं त्वया भगिनि प्रकृतं
पापं येनैवंविधं दुःखमनुभवसीति । प्रेती आह—आदित्ये हि समुद्रते न दीपेन प्रयोजनम् ।
भगवन्तमेतमप्यं पृच्छ । स ते अस्माकीनां कर्मश्लोति व्याकरिष्यतीति । यां श्रुत्वा अन्येऽपीह
सत्त्वाः पापात्प्रतिविरंश्यन्तीति । अयायुष्मानन्दको येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

B 208

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद् व्युत्थाय चतसृणां पर्पदां मधुर-
20 मधुरं धर्मं देशपति क्षौद्रं मध्विदानेडकम् । अनेकशता च पर्पद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं
धर्मं शृणोत्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिन एहीति स्वागतवादिन
स्मितपूर्वंगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं नन्दकमिदमवोचत्—एहि नन्दक, स्वागतं ते, कुतस्त्वं
नन्दक एतर्हांगच्छसीति । नन्दक आह—आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायाः । तत्राहं
प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं स्वकेशरोमसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिं दुर्गन्धां
25 श्मशानसदृशीं कांकेर्गुप्त्रैः श्रमिः सुगालैश्चाभिद्रुताम्, येऽस्याः समन्तत उत्पाद्योत्पाद्य मांसं
भक्षयन्ति । सा मर्मवेदनाम्याहता आर्तस्वरं क्रन्दति । दुःखां तीव्रां खरां कटुकामगनापां
वेदनां वेदयते । आह च—

विशुष्यकण्ठोष्ठपुटा सुदुःखिता प्रपृच्छश्लोपमचर्चिताश्रया ।

स्वकेशमंछन्मुखी दिगम्बरा सुमृक्षमूचीसदृशानना दृशा ॥ १ ॥

नग्ना स्वनेशसंछन्ना अस्थियन्नवदुच्छ्रिता ।
 कपालपाणिनी घोरा क्रन्दन्ती परिधावते ॥ २ ॥
 बुभुक्षया पिपासया ह्यन्ता व्यसनपीडिता ।
 आर्तस्वरं क्रन्दमाना दुःखां विन्दति वेदनाम् ॥ ३ ॥
 किं तथा प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।
 येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ४ ॥ इति ॥

भगवानाह—पापकारिणी नन्दक सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मश्रोतिं श्रोतुम्? एवं भदन्त । तेन हि नन्दक शृणु, साधु च सुष्टु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं नन्दक अस्मिन्नेव भद्रकल्पे त्रिंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम B 269
 सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारपिः 10
 शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति
 ऋषिपतने मृगदात्रे । वाराणस्यामन्यतमा श्रेष्ठिदुहिता । सा धर्माभिलाषिणी । यावदसौ
 धर्मं श्रुत्वा संसारदोषदर्शिनी निर्वाणे गुणदर्शिनी संबृत्ता । सा मातापितरावनुज्ञाप्य
 भगवच्छासने प्रव्रजिता । तस्या अर्थं ज्ञातिभिर्भिक्षुणीवर्षकः कारितः । सा तत्र शैक्षा-
 शैक्षीभिर्भिक्षुणीभिः सार्धं प्रतिवसति । यावत्तया प्रमादाच्छैक्षाशैषिल्यं कृतम् । ततो 15
 भिक्षुणीभिर्दुःशीलेति निष्कासिता । ततस्तया दानपतिगृहेभ्यः प्रवृत्तकानि छन्दकानि^१
 - * * * * शैक्षाशैक्षिणां च अवर्णो भाषितः । भिक्षवश्च ये शीलवन्तः, तान्
 दृष्ट्वा नयने निमीलितवती ॥

किं मन्यसे नन्दक या सा श्रेष्ठिदुहिता, इयं सा प्रेती । यत्तया वर्षके मात्सर्यं
 कृतम्, तेन प्रेतेषूपपन्ना । यत्तया नैत्यकसमुच्छेदः कृतस्तेन काकैर्गृध्रैः कुर्कुरैश्चाभिद्रुता । 20
 यत्तया शैक्षाशैक्षिणा भिक्षुणीनामवर्णो भाषितः, तेन दौर्गन्ध्यमासादितम् । यत्तया शील-
 वधतो भिक्षून् दृष्ट्वा नयने निमीलिते, तेन जाल्यन्धा संबृत्ता । इति हि नन्दक एकान्त-
 कृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यति-
 मिश्रः । तस्मात्तर्हि ते नन्दक एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्ले-
 ष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं ते नन्दक शिक्षितव्यम् ॥

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे दशभिः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । B 270
 तत्र भगवान् भिक्षुनामघ्नयने स्म—इमे चान्ये च आदीनवा मात्सर्ये वाग्दुश्चरिते चेति ज्ञात्वा
 मात्सर्यस्य वाग्दुश्चरितस्य च प्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । इत्येवं वो भिक्षुनः शिक्षितव्यम् ॥
 इदमयोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽप्ये च देवातुरगरुडकिन्नरगहोरादयो
 भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

१ The gap may be filled by अस्मिन्नेव. २ Speyer suggests, on the strength of Tibetan translation, that we should read कुर्कुरैः दृष्टव्ये.

४८ श्रेष्ठी ।

B 271

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्वनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नैर्धैरैश्चैरसुरैर्गणैः किलरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
 6 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्त्यारामे । श्रावस्त्वा-
 मन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । सोऽपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं
 द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीलानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्य-
 सहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनर्भगवतः पादाभिवन्दनं
 10 कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा
 संसारदोषदर्शा निर्वाणे गुणदर्शा भूत्वा भगवच्छासने प्रव्रजितः । प्रव्रजितश्च ज्ञातो महापुण्यः
 संबृत्तो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणाम् । स गृहीत-
 परिष्कारो लब्धं लब्धं संचयं करोति, न तु सन्नहचारिभिः सह संघिभागं करोति । स तेन
 मात्सर्येण सेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन परिष्काराध्यवसितः कालगतः स्वके लयने
 15 प्रेतेषूपपन्नः ॥

B 272

ततोऽस्य सन्नहचारिभिर्मुण्डिकां गण्डीं पराह्वय शरीराभिनिर्हारः कृतः । ततोऽस्य
 शरीरे शरीरपूजां कृत्वा विहारमागताः । ततो लयनद्वारं विमुच्य पात्रचीवरं प्रत्येवक्षितुमारब्धाः ।
 यावत्प्रदश्यन्ति तं प्रेतं विकृतकरचरणनयनं परमवीभत्साश्रयं पात्रचीवरमवष्टम्यावस्थितम् ।
 तथा विकृतं दृष्ट्वा भिक्षवः संविभ्रा भगवते निवेदितवन्तः । ततो भगवांस्तस्य कुलपुत्रस्या-
 20 नुप्रहार्यं शिष्यगणस्योद्वेजनार्थं मात्सर्यस्य चानिष्टविपाकसंदर्शनार्थं भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षु-
 संघपुरस्कृतस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ततोऽसौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः
 समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव
 रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य भगवतोऽन्तिके प्रसादो जातः । स व्यप-
 25 त्रपितवान् । ततो भगवान् सजलजलदग्भीरुन्दुभिस्त्वरः प्रेतं परिभाषितवान्—भद्रमुख
 त्वयैवैतदात्मवधाय पात्रचीवरं समुदानीतम्, येनास्यपायेषूपपन्नः । साधु ममान्तिके चित्तं
 प्रसादय, अस्माच्च परिष्काराच्चित्तं विरागय । मा ह्यै इतः कालं कृत्वा नरकेषूपपत्स्यसि
 इति । ततः प्रेतः संघे पात्रचीवरं निर्वालय भगवतः पादयोर्निपत्य अलयं देशितवान् । ततो
 भगवता प्रेतस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा—

इतो दानादि यन्पुण्यं तत्प्रेतमनुगच्छतु ।

30

उत्तिष्ठतु क्षिप्रमयं प्रेतलोकात्सुदाराणात् ॥ १ ॥ इति ॥

B 273

ततः स प्रेतो भगवति चित्तं प्रसाद्य कालगतः प्रेतमहर्षिकेषूपपन्नः । ततः प्रेत-
 महर्षिकश्चलन्निमग्नकुण्डलधरो ह्यारार्थहारिरात्रिजगात्रो मणिरत्नविचित्रमौलिः कुङ्कुमतमा-

पत्रस्थुक्कादिससृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपत्रकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणामुत्सङ्ग
 पूयिना सर्प जेतवनमुदारेणात्रभासेनात्रभास्य भगवन्त पुष्पैरवकीर्य भगवत पुरस्तान्निषण्णो
 धर्मश्रवणाय । भगवता चास्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा प्रसादजात प्रक्रान्त ॥

भिक्षव पूर्वरात्रापररात्र जागरिकायोगमनुयुक्ता निहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
 उदारोऽवभास, य दृष्ट्वा सदग्धा भगवन्त पप्रच्छु — किं भगवन् अस्या रात्रो ब्रह्मा सहापति 6
 शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकरूपाणा भगवन्त दर्शनायोपसक्रान्ता ? भगवानाह—न भिक्षवो ब्रह्मा
 सहापतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकरूपाणा मां दर्शनायोपसक्रान्ता । अपि स प्रेत
 काल इत्या प्रेतमहर्द्धिकेपूपपन्न । स इमा रात्री मत्सक्ताशमुपसक्रान्त । तस्य मया धर्मो
 देशित । स प्रसादजात प्रक्रान्त । तस्मात्तर्हि भिक्षवो मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् ।
 एते दोषा न भविष्यन्ति, ये तस्य श्रेष्ठिन प्रेतभूतस्य । इत्येव वो भिक्षव शिक्षितव्यम् ॥ 10

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो
 भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

४९ पुत्राः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानित पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभि पौरै
 श्रेष्ठिभि सार्धयाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडै किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- 16
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
 भैषज्यपरिष्काराणा सश्रावकसद्यो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेशुवने कलन्दकनिवापे ।
 अपायुष्मान्नालद पूर्वाह्ने निरास्य पात्रचीवरमादाय राजगृह पिण्डाय प्राविशत् । राजगृह
 पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्य पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्त पात्रचीवर प्रतिसमर्प्य
 प्रेतचारिका प्रक्रान्त ॥ 20

स गृध्रकूटपर्वतसामन्तके प्रेती ददर्श यमराक्षससदृशी रुधिरचिन्दुचितामस्थिशरूला-
 परिवृता इमशानमथ्य इवाप्रस्थिताम् । रात्रिदिवेन पञ्च पुत्रान् प्रसूय तादृश दु खमनुभूय
 पुत्रव्रहे सत्यपि क्षुक्षामतया पुत्रास्तान् भक्षयन्तीम् । तत स्वनिरो नादस्ता पृष्टवान्—किं
 त्वया प्रवृत्त पाप येनैत्रविध दु खमनुभवसीति । प्रेती आह—आदित्ये हि समुद्रते न
 दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं परिपृच्छ । स तेऽस्माकीना कर्मप्रोति व्याकरिष्यतीति । 25
 या श्रुत्वा अन्येऽपीह सत्त्वा पापमत्कर्मण प्रतिनिरस्यन्तीति । अपायुष्मान्नादो येन
 भगवास्तेनोपसक्रान्त ॥

तेन खलु समयेन भगवान् प्रति सलयनाद्रपुत्पाय चतसृणां पर्वदा मधुरमधुर धर्मं
 देशयति क्षौद्र मध्विजानेडकम् । अनेकशता च पर्वद्भगवत सकाशामधुरमधुर धर्मं 30

1 Speyer reads मन्दारकाग against Miss

शृणोत्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वाल्पापिन एहीति स्वागतवादिनः
स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं नालदमामन्नयते— एहि नालद, स्वागतं ते, कुतस्त्वं
नालद एतर्हागिच्छसीति । नालद आह—आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायाः । तत्राहं
प्रेतीन्द्राक्षं यमराक्षससदृशीं रुधिरविन्दुचितामस्त्रिशकलापरिवृतां श्मशानमय्य इवाव-
५ स्थिताम् । आह च—

पञ्च पुत्रानहं रात्रौ दिवा पञ्च तयापरान् ।

भक्षयामि जनित्वा तान्नास्ति तृप्तिस्तथापि मे ॥ १ ॥ इति ॥

किं तथा प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।

येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ २ ॥ इति ॥

10 भगवानाह—पापकारिणी नालद सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मप्लोतिं श्रोतुम्? एवं भदन्त ।
तेन हि नालद शृणु, साधु च सुपुत्र च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

मृतपूर्वं नालद अतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाघनो
महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणघनसमुदितो वैश्रवणघनप्रतिस्पर्धी । तेन
सदृशाङ्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं ऋषिभिरस्मते परिचारयति । तस्य ऋषिभिर-
B 276 15 रममाणस्य परिचारयतो नैव पुत्रो न दुहिता । स करे कपोलं कृत्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—
अनेकघनसमुदितं मे गृहम् । न मे पुत्रो न दुहिता । ममालय्यात्सर्वस्वापेतयमपुत्रकामिति
कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनान्यांश्च
देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथा—आरामदेवता वनदेवताश्चन्द्रदेवताः शृङ्गाटकदेवता
बलिप्रतिश्राहिका देवताः । सहजाः सहधर्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता आयाचते स्म ।
20 अस्ति चैप लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् ।
यद्येवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां
स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कतमेपां त्रयाणाम्? मातापितरौ रक्ती
मयतः संनिपतितौ, माता कल्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च त्र्युपस्थितो भवति । एषां
त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । तस्य देवताराधनेऽपि सति न
23 पुत्रो न दुहिता ॥

तस्यैवं बुद्धिरुत्पन्ना—द्वितीयां भार्यामानयामि । कदाचिन्सा सत्त्ववती स्यादिति ।
तेन सदृशाङ्कुलाद् द्वितीया भार्या आनीता । स तथा सार्धं ऋषिभिरस्मते परिचारयति ।
तस्य ऋषिभिररममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । तथा इष्टपुत्र-
प्रमुदितया स्वामिने निवेदितम्—दिष्ट्या आर्षपुत्र वर्धसे । आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता । यथा
29 च मे दक्षिणं कुश्लि निध्रिल निध्रिनि, निषर्षं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यात्मनात्मनाः
दूरंहायमभ्युत्तमस्य दक्षिणं बाहूमभिप्रसायं उदानमुदानवनि—अप्येवाहं चिरकालमभिवर्धितं

पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजातः । कृत्यानि मे कुर्वीत । भृतः प्रतिविभृयात् । दायार्थं प्रतिपद्येत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्रतत्रोपपन्न-
योग्च्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनं विदित्वोपरिप्रासादतलगतामयञ्जितां धारयति शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्वर्षप्रज्ञप्तैराहारैर्नातितिकैर्नास्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमधुरै-
र्नातिकटुकैर्नातिकपायैस्तिकाम्ललवणमधुरकटुककपायविवर्जितैराहारैः । हारार्थं हारविराजित-
गात्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्चान्मञ्चं पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरिमां भूमिम् । न चास्याः किञ्चिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

ततस्तस्याः पूर्विकायाः प्रजापत्याः प्रथमपत्न्यास्तां बहुमानाह्लालितां दृष्ट्वा ईर्ष्या समुत्पन्ना । चिन्तयन्ति च—यद्येषा पुत्रं जनयिष्यति, नियतं मां बाधयिष्यति । सर्वयोपाय-
संविधानं कर्तव्यमिति । कामान् खलु प्रतिसेव्यमानस्य नास्ति किञ्चित्पापं कर्माचरणीय-
मिति । तथा अनिष्टगतिप्रपातनमुग्धया विस्रम्भमुत्पाद्य तथाविधं गर्भशातनं द्रव्यं दत्तं येन पीतमात्रेणैव तस्यास्तपस्विन्याः स्रस्तो गर्भः । ततस्तया द्वितीयपत्न्या सर्त्रज्ञातीन् संनिपाल्य सा प्रथमा पत्नी समनुद्युज्यते—त्वया मे विस्रम्भमुत्पाद्य शातनं द्रव्यं दत्तम्, येन मे स्रस्तो गर्भ इति । ततोऽक्षौ प्रथमपत्नी ज्ञातिमध्ये शपथं कर्तुं प्रवृत्ता—यदि मया गर्भ-
शातनं द्रव्यमनुप्रदत्तं स्यात्, अहं प्रेती भूत्वा जाताज्जातान् पुत्रान् भक्षेयमिति ॥

किं मन्यसे नालद यासौ श्रेष्ठिभार्या, इयं सा प्रेती । यत्तया ईर्ष्याप्रकृतया गर्भ-
शातनं दत्तं तेन प्रेतेषूपपन्ना । यत्तया मृपायादेन शपथः कृतः, तस्य कर्मणो विपाकेन रात्रिदिवेन पञ्च पुत्रान् प्रसूय तानेव भक्षयति । तस्मात्तर्हि ते नालद वाग्दुश्चरितप्रहाणाय व्यापन्तव्यं यया एवंविधा दोषा न स्युर्ये तस्याः प्रेत्याः । इत्येवं ते नालद शिक्षितव्यम् ॥ २०

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान्नालदोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगादयो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

वान्ताशा उञ्जिताशाश्च खेटमूत्रोपजीविनः ।

पूयशोणितविष्टाशा घोराः प्रकृतिदुःखिताः ॥ १ ॥ इति ॥

B 290 तस्यां च वैशाख्यामन्यतरो ब्राह्मणः । तेन सदृशाकुल्यात्कलत्रमानीतम् । स तथा
साधं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्न-
5 सत्त्वा संवृत्ता । 'दौर्गन्धं चास्याः काये संवृत्तम् । ततस्तेन ब्राह्मणेन नैमित्तिका आहूय
पृथाः । ते कथयन्ति—योऽयमुदरस्थो दारकस्तस्यायं प्रभाव इति । यावदसौ नवानां
मासानामल्पयात्प्रसूता । दारको जातो दुर्बणो दुर्दर्शनो अवकोटिमकोऽप्येवमक्षितगात्रो
दुर्गन्धश्च । तथाप्यसौ क्षेत्रपाशानुबद्धाम्यां परमव्रीभत्सोऽपि मातृपितृभ्यां संवर्धितः ।
सोऽप्येवस्थानेष्वेवाभिरमते संकारकूटे जम्बाले, केशांशुञ्जति, अमेध्यं मुखे प्रक्षिपति । तस्य
10 जाम्बालो जाम्बाल इति संज्ञा संवृत्ता ॥

B 281 यावदसावितश्चामुतश्च परिभ्रमन् पूरणेन काश्यपेन दृष्टः । तस्यैतदभवत्—यादृशेषु
स्थानेष्वयमभिरमते, नूनमयं सिद्धपुरुषः । यन्बह्वेनं प्रवाजयेयमिति । स तेन प्रवाजितो नम्रः
पर्यटति सक्तिपासु च वर्तते । ततस्तेन पर्यटता वैशालीपरिखायां पञ्च प्रेतशतानि दृष्टानि । स
पूर्वकर्मविपाकसंबन्धात्तां नगरपरिखामवतीर्य तैः साधं संगम्य समागम्य संभोदते, सखिबं
15 चाम्युपगतः । यावदपरेण समयेन जाम्बालो दारकः क्वचिद्व्ययोजनेन व्याक्षिप्तो वैशाली
प्रविष्टः । भगवांश्च तां नगरपरिखामनुप्राप्तः । ददृशुस्ते प्रेता बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुष-
लक्षणैः समलंकृतमशीत्यानुव्यङ्गनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गम-
मिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च भगवतः पादयोर्निपतिताः । भगवता उक्ताः—किं
भवतां बाधत इति । ते ऊचुः—पिपासिताः स्मो भगवन्निति । ततो भगवता पञ्चम्योऽङ्गुलिम्यो-
20 ऽऽऽङ्गोपेतस्य पानीयस्य पञ्च धारा उत्सृष्टाः, येन तानि पञ्च प्रेतशतानि संतर्पितानि । ततस्ते
भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगताः । प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नाः ॥

B 232 धर्मेता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्यकाया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
बुनश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । ते पश्यन्ति प्रेतैर्म्यश्च्युताः, प्रणीतेषु देवेषु त्रय-
र्क्षिशेषूपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामेवमवत्-
25 नास्माकं प्रतिरूपं स्यात्, यद्वयं पर्युपितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेम । यन्नु
वयमपर्युपितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेमेति । अथ प्रेतपूर्विणो देव-
पुत्राश्चन्द्रविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रमौलयः कुङ्कुमनाल-
पत्रस्तृकादिसंसृष्टगात्रान्तस्वामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां
पुष्पागामुत्सृज्य पूरपिन्वा सर्वा कूटागारदालामुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवर्षयि-
30 भगवतः पुरस्तात्त्रिरण्णा धर्मधरणाथ । अथ भगवान् प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामाराधयानुशास्य

१ The correct form would be दौर्गन्धं. २ धारकोटिमत्र comes from Pali भोषेदिमत्र and means रित्य, deformed, misshapen.

धातु प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसप्रतिनेधिर्ना धर्मदेशना कृतवान्, या श्रुत्वा पञ्चभिर्देवपुत्रशतैर्विशतिशिखरसमुद्रत सत्कायदृष्टिशैल ज्ञानजज्ञेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफल-
मनुप्राप्तम् । ते दृष्टसत्या लब्धलाभा इव वणिज, सपन्नसत्या इव कर्षका, शूरा इव
निजितसम्रामा, सर्वरोगपरिमुक्ता इवातुरा यया विभूल्या भगवत्सकाशमागतास्तथैव विभूल्या
भगवन्त त्रि प्रदक्षिणीकृत्य स्वभवन गता ॥

5

अथ जाम्बालो नगरपरिखामागतस्तान् प्रेतान्नाद्राक्षीत् । तत समन्वेपितुमारब्ध ।
स च तान् परिमार्गमाण खेदमापन्नो न च तानासादयति ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धाना भगवतामज्ञातमदृष्टमत्रिदितमविज्ञातम् । धर्माता खलु
बुद्धाना भगवता महाकारुणिकाना लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणा शमथविपश्यनाविहारिणा
त्रिदमथवस्तुकुशलाना चतुरोघोत्तीर्णाना चतुर्हृदिपादचरणतलसुप्रतिष्ठिताना चतुर्थु सग्रह-10
वस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयाना पञ्चाङ्गविप्रहीणाना पञ्चगतिसमतिक्रान्ताना पङ्क्तसमन्वा-
गताना पटुपारमितापरिपूर्णाणा सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामशङ्कमार्गदेशिकाना नवानुपूर्वनिहार-
समापत्तिकुशलाना दशबलबलिना दशदिक्समापूर्णयशसा दशशतवशरतिप्रतिविशिष्टाना
श्री रात्रेखिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोक व्यवलोक्य ज्ञानदर्शन प्रवर्तते—को हीयते, को
वर्धते, क वृच्छप्राप्त, क सकटप्राप्त, क सबाधप्राप्त, क कृच्छ्रसकटसबाधप्राप्त, 15
कोऽपायनिम्न, कोऽपायप्रवण. कोऽपायप्रारम्भार । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठा-
पयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्चर्याधिपत्ये
प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्,
कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

B 283

अप्येवातिक्रमेद्द्वेला सागरो मकरालय ।

20

न तु वैनैयत्ताना बुद्धो वेलात्मतिक्रमेत् ॥ २ ॥

ततो भगवाञ्जाबालस्य कुलपुत्रस्यानुग्रहार्थं पूर्णोद्दे निवास्य पात्रचीरमादाय भिक्षुगण-
परिवृतो भिक्षुसधपुरस्सृतो वैशाली पिण्डाय प्राविक्षत् । यात्रदनुपूर्वेण पिण्डपातमटन्
वीथीमनतीर्ण । जाम्बालश्च इतस्ततोऽन्वाहिण्डमानो भगवतोऽग्रत स्थित । अथ ददर्श
बुद्ध भगवन्त द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणै समलकृतमशील्यानुव्यङ्गनैर्विराजितगात्र व्याम-25
प्रमालकृत सूर्यसहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममिय रत्नपर्वत समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाद्यानेन
भगवतोऽन्तिके चित्त प्रसादितम् । स प्रसादजातो भगवत पादयोर्निपत्य कृतकरपुट
उपाच—यदि भगवन् मादृशाना सत्त्वानामस्मिन् धर्मनिनये प्रव्रयास्ति, लभेय स्वाख्यते
धर्मनिनये प्रव्रयामिति । ततो भगवान् महाकरुणापरिगतहृदय सत्त्वानामाशयापानुशयज्ञस्त
भ्य्यरूप निदित्वा गजमुजसदृश सुवर्णवर्णबाहुमभिप्रसार्येदमगोचत्—एहि भिक्षो चर ब्रह्म-30
चर्यम् । इत्युक्तमात्रे भगवता ससाहावरोपितैरिव केशेर्द्वादशरूपोपसपन्नस्येव भिक्षोरियार्पयेन
पात्रकरकल्पग्रहसोऽवस्थित । आह च—

B 284

एहीति चोक्तः स तथागतेन मुण्डश्च सांघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्यात्रेवं स्थितो बुद्धमनोरथेन ॥ ३ ॥

ततोऽप्य भगवता मनसिकारो दत्तः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इद-
मेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविच्वंसन-
B 285 6 धर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोपो
विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराच्छुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो
मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । सोऽर्हच्चप्राप्तोऽपि द्दहेनाभिरमते । तत्र भगवान् भिक्षूनामन्न-
यते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां द्दहाधिसुक्तानाम्, यदुन जाम्बालो
10 भिक्षुरिति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त
जाम्बालेन स्वचिरेण कर्म कृतं येनैवंविधं दुःखमनुभवतीति । भगवानाह—जाम्बालेनैव
भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयान्योष-
यत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । जाम्बालेनैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यु-
15 भविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि
विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ४ ॥

20 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽवन्ति अस्मिन्नेव भद्रकल्पे चत्वारिंशद्दर्पसहस्राण्यपि प्रजायां
B 296 क्रदुच्छन्दो नाम सम्यक्समुद्भो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभायतीं राजधानीमुप-
निश्रित्य विहरति । तस्यां च राजधान्यामन्यतमेन गृहपतिना विहारः कारितो यत्र नाना-
दिदेववासिनो भिक्षव आगन्तव्यं गन्तव्यं वस्तव्यं च मन्यन्ते । तस्मिन् विहारे पृथग्जनो
25 भिक्षुर्नैवासिकः । स चानीयातीवामसरी । आगन्तुकान् भिक्षून् दृष्ट्वाऽभिपश्यते, कुप्यति,
व्यापयते, मद्गुः प्रतिनिष्ठति, कोपं संजनयति । ये तु तस्माद्विहारोद्भिक्षवः प्रक्रामन्ति,
तान् दृष्ट्वा प्रीतिप्राप्तोऽभवत्कलः प्रत्युद्गम्यामभायते च । यावदपरेण सस्येन जनपदादर्हद्भिषु-
रागतः । स च विहारस्वाम्यनागामी । तेनाज्ञानीर्वापयेन संकशितोऽर्हन्निनि । ततः प्रसाद-
जानेन शोभतेन जेन्ताकरात्रेण चोपनिमन्त्रितः सार्धं भिक्षुसंघेन । स चावासिनो भिक्षु-
30 म्त्रप नासीत् । यावद् द्विर्नापे दियमे जेन्ताकरात्रे प्रतिपादिते भक्ते राज्ञीहृते आवासिनो
भिक्षुरागतः । सोऽपि जेन्ताकरात्रं प्रविष्टः । पश्यति विहारस्वामिनमेकदायकजिनयसिनमाल-
न्तुरम्य भिक्षोः परिकर्म कुर्यागम् । ततोऽप्य मासस्यमुपक्रम् । तेन प्रदृष्टचित्तेन गम्

वाकर्म निश्चारितम्—वरं खलु ते भिक्षो अमेव्येन शरीरमुपलितम्, न तु एवंविधस्य दानपतेः सकाशादुपस्थानं स्वीकृतमिति । ततस्तेनार्हता तूष्णीभायेनाधिवासितम्—मा हैवायं तपस्वी गाढतरस्य कर्मणो भागी भविष्यतीति । यावत्सामप्रीदेशकाले संप्राप्ते नैवासिकेन भिक्षुणा श्रुतम्—अर्हतोऽन्तिके त्वया चित्तं प्रदूषितमिति । श्रुत्वा चास्य विप्रतिसारो जातः । ततोऽर्हतो भिक्षोः पादयोर्निपत्याह—क्षमस्व आर्यं यन्मया त्वयि परुषा वाग्निश्चारितेति । ततोऽर्हस्तस्य 5 प्रसादाभिवृद्धयर्थं गगनतलमभ्युद्गम्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततोऽस्य भूयसा विप्रतिसारः समुत्पन्नः । तेन तस्य पुरस्तात्तत्कर्म अत्ययेनादेशितं प्रकाशितमुत्तानीकृतम्, च न चानेन शक्तितं नैष्ठिकं ज्ञानमुत्पादयितुम् । यावन्नरणकालसमये प्रणिधिं कर्तुमारब्धः—यन्मयाऽर्हतोऽन्तिके चित्तं प्रदूषितम्, खरं च वाकर्म निश्चारितम्, मा अस्य कर्मणो विपाकं प्रतिस्वेदयेयम् । यत्तु मया पठितं स्वाध्यायितं दानप्रदानानि दत्तानि 10 संघस्य चोपस्थानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन अनागतान् सम्यक्संबुद्धानारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेनावासिको भिक्षुः, अयमेवासौ जाम्बालः । यदनेनार्हतोऽन्तिके खरं वाकर्म निश्चारितम्, अस्य कर्मणो विपाकेनानन्तं संसारे दुःखमनुभूतम् । तेनैव च कर्मावशेषेण एतर्हि पश्चिमे भवे एवं दुर्गन्धः परमदुर्गन्धोऽमेध्या- 15 वस्त्ररस्थाननिवासाभिप्रायः संबृत्तः । यत्पुनरनेन तत्र पठितं स्वाध्यायितं स्फुन्धकौशलं धातुकौशलमायतनकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम्, तेन मम शासने प्रव्रज्य सर्वेऽशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यन्मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । तत्रस्य हेतोः? एते दोषा न भविष्यन्ति, ये जाम्बालस्य पृथगजनभूतस्य । एष एव गुणगणो भविष्यति, योऽसौ तस्यैवार्हत्त्वप्राप्तस्य । इत्येवं वो भिक्षवः 20 शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

षष्ठो वर्गः ।

तस्योदानम्—

कृष्णसर्पश्च चन्द्रश्च सालः श्रीमतिरेव च ।

वस्त्रं शुक्रश्च दूतश्च महिपः पोषधश्च वै ।

× × × × × हंसो भवति पश्चिमः ॥

5

५१ कृष्णसर्पः ।

B 239

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीत्रपरिण्डपातशयनासनग्लानप्रलय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
10 राजगृहे नगरद्वारेऽप्यतरो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिष्कारो
वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । स च मत्सरी कुटुकुञ्जक आगृहीतपरिष्कारः
काकायापि वलिं न प्रदातुं व्यवस्यति । स श्रमणत्राहणवनीपकान् दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति ।
स्वके चोद्याने महान् हिरण्यसुवर्णस्य राशिः स्थापितः । स तत्र गृह्योऽध्यवसितः कालगतः ॥

B 290

स कालं कृत्वा तस्यैवोपरि आशीविप उत्पन्नो महान् कृष्णसर्पो दृष्टिविपः । अयं
15 ये तदुद्यानं जनकायाः प्रविशन्ति, तान् प्रेक्षितमात्रेण जीविताद्वयपरोपयति । एष च शब्दो
राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः—ये अमुकमुद्यानं प्रविशन्ति, सर्वे ते निधनमुपयान्तीति ।
जनकायेन च राज्ञे विम्बिसाराय निवेदितम् ॥

अयं राज्ञो विम्बिसारस्यैतदभवत्—कस्तं शक्यति विनेतुमन्यत्र बुद्धाद्भगवत् इति ।
अयं राजा विम्बिसारो महाजनकायपरिवृतो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः—उपसंक्रम्य भगवतः
20 पादौ शिरसा धन्दित्वैकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णं राजानं विम्बिसारं भगवान् धर्म्या
कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया
संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अयं राजा विम्बिसार उत्थायासनादेकांस-
मुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुण्डलं पृषिभ्यां प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य
भगवन्तमिदमवोचत्—इह भगवन् राजगृहे नगरेऽमुष्मिन्नुद्याने महानाशीविपः कृष्णसर्पो
25 दृष्टिविपः प्रनिवसति, महाजनविप्रधातं करोति । साधु भगवांसं विनयेदनुकम्पामुपादायेति ।
अधियासयति भगवान् राज्ञो विम्बिसारस्य तूष्णीभावेन । अयं राजा विम्बिसारो भगवत-
रतूष्णीभावेनाधियासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा धन्दित्वोत्थायासनाप्रक्रान्तः ॥

B 291

अयं भगवांस्तस्या एव रात्रेरत्ययागृह्णति नियास्य पात्रचीवरमादाय येन तदुद्यानं
तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता गूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः वनकवर्णा मरीचय उत्पृष्टाः

यैस्तदुद्यानं सर्वमर्वाभासितम् । कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः, यैरस्य स्पृष्टमात्रं शरीरं प्रह्लादितम् । अथ स आशीविष इतश्चामुतश्च प्रेक्षितुमारब्धः—कस्य प्रभावान्मम शरीरं प्रह्लादितमिति । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृत-मशीत्या चानुज्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चाग्नेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसन्नचित्तस्य च भगवता तन्मय्या गत्यास्तन्मय्या योन्या धर्मो देशितः—भद्रमुख त्वयैवैतद्भव्यमुपार्जितम् । येन त्वमाशीविषगतिमुपपादितः । साधु ममान्तिके चित्तं प्रसादय, अस्माच्च निधाना-च्चित्तं विरागय । मा ह्येव इतः कालं कृत्वा नरकेषूपपत्स्यस इति । यदास्य भगवता जातिः स्मरिता, तदा रोदितुं प्रवृत्तः । अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथे भाषते—

इदानीं किं करिष्यामि तिर्यग्योनिगतस्य ते ।

10

अक्षणप्रतिपन्नस्य किं रोदिषि निरर्थकम् ॥ १ ॥

साधु प्रसाद्यतां चित्तं महाकारुणिके जिने ।

तिर्यग्योनिं विराग्येह ततः स्वर्गं गमिष्यसि ॥ २ ॥ इति ॥

यावद्भगवता पात्रे प्रक्षिप्य वेणुवनं नीतः । अत्रान्तरे राज्ञा मागधेन जनकायेन च श्रुतं यथासावाशीविषो भगवता विनीत इति ॥

15

अथासावाशीविषः स्वाश्रयं जृगुप्समानोऽनाहारतां प्रतिपन्नः । भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः, प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिशेषूपपन्नः । धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । पर्यति—आशीविषेभ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्येति । अथाशीविषपूर्वकस्य देवपुत्रस्यैतदभवत्—न मम प्रतिरूपं स्यात्, यदहं पर्युषित-20 परिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यन्ब्रह्मपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायो-पसंक्रामेयमिति । अथाशीविषपूर्वको देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलयरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरनचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुद-पुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं वेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासे-नाभमासपन् भगवन्तं पुष्यैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवा-25 नाशीविषपूर्वकस्य देवपुत्रस्याश्यानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिविविक्तीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा आशीविषपूर्वकेण देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सन्कायदृष्टि-शैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । स दृष्टसत्याखिरुदानमुदानयति—इदमस्माकं भद्रन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनत्रय्युत्तरेण न पूर्वप्रेतेर्न श्रमगत्रास्रजेर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोपिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लक्षिता अस्थिपर्वताः, 30 पिहितान्यपायद्वाराणि, निवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

१ Mss. अभिमानिनम् for अव°. २ Speyer °मन्दारकणां against Mss.
भ. व. १७

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ३ ॥

त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ४ ॥

नखरेन्द्र नरामरपूजित-विगतजन्मजरामरणामयं ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ५ ॥ इति ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारः चरणौ द्वावभिवन्धं जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकामिमुखो दिवं जगाम ॥ ६ ॥

अयाशीविपपूर्वको देवपुत्रो वणिगिव लब्धलामः, संपन्नसस्य इव कर्पकः, शूर इव
10 विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमुपगतस्तयैव विभूत्या
तस्यामेव रात्रौ राज्ञो विम्बिसारस्य सकाशमुपसंक्रम्य सर्वं राजकुलमुदारेणावभासेनावभास्य
राजानं प्रबोध्य एतदुवाच—महाराज उत्तिष्ठ उत्तिष्ठ, किं स्वपिपीति । अयं राजा प्रबुद्धः
पश्यति तमुदारमवभासं तं च देवपुत्रम् । दृष्ट्वा प्रीतमनासं पप्रच्छ कस्त्वमिति । स
कथयति—अहं स दृष्ट्वाशीविपो भगवता तत्रोद्याने विनीतः, कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु
B 294 15 त्रायस्त्रिंशोपूपन्नः । भगवन्तं च मे पर्युपास्य सत्यदर्शनं कृतम् । स इदानीं प्रबोधयामि । गत्वा
तदुद्यानममुकस्मात्प्रदेशान्महानिधानमुत्पाद्य मम नाम्ना भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजय,
दक्षिणादेशानां च कारयेति । अधिंश्रासयति राजा विम्बिसारो देवपुत्रस्य तूष्णीभावेन ।
अयाशीविपपूर्वको देवपुत्रो राज्ञस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तत्रैवान्तर्हितः ॥

अथ स राजा विम्बिसारस्तस्यामेव रात्रौ मागधानां पौरजानपदानां निवेद्य त-
20 दुद्यानं गत्वा निधानमुत्पाद्य भगवन्तं सश्रावकसंघं त्रैमास्यं भोजयित्वा भगवन्तं पप्रच्छ—
कानि भगवन्नाशीविपपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतानि, येनाशीविपेषूपूपन्नः ? कानि
कर्माणि कृतानि येन देवेषूपूपन्नः, सत्यदर्शनं च कृतमिति ? भगवानाह—यत्तेनातिमात्रो लोम
उत्पादितः, श्रमणब्राह्मणवनीपकानां चान्तिके चित्तं प्रदूषितम्, तेनाशीविपेषूपूपन्नः ।
यन्मनान्तिके चित्तं प्रसादितम्, तेन देवेषूपूपन्नः । काश्यपे च सम्यक्संबुद्धे उपासकभूतेन
25 शरणगमनशिक्षापदग्रहणं कृतम्, तेन सत्यदर्शनं कृतमिति । तस्मात्तर्हि महाराज मात्सर्य-
प्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भविष्यन्ति ये आशीविपस्य । एष एव गुणगणो
भविष्यति, यस्तस्यैव देवपुत्रस्यैत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् । अयं राजा विम्बिसारो
भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोद्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वात्यायासनाप्रक्रान्तः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षुवोऽप्ये च देवामुरारुदकित्तरमशोरगादयो

३० भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५२ चन्द्रः ।

बुद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नार्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरैरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
 प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावरस्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । 5
 श्रावरस्यामन्यतमः कर्पको ब्राह्मणः । तेन सदृशालुंलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
 सा अद्यानां वा नवानां वां मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः
 सर्वजनमनोनयनप्रह्लादनकरः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु
 दाकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जातौ सर्वलोकानां नयनप्रह्लादनम्, तस्माद्भवतु 10
 अस्य दाकस्य चन्द्र इति नामेति । स च तेन ब्राह्मणेन कृच्छ्रेण लब्धः । न चास्यान्यः
 पुत्रो न दुहिता ॥

स उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । स सर्वलोकप्रह्लादनकरत्वाद्ब्राह्मणगृहपतिभिः
 कृत्वा नगरमन्वाहिण्ड्यत इति । स ब्राह्मणस्तस्मिन् भूयस्या मात्रयाध्यवसितो नित्यमेव क्रम-
 स्थानशय्यासु संरक्षणपरोऽवतिष्ठते । तस्य च ब्राह्मणस्यानाथपिण्डदसमीपे गृहम् । अथ स 15
 ब्राह्मणदारकोऽनाथपिण्डदसंसर्गाज्जितवनं गत्वा बुद्धवचनं शृणोति । तेन भगवच्छासने
 प्रसादः प्रतिलब्धः । स चाल्पायुष्कः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
 कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नश्च, केन कर्मणेति । पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु त्राय-
 क्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाधेति । अथ ब्राह्मणपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत्—न 20
 मम प्रतिरूपं स्यात्, यदहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यच्चहमपर्युपित-
 परिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ ब्राह्मणपूर्वको देवपुत्रश्चलविमलकुण्डल-
 धरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृकादिसंस्तृष्टगात्रस्तस्या-
 मेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं जेतवन-
 मुदारेणारमासेनावभास्य भगवन्तं पुष्यैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । 25
 अथ भगवान् ब्राह्मणपूर्वकस्य देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्य-
 सलसंप्रतिनेधिनीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा ब्राह्मणपूर्वकेण देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्रतं
 सन्कापद्यष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । स दृष्टसलखिरुदानमुदानयति—
 इदमस्माकं भदन्त नू मात्रा कृतं न पित्रा न रात्रा न देवताभिर्नेष्टेन खजनवन्धुवर्गेण न
 पूरिषैर्नेन श्रमणब्राह्मणैर्षद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोयिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्मि- 30
 पर्वताः, पिदितान्यपायद्वाराणि, निवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु ।
 आहं च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥

त्वदाश्रयाच्चात्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ २ ॥

8

नखरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरारणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥ इति ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्वरणौ द्वावभिनन्य जातहर्षः ।

परिम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ४ ॥

अथ ब्राह्मणपूर्वको देवपुत्रो षण्णिव लब्धलामः, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव
10 जितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यथा हि विभूत्या भगवत्सकाशमागतस्तथैव विभूत्या
स्वमवनं गतः ॥

मिश्रवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
B 299 उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन् अस्यां रात्र्यां भगवन्तं
दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न
15 मिश्रवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोप-
संक्रान्ताः, अपि योऽसावेकपुत्रकोऽस्य ब्राह्मणस्य पुत्रोऽस्यायुक्तः कालगतः, स मनान्तिके
चित्तमभिप्रसाद्य प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्षिदोषूपपन्नः, सोऽस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य
मया धर्मो देशितः, दृष्टसत्यश्च स्वमवनं गतः ॥

अत्र चान्तरे स ब्राह्मणस्तमेकपुत्रकमिष्टं कान्तं प्रियं मनापं क्षान्तमप्रतिकूलं श्मशाने
20 निर्द्वेषोऽसङ्गं कृत्वा करुणकरुणं विलपन् कथयति—हा पुत्रक हा एकपुत्रकेति । ज्ञातयः
सुवह्वपि शोकविनोदनं कुर्वन्ना न शक्नुवन्त्युन्यापयितुम् । स काकहुररश्चक्षुगालगृध्रपरिवृतः
प्रकीर्णकेशीभिः स्त्रीभिरनुगतो महाजनकायेन चोद्रीक्ष्यमाणस्तिष्ठति । तनोऽस्य पुत्रो
देवमृतः पितरं परदेवमानं दृष्ट्वा कारुण्यादाकम्पितहृदयः पितुः शोकविनोदनार्थं पृथिव्य-
धारिणामानमभिनिर्माय श्मशानसमीपे पञ्चतपावस्वितः । अथ स ब्राह्मणस्तमृषिं पप्रच्छ—
25 मो महर्षे अनेन तपसा किं प्रार्थयस इति । ऋषिराह—राज्यं प्रार्थये, सौवर्णश्च मे स्यः
स्थानानारत्नविचित्रः, सूर्याचन्द्रमसौ रथचक्रे स्याताम्, चत्वारश्च लोकपालाः पुरस्तात्तमेतुः ।
सोऽहं तं रथमभिरुद्धोर्मां महापृथिवीमन्यादिप्लेपेति । ब्राह्मणः कथयति—

B 299

यदि वर्षशतं पूयं तपिष्यसि निरन्तरम् ।

न लभ्यसेऽपि तत्स्थानं परमनपसापि हि ॥ ५ ॥ इति ॥

30 ऋषिः कथयति—यं च पुनरेतेन मृतकुण्डलेनाशुचिना परमदुर्गन्धेन शवेन काष्ठ-
भूतेन किं प्रार्थयस इति । ब्राह्मणः प्राह—प्रियो मे एकपुत्रकः कालगतः, तं प्रार्थय इति ।
ऋषिराह—

यदि वर्षशतं पूर्णं रोदिप्यसि निरन्तरम् ।

न लप्यसेऽपि तं पुत्रं रुदितेन हि किं तव ॥ ६ ॥ इति ॥

ततस्तस्य ब्राह्मणस्य भूतमृपिचनमवगल्य प्रसादो जातः । प्रसादजातश्चाह—
कस्त्वमिति । तत ऋषिस्तं वेपमन्तर्धाप्य स्ववेपेण स्थित्वा पितरमाह—अहं ते स एकपुत्रको
भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः । प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नः । तव शोक- 5
विनोदनार्थमिहागतः । एहि त्वं ताते बुद्धं भगवन्तं शरणं गच्छ, अप्येव त्वमपि संसारसमति-
क्रामं कुर्या इति ॥

अथ स ब्राह्मणो भूतशरीरमपहाय येन भगवांस्तोनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता चतुरार्यसल्यसंप्रति-
वेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन ब्राह्मणेन विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं 10
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोत आपत्तिफलं प्राप्तम् । स लब्धोदयो लब्धलाभो भगवतः पादौ शिरसा
वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्रक्रान्तः ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भगवन्,
यावदनेन देवपुत्रेणायं पिता शोकं विनोद्य सल्यदर्शने प्रतिष्ठापित इति । भगवानाह—
किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदनेनैतर्हि दृष्टसल्येन पिता परित्रातः । यत्त्वेन अतीतेऽश्वनि 15
पृथग्जनेन सता यावन्निरपि पिता जीविताद् व्यवरोप्यमाणः परित्रातः । तच्छृणुत, साधु
च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वैः भिक्षोऽस्तीतिऽश्वनि वाराणस्या नगर्यामन्यतमः पारदारिकः । तस्य पुत्रो
भद्रः कल्याणाशयोऽस्तीव लोकस्याभिमतः । यावदस्य पित्रा चौर्यं कृतम् । ततो राज्ञा
व्यतामित्याज्ञप्तम् । ततः पुत्रेण यावन्निरपि राजानं विज्ञाप्य इष्टेन जीवितेनच्छादितः ॥ 20

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन पारदारिक
आसीत्, अयं स ब्राह्मणः । पारदारिकपुत्रोऽयमेव ब्राह्मणदारकः ॥

भिक्षव ऊचुः—किं कर्म कृतं येन पितापुत्राभ्यां सल्यदर्शनं कृतमिति । भगवानाह—
काश्यपे सम्पत्संबुद्धे उपासकभूताभ्यां शरणगमनशिक्षापदग्रहणं कृतम् । तेनेदानीं सल्य-
दर्शनं कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवः सर्वसंस्कारा अनित्याः, सर्वधर्मा अनात्मानः, शान्तं 25
निर्वाणमिति निर्वाणे यत्नः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽप्ये च देवामुरकिन्नरगण्डमद्भेत्तगादयो
भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

५३ सालः ।

B 302

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 5 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ।
 तेन खलु पुनः समयेन श्रावस्त्वां सालभञ्जिका नाम पर्व प्रत्युपस्थितम् । तत्रानेकानि
 प्राणिशतसहस्राणि संनिपत्य सालपुष्पाण्यादाय क्रीडन्ति रमन्ते परिचारयन्ति । याव-
 दन्यतरा श्रेष्ठिदारिका सालपुष्पाण्यादाय श्रावस्तीं प्रविशति । भगवांश्च भिक्षुगणपरिवृतः
 श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा निर्गच्छति । ददर्श सा दारिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
 10 महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्राति-
 रैकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनः प्रसादजातया भगवान्
 सालपुष्पैस्त्वकीर्णः । ततः प्रदक्षिणीकृत्य प्रतिनिवृत्ता—भूयोऽन्यानि गृहस्यार्थे आनेष्या-
 मीति । यावदसौ सालवृक्षमधिरूढा पतिता । भगवतः कृतोपस्थाना कालगता प्रणीतिपु-
 देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना यावत्सालपुष्पविमानालंकृता देवसमितिसुपसंक्रान्ता ॥

B 303

15 तस्मिंश्च काले शक्रो देवेन्द्रः सुधर्मायां देवसभायां देवगणस्य मध्ये बुद्धस्य वर्णं
 भापते, धर्मस्य संवस्य च वर्णं भापते । ददर्श शक्रो देवेन्द्रस्तां देवकन्यां सालपुष्प-
 विमानालंकृतामुत्तमकुशलमूलाम् । दृष्ट्वा च गायया प्रत्यभापत—

गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं पद्मोत्पलभं तव
 गात्रश्रीरतुला कृतेयमिह ते देहात्मभा निःसृता ।

20

वक्त्रं केन विबुद्धपद्मसदृशं चामीकरामं तव
 ब्रूहि त्वं मम देवते फलमिदं यत्कर्मजं मुज्यते ॥ १ ॥

देवता प्राह—

सश्रावको नरादित्य आकीर्णो वरलक्षणैः ।
 तत्कर्म कुशलं कृत्वा राजतेऽन्यधिकं मम ।
 जलजेन्दुविशुद्धामं वदनं कान्तदर्शनम् ॥ २ ॥

25

शक्रः प्राह—

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।
 यत्र न्यस्तं त्वया वीजमिदं स्वर्गोपपत्तये ॥ ३ ॥

को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरं
बुद्धं विशुद्धकमलायतपत्रनेत्रम् ।

यत्राधिकारजनितानि धराङ्गनानां
रेजुर्मुखानि कमलायतलेचननि ॥ ४ ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्प- 5
द्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । सा पश्यति—मनुष्येभ्यश्च्युता, प्रणीतेषु
देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्ना, भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाधेति । अथ तस्या देवकन्याया एत-
दभवत्—न मम प्रतिरूपं स्याददहं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् ।
यन्वहमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ सा देवकन्या
चलविमलकुण्डलधरा हारार्थहारविराजितगाम्त्री मणिरत्नविचित्रचूडा कुङ्कुमतमालपत्रस्युक्तादि- 10
संसृष्टगाम्त्री अनेकदेवताशतसहस्रपरिवृता तेनैव सालपुष्पविमानेन सह भगवत्सकाश-
मुपसंक्रान्ता । भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ
भगवांस्तस्या देवताया आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसख्यसंप्रति-
वेधिकां धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा तया देवकन्यया विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्काय-
दृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्या त्रिरुदान- 15
मुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न देवताभिर्नि राज्ञा नेष्टेन
स्वजनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोषिता रुधिराश्रु-
समुद्राः, लङ्घिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षाद्वाराणि,
प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्प्रहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ५ ॥

20 B 305

त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोष मयाथ शुद्धं सुप्रिशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णां च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ६ ॥

नरखरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भनसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमथ मुने तव दर्शनम् ॥ इति ॥ ७ ॥

25

अथनम्य ततः प्रञ्चम्बहारा चरणौ द्वावभिनन्द्य जातहर्षा ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ ८ ॥

अयासौ देवकन्या वणिगिव लब्धलामः, सख्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव विजित-
संक्रामः, सर्परोगपरिमुक्त इवातुरो यया निभूत्वा भगवत्सकाशमागता, तथैव विभूत्वा
स्वभवनं गता ॥

क्रियाकारश्च कारितो न केनचित्तयागतस्त्वे काराः कर्तव्या इति । यदा पञ्चदश्यां प्रवारणा संवृत्ता, तदा तत्र केशनखस्त्वे न कश्चित्संमार्जनं दीपधूपपुष्पदानं वा कुरुते । ततोऽन्तः-
पुरिकाः केशनखस्त्वं तथाविधं राजानं च त्रिम्बिसारमनुस्मृत्य करुणकरुणं रोदितुमारब्धाः—
हा कष्टं धर्मराजवियोगाद्द्वयं पुण्याल्रहीणा इति । तत्र च श्रीमती नामान्तःपुरिका । सा खकं
जीवितमगणयित्वा बुद्धगुणांश्चानुस्मृत्य केशनखस्त्वं संमृज्य दीपमालामकार्षीत् । याव- ६
दजातशत्रुरुपरिप्रासादतलगतः तमुदारमवभासं दृष्ट्वा प्रपच्छ किमिदमिति । यावदन्यया
कथितम्—श्रीमत्या केशनखस्त्वे दीपमाला कृतेति । ततः श्रीमतीमाहूय कथयति—किमर्थं
राजशासनमतिक्रमसीति । सा कथयति—यद्यपि मया तव शासनमतिक्रान्तम्, किं तु धर्मराजस्य B 309
मया त्रिम्बिसारस्य शासनं नातिक्रान्तमिति । ततस्तेन कुपितेन चक्रं क्षिप्त्वा जीविताद्
व्यवरोपिता । सा भगवति प्रसन्नचित्ता कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिशेषूपपन्ना ॥ 10

तत्र काले देवसमितिरुपस्थिता । अथ श्रीमती देवकन्या समन्तयोजनं दिव्यप्रभा-
मण्डलावभासिता देवसमितिमुपसंक्रान्ता । ततः शक्रो देवेन्द्रस्तमुदारमवभासं दिव्यां च
प्रभां समन्तयोजनां दृष्ट्वा प्रपच्छ—

गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं पञ्चोत्पलाभं तव

गात्रश्रीरतुला कृतेषमिह ते देहात्मना निःसृता ।

15

वक्रं केन त्रिबुद्धपद्मसदृशं चामीकरानं तव

श्रुहि त्वं मम देवते फलमिदं यत्कर्मजं भुज्यते ॥ १ ॥

देवता प्राह—

त्रैलोक्यनाथं जगतः प्रदीपं निरीक्ष्य बुद्धं वरलक्षणाढ्यम् ।

चकार दीपं वदतां वरस्य तमोनुदं ह्येशतमोनुदस्य ॥ २ ॥

20

दृष्ट्वा प्रभां चन्द्रमरीचिवणां चकार भावेन मुनौ प्रसादम् ।

प्रभां च हर्षान्समुदीक्ष्य शास्तुश्चक्रे प्रणामं वदतां वरस्य ॥ ३ ॥

तत्कर्मणां श्रिया देहं राजतेऽम्यधिकं मम ।

जलजेन्दुनिशुद्धामं वदनं कान्तदर्शनम् ॥ ४ ॥

शक्रः प्राह—

25 B 310

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।

यत्र न्यस्तं त्वया बीजमिष्टं स्वर्गोपपत्तये ॥ ५ ॥

को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरं
बुद्धं विशुद्धकमलायतपत्रनेत्रम् ।

यत्राधिकारजनितानि वराङ्गनानां

रेखुर्मुखानि कमलायतलोचनानि ॥ ६ ॥

- 5 धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोऽपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते-
कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । सा पश्यति-मनुष्येभ्यश्च्युता, प्रणीतेषु देवेषु
त्रायर्क्षिशेषूपपन्ना, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ श्रीमत्या देवकन्याया एत-
दभवत्-न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युपितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् ।
यन्वहमपर्युपितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ श्रीमती देवकन्या
10 दिव्यप्रभावभासपरिवेष्टिता दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा
सर्वं वेषुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्यैरवकीर्य भगवतः
पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय ॥

अथ भगवाञ्छ्रीमत्या देवकन्याया आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा श्रीमत्या देवकन्याया विशति-
15 शिखरसमुद्रतं सत्त्वापद्येष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । सा दृष्टसत्या
त्रिरुदानमुदानयति-इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभि-
B 311 न्नेष्टेन स्वजनव्यवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोपिता
रुधिराश्रुसमुद्राः, लक्षिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि,
प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च-

- 20 तथानुभावात्पिहितः सुधोरो ह्यपापमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपाहृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ७ ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं भयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णां च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ८ ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजराभरणामय ।
25 भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ९ ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहात चरणौ ह्यवभिवन्द्य जातहर्षा ।
परिम्य च दक्षिणं गितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ १० ॥

अथ श्रीमती देवकन्याया योगिगिवा लब्धलाभः, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, इह इव
जिनसंप्रामः, सर्वरोगविमुक्त इवातुरः, यथा विभूषा भगवत्सकाशामागता, तथैव विभूषा
30 स्वभवनं गता ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन्निमां रात्रिं ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः । अपि तु राज्ञो बिम्बिसारस्य श्रीमती नामान्तःपुरिका स्वजीवितमणयित्वा बुद्धगुणांश्चानुस्मृत्य 5 B 312 तथागतस्य केशनखरूपे दीपमालां कृतवती । ततो राज्ञा अजातशत्रुणा कुपितेन जीविताद् व्यवरोपिता । सा ममान्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना । सा अस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्ता । तस्या मया धर्मो देशितः, दृष्टसत्या च स्वभवनं गता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं सकृल्ल गुरुकृल्ल मानयित्वा पूजयित्वापनिश्चित्य विहरिष्यामः । इत्येवं 10 वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमधोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५५ वक्षम् ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्वनिभिः पौरैः B 313 श्रेष्ठभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- 15 रगाम्बर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । यदा अनाथपिण्डदेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखाय भिक्षुसंघाय जेतवनं निर्यातितम्, क्रमेण (च) कोटिशतं भगवच्छासने दत्तम्, तदा तस्य बुद्धिर्भवत्—किमत्रार्थं यदहं दानानि ददामि, पुण्यानि वा करोमि, यन्वहं दरिद्रजनानुप्रहार्यं श्रावस्तीनिवासिनो जनकाया- 20 च्छन्दकमिक्षणं कृत्वा भगवन्तं सश्रावकसंघमुपतिष्ठेयम् । एवं मे महाजनानुप्रहः कृतो भविष्यति, बहु चानेन पुण्यं प्रसूतं भविष्यतीति । ततोऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना एष वृत्तान्तो राज्ञे निवेदितः । राज्ञा सर्वस्यां श्रावस्त्वां घण्टावद्योपणं कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तः श्रावस्तीनिवासिनः पौराः । अद्य सप्तमे दिवसे अनाथपिण्डदो गृहपतिर्हस्तिस्कन्धाभिरूढ- B 314 स्तथागतस्य सश्रावकसंघस्यार्थाय च्छन्दकमिक्षणं कर्तुं कामः । यस्य वो यन्मात्रं परित्यक्तं 25 तदनुप्रदातव्यमिति । यावत्सप्तमे दिवसे अनाथपिण्डदो गृहपतिर्हस्तिस्कन्धाभिरूढस्तथा-गतस्य सश्रावकसंघस्यार्थाय च्छन्दकमिक्षणं कर्तुं प्रवृत्तः । तत्र येषां यन्मात्रो विभवस्ते तन्मात्रं दातुं प्रवृत्ताः । केचिद्दारं प्रयच्छन्ति, केचित्कटकम्, केचित्केयूरम्, केचिज्जातरूपमालाम्,

१ Some Mss. read here : केचिद्वर्यं प्रयान्ति, केचित्कटकं, i. e., some were delighted and others murmured, which is clearly an interpolation, not supported by chinese version. हर्ष is mentioned as an ornament.

केचिदङ्गुलिमुद्राम्, केचिन्मुक्ताहारम्, केचिद्विराण्यम्, केचिद्वसुवर्णम्, केचिदन्तशः कार्या-
पणम् । गृहपतिरपि परानुग्रहार्थं प्रतिगृह्णाति ॥

- यावदन्यतमा स्त्री परमदरिद्रा । तया त्रिभिर्मसैः कृच्छ्रेण पटक उपार्जितः । सा तं
पटकं प्राबुल्य वीधीमवतीर्णा । अनाथपिण्डदश्च तथा दूरत एवागच्छन् शङ्खपटहैर्वाद्यमानैरव-
लोकितः । तयान्यतम उपासकः पृष्टः—यदि तावदयं गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगोऽन्तर्भूमौ
B 315 5 निगूढान्यपि निधानानि पश्यति, कस्मादयं परकुलेभ्यो भैक्ष्यमटतीति । सा उपासकेनोका-
परानुग्रहार्थम् । येऽसमर्था भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजयितुम्, तेषामर्थेऽनुग्रहं करोति । कथं
वहवः समेता भगवन्तं प्रतिपादयेयुरिति । ततस्तस्या दारिकाया बुद्धिरूपना—अहं ताव-
ददृतपुण्या, न मे शक्तिरस्ति, यदहमेकाकिनी भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजनेन प्रतिपाद-
येयम् । यत्त्वहमत्र किञ्चिदनुप्रदद्यामिति । सा स्वकं विभवमवलोकयन्ती न किञ्चित्पश्यति
ऋते पटकात् । सा चिन्तयितुं प्रवृत्ता—यद्यहमिहस्यैव पटकं प्रदास्यामि, नम्रा भविष्यामि ।
यत्त्वहं शरणपृष्ठमभिरुह्य पटकं क्षिपेयमिति । ततः सा शरणपृष्ठमभिरुह्य स्वशरीरात्पटक-
मवनीय अनाथपिण्डदस्योपरि क्षिप्तवती । सा गृहपतिना संलक्षिता—नूनमस्या एष एव विभवो
यदनया शरणसंस्थया क्षिप्तमिति । तेन स्वपौरुषेयाणामाज्ञानुप्रदत्ता—गच्छन्तु भवन्तः,
15 अवलोकयन्तु केनायं पटकः क्षिप्त इति । तैरवलोकिता यावदुल्लुङ्गुका निपण्णा । ततस्तैः
पृष्टा । तया चोक्तम्—यो मे विभव आसीत्स मे भगवद्गुणानुकीर्तनं प्रतिश्रुत्य दारिद्र्यमयभीतया
B 316 तपागतप्रमुखे भिक्षुसंघे दत्त इति । ततस्तैरनाथपिण्डदाय निवेदितम् । ततोऽनाथपिण्ड-
देन गृहपतिना परमविस्मयजातेन सा दारिका विचित्रैर्वैश्वराभरणैश्चाच्छादिता । सा
चात्यायुष्का कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना । उपपन्नमात्रायास्तस्यास्तयाविधानि
20 वस्त्राणि प्रादुर्भूतानि, न कस्यचिदन्यस्य देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा ॥

धर्मना खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य धीणि चिन्तान्युपपन्नै-
शुनश्शुनः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । सा पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युता, प्रणीतेषु देवेषु प्राय-
स्त्रिंशेषूपपन्ना, भगवतः पटकप्रदानादिनि । ततो वस्त्रदायिका देवकन्या चलविमल-
कुण्डलधरा हारार्थहारविभूषितगार्त्री मणिरत्नविचित्रचूडा कुङ्कुमतमालपत्ररश्मिकादिसंसृष्ट-
25 गार्त्री तामेव रात्रिं दिव्यानामुपलपद्भुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सर्गं पुरिया
सर्गं जेतन्नमुदारेणायामसेनारामस्य भगवन्तं पुष्यैरपकीर्य भगवतः पुरस्तात्त्रिवर्णा धर्म-
श्रवणाप । अप भगवान् पटकप्रदायिकाया देवकन्याया आशयानुशयं धानुं प्रकृतिं च शान्ता
सादरीं चतुर्दशमख्यप्रतिवेधिकां धर्मदेशनां कृतवान्, या शुभा पटकप्रदायिकाया
देवकन्याया विशन्तिशिरसमुद्रतं सप्तपट्टिशैर्लक्ष्मणयज्ञेन मिरवा शोभभात्किरु-
30 साशान्कृतम् । सा दृष्टवत्ता त्रिरुद्रानमुद्रानपति—इदमस्माकं मरुत्त न मात्रा इत्तं न त्रिना
न राजा न देवताभिर्देवैः सन्नपन्नपुण्येण न पुंसिर्देवैः धन्यतामनैर्वैश्वर्यान्माकं

कृतम् । उच्छ्रोपिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थिपत्रेताः पिहितान्यपायद्वाराणि, विघ्न-
तानि खर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

त्वानुभावात्पिहितः सुधोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

B 317

अपावृता खर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥

त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाथ शुद्धं सुत्रिशुद्धचक्षुः ।

5

प्राप्तं च शान्तं पदमार्थकान्तं तीर्णां च दुःखार्णवपारमसि ॥ २ ॥

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥ इति ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारा चरणौ द्वावभिवन्ध जातहर्षा ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ ४ ॥

10

अथ पटप्रदायिका देवकन्या वणिगिव लब्धलाभः, सस्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर
इव विजितसंभ्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमागता तयैव
विभूत्या स्वभवनं गता ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः— किं भगवन्नस्यां रात्रौ भगवन्तं 15
दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः? भगवानाह— न
भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः ।
या दरिद्रदारिका अनाथपिण्डदस्य गृहपतेश्चन्दकभिक्षणं कुर्वाणस्य पटं दत्त्वा कालगता,
प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्षिषोऽपूपपन्ना, सा इमां रात्रिं मत्सकाशमुपसंक्रान्ता । तस्या मया धर्मो B 319
देशितः । सा प्रसादजाता प्रक्रान्ता, दृष्टसत्या च स्वभवनं गता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षि- 20
तव्यम्, यद्बुद्धधर्मसंघेषु कारान् करिष्यामो नापकारान् । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५६ शुक्रः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 319
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्गक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नर- 25
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रख्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे ।
राजगृहे नगरे राजा त्रिभित्तारो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिश्रं
च आशीर्णवद्भुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषी-
संपन्नमखिलमरुष्टकम् । एकपुत्रकमिव राज्यं पालयति । स च राजा श्राद्धो मद्रः कत्याणाशय

आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । यावदसौ भग-
वद्दर्शनोत्कण्ठितः क्वे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । ततोऽस्मात्सैरुक्तः—किमर्थं देव
शोकः क्रियत इति । राजोवाच—चिरदृष्टे मे सुगतः । सोऽहंकाङ्क्षामि भगवतो
दर्शनमिति । अश्रौपीद्भगवान् दिवाविहारोपगतो दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेनार्तिकान्तमानुपेण
5 राजा विम्बिसार उत्कण्ठित इति । अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्द्वानां भगवतामज्ञातमदृष्ट-
मविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्ताना-
मेकारक्षाणां शमथविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्विपाद-
B 320 चरणतल्लसुप्रतिष्ठितानां चतुर्युं संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां
पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां पट्टपारमितापरिपूर्णानां सप्तत्रयोद्भक्तुसुमाल्याना-
10 मष्टाङ्गमागदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलवलिनानां दशदिकसमापूर्णयशसां
दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानाम्—त्रिरात्रेर्द्धिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं
प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्र-
संकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः, कमहमपायादुद्धृत्य
15 धनविरहितमार्यधनैश्चर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्मानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्,
कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्रेलं सागरो मकरालयः ।

न तु धैनेयस्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

ततो भगवान् राज्ञो विम्बिसारस्यानुग्रहार्थं त्रयाणां धार्पिकाणां मासानामलयाकृत-
20 चीवरो निष्ठितचीवरः समादाय पात्रचीवरं जनपदचारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां
चक्रेन्यतमं वनपण्डमनुप्राप्तः । तत्र च वनपण्डे मनुष्यप्रलापी शुक्रः प्रतिवसति । तेन
भगवान् दूरत एव दृष्टः । ततस्त्वरितव्रितं भगवन्तमुवाच—एतु भगवान्, स्वागतं भगवते,
क्रियतामस्माकमनुग्रहः, इद्वै वनपण्डे एकां रात्रिं प्रतिवसेति । ततो भगवाद्भुक्तस्यानु-
ग्रहार्थं यत्र वृक्षे शुक्रस्याल्यस्तत्र तृणसंस्तरं संस्तीर्य पर्यङ्केण निपण्णः, अन्यवृक्षेऽ
B 321 25 महाश्रावकाः, ततः शुक्रः कृत्वा रात्रिमिनस्ततस्तं वनपण्डं पर्यटति, मा इव कश्चिद्भग-
वन्तं सश्रावकसंघं विहेठयिष्यतीति मनुष्यो वा अमनुष्यो वा यक्षो वा राक्षसो वा
आपदक्षण्डशङ्को येति । ततः प्रमानायां रजन्यां भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीरुत्य धमपितु-
मारब्धः । धमस्व भगवंस्तिर्यग्योनिगतोऽष्टम्, नास्ति मे विमथो येन भगवन्तमभ्यर्चयेयम्,
अपि स्वहमप्रतो गच्छामि । राज्ञो विम्बिसारस्य भगवत आगमनं निवेदयामीति ।
30 एयमस्त्विनि । यावदसौ राज्ञः सकाशं संप्रस्थितः । अनुपूर्वेण राज्ञः सकाशमनुप्राप्तः ।
तस्मिन् समये राजा उपरिप्रासादात्तलगतो निष्पुरुषेण सूर्येण क्रीडति रमते परिचारयति ।
ततः शुषे मानुषप्रलापी राजानमुवाच । भो राजन्, त्रिदितं ते भवतु—भगवान् सश्रावक-

संघस्तत्र विजितमनुप्राप्तः । तदर्हति देवो भक्तं सज्जीकर्तुमिति । ततो राजा त्वरितत्वरितं प्रासादादवतीर्यामाल्यगणपरिवृतो भगवतोऽर्थेन आसनकानि प्रज्ञप्य छत्रध्वजपताकाभिर्विचित्रैश्च गन्धपुष्पधूपैर्भगवन्तं प्रत्युद्गतः । ततो राज्ञा भगवान् सन्श्रावकसंघो महता सत्कारेण प्रवेशितः, प्रणीतेन चाहारेण संतर्पितः ॥

अथ शुक्रस्यैतदभवत्—यद्भगवान् सश्रावकसंघ एवविभूतिस्तत्सर्वं मामागम्य । 5 इति विदित्वा दृष्टतुष्टप्रमुदित उदमप्रीतिसौमनस्यजातो राज्ञः पुरस्तादितश्चामुतश्च पर्यटन् श्येनकेनापहृष्य पञ्चत्वमापादितः । भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः । प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः ॥ B 322

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । स पश्यति—तिर्यग्भ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु 10 त्रायक्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ शुक्रपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत्—न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यन्बहमपर्युपितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ शुक्रपूर्वी देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्षादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा 16 सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवांश्छुक्रपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा शुक्रपूर्विणा देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्क्रायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यखिरुदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न 20 देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोयिता रुधिराश्रुसमुदाः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहूदोषयुक्तः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ २ ॥ 25

त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

B 323

प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ३ ॥

नरबरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरारणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ४ ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारक्षणीं द्वावभिवन्धु जातहर्षः ।

30

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ५ ॥

अथ शुक्रपूर्वी देवपुत्रो वणिगिव लब्धलामः, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, रूर इव विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकारंशागतस्तयैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
 5 उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन्नस्यां रात्रौ भगवन्तं
 दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न
 भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः ।
 अपि तु दृष्टः स युष्माभिः शुक्रो येन वयं तस्मिन् वनपण्डे रात्रिं वस्तुमुपनिमञ्चिता इति ?
 भिक्षव ऊचुः—एवं भदन्तेति । भगवानाह—स एव भिक्षवः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु
 10 त्रायस्त्रिंशेषूपपन्नं इति । भिक्षव ऊचुः—कानि भदन्त शुक्रपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि
 कृतानि येन शुकेषूपपन्नः, कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूपपन्नः, सत्यदर्शनं च कृत-
 मिति । भगवानाह—शुक्रपूर्वकेणैव भिक्षवो देवपुत्रेण पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृता-
 न्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । शुक्र-
 पूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
 B 324 15 कृतान्युपचितानि वाक्षे पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
 अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामर्थी प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ६ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्राद्युपि प्रजायां
 20 कारश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
 पुरुषदम्यसारयिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य
 विहरति स्म । तस्यान्यतम उपासकः । तेन शिक्षाशैथिल्यं कृतम् । तस्य कर्मणो विपाका-
 ष्छुकेषूपपन्नः । यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितम्, तेन देवेषूपपन्नः । यत्नेन परिशिष्टानि
 शिक्षापदानि रक्षितानि, तेन सख्यदर्शनं कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
 25 कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्रानामेकान्तशुक्रः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
 तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मोष्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्रेष्वेव
 कर्मशामोः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

५७ दूतः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगरैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहे वर्षा उपगतो वेणुवने कलन्दकनिवापो । 5
अथ अनाथपिण्डदो गृहपतिर्येन राजा प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं
प्रसेनजितं जयेनायुषा च वर्धयित्वा विज्ञापयति—यत्खलु देव जानीयाधिरदृष्टोऽस्माभि-
र्भगवान् । परितृपिताः स्मो भगवतो दर्शनाय । इच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुमिति । ततो राजा
अनाथपिण्डदं गृहपतिमुवाच—ऋचितं गृहपते श्रुतं कुत्र भगवानेतर्हि वर्षा उपगत इति ?
अनाथपिण्डद उवाच—श्रुतं मे देव भगवान् राजगृहे वर्षा उपगत इति ॥ 10

ततो राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन अनाथपिण्डदायैश्च पौरजानपदामालैरन्यतमः पुरुषो
दूषेनाहूयोक्तः—एहि त्वं भोः पुरुष, येन भगवांस्तेनोपसंक्राम । उपसंक्रम्य अस्माकं वचनेन
भगवतः पादौ शिरसा वन्दस्व, अल्पावाधतां च पृच्छ अल्पातङ्कं च लघूत्यानतां च यात्रां
च बलं च सुखं चानवघतां च स्पर्शविहारतां च । एवं च वद—राजा भदन्त कौशलः श्रावस्ती- 15
निवासिनश्च पौरा अकाङ्क्षन्ति भगवतो दर्शनम् । एवं चाहुः—चिरदृष्टोऽस्माभिर्भगवान् ।
परितृपिताः स्मो भगवतो दर्शनाय । इच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुम् । साधु भगवाञ्छ्रावस्ती-
मागच्छेदनुकम्पामुपादायेति । एवं देवेति स पुरुषो राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सामास्य-
पौरजानपदस्य प्रतिश्रुत्य श्रावस्तीतोऽनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणो राजगृहं नगरमनुप्राप्तः । ततः
पूर्वं राजगृहं नगरमवलोक्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा 20
वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णः स पुरुषो भगवन्तमिदमवोचत्—राजा भदन्त
प्रसेनजित्कौशलः श्रावस्तीनिवासिनश्च पौरा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा अल्पागधतां
पृच्छन्ति, अल्पातङ्कतां च लघूत्यानतां च यात्रां च बलं च सुखं चानवघतां च स्पर्श-
विहारतां च । एवं चाहुः—चिरदृष्टोऽस्माभिर्भगवान् । परितृपिताः स्मो भगवतो दर्शनाय ।
इच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुम् । साधु भगवाञ्छ्रावस्तीमागच्छेदनुकम्पामुपादायेति । भगवा-
नाह—सचेन्मे भोः पुरुष राजा विभ्विसारोऽनुज्ञास्यति, गमिष्यामीति । ततः स दूतो राजानं 25
विभ्विसारगनुज्ञाय भगवन्तमिदमवोचत्—अनुज्ञातोऽसि भगवन् राज्ञा विभ्विसारेण गमनाय,
पस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अधिवासयति भगवांस्तस्य पुरुषस्य दूष्णीभावेन ॥

अथ भगवांस्त्रयाणां वार्षिकीणां मासानामल्पयाच्युतचीरो निष्ठितचीवरः समादाय
पात्रचीर महता परिवारेण श्रायस्व्यभिमुखोऽभिजगाम । दूतोऽपि रथाभिः सुदः संप्रस्थितः ।
अपासो ददर्श बुद्धं भगवन्तं पद्मवां संप्रस्थितम् । ततो एपादवतीर्य येन भगवांस्तेनाङ्गलिं 30
प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—प्रतिगृह्यतां भगवन्नस्माकीनो रथोऽनुकम्पामुपादायेति ॥

भगवानाह—

ऋद्धिपादरथेनाहं सम्यग्व्यायामवर्तिना ।

विचरामि महीं कृत्स्नामक्षतः क्लेशकण्ठकैः ॥ १ ॥ इति ॥

दूतः प्राह—यद्यपि भगवानृद्धिपादयानयांथी, तथापि तु कियतां ममानुग्रहार्थमनु-
 5 कम्पेति । अथ भगवान् दूतस्यानुग्रहार्थमृद्ध्या रथस्योपरि स्थितः । ततो भगवान् रथाभिलुब्धः
 श्रावस्तीमनुप्राप्तः । दूतेन च राज्ञे निवेदितम् । अथ राजा सामालः सपौरजानपदो
 भगवन्तं प्रत्युद्गतः । तत्रैव च जेतवने रात्रिं वासमुपगतो धर्मश्रवणाय । स च दूतोऽप्यायुक्तो
 धर्मं श्रुत्वा तस्यामेव रात्रौ कालगतः । स कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्ता-
 10 न्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । स पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु
 त्रायक्षिशेषूपपन्नः, भगयतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ दूतपूर्विको देवपुत्रस्यैतदभवत्-
 न मन प्रतिरूपं स्वाद्यदहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यन्वहमपर्यु-
 पितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ दूतपूर्वी देवपुत्रश्चलविमल-
 कुण्डलधरो हारार्थहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्ररसृक्कादिसंयु-
 15 गात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दावाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा
 सर्वं जेतवनमुदारेणावमासेनावभास्य भगवन्तं पुष्यैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्म-
 श्रवणाय । अथ भगवान् दूतपूर्विको देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकां धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा दूतपूर्विका देवपुत्रेण विशति-
 शिखरसमुद्गतं सन्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिकलं साक्षात्कृतम् । स
 20 दृष्टसत्यखिरुदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राहा,
 न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनवन्धुवर्गेण न पूर्वप्रैतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् ।
 उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुदाः, लङ्घिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि
 सर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्तो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो क्षपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
 25 अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ २ ॥
 त्वदाश्रयाच्चात्ममेतदोषं मयाथ शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
 प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःस्वार्णवपारमसि ॥ ३ ॥
 नरवेन्द्रे नरामरपूजिते विगतजन्मनरामरणामय ।
 मयसदृशसुदुर्लभदर्शनं सफलमय मुने तव दर्शनम् ॥ ४ ॥
 30 अत्रनम्य ततः प्रत्यम्हारधरणीं क्षापमिन्वच जातदपः ।
 परिगम्य च दक्षिणं त्रिनारिं सुरलोकाभिमुनो दिव्यं जगाम ॥ ५ ॥

अथ दूतपूर्वा देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः, सस्यसंपन्न इव कर्पकः, शूर इव विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया हि विभूत्या भगवत्सकाशमागतस्तथैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

ततो राजा प्रसेनजिदुपरिप्रासादतलगतस्तमुदारमवभासं दृष्ट्वा प्रभातायां रजन्यां भगवन्तं पप्रच्छ—किं भगवन्निमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न महाराज ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः, अपि तु तावको दूतः से ममान्तिके चित्त-मभिप्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रायङ्गिणेषूपपन्नः । स इमां रात्रिं मत्सकाशमागतः । तस्य मया धर्मो देशितः । स दृष्टसत्यः स्वभवनं गत इति । ततो राजा विस्मयजातः कथयति—अहो बुद्धो अहो धर्मः अहो संघो यत्र नाम परीचं कर्म कृत्वा महान् विपाक इति । 10 अथ राजा प्रसेनजित्कौशलो भगवतो भापितमभिनन्द्यानुमोद्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनात्प्रक्रान्तः ॥

तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—तिष्ठ इमा भिक्षवोऽप्रप्रज्ञस्यः । कतमास्तिन्नः ? बुद्धेऽप्रप्रज्ञसिर्धर्मे संधेऽप्रप्रज्ञसिः । बुद्धेऽप्रप्रज्ञसिः कतमा ? ये केचित्सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा बहुपदा वा रूपिणो वा अरूपिणो वा संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा नैवसंज्ञिनो नासंज्ञिनः, 15 तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धस्तेषामप्र आख्यातः । ये केचिद्बुद्धेऽभिप्रसन्नाः, अप्रे, तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामप्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते बुद्धेऽप्रप्रज्ञसिः । धर्मेऽप्रप्रज्ञसिः कतमा ? ये केचिद्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामप्र आख्यातः । ये केचिद्धर्मेऽभिप्रसन्नाः, अप्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामप्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु 20 वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते धर्मेऽप्रप्रज्ञसिः । संधेऽप्रप्रज्ञसिः कतमा ? ये केचित्संधा वा गणा वा पूगा वा पर्पदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामप्र आख्यातः । ये केचित्संधेऽभिप्रसन्नाः, अप्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामप्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते संधेऽप्रप्रज्ञसिः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भापितमभ्यनन्दन् ॥ 25

५८ महिपः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहेर्देवैर्नगैर्यज्ञैरसुरैर्गुरुदैः किन्नरैर्महोरगैरिति देयनागयक्षासुरागरुडकिन्नर-महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् शतौ महापुण्यो लाम्भी चीनरपिण्डनातशयनासनग्लान-

प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरन्नन्यतमवनपण्ड-
 मनुप्राप्तः । तत्र च वनपण्डे महान् महिषीयूयः प्रतिवसति, पञ्चमात्राणि च महिषीपाल-
 शतानि । यावत्तत्रान्यतमो महिषो बलवान् परमेण बलेन समन्वागतः । स परमनुष्याणां
 गन्धमाघ्राय पृष्ठतोऽनुधावति । भगवांश्च तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ततो महिषीपालैर्भगवान्
 5 सश्रावकसंघो दूरत एव दृष्टः । ततस्तौरुचैःशब्दैरुक्तः—भगवन्, इमं मार्गं वर्जय,
 दुष्टमहिषोऽत्र प्रतिवसतीति । भगवानाह—अलोऽसुका भवन्तु भवन्तः । वयमत्र कालज्ञा
 भविष्याम इति । अपासौ दुष्टमहिषो भगवन्तं दूरत एव दृष्ट्वा लाङ्गलमुनाम्य येन
 भगवांस्तेन प्रधावितः । ततो भगवता पुरस्तात्पञ्च केसरिणः सैदाधारिणः सिंहा निर्मिताः,
 B 332 वामे दक्षिणे च पार्श्वे द्वावग्निस्कल्धौ, उपरिष्ठानहलस्योमयी शिला । ततः स महिषः
 10 समन्ततो महामयं दृष्ट्वा भगवतः पादौ निश्चिन्व दीनवदनश्च भगवन्तं प्रेक्षते । ततोऽस्य
 भगवता तन्मय्या गत्यास्तन्मय्या योन्यास्त्रिभिः पादैर्धर्मो देशितः—इति हि भद्रमुख सर्व-
 संस्कारा अनिल्वाः, सर्वधर्मा अनात्मानः, शान्तं निर्वाणमिति । जातिश्च स्मारिता । स
 श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्तः । अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथे भाषते—

इदानीं किं करिष्यामि तिर्यग्योनिगतस्य ते ।
 15 अक्षणप्रतिपन्नस्य किं रोदिषि निरर्थकम् ॥ १ ॥
 साधु प्रसाधतां चित्तं मयि कारुणिके जिने ।
 तिर्यग्योमि विराग्येह ततः स्वर्गं गमिष्यसि ॥ २ ॥ इति ॥

अपासौ दुष्टमहिषः स्वाश्रयं जुगुप्समानोऽनाहारतां प्रतिपन्नः । दीप्ताग्रस्तिर्यग्योनि-
 20 गताः प्राणिनः । स आशु कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रापक्षिशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य श्रीणि चित्तानुत्पद्यन्ते-
 कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । स पश्यति तिर्यग्भवश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु
 त्रापक्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ महिषपूर्विणो देवपुत्रस्यैत-
 दभवत्—न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् ।

यन्वहमपर्युपितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ महिषपूर्वी देवपुत्र-
 25 थलधिमन्कुण्डलयतो हारार्थद्वारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपरत्रस्फुका-

B 333 दिसंसुदृगान्नस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पल्पमकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणामुसङ्गं पूरयित्वा
 सर्वं तं वनपण्डमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्परवकीर्य भगवतः पुरस्तात्त्रिपन्नो
 धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् महिषपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च शान्त्या
 तादृशी चतुर्गर्भसत्यसंप्रतिवेधिदीर्घा धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा महिषपूर्विणा देवपुत्रेण
 30 विद्वानिदिग्गजरसमुद्रतं सत्कामदृष्टिशेष्टं ज्ञानयज्ञेण भिरत्वा सोनआपत्तिकरुं साक्षात्कृतम् ।
 न दृष्टमलक्षिरुदानमुदानयति—इदमम्माकं मद्दन् न मात्रा कृत्, न पिता, न राजा, न

देवताभिर्नेष्टेन स्रजनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् ।
उच्छोपिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि
स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ३ ॥

त्वदाश्रयाच्चासमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदभार्यकान्तं तीर्णंश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ४ ॥

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ५ ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्वरणौ द्वावभिवन्ध जातहर्षः ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ५ ॥

अथ तैर्महिपीपालैः स उदारोऽवभासो दृष्टः, यं दृष्ट्वा कुतहलजाता भगवन्तं पप्रच्छुः—

क एष भगवन् रात्रौ दिव्यमवभासं कृत्वा भगवत्सक्ताशमनुप्राप्त इति । भगवानाह—स
एष भवन्तो महियो ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नः ।
सोऽस्यां रात्रौ मत्सक्ताशमुपसंक्रान्तः । तस्य मया धर्मो देशितः । स दृष्टसत्यः स्वभवनं
गतः । ततस्ते महिपीपालाः परं विस्मयमापन्नाः—आश्चर्यं यन्नाम अयं तिर्यग्योनिगतो भूत्वा
भगवन्तं कल्याणमित्रमासाद्य देवेषूपपन्नः, सत्यदर्शनं च कृतम् । कथं नाम वयं मनुष्यभूता
विशेषं नाधिगच्छेमेति ? ततस्ते बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसंघं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य भगवतो-
ऽन्तिके प्रव्रजिताः । तैर्यज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वैश्शप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
महिपपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतानि येन महिषेषूपपन्नः ? एभिश्च महिपीपालैः किं
कर्म कृतं येनार्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ? भगवानाह—एभिरेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओद्यन्त्युपस्थितान्यवदयंभावीनि । एभिः
कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि
वाद्ये पृथिवीशतौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधतौ, न वायुधातौ, अपि दूपात्तेष्वेव २५
स्केन्द्रधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणदयन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽप्यनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विश्रुतिसहस्राद्यपि प्रजायां कारुष्यो
नाम सम्पन्नसंबुद्धो लोक उदपादि विषाचरणसंपन्नः सुगतो लोकरुपिदनुत्तरः पुरुषदम्प-
सौरपिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवन् । स वाराणसी नगरीमुपनिधिल विश्रुति

5

10

B 334

B 335 ऋषिपतेने मृगदावे । तत्र च काले भिक्षूणां विनिश्चये वर्तमाने त्रिपिटो भिक्षुः पञ्चशत-
परिवारो विनिश्चयेऽवस्थितः । तत्र च भिक्षवः शैक्षाशैक्षाः । ते त्रिपिटं प्रश्रं पृच्छन्ति । स
न शक्नोति व्याकर्तुम् । तेन कुपितेन खरं वाक्कर्म निश्चारितम्—इमे च महिषाः किं
प्रजानन्तीति । शिष्यैरप्यस्योक्तम्—इमे महिषीपालाः किं प्रजानन्तीति ॥

6 भगवानाह—किं मन्यथ्ये भिक्षवो योऽसौ महिषः, अयमसौ त्रिपिटः । ये ते शिष्याः,
इमे ते महिषीपालाः । तेन कर्मणा पञ्च जन्मशतानि महिषेयूपपन्नाः । इमानि च पञ्च
महिषीपालशतानि संवृत्तानि । यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितं तेन देवेयूपपन्नः, सत्यदर्शनं च
कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवो वाग्दुश्चरितप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा एते दोषा न भविष्यन्ति
ये महिषस्य महिषीपालानां च । एष एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रभूतस्य ।
10 इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५९ उपोषधः ।

B 330

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्वक्षैरसुरैर्यरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
15 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदत्त्यारामे । तेन
खलु पुनः समयेन देवानां त्रायर्क्षिशानामुपोषधो नाम देवपुत्रोऽसकृदसकृद्भगवत्सकारामुप-
संक्रामति धर्मश्रवणाय । यावदपरेण समयेन उपोषधो नाम देवपुत्रः पञ्चशतपरिवारो येन
भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निपण्णो धर्म-
20 श्रवणाय । अथ भगवानुपोषधस्य देवपुत्रस्य आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा उपोषधेन देवपुत्रेण विंशतिशिरस-
समुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भिक्षा स्रोतं आपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्य-
क्षिरदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभि-
25 र्पितेन स्वजनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतेर्न श्रमगन्नाहर्णैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता
प्रतिष्ठापिताः स्मो देयमनुष्येषु । आह च—

तथानुभाषापिहितः सुषोभो दृपायमार्गो बहूदोरपुक्तः ।

अरावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्पागमार्गश्च मपोपलब्धः ॥ १ ॥

त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णववारमस्मि ॥ २ ॥

नरखरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्म जरामरणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्वरणौ द्वावभिवन्ध जातहर्षः ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ४ ॥

B 337

5

ततो भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके उदारोऽज्जमासः । यं दृष्ट्वा संविग्ना भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त इमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः । अपि 10 तु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषु उपोपधो नाम देवपुत्रः पञ्चशतपरिवारो मां दर्शनायोपसंक्रान्तः । तस्य मया धर्मो देशितः । दृष्टसत्यश्च स स्वभवनं गत इति । भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशय-च्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कुतो भदन्त उपोपधस्य देवपुत्रस्योत्पत्तिर्नामाभि-निर्वृत्तिश्चेति । भगवानाह—इच्छय यूयं भिक्षवः श्रोतुम् ? एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥ 15

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽवनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चिन्न 15 विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदपरेण समयेन कृकी राजा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्तिं पर्युपासनाय । यावद्द्वौ ब्राह्मणौ ऋषिपतनं गतौ केनचित्करणीयेन । ताम्भ्यां राजा 20 दृष्टो महत्या राजऋद्ध्या महता राजानुभावेन । तयो राज्याभिलाषो जातः । ताम्यामन्यतम उपासकः पृष्टः—भो बुद्धोपासक, किं कर्म कृत्वा यच्चिन्तयति यत्प्रार्थयते तदस्य सर्वं समृध्यतीति । उपासकेनोक्तम्—यः परिशुद्धमद्याङ्गसमन्वागतमुपवाससमुपवसति, यच्चिन्तयति यत्प्रार्थयते तदस्य सर्वं समृद्धयतीति । ततस्तौ ब्राह्मणौ आपादस्य गृहपतेः सकाशादद्याङ्गसमन्वा-गतमुपवासमुपलभ्योपोपितौ । तदैकेन परिशुद्धो रक्षितः । स कालं कृत्वा राज्ञः कृपेः 25 पुत्रन्वममुपगतः । तस्य सुजात इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । स पितुरत्ययाद्वाज्ये प्रतिष्ठापितः ॥

B 339

द्वितीयोपवासः खण्डितः । स कालं कृत्वा नागोपूपन्नः । तस्योपरि दिवसे दिवसे सततं तत्राद्युक्ता निपतति यया सोऽस्त्रिशेषः क्रियते । तस्यैतदभवत्—कस्येदं कर्मणः फले कस्यायं कर्मणः फलरिपाको येनाहमीदृशं दुःखमनुभवामीति । स पश्यति—अद्याङ्ग- 30 सन्वागतं मे उपवासं समादाय शिक्षार्थित्वं कृतं येनाहमीदृशं महदुःखं प्रत्यनुभवामि । येन पुनः समादाय रक्षितं तेन राज्यं प्रतिलब्धमिति । तस्यैतदभवत्—यत्त्वहमिदानीमपि

B 339

तावदद्याङ्गसमन्वागतमुपवासमुपवसेयम् । अप्येव नाम नागयोनेर्मोक्षः स्यादिति । ततो
 नागवर्णमन्तर्धाय ब्राह्मणवर्णमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
 जयेनायुषा च वर्धयित्वा च—अद्याङ्गसमन्वागतेन मे महाराज उपवासेन प्रयोजनम् ।
 तदर्हति देवोऽद्याङ्गसमन्वागतमुपवासं पर्येपितुम् । अयं न पर्येपसे, नियतं देवस्य सप्तधा
 ४ मूर्धानं स्फालयामि । इत्युक्त्वा तत्रैवान्तर्हितः । ततो राजा भीतबलः संविन्न आहृष्टरोमकूपो
 : हिरण्यपिटकं पञ्चाग्रे वद्ध्वा सर्वविक्रिते घण्टावधोपणं कारयामास—यो मेऽद्याङ्गसमन्वागत-
 मुपवासं देशयिष्यति, तस्यैतं हिरण्यपिटकं दास्यामि, महता सन्कारेण सत्करिष्यामीति ।
 यावदन्यतया वृद्धा स्त्री पलगण्डदृहिता । तथा राज्ञः स्तम्भो दर्शितः—अत्र मे स्तम्भे
 पिता असकृद्गन्धधूपपुष्पाचर्चनं कृतवान् । तमुत्पाद्य प्रलवेक्षस्वेति । ततो राज्ञा पौरुषेयाणा-
 B 340 10 माह्व दत्ता—अयं स्तम्भ उत्पाद्यतामिति । ततो राजपुरुषैः स्तम्भ उत्पाटितः । तस्यावस्ता-
 स्तुवर्णपत्राभिलिखितोऽद्याङ्गसमन्वागत उपवासो लब्धः । स ह पञ्च चोपासकशिक्षापदानि
 सप्तत्रिंशच्च बोधिपक्ष्या धर्माः । ततो राज्ञा तस्य नागस्याद्याङ्गसमन्वागत उपवासो लिखित्वा
 दत्तः । ऋषिपतननिवासिभिश्च द्वादशभिर्ऋषिसहस्रैः सप्तत्रिंशद्बोधिपक्ष्या धर्माः प्रबक्षीकृताः ।
 स च नागोऽद्याङ्गसमन्वागतमुपवासमुपोष्य स्थलमुद्गम्योत्सृज्योऽवस्थितः । सोऽनाहारतां
 15 प्रतिपन्नः कालं कृत्वा पञ्चशतपरिवारः प्रणीतेषु देवेषु त्रायविशेषूपपन्नः । अतो भिक्षव
 उपोषथस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्बृत्तिश्चेति ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६० हंसः ।

B 311

बुद्धो भगवान् सन्तुतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 20 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किञ्चैर्महोत्सैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिञ्चर-
 महोरगाम्भर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महारपुष्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनम्लान-
 प्रलयभैरव्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽजायपिण्डदस्वारामे ।
 श्रावस्त्वां राजा प्रसेनजित्कौशले राज्यं कारयति ऋद्धं च रफीतं च क्षेमं च सुमिहं च
 आवकीर्णवह्नुजनमनुष्यं च प्रशान्तकल्किलहडिम्बडमरं तररुरोगापगतं शालीशुगोमहिषी
 25 संपन्नमखिलमकाष्टकम् । एकपुत्रमित्यं राज्यं पालयति । यावदपरेण समयेन राजा प्रसेन-
 जित्कौशले जेतवनं निर्गतो भगवन्तं दर्शनाद्योपसंक्रमितुं पशुपासनाय । राज्ञा च पञ्चालेन
 राज्ञः प्रसेनजित्कौशलेस्य प्रामृतं पञ्च हंसशानानि प्रेषितानि । यदा राजा जेतवनं निर्गत-
 म्भूदा तानि पञ्च हंसशानान्युपनामितानि । ततो राजा प्रसेनजिता तेषामभयप्रदानं दत्त्वा
 तत्रैव जेतवने समुत्स्थानि । यदा भगवान् महाश्रावकपरिवृतोऽजितेन उपनिषीदति, तदा ते
 30 हंसा भगवन्सकाशमुपसंक्रमन्ति । भगवानपि तेभ्य आद्येपमनुप्रयच्छति महाश्रावकाय ।

१ Mss. हंस. २ Speyer वगने for शक्तिं against Mss., on the strength of Tibetan translation.

ते भुक्त्वा तृप्ताः प्रणीतेन्द्रियास्तिएच्छन्ति । यदा भगवान् प्रतिसंलयनाद्भ्युयाय चतसृणां -B 342
 पर्पदां धर्मं देशयति, तदा ते हंसा भगवत्सकाशं गत्वा धर्मं शृण्वन्ति । ते चाल्पायुष्काः
 कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
 कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । पश्यन्ति हंसैर्म्यक्ष्युताः, प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशे- 5
 पूपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ हंसपूर्व्विणो देवपुत्राश्चलविमलकुण्डल-
 धरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रितचूडाः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्ट-
 गात्रास्त्वामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा
 सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैर्यकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णा धर्म-
 श्रवणाय । अथ भगवान् हंसपूर्व्विणां देवपुत्राणामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं 10
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा हंसपूर्व्विभिर्देवपुत्रैर्विशतिशिखर-
 समुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं प्राप्तम् । ते दृष्टसत्या वणिज इव
 लब्धलाभाः, सत्यसंपन्ना इव कर्पकाः, शूरा इव विजितसंप्रामाः, सर्वरोगपरिमुक्ता इवातुराः
 यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतास्तयैव विभूत्या स्वभवनं गताः ॥

भिक्षवः पूर्व्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके 15
 उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन्निमां रात्रिं भगवन्तं B 343
 दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः? भगवानाह—न
 भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः,
 अपि तु दृष्टास्ते युष्माभिर्भिक्षवस्तानि पञ्च हंसशतानि राज्ञः प्रसेनजिता कौशलेन इहो-
 त्स्थानि? एवं भदन्त । तानि ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगतानि, प्रणीतेषु देवेषूप- 20
 पन्नानि । तान्यस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तानि । तेषां मया धर्मो देशितः । दृष्टसत्यानि
 च स्वभवनं गतानि ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 हंसपूर्व्वैर्देवपुत्रैः कर्माणि कृतानि येन हंसेषूपपन्नाः, कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूप-
 पन्नाः, सत्यदर्शनं च कृतमिति ? भगवानाह—एभिरेव भिक्षवः पूर्व्वमन्यासु जातिषु कर्माणि 25
 कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि औघनत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि ।
 एभिः कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुमरिष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
 कृतान्युपचितानि बाधे पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
 अपि तु उपात्तध्वेय स्कन्धधात्वापतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभाप्यनुभानि च । 30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्पदी प्राप्य वार्त्तं च फलन्ति गतुं देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
 सन्यक्तसंबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः
 शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चिन्नं विहरति ऋषिपतने
 मृगदात्रे । तत्रैभिः प्रवर्जितैः शिक्षाशैथिल्यं कृतम् । तेन हंसेषूपपन्नाः । यन्ममान्तिके चित्तं
 प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नाः । यत्परिशिष्टानि शिक्षापदानि तेन सत्यदर्शनं कृतमिति । इति
 हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षवः एकान्तकृष्णानि कर्मणि अपात्य व्यतिमिश्राणि
 च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

सप्तमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

सुवर्णाभः सुगन्धिश्च वपुष्मान् बलवान् प्रियः ।
पद्माक्षो दुन्दुभिः पुत्राः सूर्यो महत्पताकया ॥

६१ सुवर्णाभः ।

बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 345
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्गर्गैश्चैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यार्वितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि
अन्यतनः शाक्य आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन- 10
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं
क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा
संबृत्ता । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो
दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णं जाम्बूनदनिष्कसदृशः ।
सुवर्णवर्णया चानेन प्रभया सर्वं कपिलवस्तु नगरमवभासितम् । तद्दर्शनान्मातापितरावन्ये 15 B 346
च कुतूहलाभ्यागताः सत्त्वाः परं विस्मयमागताः । चिन्तयन्ति च—कुतोऽयमीदृशः सत्त्व-
विशेष इति । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य
नामेति । ज्ञातय ऊचुः—न्यस्मादनेन जातेन सुवर्णवर्णया प्रभया सर्वं कपिलवस्तु नगरमव-
भासितम्, तस्माद्भवतु दारकस्य सुवर्णाभ इति नामेति । सुवर्णाभो दारकोऽष्टाम्यो धात्री-
भ्योऽनुप्रदत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीड- 20
निकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा
सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिष पङ्कजम् । स च
पण्डितो व्यक्तो मेधावी श्राद्धो मद्रः कल्याणाशय आत्माहितपराहितप्रतिपन्नः कारुणिको
महात्मा धर्मकामः ॥

यावदपरेण समयेन रूपमदमचो बहिरधिष्ठानस्य क्रीडति । संबहुलाश्च शाक्या 26
न्यप्रोधारामं गच्छन्ति । ततस्तेन सुवर्णाभेन दृष्टाः पृष्ठाश्च—क भवन्तो गच्छन्तीति । तैरुक्तम्—
न्यप्रोधारामं गच्छामो बुद्धं भगवन्तं द्रष्टुमिति । सुवर्णाभस्य बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं नाम श्रुत्वा
सर्वैरोमकूपाण्याहृष्टानि, परमं च कुतूहलमुत्पन्नम् । तस्यैतदभवत्—यन्बहमपि बुद्धं भगवन्तं
दर्शनाभ्योपसंक्रामेयमिति । सोऽपि न्यप्रोधारामं गच्छति । ततस्त्र ददर्श सुवर्णाभकुमारो
बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशत् महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीव्या चानुन्यञ्जनैर्विराजितगात्रं 30
व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो मद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य B 347

योऽसौ रूपमदः स प्रतिविगतः । स भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो
धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता धर्मो देशितः । स तं धर्मं श्रुत्वा प्रत्रय्याभिलाषी संवृत्तः ।
यावन्मातापितरावतुज्ञाय्य भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा
वन्दित्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणमय्य भगवन्तमिदमवोचत्—रभेयाहं भदन्त ख्लास्यते
6 धर्मविनये प्रत्रय्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति । ततो
भगवान् गजभुजसदृशं सुवर्णवर्णवाहुमभिप्रसार्प्य सुवर्णाभदारकमिदमवोचत्—एहि कुमार,
चर ब्रह्मचर्यमिति ।

एहीति चोक्तः स तथागतेन मुण्डश्च संघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्यावेवं स्थितो बुद्धमनोरेयेन ॥ १ ॥

10 यावत्सहाहावरोपितकेशदमश्रुदादिशवर्षोपसंपन्नेर्यापयः पात्रकरव्यग्रहस्तो भगवतः
B 318 पुरस्तात्स्थितः । तस्य भगवता मनसिकारो दत्तः । तेन युज्यमानेन व्यायच्छमानेन घट-
मानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनयतन-
विकरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षाकृतम् । अर्हन् संवृत्तः
त्रैधातुकवीतरागः सम्लोष्टकाञ्चनः आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्या-
15 विदारिताण्डवोदो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यासो भवलाभलोभसत्कारपराब्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां
देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं दुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त सुवर्णा-
भेन कर्माणि कृतानि येनैवमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः, प्रत्रय्य च अचिरादर्हत्त्वं साक्षा-
ल्लसमिति । भगवानाह—सुवर्णाभेनैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि
20 लच्छसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषधवत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुवर्णाभेन कर्माणि
कृतान्युपचितानि । कोऽज्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, माग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्तब्ध-
धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

B 319

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशक्तिरपि ।

25 सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं मिश्रयोऽतीनेऽज्यनि एकनवते कल्पे विपदवी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोभविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शाल्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स वन्धुमती राजधानीसुगन्धिधिस्य विहरति । यावद्विपदवी सम्यक्संबुद्धो
बुद्धस्यै श्रुत्वा इधनक्षयादिवाग्निनिर्घपशिरोपे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः । ततो राता कपु-
30 मन्ता भगवतः शरीरे शरीररूपां श्रुत्वा समन्तयोजनः स्तपध्वत्प्रलयः प्रतिघ्रापिनः शौरमुष-

त्वेन । स्तूपमहश्च प्रज्ञप्त । यावदन्यतमो गृहपतिस्तस्मिन् स्तूपमहे वर्तमाने निर्गत । तेन तस्मात्स्वपात्सौवर्णवर्ण आदर्श पतितो दृष्ट । स तेनावतसक कारयित्वा तत्र स्तूपे आरोपित । गन्धधूपपुष्पार्चन कृत्वा पादयोर्निपत्य प्रणिधान कृतम्—अहमप्येवविधाना गुणाना लामी भविष्यामि, एवत्रिधमेव शास्तरमारागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं ६ स सुवर्णाम् । यत्तेन निपद्यिन सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे कारा कृता, तेनास्यैवविधो रूप विशेष सवृत्त । यत्प्रणिधान कृत तदिहैव जन्मन्यर्हत्त साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णाना कर्मणामेकान्तकृष्णो रिपाक, एका-तश्चुक्कानामेकान्तश्चुक्क, व्यतिमिश्राणा व्यतिमिश्र । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-शुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोग करणीय । इत्येव वो भिक्षव शिक्षितव्यम् ॥ 10

इदमप्येवमवाच । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

६२ सुगन्धिः ।

बुद्धो भगवान् सवृत्तो गुरुकृतो मानित पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभि पौरै १ श्रेष्ठिभि सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैर्बुद्धै किञ्चैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिञ्चरमहो रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय- 15 भैपज्यपरिष्काराणा सश्रावकसद्य कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतम कुलपुत्र प्रतिपसति आढ्यो महाधनो महाभोगो त्रिस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवण- धनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयत पुत्रो जात अभिरूपो दर्शनीय प्रासादिभ्यो अतिक्रान्तो मानुषवर्णमसप्राप्तश्च दिव्य वर्णम् । तस्य मुलानीगेत्यल- 20 गन्धो वाति, सर्गशरीराचन्दनगन्ध । तस्य जातो जातिमह कृत्वा नामधेय व्यनस्याप्यते— किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचु—यस्मादस्य मुलानीगेत्यलगन्धो वाति, शरीराचन्दनगन्ध, तस्माद्भवतु दारकस्य सुगन्धिरिति नामेति । सुगन्धिर्दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीम्या द्वाभ्या क्षीरधात्रीम्या द्वाभ्या मलधात्रीम्या द्वाभ्या त्रीडनिकाभ्या धात्रीम्याम् । सोऽष्टभिर्धात्रीमिरुत्नीयते वर्धते क्षीरेण दग्ना नवनीतेन 25 सर्पिणा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तैरुपकरणविशेषै । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् । स पूर्वहेतुरलधानाच्छुद्धो भद्र कल्याणाशय आमहितपरहितप्रतिपन्न धारुणिको महामा धर्मकाम । यदा सुगन्धिर्दारक केयूरहारकटकालकृतो वीषीमत्रतरति, तदा चन्दनगन्धेन सर्वं नगरमाश्रयति । जनकायश्च दिव्य गन्धमाप्राय पर विस्मयनापयते । एव चाह— अहो पुण्यानां सान्दर्भ्यमिति ॥

B 350

B 351

यावदपरेण समयेन सुगन्धिर्दारको न्यम्रोधारामं गतः । अयासौ ददर्श बुद्धं
 भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुन्यञ्जनैर्विराजितमात्रं व्याम-
 प्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन
 भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्ता-
 5 निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवैधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सुगन्धिदारकेण विंशतिशिखरसमुद्गतं
 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसलो मातापितरावनु-
 ज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं
 संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकरणविच्यंसनधर्मतया पराहस्य
 10 सर्वहेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तैषातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाश-
 पाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो
 भवबलमलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

B 352

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 सुगन्धिना कर्माणि कृतानि येनास्य मुखात्कीलोत्पलमन्धो वाति, सर्वशरीराच्चन्दनगन्धश्च ।
 16 भगवानाह—सुगन्धिनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभारानि
 परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुगन्धिना कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
 कोऽप्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विप-
 च्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु
 कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

20

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्प्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवान् । स बन्धुमती राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्ध-
 25 सफलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिरोपे निर्वाणधातौ परिनिर्हृतः, ततो राज्ञा
 बन्धुमता भगवतः शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनः स्तूपधत्तरत्नमयः प्रतिष्ठापितः क्रोशः
 B 353 मुञ्चत्येन । स्तूपमहश्च प्रज्ञप्तः । तत्रान्यतमेन गृहपतिना प्रसादजातेन विचित्रैर्गन्धैः प्रलेपं
 दत्त्वा धूपपुष्पार्चनं कृत्वा प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्म-
 परित्यागेन एवंविधानां गुणानां ल्यामी भविष्यामि । एवंविधमेव शास्त्रारमारामयेयम्, मा
 30 विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽती तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं
 स सुगन्धिः । यदनेन विपश्यिनः सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे काराः कृतास्तेन सुगन्धः संवृत्तः ।

यत्प्रणिधानं कृतं तेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षुः एकान्तकृष्णानां कर्मणां एकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लं व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रं । तस्मात्तर्हि भिक्षुः एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगं करणीयं । इत्येव वो भिक्षुः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षुवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

5

६३ वपुष्मान् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नैर्गैर्क्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लोभी चीररपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सञ्चारकस्य कपिलस्तुनि विहरति न्यमोधारामे । कपिलस्तुनि 10 अन्यतमं शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलाकलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णं रम्यरूपं सूक्ष्मवद् महेशाख्यं प्राप्तोऽप्यकायश्च । तस्य जातो जातिमहः कृत्वा नामधेयं व्यनस्थापितम्—किं भवतु दारकस्य 15 नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य दिव्यं वपुः, तस्माद्भवतु दारकस्य वपुष्मानिति नामेति । वपुष्मान् दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मरुधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नयनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तैरुपररणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिर पद्मजम् । स च श्राद्धो भद्रं कत्याणाशय आमहितपरहितप्रतिपन्नं फारुणिको 20 महामा धर्मकाम सर्वैरेकेषु पूज्यो मान्योऽभिवाच्यश्च । ततो वपुष्मान् यान् यानपि भूप्रदेशान् गत्वा श्रामति, ते तेऽस्य मेध्या भवन्ति । ष्वनिधः पुण्यमहेशारण्यं ॥

B 354

B 355

यानदपरेण समयेन न्यमोधारामं गतः । अपासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वाविंशता महापुरुषैश्चक्षुः समन्वृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितमात्रं व्यामप्रभात्वनं सूर्यसदृशान्तिरेफप्रभं जङ्गममिरं रतापर्वतं सगन्ततो भद्रम् । सदृशनाथानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं 25

प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णौ धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशपातुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा वपुष्मता विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो मातापितरावनुज्ञाय भगवच्छासने

B 350 5 प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविच्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेश-
प्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संबृत्तः त्रैधातुकैवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणि-
तलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो
भवलाभलोभसत्कारपराब्धुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो शन्योऽभिवाचश्च संबृत्तः ॥

10 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि मदन्त
वपुष्मता कर्माणि कृतानि येनास्यैवंविध आश्रयोऽर्हत्त्वं च प्राप्तमिति । भगवानाह—वपुष्मैव
भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि
ओषवव्यत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । वपुष्मता कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यु-
भविष्यति? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
15 न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽनीतेऽव्यनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
20 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
B 357 बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रिल विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरूपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वातः, ततोऽप्य-
राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनधत्तूरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोश-
मुच्चलेन । तत्र च राज्ञा बन्धुमता सपुत्रवर्गेण सामास्यगणपरिवृतेन स्तूपमहः कृतः ।
25 यावदन्त्यतमस्मिन् दिवसेऽन्यतमो दरिद्रपुरुषः स्तूपाङ्गणं प्रविष्टः । तत्र तेन पुण्याणि म्लानानि
दृशानि, रजसा च [स्तूपाङ्गणे] मल्लिनीकृतः । ततस्तेन बुद्धगुणानुसृत्य प्रसादजातेन
संमार्जनी गृहीत्वा स्तूपः संमृष्टो निर्मात्यं चापनीतम् । ततोऽपगतं रजं स्तूपं निर्मलं दृष्ट्वा
प्रसादजातः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतवान्—अनेनाहं कुशल्येन चित्तोत्पादेन चैवंविधानं
गुणानां त्वाभी भविष्यामीत्येवंविधमेव शास्त्रारमारामयेयं मा विराणयेयमिति ॥

1 Speyer's suggestion that स्तराणां or simply ऋणो represent Mss. better than स्तराणे, may be noted.

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन दरिद्रः पुरुष आसीत्, अयं स वपुष्मान् । यतस्तेन रूपः संमृष्टः, तेनाभिरूपः संबृत्तः । यत्प्रणिधानं कृतं तेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्त-कृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं ६ वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६४ बलवान् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-10 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासन-ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिल-वस्तुनि अन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति स्मते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः 15 प्रासादिकोऽतिक्रान्तपौरुषबलः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं दारको बलवान्, प्राप्तं स्यादस्य बलवानिति नाम । बलवान् दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-रुत्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यैश्चोत्तप्तोत्तैरुपकरण-20 विशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महित-परहितप्रतिपन्नः कारुणिको महामा धर्मकामः ॥

यावदपरेण समयेन न्यप्रोधारामं गतः । अपासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता मद्रापुरुषबलधणैः समलंश्रुतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्याम्प्रमालंश्रुतं सूर्यसहस्रातिरेक-प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्ररुम् । सहदर्शनाद्यानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसा-25 दितम् । प्रसादजानक्ष भगवतः पादाभिनन्दनं कृत्वा पुरस्तात्प्रिण्यो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धानुं प्रकृतिं च ज्ञान्या तादृशी चतुरार्यसज्जसंप्रतिवेधिकी धर्मदेसाना कृत्वा, यां धुत्वा चन्द्रता विशतिशिगरममुद्ग्नं सक्तायच्छिरीर्षं ज्ञानरत्नेन भिक्षा क्षोतापत्ति-फलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसलो मातापितरानुत्ताप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन सुश्र-मानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चन्द्राचक्रं त्रिदिव्या सर्वसंस्कार-30

गतीः शतनपतनत्रिकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वैशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ।
अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो
विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

B 361 5 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त वलवता
कर्माणि कृतान्युपचितानि येनास्याश्रयो बलवान्, अर्हत्वं च प्राप्तमिति । भगवानाह—
वलवतैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
प्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । वलवता कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः
प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते,
10 नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि
कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रपश्यन्ति कर्माणि करूपकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्पतिऽयमि एकनयते कल्पे विपदयी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
15 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपदयी सम्यक्संबुद्धः
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिरोपे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतः, तस्य
राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनः स्तूपध्वस्तनमयः प्रतिष्ठापितः क्रोश-
मुच्चयेन । तत्र स्तूपमहे वर्तमाने महाजनकायेन नृत्यता गायता च स्तूपं पांसुना मलिनी-
20 कृतम् । यावदन्यतमो गृहपतिः स्तूपाङ्गणं प्रविष्टः । स पश्यति स्तूपाङ्गणं रजसा मलिनी-
B 362 कृतम् । ततस्तेन गृहपतिना बुद्धगुणाननुस्मृत्य प्रसादजातेन तैलव्यामिश्रो गन्धकायो दत्तः,
प्रणिधानं च कृतम्—अप्येवंविधानां गुणानां त्वामी स्याम् । एवंविधमेव शास्त्रारमारागयेयं
भा विरागपंपमिति ॥

भगवानाह—किं मन्येष्वे भिक्षवो योऽर्पति तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिः, अयं स
25 बलवान् । यद्नेन विपदियनः स्तूपे काराः कृतास्तेन बलवान् संवृत्तः । यत्रप्रणिधानं कृतं
तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुक्रानामेकान्तशुक्रः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्सर्हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपाम्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्रेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः ।
इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

30 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

प्रलयानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । प्रियेण कृतानि कर्माण्युपचितानि । कोऽन्यः
प्रलयमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते,
नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि
कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

5

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽवनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्भसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स वन्धुमती राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
10 सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षमादिवाग्निर्निरुपधिदेशे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः, तस्य राज्ञा
वन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरक्षमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्च-
त्वेन । यावदपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु (पादपेषु) नानाचित्रितेषु
पुष्पेषु प्रादुर्भूतेष्वन्यतनो गृहपती राजानं विज्ञापयामास—इच्छाम्यहं देवसहायो विपश्यिनः
B 368 स्तूपे पुष्पारोपणं कर्तुमिति । राजा कथयति—एवमस्त्विति । यावत्तेन गृहपतिना राजा-
15 मालपौरुषैः सहायेन घण्टावघोषणेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा विपश्यिनः स्तूपे पुष्पारोहणं
कृतम्, यत्रानेकैः प्राणिशतसहस्रैश्चित्तानि प्रसाद्य कुशलमूलानि समारोपितानि ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं
स प्रियः । यत्तेन महाराजसहायेन कुशलमूलान्यवरोपितानि, तेन महाजनस्य प्रियो मनापथ
संबुद्धः, तेनैव हेतुना दर्शनीयः प्रासादिकः । अर्हत्त्वं च प्राप्तम् । इति हि भिक्षव एकान्त-
20 कृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यति-
मिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव
कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

—X—

६६ पैशाद्यः ।

B 367 25

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धंवाहैर्देवैर्नैर्गैर्धैर्त्सुरैर्गर्हदैः किञ्चैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्न-
महोरगाम्बर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञानो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातदायनासनग्यान-
प्रलयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यमोधारामे । कपिलवस्तुनि
अन्यतनः शाक्य आद्यो महाजनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो

वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीवम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽभिनीलपद्मनेत्रः दिव्येनेन्द्रनीलमणिरत्नेन शिरस्यावद्धेन, येन कपिलवस्तु नगरमिन्द्रनीलवर्णं व्यवस्थापितम् । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य पद्मसदृशे अक्षिणी, तस्माद्भवतु दारकस्य 5 पञ्चाक्ष इति नामेति । पञ्चाक्षो दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलयधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीनेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामस्त्यागरुचिः प्रदानाभिरतो महति त्यागे वर्तते । स येन येन 10 गच्छति, तेन देवमनुष्यैः पूज्यतेऽम्यर्धते च ॥

B 369

अथ पञ्चाक्षो दारकोऽपरेण समयेन न्यमोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवत्पादाभिन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो 15 धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा पद्माक्षेण विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो दानप्रदानानि दत्त्वा श्रमण-ब्राह्मणकृपणयनीपकटुःखितान् संतर्पयित्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्ररजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा 20 सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणनिर्व्वंसनधर्मतया पराह्वय सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुरुवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसविप्राप्तो भवत्प्रमलोभसत्कार-पराष्पुलः । सेन्द्रेपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः । यावदसौ पिण्डपात-प्रविद्ये महाजनकायेनोद्दीक्ष्यमाणो जिहेति । अथ स पद्माक्षो भगवतः सकाशमुपसंक्रम्य 25 भगवन्तं विज्ञापयामास—साधु मे भगवांस्तथा करोतु यथा मणिरत्नमन्तर्धयित । भगवानाह— कर्मजं ह्येतद्, न शक्यमन्तर्धापयितुम् । अपि तु तथा करिष्यामि यच्छूद्रा दक्षयन्ति नाश्राद्धा इति । ततो भगवता तथा कृतम् ॥

B 379

मिश्रः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पश्यन्तुः—कानि भदन्त पद्माक्षेण कर्माणि कृतानि येनैवं मद्देशाद्योऽर्थं च प्राप्तमिति । भगवानाह—यद्भाषेनेन मिश्रः 30 पूर्वमन्यामु जानिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धनम्भारानि परिणतप्रत्ययानि ओघनप्रपुष्प-मितान्पदसंभारीनि । पद्माक्षेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । योऽप्यः प्रत्युपयिष्यति ?

न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाहो पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ,
न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्य-
शुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

5 सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स वन्धुमतीं राजधानीमुपनिधित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिरोषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतः, तस्य राज्ञा

B 370 10 वन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः । तत्र
अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । यावदन्यतमः सार्ध-
याहो महासमुद्रास्तिस्रयानपात्रोऽभ्यागतः । तेन तत्र महादिन्द्रनीलकं रत्नमानीतम् । तेन
विपश्यिनः स्तूपं दृष्ट्वा तथागतगुणाननुस्मृत्य तन्मणिरत्नं विपश्यिनः स्तूपवर्षस्थाल्यामुपरि
निबद्धम् । तस्यानुभावेन दिग्विदिशः सर्वानीलकारा अवस्थिताः । पद्मैश्च पूजां कृत्वा
15 प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवं गुणानां लाभी स्याम्, एवंविधमेव शास्त्रारमारगयेयं मा
विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽस्ती तेन कालेन तेन समयेन सार्धवाह आसीत्,
अयं स पद्माक्षः । यत्नेन विपश्यिनः स्तूपे मणिरत्नमारोपितं तस्य कर्मणो विपाकेनास्य
मणिरत्नं शिरसि प्रादुर्भूतम् । यत्नीलपद्मैः पूजा कृता तेनाभिनीलपद्मनेत्रः संबुद्धः । यत्प्रणि-
20 धानं कृतं तेनेह जन्मन्यहर्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-
कृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

25

६७ दुन्दुमिस्तरः ।

B 371

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्गरुडैः कित्तर्मेहोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नप्रहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनगद्दानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सत्रायकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुनि
30 अन्वननः शाक्य आत्तो महाधनो महाभोगो विन्तीर्गविशालपरिप्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशान्युत्पाकलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीढनि रमने

परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
 प्रासादिको महेशाख्यः कलविङ्कमनोर्षभाणी दुन्दुभिस्वरनिर्घोषः । तस्य जातौ जातिमहं
 कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं दारको
 दुन्दुभिस्वरः, तस्मादस्य भवतु दुन्दुभिस्वर इति नामेति । दुन्दुभिस्वरो दारकोऽष्टाभ्यो
 धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां ६
 क्रीडनिक्राम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नयनीतेन सर्पिषा
 सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । स च B 372
 श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महारत्ना धर्मकामः प्रजा-
 वत्सलस्वाग्रुचिः प्रदानरुचिर्महति स्वागे वर्तते ॥

यावदपरेण समयेन दुन्दुभिस्वरो दारको न्यप्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं 10
 भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्याम-
 प्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन
 भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्ता-
 न्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुर्ध-
 सत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा दुन्दुभिस्वरेण दारकेण विंशतिशिखरसमुद्रतं 15
 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो दानप्रदानानि
 दत्त्वा श्रमणब्राह्मणवनीपकान् दुःखितान् संतर्पयित्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने
 प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं
 विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराह्वय सर्वश्रेष्ठप्रहाणा-
 दर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तः त्रैधातुकवोतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणि- 20
 तलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवत्याम-
 लोभसत्कारपराष्पुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 दुन्दुभिस्वरेण कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽर्हत्वं च प्राहमिति ?
 भगवानाह—दुन्दुभिस्वरेणैव भिक्षवः पूर्वमन्शासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लभ्य- 25
 संभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यप्रस्यंभासीनि । दुन्दुभिस्वरेण कर्माणि
 कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि वाद्ये B 373
 पृथिवीगतौ विपश्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधानी, न वायुधानी, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्ध-
 धात्रायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सान्दरी प्राप्य कालं च फलन्ति गृध्रु देहिनाम् ॥

१ Ms. मनोभासी or *गानी, unnecessarily emended by Speyer into *गानी.

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽवनि एकनवते कल्पे विपदस्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकाविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीसुपनिश्चित् विहरति । यावद्विपदस्यी सम्यक्संबुद्धः
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निनिरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्भूतः, तस्य राज्ञा
बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चरत्समयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चलेन ।
तत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । यावदन्यतरेण
गृहपतिना विचित्राणि वाद्यमाण्डानि पुरुषाश्च शिक्षयित्वा तत्र स्तूपे निर्यातितः, ये तत्र
स्तूपे अहन्यहनि वाद्यविशेषैः सत्कारं कुर्वन्ति ॥

B 374

किं मन्यन्ध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं स दुन्दुभि-
स्वरः । यत्तेन विपदिनः स्तूपे विचित्राणि वाद्यमाण्डानि निर्यातितानि, तेनेदानीं दुन्दुभि-
स्वरः संबुद्धः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णाना-
मेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मा-
त्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वायोगः
करणीयः । इत्थेवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

15

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६८ पुत्राः ।

B 375

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पारैः
श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवैर्नीर्गैर्यक्षैरसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरैरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैरव्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि
अन्यतमः शाक्य आरुहो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशानुग्राहकलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीडति रमते परिचार-
यति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अष्टानां वा
नवानां वा मासानामल्पयात्रमृता । महती महती मांसपेसी जाता, यां दृष्ट्वा मातापितरौ
विपय्णौ, अन्ये च गृहवासिनः परिचारका ज्ञातयन्ध्व-को नामायमेवंविधो जात इति ।
यावदसौ गृहपतिः शोकागारं प्रविश्य करे कपोले दत्त्वा चिन्तापरो व्यथस्थितः—यस्य
निवेदयेयम्, को ज्ञास्यति किमेतदिनि । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—अयं बुद्धो भगवान् सर्वज्ञः
सर्वदर्शी । बुद्धस्य भगवतो निवेदयामि, स ज्ञास्यतीति । स येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ।
उपसंक्रम्य भगवन्तं पप्रच्छ । भगवानाह—मा भैसीस्त्वं गृहपते, मा भैसीः । सुविहिते कपसि

शतं निर्गतम् । तं स्तूपं दृष्ट्वा तथागतगुणाननुस्मृत्य तैस्तत्र स्तूपे एकपुरुषेण वा एकदेहिना वा
 B 378 एकात्मना वा एकचित्तेनेव एकात्मभावेनेव सर्वैकसमूहीभूतैः प्रसन्नचित्तैः प्रीतिजातैरेका-
 त्मनीभूतैस्तत्र स्तूपे पुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनानि नैवेद्यरसरसाप्रभोज्यानि सर्वोपहारानि
 चोपद्वीकितानि । ध्वजवितानच्छत्राणि चारोपितानि । आरोप्य एकसमूहीभूत्वा एकखरेण
 ६ स्तुतिं कृत्वा प्रदक्षिणशतसहस्रं कृतम् । ततस्तैः सर्वैरेकात्मभावनैकचित्तकेन प्रणिधानं
 कृतम्—अनेन कुशलमूलेनास्माकं तथैवैकात्मजाता एकचित्तकाः समानदेहाः समानाचाराः
 समानधर्माः समानपुण्याः समनिर्वाणा भवन्तु इति । तत्रैव स्तूपे एवं भक्तिपरायणा निर्वृताः ॥

* * * * * तेनैव हेतुना इदानीमेकपेशीजाताः समरूपाः समदेहभावाः
 समात्मचित्ताः समबलवीर्यपराक्रमाः समाचाराः समधर्मेषु परायणाः समं श्लोतापत्तिफलं
 B 379 10 प्राप्ताः, समं चाईत्थं प्राप्ताः । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त(कृष्णो)
 विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्माच्छिं भिक्षव
 एकान्तकृष्णानि कर्माप्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
 इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६९ सूर्यः ।

B 390 15 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्गणैः किंनरैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनम्लानप्रसव-
 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि
 अन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिप्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
 20 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुल्याचलव्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परि-
 चारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको
 महेशाल्यः शिरसि मणिरत्नयुक्तः । * * * * * । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा
 नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य दारकस्य
 B 391 शिरसि मणिरत्नं प्रादुर्भूतम्, तस्य मणिरत्नस्य प्रभया सर्वं गृहमवभासितं सूर्यस्यैव, तस्मादस्य

१ The text in all Mss. is mutilated. The para must begin with किं मन्यन्ते मिश्रवः...संज्ञाः as in several other stories. २ After किन्नरैः some Mss. read मनुष्यैः which is unusual. ३ Tibetan translation here seems to add a few sentences describing the sun-like splendour of the gem on crest. None of the Mss. used by Speyer contains any reference to these phrases. Cf. तस्य मणिरत्नस्य प्रभया सर्वं गृहमवभासितं इत्येव.

सूर्यो नाम भवतु इति । सूर्यो दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-
रुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्षिपा सर्षिर्मण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः ।
आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः
कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलस्व्यागरुचिः प्रदानकौशलो महति स्वागे वर्तते ॥ 5

यावदपरेण समयेन सूर्यो दारको न्यग्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं
द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं
सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके
चित्तं प्रसाद्य स्वशिरसि मणिरत्नमुद्बुल्य भगवत उपनामितम् । ततः प्रसादजातो
भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तात्त्रिपण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवता सूर्यस्यानुकम्पा- 10
मुपादाय तन्मणिरत्नमुपगृह्णाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी
धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन सूर्येण दारकेण विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यो दानप्रदानानि दत्त्वा श्रमण-
ब्राह्मणवनीपकान् दुःखितान् सत्त्वान् संतर्पयित्वा मातापिरावनुज्ञाप्य भगवतः शासने प्र- 15
व्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं
विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणा-
दर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितल-
समचित्तो वासी चन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभ-
सत्कारपराश्रुलः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

B 382

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त सूर्येण 20
दारकेण कर्माणि कृतानि येन शिरसि मणिरत्नं जातम्, येन च महेशाल्योऽर्हत्वं च प्रातमिति ।
भगवानाह—सूर्येणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि
परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सूर्येण कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते,
नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्तन्धधाल्वायतनेषु कर्माणि कृतानि 25
विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि एकनवते कल्पे निपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोका
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकनिदनुत्तरः पुरुषदम्यसारपिः शास्त्रा देवमनुष्याणां 30
बुद्धो भगवान् । स बन्धुमनी राजधानीनुपनिश्चल मिहरति । यावदिपश्यी सम्यक्संबुद्धः

B 383

सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा, इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपविशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्बृतः, तस्य राज्ञा
बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनधत्तुरात्मयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्च-
त्वेन । यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । तत्र
स्तूपमहो वर्तते । श्राद्धं ब्राह्मणगृहपतयो विचित्रैर्गन्धमात्यविलेपनैश्छत्रैर्ध्वजैः पताकाभिः
पूजां कुर्वन्ति । यावदपरेण पुरुषेण राज्ञः सकाशाद् द्यूतं क्रीडतः सूर्याभासं मणिरत्नं
निर्जितम् । ततस्त्वेन प्रसादजातेन विपदिनश्चैले वर्षास्थाल्यां समारोपितम् । ततः पादयो-
निपत्य प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च एवंविधानां
गुणानां लामी त्याम्, एवंविधं शास्त्रारमारामयेयं मा विरागयेयम्, एवंविधेन चूडायां
वद्वेन मातुः कुक्षेर्निर्गच्छेयमिति ॥

- 10 भगवानाह—किं मन्यन्थे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन अक्षधूर्त आसीत्,
अयं स सूर्यः । यत्नेन विपदिनः स्तूपे रत्नं समारोपितं तेनास्य शिरसि मणिरत्नं प्रादु-
र्भूतम् । तेनैव हेतुना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । अर्हत्त्वं च साक्षात्कृतम् । इति
हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यप्यास्य व्यति-
15 मिश्राणि च, एकान्तशुक्लेश्चैव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७० मल्लर्षताका ।

- B 384 बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुवृत्तो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहेर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
20 रगाम्पचितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतमः
शाक्य आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविदारालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधन-
प्रतिरुपर्धी । तेन सदृशालुलालकलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति ।
तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो
25 मातुर्वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । यदासौ कुमारो जातस्तदा देवताभिर्दिव्याः पताकाः
समन्तत उच्छ्रापिताः, दिव्यानि वाचभाण्डानि पराहृतानि, दिव्यानि चोत्पलकुमुदपत्र-
पुण्डरीकमान्दारवाणां पुष्पाणि क्षित्तानि, सर्वं च कपिलवस्तु नगरं यदासा अपूरितम्,
सर्वगृहेषु चास्य नाम्ना पताका उच्छ्रापिताः । तस्य जातो जातिमदं कृत्वा नामधेयं
B 385 व्यवस्थाप्ये—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जातस्य यदासा सर्व-

लोक आपूरितः, तस्माद्भवतु दारकस्य विदितयशा इति नामेति । विदितयशा दारकोऽग्राम्यो -
धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां, मल्लधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
श्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन
सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । स च
श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मज्ञानः प्रजावत्सलः ॥ 5

यावदपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः । अयासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रा-
तिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके
चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवत्पादामिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी 10
धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा विदितयशासा दारकेण विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यः श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो
दानप्रदानानि दत्त्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घट-
मानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा, सर्वसंस्कारगतीः
शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वज्ञेशप्रहाणादहर्हृत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् 15
संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो
विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । स याचितचीवरं परिभुङ्क्ते अल्पमयाचितम्,
याचितपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारान् परिभुङ्क्ते अल्पमयाचितम् ॥

B 336

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रप्रच्छुः—कानि भदन्त 20
विदितयशासा कर्माणि कृतानि येन जातमात्रस्य देवताभिः पताका उच्छ्रापिताः, यशसा च
सर्वलोक आपूर्णः, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—विदितयशासैव भिक्षवः
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओधव-
त्प्रत्युपसितान्यवश्यंभावीनि । विदितयशासा कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवि-
ष्यति ! न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न 25
तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव ररुन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यनुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतरूपं भिक्षुरोऽर्तानेष्वन्येऽनवते कल्पे निपत्स्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि 20 B 337
निपाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारपिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो

सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा, इन्धनक्षयादिवान्निर्निरूपधिदोषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतः, तस्य राज्ञा
 बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चत्वरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्च-
 तेन । यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । तत्र
 स्तूपमहो वर्तते । श्राद्धां ब्राह्मणगृहपतयो विचित्रैर्गन्धमाल्यविलेपनैश्चतुर्वर्धजैः पताकाभिः
 ४ पूजां कुर्वन्ति । यावदपरेण पुरुषेण राज्ञाः सकाशाद् धूतं क्रीडतः सूर्याभासं मणिरत्नं
 निर्जितम् । ततस्तेन प्रसादजातेन विपदिनश्चैत्ये वर्षास्याख्यां समारोपितम् । ततः पादयो-
 निपत्न्य प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च एवंविधानां
 गुणानां लामी स्याम्, एवंविधं शास्त्रारमारगयेयं मा विरागयेयम्, एवंविधेन चूडायां
 वद्धेन मातुः कुक्षेर्निर्गच्छेयमिति ॥

- 10 भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन अक्षधूर्त आसीत्,
 अयं स सूर्यः । यत्तेन विपदिनः स्तूपे रत्नं समारोपितं तेनास्य शिरसि मणिरत्नं प्रादु-
 र्भूतम् । तेनैव हेतुना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । अर्हस्त्वं च साक्षात्कृतम् । इति
 हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
 १ व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यति-
 1० मिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७० मछुर्पताका ।

- B 394 बुद्धो भगवान् सल्लुतो गुरुवृत्तो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरौरैरिति देवनामयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 20 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
 भेद्यपरिष्काराणां सध्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यमोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतमः
 शाक्य ज्ञात्वा महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधन-
 प्रतिरपर्धा । तेन सदृशाकुल्यात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति ।
 तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो
 25 मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । यदासौ कुमारो जातस्तदा देवताभिर्दिव्याः पताकाः
 समन्तत उच्छ्रापिताः, दिव्यानि वायमाण्डानि पराहतानि, दिव्यानि चोपलकुमुदपत्र-
 पुण्डरीकमान्दारवाणां पुण्याणि क्षितानि, सर्वं च कपिलवस्तु नगरं यदासा आपूरितम्,
 सर्वगृहेषु चास्य नाम्ना पताका उच्छ्रापिताः । तस्य जातौ जानिमहं कृत्वा नामधेयं
 B 315 व्यसम्थाप्यते—किं भवतु दासकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जानस्य यदासा सर्व-

लोक आपूरितः, तस्माद्भवतु दारकस्य विदितयशा इति नामेति । विदितयशा दारकोऽष्टाम्यो -
धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां -
श्रीडनिकाभ्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दक्षा नवनीतेन
सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् । स च
श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः ॥ ४

यावदपरेण समयेन न्यप्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृत सूर्यसहस्रा-
तिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके
चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवत्पादाभिन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
तस्मै भगवता आशयानुशयं धातु प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्वसंप्रतिवेधिकी 10
धर्मेदेशना कृता, यां श्रुत्वा विदितयशासा दारकेण विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यः श्रमगत्राक्षणकृपणवनीपकेभ्यो
दानप्रदानानि दत्त्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घट- B 366
मानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डक संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः
शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् 15
संबृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो
विद्यापिदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संबृत्तः । स याचितचीवरं परियुञ्जे अल्पमयाचितम्,
याचितपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारान् परियुञ्जे अल्पमयाचितम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्ध भगवन्तं प्रप्रच्छुः—कानि भदन्त 20
विदितयशासा कर्माणि कृतानि येन जातमात्रस्य देवताभिः पताका उच्छ्रूयिताः, यशासा च
सर्वलोके आपूर्णः, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—विदितयशासैव भिक्षवः
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघन-
प्यस्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । विदितयशासा कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुमनि-
प्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, ज्ञानधातौ, न 25
तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूपात्तेष्वेव रून्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि निपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति सख्यं देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षुनोऽर्तितेऽप्यन्येकनयते कल्पे निपरी नाम सन्त्यसंबुद्धो लोक उदपादि 30 B 367
विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शान्ता देयमनुष्णानां बुद्धो

भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निरिंरुपधिदोषे निर्वाणघातौ परिनिर्वृतः, तस्य राज्ञा बन्धुमतः शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चयेन । यः अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । यावद्राज्ञा बन्धुमता ६ स्तूपमहः कारितः । तत्र च स्तूपमहे वर्तमाने मद्धानां मध्ये पताका उच्छ्रापिता । यावद्राज-
मङ्गेन राजमङ्गो निहतः । ततस्तेन मद्ध्यपताका आसादिता । स तामादाय अनेकप्राणिशत-
सहस्रपरिवृतो नानाविचित्रैर्वैर्वाचमानैर्येन विपश्यतः स्तूपस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
तथागतगुणानामनुस्मरणं कृत्वा तां पताकां स्तूपयष्ट्यां बद्ध्वा प्राणिधानं कृतवान्—अहमप्येवं-
विधानं गुणानां लाभो स्यात्, एवंविधमेव शास्त्रारमारगयेयं मा विरागयेयमिति ॥

- 10 भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मद्भु आसीत्, अयं स विदितयज्ञाः । यदनेन विपश्यतः स्तूपे काराः कृतास्तेन संसारेऽनन्तं सुखमनुभूतवान् । तेनैव हेतुना इदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-
कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
B 389 एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

- 15 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

अष्टमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

सुप्रभा सुप्रिया चैव शुद्धा सोमा तथापरा ।
कुवल्या सुन्दरी चैव मुक्ता चैव कचङ्गला । -
क्षेमा विरूपा च * * वर्गो भवति समुद्दितः ॥

5

७१ सुप्रभा ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 1
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्यय-
मैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्र्या- 10
मन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुद्दितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलाक्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अष्टानां
वा नवानां वा मासानामव्ययाग्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका
दिव्यालंकारभूषिता मणिरत्नेन कण्ठे आवद्धेन । तस्माच्च प्रभा निर्गच्छति, यया सर्वा 15
श्रावस्ती अवभासते । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु
दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादनया जातमात्रया मणिरत्नावभासेन सर्वा श्रावस्ती
अवभासिता, तस्माद्भवतु दारिकायाः सुप्रभेति नामेति । सा सुप्रभा दारिका अष्टाम्यो
धात्रीम्यो दत्ता द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
श्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सा अष्टामिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन 20 B 2
सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । सा
दारिका श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया आत्महितपरहितप्रतिपन्ना । तस्या ये ये याचनका
आगच्छन्ति, तेभ्यस्तेभ्यः कण्ठादलंकारमधमुच्य प्रयच्छति । दत्ते च पुनरलंकारः प्रादुर्भवति ॥

यावदसौ दारिका क्रमेण महती संबृत्ता, तदा तस्या बहवो याचनका आगच्छन्ति,
राजपुत्रा अमात्यपुत्राः श्रेष्ठपुत्राश्च । तैरुपह्वयमाणः पिता चास्याः करे कपोलं दत्त्वा 25
चिन्तापरो व्यवस्थितः—यद्येकस्मै दास्यामि, अन्ये मे अमित्रा भविष्यन्तीति । यावदसौ
दारिका पितरं चिन्तापरमशेषोवाच—तात किमसि चिन्तापर इति । तेन सोऽर्थो विस्तारेण
समाख्यातः । दारिका कथयति—तात न ते शोकः कर्तव्यः । स्वयमेवाहं सप्तमे दिवसे स्वयं-
वरमवतरिष्यामीति । ततः श्रेष्ठी राज्ञः प्रसेनजितो निवेद्य श्रावस्त्र्यां घण्टायघोषणं कारया-
मास—सप्तमे दिवसे सुप्रभा दारिका स्वयंवरमवतरिष्यति, येन वो यत्करणीयं स तत्करोत्विति ॥ 30

B 3

ततः सप्तमे दिवसे सुप्रभा दारिका रयाभिलुढा कापायं ध्वजमुच्छ्राप्य बुद्धं १५०
चित्रपटं लेखयित्वा अभिष्टुवती वीथीप्रवतीर्णा । सा तत्र राजपुत्रैरमालपुत्रैः श्रेष्ठिपुत्रैश्च
सोत्कण्ठोद्दीक्ष्यमाणा विचित्राभिः कयाभिः संज्ञयोजाच—सर्वथाहं न केनचिदंशेन भवतां
परिमवं करोमि । केवलं तु नाहं कामेनार्थिनी । बुद्धं शरणं गतास्मि । तस्य सकाशे प्रव्रजिष्या-
६ मीति । ततस्ते निर्भर्त्सिताः प्रतिनिवृत्ताः । सुप्रभापि दारिका भगवत्सकाशमुपसंक्रम्य भग-
वतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । तस्या भगवता आशयातुशयं धातुं
प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सुप्रमया
दारिकया विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्,
१ अभिनिर्हारश्च कृतः । अयं सुप्रभा दारिका उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवां-

१० स्तेनाञ्जलिं प्रणमय्य भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं भदन्त स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुप-
संपदं भिक्षुणीभात्रम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति । ततो भगवान् संलक्षयति—

B 4

अनया अस्माच्छासने महद्दिनेयाकर्षणं कर्तव्यमिति । ततो भगवतोक्ता—गच्छ दारिके पर्पद-
मवलोकेयेति । ततः सुप्रभा दारिका जेतवनाग्निर्गल्य तत्रागता । तत्रैकैकस्यैवं भवति—बले-
नैनां हराम इति । ते तामाक्रमितुमारब्धाः । ततः सुप्रभा दारिका तैरुपक्रम्यमाणा व्रितत-
१५ पक्ष इव हंसराजो गगनतलमभ्युद्गम्य विचित्राणि प्रातिहार्पाणि दर्शयितुमारब्धा । आशु
पृथग्जनस्य ऋद्धिरावर्जनकरी । ततस्ते तदलङ्घितं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा
उद्दण्डरोमाणो मूलनिकृत्ता इव द्रुमाः पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धाः—अवतर अवतर भगिनि,
ययैते त्वया धर्माः साक्षात्कृताः । अस्थानमेतद् यत्त्वं कामान् परिसुञ्जीया इति । ततः सुप्रभा
दारिका गगनतलादवतीर्य जनकायस्य पुरस्तात्स्थित्वा तथाविधां धर्मदेशनां कृतवती,

२० यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । ततो भगवता महाप्रजापत्याः संन्यस्ता ।
ततस्तया प्रव्रजिता उपसंपादिता च । तया युज्यमानया घटमानया न्यायच्छमानया इदमेव
पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसन-
धर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संवृत्ता, त्रैधातुकपीतरागा

B 5

समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमाचिता वासीचन्दनकल्पा विधाविदारिताण्डकोशा
२५ विधाभिज्ञाप्रतिसंविधाता भवलाभजोमसत्कारपराच्छुला । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या
मान्याभिवाया च संवृत्ता ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वे संशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं परप्रच्छुः—कानि भदन्त
सुप्रमया दारिकया कर्माणि कृतानि, येनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका, मणिरत्नं च कण्ठे
प्रादुर्भूतम्, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—सुप्रभयैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
३० जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ! न भिक्षवः कर्माणि

१ The correct form, according to Pāṇini, 4. 1. 54, should be
*पराश्रुती, but our Mss. read पराश्रुता throughout.

कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक 5
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोऋविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चिन्न विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः B 6
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिरोपे निर्वाणधातौ परिनिर्दृतः, तस्य राज्ञा
बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन ।
या बन्धुमतो राज्ञोऽप्रमहिषी वृद्धीभूता, तया विचित्राण्याभरणानि शरीरादवमुच्य तत्र स्तूपे 10
दत्तानि । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतवती—अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देय-
धर्मपरित्यागेन चार्हत्त्वं प्राप्तुपामिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो या सा तेन कालेन तेन समयेन राज्ञो बन्धुमतो
अप्रमहिषी आसीत्, इयं सा सुप्रभा । यदनया विपश्यिनः स्तूपे विचित्राण्याभरणानि समा-
रोपितानि, तेनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता संबृत्ता । यत्प्रणिधानं कृतम्, 16
तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥ 20

७२ सुप्रिया ।

बुद्धो भगवान् सख्यतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 7
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नैर्गैर्गैरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीनरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैरज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । 25
तेन खलु समयेन अनाथपिण्डदस्य गृहपतेः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अष्टानां वा
नवानां वा मासानामल्पयाप्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका
सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता श्रावस्त्वधिवसिनो जनकायस्यातीव प्रिया । तस्या जाती जातिमहं कृत्वा
नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादियं प्रिया सर्वजनस्य,
तस्माद्भवतु दारिकायाः सुप्रियेति नामेति । जातिस्मरा जातमात्रा गायां भाषते—

दत्तं हि दानं बहु वाल्पकं वा
 विन्तीर्यते क्षेत्रविशेषयोगात् ।
 तस्माद्दि देयं विदुषा प्रयत्नात्
 बुद्धाय लोकेन्द्रसुरेश्वराय ॥ १ ॥

- 5 अथास्या मातापितरावन्ये च गृहवासिनस्तं वाक्यव्याहारं श्रुत्वा भीतास्त्रस्ताः
 B 8 संविन्ना आकृष्टरोमकूपाः कथयन्ति-पिशाचीव सेयं दारिकेति । सा कथयति-अम्ब नाहं
 पिशाची नापि राक्षसी, किं तर्हि दारिका । इच्छामि दानानि दातुमिति । ततोऽस्या मात्रा
 अनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्निवेदितम्-एवमेवा दारिका ब्रूत इति । ततस्तेन गृहपतिना दृष्टतुष्ट-
 प्रमुदितेन भगवानन्तर्गृहे सभिक्षुसंघो भोजितः, तस्याश्च नाम्ना दक्षिणादेशनं कारितम् ॥
- 10 यावदसौ दारिका क्रमेण सप्तवर्षा संवृत्ता, मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने
 प्रव्रजिता । सा सर्वासां भिक्षुणीनामिष्टा कान्ता प्रिया मनापा । यावत्तत्र कालेन महादुर्भिक्षं
 प्रादुर्भूतं दुर्भिक्षान्तरकल्पसदृशम्, यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि अन्नपानवियोगात्कालं
 कुर्वन्ति । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्नयते स्म-गच्छ आनन्द, मद्रचनात्सुप्रियां वद-
 चतस्रस्ते पर्षद्वैमास्यं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः प्रतिपादयितव्या
 15 इति । तत आयुष्मानानन्दः सुप्रियां गत्वोवाच-भगवानाह-चतस्रस्ते परिषद्वैमास्यं
 चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः प्रतिपादयितव्या इति । ततः सुप्रिया
 कृतकरपुटा भगवत आज्ञां शिरसि कृत्वा कथयति-एवमस्त्विति ॥
- B 9 सुप्रिया श्रावस्तीमभिसंप्रस्थिता गोचरव्यवलोकनार्थम् । यावदेया प्रवृत्तिरनाथपिण्डदेन
 श्रुता । स त्वरितं सुप्रियाया अप्रतो भूतः कथयति-सुप्रिये क्व गच्छसीति । सा कथयति-
 20 भगवानाह त्रैमास्यं वैयावृत्त्यकर्मणि नियुक्तेति । अनाथपिण्डद उवाच-अल्पोसुका भव, अहं त्वां
 सर्वेण प्रवारयामीति । सुप्रिया कथयति-किमत्राश्वर्यं यदि तातो दृष्टसत्यः प्रवारयति समन्ततो-
 ऽन्तर्हितानि निधानान्यभिसमीक्ष्य । अहं तु दरिद्रजनस्थानुप्रहं करोमीति । तथा पञ्चभिरुपा-
 सकशतैरल्पोसुका क्रियते । माण्डिकया देव्या, वर्षाकारया क्षत्रियया, ऋषिदत्तपुराणाम्नां
 स्वपतिभ्यां, विशालया मृगारमात्रा, राज्ञा प्रसेनजिता । अटवीगता तत्राप्यमनुष्यैर्मनुष्येषु-
 25 धारिभिः प्रवार्यते । तथा एवं प्रवार्यमाणया भगवान् सथावकसंघवैमास्यमुपस्थितचीवर-
 पिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः । तत्रैव च त्रैमास्ये युज्यमानघटमानव्याप्यच्छ-
 मानया इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरण-
 विष्वन्मनधर्मनया पराहस्य सर्वत्रैशप्रहाणादर्हस्यं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संवृत्ता त्रैधानुव-
 र्थनरागा समन्त्रोपकायना आकाशपाणितत्त्वसमचित्ता वासीचन्द्रनयत्ना विद्याविद्वारिताण्ड-
 30 षोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसंविभ्राता भवत्यामन्त्रोभसकारपराश्चर्या । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां
 पूज्या मान्याभिगया च संवृत्ता ॥

अथ भगवाहैमास्यालया कृतचीवरो निष्ठितचीवर समादाय पात्रचीवर श्रावस्था राजगृह सप्रस्थित सार्धं श्रावकसधेन । तत सुप्रियया भगवानन्तर्मार्गे अल्पोसुक कृत । यावदसौ * [अल्पो] दिकामटरीमनुप्राप्त , गण्डीदेशकालो जात , पथ्यदन च नास्ति । तथा भगवान् सश्रावकसध उपनिवेशित । तत पात्र वामे पाणौ प्रतिष्ठाप्यो- वाच, प्रव्याहृतवती—यदि पुण्यानामस्ति विपाक , पात्रमेवविधमक्ष्यभोज्यादिना परिपूर्येतेति । 5 ततो देवतया दिव्यया सुधया परिपूरितम् । तत सुप्रियया अनुपरिपाटिकया सर्गस्य भिक्षु- सधस्य पात्राणि पूरितानि । तत्र भगवान् भिक्षूनामन्नयते स्म—एषा अग्रा मे भिक्षवो भिक्षुणीना मम श्राविकाणा कृतपुण्याना यदुत सुप्रिया भिक्षुणी ॥ B 11

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवता पप्रच्छु । कानि भदन्त सुप्रियया कर्माणि कृता(नि) येन आढ्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका अभिमता 10 सर्गजनस्य, प्रत्रय्य चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—सुप्रिययैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यनस्य- भावीनि । सुप्रियया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति १ न भिक्षव कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ निपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धात्वावायतनेषु कर्माणि कृतानि निपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 15

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 12

सामग्री प्राप्य काल च फलति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽच्चनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजाया काश्यपो नाम सम्यक्सबुद्धो लोके उदपादि विद्याचरणसपन्न सुगतो लोकविदनुत्तर पुरुष दम्यसारथि शास्ता देवमनुष्याणा बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति 20 ऋषिपतने मृगदात्रे । अथ काश्यप सम्यक्सबुद्ध पूर्वाह्णे निगस्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगण परिवृतो भिक्षुसधपुरस्कृतो वाराणसीं नगरीं पिण्डाय प्राविक्षत् । यावदन्यतर श्रेष्ठी सपरि- जन उद्यान गत, प्रभूत च खादनीय भोजनीय नीतम् । यावत्तस्य प्रेष्यदारिकया * * * * (तथा) भगवान् सश्रावकसधोऽन्तर्मार्गे दृष्ट । तस्या प्रसादजाताया बुद्धिरुत्पन्ना—किं मा स्वामी द्विरपि दासीकरिष्यति, यद्गृह भगवन्त भोजयेयमिति । तत 25 स्तया ब्रधनताडनमगणयित्वा भक्तपेडामुद्राद्य भगवान् सश्रावकसधो विचित्रेणाहारेण सर्तर्पित । तत श्रेष्ठिन सकाशमुपसक्राता । यावच्छ्रेष्ठिना उक्ता—दारिके क सा भक्त- पेडेति । सा कथयति—भगवान् मे काश्यप सम्यक्सबुद्ध पिण्डकेन प्रतिपादित । इति B 13

१ Neither Tibetan nor Chinese translations give any help to restore the gap २ The gap, according to Tibetan translation, indicates that the slave girl carried cooked rice According to कल्पद्रुमावदान, it is पेडामादाय पैटिणीम्

श्रुत्वा श्रेष्ठी परं विस्मयमापन्नः । ततस्तेन दृष्टतुष्टप्रमुदितेनोक्ता—गच्छ दारिके, अद्याप्रेण
त्वमदासी भव, या त्वं मम सुप्तस्य जागर्षीति । सा कृतकरपुटा गृहपतिं विज्ञापितवती—अनु-
जानीहि माम्, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । ततोऽस्याः श्रेष्ठिना पात्रचीवरं दत्तम् ।
सा स्वकेन पात्रचीवरेण भगवच्छासने प्रव्रजिता । भगवतः काश्यपस्य प्रवचने दशवर्ष-
५ सहस्राणि वैयावृत्यं कृतम्, भक्तैस्तर्पणैर्यवागूपानैर्नित्यकैर्नैमित्तिकैर्दीपमालाभिः कठिनचीवरै-
र्दानप्रदानानि दत्त्वा प्रणिधानं कृतम्—यन्मया भगवते काश्यपाय कृच्छ्रेण समुदानीय
दानप्रदानानि दत्तानि, अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च भगवतः
शाक्यमुनेः प्रव्रज्यार्हत्त्वं प्राप्तुमामिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ प्रेष्यदारिका, इयमसौ सुप्रिया । यदनया
10 भगवान् काश्यपः पिण्डकेन प्रतिपादितः, तेन आढ्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका अभिमता सर्वजनस्य । यत्प्रणिधानं कृतं तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति
हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणाभेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि
च, एकान्तशुक्लेश्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

15 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७३ शुक्ला ।

B 14 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् श्रुतो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनगलन-
20 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधाराणे । शाक्येषु
रोहिणो नाम शाक्यः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवण-
धनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्रो न दुहिता । स वरे
कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम्, न मे पुत्रो न दुहिता ।
25 ममास्ययास्तर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स श्रमणब्राह्मणनैमित्तिक-
सुद्धसंबन्धिवान्धवैरुच्यते—देवताराधनं कुरुष्वेति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुवेर-
यासवादीतन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा—आरामदेवता वन्देवताश्वरदेवताः
शुक्राटकदेवता वलिप्रतिप्राहिका देवताः । सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता
आयाचते स्म । अस्ति चैप लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तद्य
30 नैवम् । यद्येवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राजध्वजवर्तिनः । अपि तु
B 15 त्रयाणां स्नानानां संसुवीभावान्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कपमेनां त्रयाणाम् ! मातापितरौ

रक्तौ भयत सनिपतितौ, माता कल्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति ।
एतेषा त्रयाणा स्थानाना समुखीभावापुत्रा जायन्ते दुहितरश्च ॥

स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति । अन्यतमा च दारिका अन्यतमस्माद्देवनिकाया
च्युत्वा तस्य प्रजापत्या कुक्षिमयक्रान्ता । तथा स्वामिने निवेदितम् । तत स्वामिनोच्यते—
भद्रे यदि पुत्र जनिष्यसीत्यत्र कुशलम्, अथ दुहितरम्, तथैव सह त्वा निष्कासयामीति । 5
यानदसावष्टाना वा नवाना वा मासानामलयात्प्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका अतिक्रान्ता मानुष वर्णमसप्राप्ता च दिव्य वर्णम्, शुक्लैर्नखै प्रावृता अनुपलितैव
गर्भमलेन । यानद्रोहिणेन श्रुत प्रजापती ते प्रसूता दारिका जातेति, स कुपित प्रविष्ट ।
ततोऽस्य प्रजापत्या दिव्यरत्नप्रावृता दारिकोपनीता । ततो रोहिण शाक्यो दारिका दृष्ट्वा
पर विस्मयमापन्न । तस्या जातौ जातिमह कृत्वा नामधेय व्यनस्थाप्यते—किं भवतु दारि 10
काया नामेति । ज्ञातय ऊचु—यस्मादिय शुक्लवस्त्रपरिवृता जाता, तस्माद्भवतु दारिकाया
शुक्लेति नामेति । शुक्ला दारिका अष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्ता द्वाभ्यामसधात्रीभ्या द्वाभ्या
क्षीरधात्रीभ्या द्वाभ्या मलधात्रीभ्या द्वाभ्या क्रीडनिकाभ्या धात्रीभ्याम् । सा अष्टभिर्धात्रीभि
रुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्ततैरुपकरणविशेषै ।
आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । यया यया च शुक्ला दारिका वर्धते, तथा तथा तान्यपि 15
वस्त्राणि वर्धन्ते न च मलिनीभवन्ति, न चास्या कायो मलेनाभिभूयते ॥

B 16

यदा शुक्ला दारिका क्रमेण महती सवृत्ता, तदास्या बहवो याचनका आगच्छन्ति
राजपुत्रा अमात्मपुत्राश्च । ततस्तौरुपद्रव्यमाण पिता चास्या करे कपोल दत्त्वा चिन्तापरो
व्यवस्थित—यद्येकस्मै दास्यामि, अन्ये मे अमित्रा भनियन्तीति । यानदसौ दारिका पितर
चिन्तापरमेक्ष्योनाच—तात किमसि चिन्तापर इति । तेन सोऽर्थो निस्तरेण समाह्वयात् । 20
दारिका कथयति—तात न ते शोक कर्तव्य, नाह कामेनार्थिनी, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामि,
अनुजानीहि मा तातेति । यानदसौ मातापितराननुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता । येनैव
वक्षेण प्रावृता जाता, तत एव परिपूर्ण पञ्चचीर सपन्नम् । तथा युज्यमानया घटमानया
व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक सप्तरचक्र चणचत्र त्रिदित्वा सर्पसत्कारगती शतन
पतनत्रिकिरणविघ्नसनधर्मतया पराहृत्य सर्वैकेशप्रहाणादर्हत्त्व साक्षा वृतम् । अर्हन्ती सवृत्ता, 25
त्रैधातुकरीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितल्लसमचित्ता वासीचदनकल्पा विषा
विदीरिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिस्विव्याहा भगवाम्लोभसत्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रोपेद्राणा
देवाना पूज्या मान्याभिधाया च सवृत्ता ॥

मिश्रव सशयजाना सर्पसशयच्छेत्तार युद्ध भगवन्त प्रपच्छु—यानि भदन्त शुक्लया
कर्माणि वृतानि, येनाज्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका शुक्लरत्नप्रावृता । 30
प्रव्रज्य चार्हन् साक्षावृतमिति । भगवानाह—शुक्रयैव मिश्रव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
वृतान्युपचितानि लन्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघव प्रत्युपस्थितान्यन्यमानीनि । शुक्लया

B 17

कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलानुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्वापच्येव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्यनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकत्रिदनुत्तरः पुरुष-
दम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे । यावदन्यतरा श्रेष्ठिभार्या श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया केनचिदेव
10 करणीयेन ऋषिपतनं गता । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः
समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गमविव
रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तात्प्रिपण्णा
धर्मश्रवणाय । ततोऽस्या भगवता काश्यपेन धर्मो देशितः । तथा लब्धप्रसादया भगवन्तं
B 18 सश्रावकसंबन्धन्तगृहे भोजयित्वा भिक्षुसंघाय कठिनचीवरमनुप्रदत्तम्, क्रमेण च मातापितरा-
15 वनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता ॥

किं मन्यथे भिक्षवो यासौ श्रेष्ठिभार्या, एषैवासौ शुक्ला भिक्षुणी । यदनया
भिक्षुसंघाय कठिनचीवरमनुप्रदत्तं तेन शुक्लवस्त्रावृता जाता । यद्ब्रह्मचर्यवासः परिपालित-
स्त्रेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्त-
20 कृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
इत्थेवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ।

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७५ सोमा ।

बुद्धो भगवान् संकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
B 10 25 श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवनागैर्वक्षरसुरैर्गण्डैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यप-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे । श्रावस्त्वा-
मन्यतमो ब्राह्मण आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविद्यालपरिप्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी ध्रयाणां वेदानां पारगः सनिघण्टकैटभानां साक्षरप्रभेदानामितिहास-
30 पञ्चनानां पदशो ध्याकरणः । स पद्य माणवकशनानि ब्राह्मणकान् भ्रान् पाठयति । तेन

पुत्रहेतो सृष्टशाक्नुलाक्लत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य
क्रीडतो रममाणस्य परिचारयत पत्नी आपन्नसत्त्वा सवृत्ता । सा अष्टाना वा नवानां वा
मासानामस्ययात्प्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता ।
तस्या जातौ जातिमह कृत्वा नामधेय व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया नामेति । ज्ञातय
ऊचु—प्रायशोऽस्माक पुत्रपौत्रिकया सोमनामानि क्रियन्ते । भवतु दारिकाया सोमेति नाम । 5 B 20
सोमा दारिका उन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोक्ततोक्तै-
रुपकरणविशेषै । आशु वर्धते हृदस्यमित्र पङ्कजम् ॥

यदा ऋमेण महती सवृत्ता, सा पण्डिता व्यक्ता मेधाविनी पटुप्रचारा स्मृतिमती
श्रुतिधरा च । यावदस्या पिता माणवक्रान् मन्वान् पाठयति, सा श्रुतभात्रेणोद्गृह्णाति ।
श्रुत्वा च तेषा शास्त्राणा पूर्वापरेण व्याख्यान करोति । ततोऽस्या यशसा सर्वा श्रावस्ती 10
कुटा सवृत्ता । तीर्थ्याश्रास्या अहन्यहनि दर्शनायोपसक्रामन्ति, तया च सह विनिश्चय कुर्वन्ति ।
यदा भगवाननुत्तरा सम्यक्सत्रोधिमभिसुबुद्ध, तदा श्रावस्तीमागत । प्रायेण ये पण्डिता
पण्डितसख्याता, ते भगवतो दर्शनायोपसक्रामन्ति । तत सा तान् नश्यती अन्तर्जन्म-
मामन्नयते—कोऽत्र भवन्तो हेतुयैनेतर्हि शास्त्रविदो नोपसक्रामन्तीति । ते कथयन्ति—भगवान्
सर्वत्र शाक्यमुनिर्नामिह सपात, सर्वे तत्रवणा सवृत्ता इति । ततो बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं घोष 15
श्रुत्वास्या सर्वरोमकूपा हृष्टा । तत्र सोमा दारिका बुद्धशब्दश्रवणाद्भगवत्संकाशमुपसक्रान्ता । B 21
अथासौ ददर्श बुद्ध भगवन्त द्वात्रिंशता महापुरुषपलक्षणै समलकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनै-
र्विराजितमात्र व्यामप्रभालकृत सूर्यसहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममिव रत्नपर्वत समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनाच्च भगवत्पादाभिनन्दन कृत्वा पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् सोमाया
दारिकाया आशयानुशय धातु प्रवृत्तिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसप्रतिवेधिकीं धर्मदेशना 20
कृतवान्, या श्रुत्वा सोमया विंशतिशिखरसमुद्रत सत्कायदृष्टिशैल ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षोता-
पत्तिफल साक्षाकृतम् । सा दृष्टसत्या महाप्रजापत्या सकारे प्रव्रजिता । तथा युज्यमानया
घटमानया व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चलाचल विदित्वा सर्वसस्कार-
गती शतनपतनविकिरणविन्वसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षाकृतम् ।
अर्हन्ती सवृत्ता त्रैधातुऋनीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितत्समचित्ता वासीचन्दन- 25
कल्पा विद्याविदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसविद्यासा भवलाभलोभसकारपराङ्मुखा ।
सेद्भोपेन्द्राणा देवाना पूज्या मान्याभिनाया च सवृत्ता ॥

यदा भगवता भिक्षुम्य आज्ञा दत्ता—यूयमेव भिक्षुोऽन्वर्धमास प्रातिमोक्ष-
सूत्रोद्देशमुद्दिशतेति, तदा महाप्रजापत्या—उद्दिशतु भगवान् प्रातिमोक्षम्, उद्दिशतु सुगत
प्रातिमोक्षमिति । भगवानाह—न हि भिक्षुप्यस्तथागता अर्हन्त सम्यगसबुद्धा पदसो 30
धर्ममुद्दिशति । यदि युष्माक काचिदुसहते सवृदुक्त धारयितुम्, एवमहमुद्दिशेयमिति । B 22
तेन खलु समयेन सा भिक्षुणी तस्यामेव पर्यदि सनिपण्णा सनिपतिता । अथ सा भिक्षुणी
उत्पायासनायेन भगवास्तेनाञ्जलिं प्रणमय्य भगवन्तमेतद्बोचत्—उद्दिशतु भगवान् प्राति-

मोक्षम्, उद्दिशतु सुगतः प्रातिमोक्षम् । अहं सकृदुक्तं धारयिष्ये । ततो भगवता विस्तरेणोद्दिष्टः,
सोमया सकृदुक्तो धारितः । तत्र भगवान् भिक्षुनामन्नयते स्म—एषा अप्रा मे भिक्षवो
भिक्षुणीनां मम श्राविकाणां बहुश्रुतानां श्रुतधरीणां यदुत सोमा भिक्षुणी ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
5 सोमया भिक्षुण्या कर्माणि कृतान्युपचितानि, येनाढ्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका श्रुतिधरा च संवृत्तेति । भगवानाह—सोमयैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु
कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यं-
भावीनि । सोमया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
10 अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वयतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्प्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽन्यस्मिन्नेव भद्रके करुणे विशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां
काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुष-
15 दम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति
B 23 ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदन्यतरा ब्राह्मणदारिका भगवतः काश्यपस्य शासने प्रव्रजिता ।
तया तत्रोद्दिष्टं पठितं स्कन्धकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम् ।
न तु शक्तिं नैष्टिकं ज्ञानमुत्पादयितुम् । यस्याश्चोषाव्यायिकायाः सकाशे प्रव्रजितासीत्,
सा भगवता काश्यपेन श्रुतधरीणामप्रा निर्दिष्टा । ततः सोमया भिक्षुण्या मरणकाले प्रणिधानं
20 कृतम्—यया मे उपाव्यायिका श्रुतधरीणामप्रा निर्दिष्टा, एवमहमप्यनागतेऽप्यनि योऽसौ भगवता
काश्यपेनोत्तरो नाम माणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं माणव वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनि-
नाम तथागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्ध इति, तस्य शासने प्रव्रजिता भगवता शाक्यमुनिना
श्रुतिधरीणामप्रा निर्दिश्येय ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो यासौ ब्राह्मणदारिका आसीत्, इयं सा सोमा
25 भिक्षुणी । यदनया प्रणिधानं कृतम्, तेन श्रुतिधरीणामप्रा निर्दिष्टा । यदनया तस्योद्दिष्टं
पठितं स्वाव्यायितम्, तेनेदानीमहत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुश्रूणामेकान्तशुश्रूः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मा-
त्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुश्रूषेणैव कर्म-
स्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः दिक्षिनव्यम् ॥

30 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

७५ कुवल्या ।

B 24

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलय-
 भैयज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेषुवने कलन्दकनिवापे । 5
 तेन खलु समयेन राजगृहे नगरे गिरिवल्गुसमागमो नाम पर्व प्रत्युपस्थितम् । तत्र सर्वेभ्यः
 पद्भ्यो महानगरेभ्यो जनकायः संनिपतति । यावदक्षिणापयान्नटाचार्य आगतः । तस्य
 दुहिता कुवल्या नाम अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता । सा रूपयौवना-
 रोग्यमदमत्ता । यदा रङ्गमध्यमवतरति, तदा सर्वप्रेक्षकैः सोत्कण्ठैरुद्दीक्ष्यते । ये चाप्रति-
 संख्यानबहुलास्तेषां मनांस्याकर्षति । तत्र यदा पर्व प्रत्युपस्थितं भवति, तदा पूरणप्रभृतयः 10
 सपर्वका उपसंक्रामन्ति । ततः कुवल्या दारिका जनकायमुवाच—अस्ति भवन्तो राजगृहे
 नगरे कश्चिन्मनुष्यभूतो यो मे रूपेण समो विशिष्टतरो वेति । जनकायेनोक्ता—अस्ति श्रमणो
 गौतमः सपरिवार इति । कुवलयोवाच—किमसौ मनुष्यभूतोऽय देव इति । मनुष्यभूतः
 स तु सर्वज्ञ इति ॥

B 25

ततस्तद्वचनमुपश्रुत्य कुवल्या सर्वालंकारभूषिता भगवत्सकाशमुपसंक्रान्ता । उप- 15
 संक्रम्य भगवतः पुरस्तात्स्थित्वा नृत्यति गायति वादयते स्त्रीलिङ्गानि स्त्रीचिह्नानि स्त्रीनिमित्तानि
 चोपदर्शयति । ये सरागा भिक्षवस्ते तया संभ्रामिताः । ततो भगवान् रागबहुलानां भिक्षूणां
 त्रिनयनार्थं कुवल्यायाश्च रूपयौवनमदापनयनार्थं तद्रूपावृद्धयभिसंस्कारानभिसंस्कृतवान्,
 येन कुवल्या जीर्णा वृद्धा पलितशिरस्का खण्डन्ता कुञ्जगोपानसीवका निर्मिता । तत्काल-
 समनन्तरमेव कुवल्याया आत्मानं धीमत्समभिर्दीक्ष्य योऽसौ रूपयौवनमदः स प्रतिविगतः । 20
 रागबहुलाश्च भिक्षवः संविप्राः । ततः कुवल्या अपगतमदा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा
 भगवन्तं विज्ञापितवती—साधु मे भगवांस्तथा धर्म देशयतु, यथाहमस्मात्पूतिकलेवरादल्पकृच्छ्रेण
 परिमुच्येयेति । अथ भगवान् कुवल्यायास्तेषां चावीतरागाणां भिक्षूणामाशयानुशयं धातुं
 प्रकृतिं च ज्ञात्वा तयाविधां धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा कैश्चिद्विशतिशिखरसमुद्रतं
 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चिस्तद्गदगामिफलम्, 25
 कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चिद्व्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । कुवल्यापि लब्ध-
 प्रसादा भगवत्सकाशे प्रव्रजिता । तया युज्यमानया घटमानया व्याघच्छामनया इदमेव
 पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्म-
 तया पराह्वय सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संबृत्ता त्रैधातुकवीतरागा सम-
 लोष्टराश्रना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्या विधाविदारिताण्डकोशा विधा- 30

B 26

भिज्ञाप्रतिसंवित्रात्ता भवलाभलोभसत्कारपराञ्जुला । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्या
अभिवाचा च संबृत्ता । तैरपि नटैस्तेन संवेगेन सर्वैकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त
यद्भवत्ता कुवल्या नटदारिका रूपयौवनमदमत्ता जरया संवेज्य यावदत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे
5 प्रतिष्ठापिता इति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं मया विगतरागेण
विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः
B 27 सर्वज्ञेन सर्वाकारज्ञेन सर्वज्ञज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तेन कुवल्या दारिका रूपयौवनमदमत्ता जरया
संवेज्य यावदत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे प्रतिष्ठापिता । यत्तु मया अतीतेऽध्वनि सरागेण संद्वेषेण
समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः कुवल्या दारिका
10 संवेज्य पञ्चसु व्रतप्रदेशेषु प्रतिष्ठापिता । तच्छृणुत, साधु च सुपु च मनसि कुरुत, भाषिये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्त्रीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्ब-
डमरं तस्कररोगापगतं शालीशुगोमहिषीसंपन्नम् । प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं कारयति ।
यावदसौ राजा देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः
15 कालान्तरेण देवी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामल्पयाप्रसूता ।
दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहु-
र्विस्तीर्णललाट उच्चघोषणः संगतभ्रूस्तुङ्गनासः सर्वाङ्गप्रसङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा
नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य पिता
काशिराजः, अयं चाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः, तस्माद्भवतु दारकस्य काशिसुन्दर इति
20 नाम । काशिसुन्दरो दारकोऽष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां
द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टभिर्धात्रीभिर्हृत्नीयते वर्ज्यते
B 28 क्षीरेण दध्ना नवर्नतिन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते
हृदस्थमिव पङ्कजम् । यदा महान् संबृत्तस्तदा यौवराज्येऽभिपिक्तः । सोऽनेकरोषद्रुष्ट-
मनर्थमूलं राजत्वं विदित्वा ऋषियु प्रव्रजितः । स च हिमवत्कन्दरे प्रतिवसति फल्गुलाम्बु-
25 मत्कोऽजिनवल्कलधारी अग्निहोत्रिकः । यावदपरेण समयेन फल्गुना[मर्ष]मन्यतरं पर्वतकन्दर-
मनुप्रवृत्तः । यावत्तत्र किन्नरदारिका । ऋषिकुमारं दृष्ट्वा संरक्ता नृत्यति गायति वादयति
स्त्रीचिह्नानि स्त्रीनिमित्तानि स्त्रीचिक्रीडितान्युपदर्शयति । यावत्काशिसुन्दरेण ऋषिणा तस्या
दारिकाया धर्मदेशना दत्ता । जीर्णासि भगिनि, प्रथमस्ते स्वरो मधुरः क्षिप्रध, पथिमस्ते
जर्जरीभूत इति । ततस्तेन तस्या धर्मदेशना कृता, या श्रुया किन्नरकन्याया योऽभूद्गुणमदः

१ उच्यते: may be due to the fusion of उच्यते: and °क्षेणः. २ Ms^s
पठ्यते. Speyer adds भर्षम्, which is not necessary. This is a Prakritism
for च्छेभ्यः, i. e., च्छेभ्यार्षम् as Prakrit has no dative form.

स प्रतिविगतः । तथा प्रसादजातया प्रणिधानं कृतम्—यस्मिन् समयेऽनुत्तरां सम्यक्संशोधि-
मभिसंबुध्येषाः, तदा तेऽहं श्राविका स्यामिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ऋषिकुमारो
वभूय, अहं सः । किन्नरकन्या इयमेव कुवल्या । भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कानि
भदन्त कुवलयया कर्माणि कृतानि येनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका संबृत्ता, कानि 5
कर्माणि कृतानि येनार्हस्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—कुवलययैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु B 29
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यं-
भावीनि । कुवलयया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुभविष्यति? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्वन्नि चत्वारिंशद्वर्षसहस्राद्युपि प्रजायां ऋकुच्छन्दो नाम
सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः
शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । 15
यावद्दक्षिणापथादन्यतरो नटाचार्य आगतः । तत्र शोभनेन राज्ञा भगवतः सकाशात्सल-
दर्शनं कृत्वा नटाचार्याणामाज्ञा दत्ता—बौद्धं नाटकं मम पुरस्तात्नाटयितव्यमिति । तैराज्ञा
शिरसि प्रतिगृहीता—एवं भदन्तेति । ततः सर्वनटैर्बौद्धं नाटकं विचार्य मुनिनिर्जितं कृतम् ।
यावद्ब्राह्मोऽमाल्यगणपरिवृतस्य पुरतो नटा नाटयितुमारब्धाः । तत्र नटाचार्यः स्वयमेव B 30
बुद्धवेपेणावतीर्णः, परिशिष्टा नटा भिक्षुवेपेण । ततो राज्ञा हृद्यतुष्टप्रमुदितेन नटाचार्य- 20
प्रमुखो नटगणो महता धनस्कन्धेनाच्छादितः । ततस्ते भगवच्छासने लब्धप्रसादा दान-
प्रदानानि दत्त्वा सम्यक्प्रणिधानं चक्रुः—अनेन वयं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
स्थागेन च अनागतान् बुद्धानारागधेम, मा विरागयेमेति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो ये ते नटाः, इमे ते कुवल्याप्रमुखाः । यदेभिस्तत्र प्रणिधानं
कृतं तेनेदानीमर्हस्व साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो 25
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्त-
कृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो
भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७६ काशिकसुन्दरी ।

B 31

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
 5 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः वाराणस्यां विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । वाराणस्यां नगयां
 राजा ब्रह्मदत्तो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं
 च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिपीसंपन्नम् । प्रियमिवैक-
 पुत्रकं राज्यं पालयति । यावदसौ राजा देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य
 क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण देवी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अष्टानां वा
 10 नवानां वा मासानामल्पयात्प्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वज्ञ-
 प्रत्यङ्गोपेता । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया
 नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादियं काशिराजस्य दुहिता सुरूपा च, तस्माद्भवतु दारिकायाः
 काशिसुन्दरीति नामेति । काशिसुन्दरी दारिका अष्टाम्यो धात्रीभ्यो दत्ता द्वाभ्यामस-
 धात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सा
 15 अष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तै-
 रुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

B 32

यदा काशिसुन्दरी दारिका क्रमेण महती संवृत्ता, तदा प्रातिसीमैः पङ्कभी राजभी
 राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य दूतसंप्रेषणं कृतम्—श्रुतमस्माभिर्यथा तव दुहिता जातेति । तदर्हस्यस्माकं
 पुत्राणामन्यतरस्मै अनुप्रदातुमिति । ततो राजा शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा
 20 चिन्तापरो व्यवस्थितश्चिन्तयति—यद्येकस्मै दास्यामि, अपरेण सह मे विरोधो भविष्यतीति ।
 काशिसुन्दरी दारिका सर्वालंकारविभूषिता पितुः सकाशमुपसंक्रान्ता । तया पिता शोकातो
 दृष्टः पृष्ठध्व—तात किमर्थं शोकः क्रियत इति । पित्रा अस्या यथाभूतं समाख्यातम् । ततः
 काशिसुन्दरी पितरमुवाच—क्रियतां तात प्रतिसीमानां राज्ञां दूतसंप्रेषणम् । सप्तमे दिवसे
 काशिसुन्दरी दारिका स्वयंवरमवतरिष्यति । येन वो यत्करणीयं स तत्करोत्विति । याव-
 25 त्सप्तमे दिवसे पट् प्रातिसीमा राजानः संनिपतिताः । काशिसुन्दर्यपि रयमभिरुत वापायं
 ध्वजमुच्छ्राप्य वृद्धपट हस्तेन गृहीत्वा राजसभां गत्वोवाच—शृण्वन्तु भवन्तः प्रातिसीमा
 राजानः । नाहं भवतां रूपयीवनकुलभोगैश्चर्यं तुल्यामि, अपि तु नाहं कामैरर्पिणी । य
 एष एव मे भगवान् बुद्धः पटे लिखितस्तस्याहं श्राविका । अस्य शासने प्रव्रजिष्यामीति ॥

B 33

यावदपिपननं गन्था भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं
 30 मदन्त स्नास्यते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्म-
 चर्यमिति । ततो भगवता महाप्रजापत्यां संन्यस्ता । ततस्तया प्रव्रजिता उपसंपादिता च ।
 तथा शुभ्यमानया घटमानया व्यायच्छ्रमानया इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचरं

विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संवृत्ता त्रैधातुकवीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा विद्याविदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्ता भवलाभलोभसत्कारपरा-
 च्छुखा । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्यामिवाद्या च संवृत्ता । ततस्ते राजपुत्रास्तस्या रूपयौ-
 वनशोभां समनुस्मृत्य रागमदमत्ताः प्रव्रजितामपि प्रार्थयितुं प्रवृत्ताः । सा तैः प्रार्थ्यमाना विततपक्ष 5
 इव हंसराजो गगनतलमभ्युद्गम्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धा । आशु पृथग्जनस्य
 ऋद्धिरावर्जनकरी । ततस्ते राजपुत्रा अत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा आदृष्टरोमकूपाः
 पादयोर्निपत्य क्षमापयितुमारब्धाः—मर्षय भगिनि । यथैते त्वया धर्माः साक्षात्कृताः, अस्थानमेतद्
 यत्त्वं कामान् परिशुद्धीया इति । ततः काशिकसुन्दरी गगनतलादवतीर्य जनकायस्य पुरस्ता-
 त्स्थित्वा तथाविधां धर्मदेशनां कृतवती, यां श्रुत्वानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः ॥ 10 B 34

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 काशिसुन्दर्या कर्माणि कृतानि, येनैवमभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । प्रव्रज्य चार्हत्त्वं
 साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—काशिसुन्दर्यैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
 चितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । काशिसुन्दर्या
 वर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युप- 15
 चितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि
 तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्मानि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽवन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे त्रिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां कनक- 20
 मुनिर्नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकवि-
 दनुत्तरः पुरुषदम्यस्तारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । * * * * * । यावत्त्रा-
 न्यतरा राजदुहिता श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया आत्महितपरहितप्रतिपन्ना । तथा विहारं
 कारयित्वा सर्वोपकरणैः परिपूर्णं भगवते सश्रावकसंघाय प्रतिपादितः । कनकमुनौ च
 सम्यक्संबुद्धे प्रव्रज्य दशवर्षसहस्राणि मैत्री भविता ॥

25

किं मन्यथ्ये भिक्षवो या सा राजदुहिता, इयं सा काशिसुन्दरी दारिका । यदनया
 विहारः प्रतिपादितस्तेनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका संवृत्ता । यत्कनकमुनौ भगवति
 प्रव्रज्य दशवर्षसहस्राणि मैत्री भाविता तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव
 एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां
 व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त- 30
 शुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 35

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

७७ मुक्ता ।

H 36

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्गणैश्चैरसुरैर्गणैः किलरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनम्लानप्रत्य-
 5 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्यां
 पुण्यो नाम श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुल्यात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते
 परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
 सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया
 10 प्रासादिका मुक्तामालया शिरसि बद्धया । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यव-
 स्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्या जातमात्राया मुक्तामाला
 शिरसि प्रादुर्भूता, तस्माद्भवतु दारिकाया मुक्तेति नाम । मुक्ता दारिका अष्टाम्यो धात्रीम्यो
 दत्ता द्वाभ्यामंसधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां
 धात्रीम्याम् । सा अष्टामिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डे-
 15 नान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् ॥

B 37

यावन्मुक्ता दारिका क्रमेण महती संवृत्ता । तस्याः सा मुक्तामाला अवतारिता पुनः
 प्रादुर्भवति । ततः सा दारिका कृपणवनीपकान् दृष्ट्वा भागसंविभागं करोति । यदा च
 प्रदेया संवृत्ता, तदा तस्या बहवो याचनका आगच्छन्ति राजपुत्रा अमाल्यपुत्राः श्रेष्ठी-
 पुत्राश्च । ततोऽस्याः पिता शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितश्चिन्त-
 20 यति—यद्येकस्मै दास्यामि, अन्ये मेऽमित्रा भविष्यन्तीति । ततोऽसौ दारिका पितरं विज्ञापया-
 मास—तात किमर्थं शोकः क्रियत इति । तेन यथावृत्तं सर्वं तत्समाह्वयातम् । ततो दारिका
 कथयति—तात नाहं कामैरर्थिनी । भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । यावदनायपिण्डदस्य
 सुप्रियो नाम कनीयः पुत्रस्तेन पिता विज्ञप्तः । ममार्थायैतां दारिकां याचस्वेति । ततोऽनाय-
 पिण्डदेन पुष्यस्य गृहपतेर्दूतसंप्रेषणं कृतम्—दीयतां मुक्ता दारिका मम पुत्राय । एवं
 25 कृतं सांवेन्धिकं यावज्जीवसुख्यं कृतं च भविष्यतीति । ततः पुष्येण गृहपतिना स्वयां
 द्रुहितरि सोऽर्थो निवेदितः । सा कथयति—समयतो यदीन्द्रियाणां परिपाकान्मया सह भग-
 वच्छासने प्रव्रजति, एवमहं तं मर्तारं वरयामीति । तेन तथैव कृतम् । यावदुभावेव गृहा-
 निष्क्रम्य भगवच्छासने प्रव्रजितौ । ताभ्यां युज्यमानाभ्यां घटमानाभ्यां व्यायच्छमानाभ्यामिद-
 30 भेय पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसन-
 धर्मनया पराह्वल सर्वैरेराप्रहाणादहर्ह्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तौ संवृत्तौ त्रैधातुकवीतरागौ सम-
 लोष्टकाश्वनायाकाशपाणितलसमचिचौ वासीचन्दनकल्पौ विद्याविदारिताण्डकोशी विद्या-
 भिन्नाप्रतिंसंवित्प्राप्तौ मयलामलोभसंस्कारपराच्छुद्धौ । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यौ मान्या-
 यमिनाद्यौ च संवृत्तौ ॥

B 39

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छ—कानि भदन्त मुक्तया कर्माणि कृतानि येन मुक्तामालया शिरस्याबद्धया, प्रत्रय्य चार्हल्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—मुक्तयैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधब्रह्मपुस्तितान्यत्रयभाधीनि । मुक्तया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिरीधातौ विपच्यन्ते, 5 नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रेके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजाया 10 काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसपन्न सुगतो लोकविदनुत्तर पुरुषदम्भसारथि शास्ता देवमनुष्याणा बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रिय विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यान्दन्यतम सार्थगाह स महासमुद्रमनतीर्ण । तत खस्ति सुसिद्धयानपात्र आगत । ततस्तेन मुक्ताहार परमशोभन आनीत । तस्य च भार्या अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । तेन तस्या शिरसि बद्ध ॥ 15

वाराणस्यामन्यतमो गृहपति श्राद्धो भद्र कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्न कारुणिको महात्मा धर्मकाम । तस्य बुद्धिरुपन्ना—यन्वह छन्दकभिक्षणं कृत्वा भगवत काश्यपस्य शासने पञ्चवार्षिकं कुर्यामिति । तेन राज्ञ कृकणो निवेदितम्—इच्छाम्यह छन्दकभिक्षणं समादाप्य भगवत पञ्चवार्षिकं कर्तुमिति । राज्ञा एवमस्त्विति समनुज्ञात । अथासौ गृहपतिर्हस्तिस्कन्धाखरुदो वाराणस्या नगर्यां रथ्यानीधीचत्वरशङ्काटकेषु छन्दक- 20 भिक्षणं याचितुं प्रवृत्त । यावत्सार्थगाहभार्या मुक्ताहार शिरसोऽवमुच्य तस्मिंश्छन्दकभिक्षणे दत्तवती । यान्त्सार्थगाह आगतस्त मुक्ताहार शिरसोऽपनीत दृष्ट्वा पृष्टयान्—भद्रे कासौ मुक्ताहार इति । ततस्तयोक्तम्—आर्यपुत्र प्रीतिं जनय, प्रसादमुत्पादय, भगवच्छासने छन्दकभिक्षणे दत्त इति । यान्त्सार्थगाहेन पुष्कलेन मूलेन निष्क्रीय तस्यै पत्न्यै दत्त । सा नेच्छति पुनस्त प्रहीतुम्, परित्यक्तो मे इति । स्वामिनोच्यते—भद्रे मया प्रभूतेन हिरण्य- 25 सुवर्णेनाय क्रीत । कस्मान्नेच्छसीति । ततोऽसौ दारिका त गृहीत्वा प्रभूत पुष्पसग्रहं कृत्वा गन्धमाल्यानि च गृहीत्वा ऋषिपतने गता । ततो गन्धकुट्या गन्धप्रलेप कृत्वा पुष्पैराक्रीर्य मुक्ताहार भगवतो मूर्ध्नि क्षिप्तवती । स सहसा भगवत काश्यपस्य मूर्धनि स्थित । तत, प्रसादजातया प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवप्रिधाना गुणानां लाभिनी स्याम्, एवप्रिधमेव शास्तरमारामयेय मा निरागयेयमिति ॥ 30

किं मन्यन्ते भिक्षवो यासौ तेन कालेन तेन समयेन सार्थगाहभार्या, इय सा मुक्ता ।

यदनया भगवति काश्यपे कारा कृतास्तेनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । मुक्ताहारश्चास्या.

B 39

15

20

25

B 40

30

शिरसि प्रादुर्भूतः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

5 इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७८ कचङ्गला ।

B 41 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलय-
10 भैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसद्यः कचङ्गलायां विहरति काचङ्गलीये वनघण्डे । तस्यां कचङ्गलायां कचङ्गला नाम वृद्धा । सा घटमादाय उदकार्थिनी कूपमुपसृता । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामघ्नयते—गच्छ आनन्द, एतस्यां वृद्धायां कथय—भगवांस्तृपितः, पानीयमुत्प्रयच्छस्विति । सा आनन्देनोक्ता कथयति—अहं स्वयमेवानेध्यामीति । यावत्कचङ्गला पानीयघटं पूरयित्वा भगवतः सकाशं गता । ददर्श कचङ्गला बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महारूपलक्षणैः
15 समलंकृतमशीत्सा चानुव्यङ्गनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गमविरत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनादस्याः पुत्रस्नेहः समुत्पन्नः, स्तनाभ्यां क्षीरधाराः प्रस्रुताः । सा ऊर्ध्वबाहुः पुत्र पुत्रेति भगवन्तं परिष्वक्तमारब्धा । भिक्षवस्तां वारयन्ति । भगवानाह—मा यूयं भिक्षव इमां वृद्धां वारयत । तत्कस्य हेतोः ?

B 42 पञ्चजन्मशतान्येषा [मम] माता आसीन्निरन्तरम् ।

20 इयं मे पुत्रस्नेहेन गात्रेषु समलक्षित ॥ १ ॥

स चेदेषा निवार्येत मम गात्रेषु श्लेषणात् ।

इदानीं रुधिरं क्षुण्णं कण्ठादस्याः स्त्रवेक्षणात् ॥ २ ॥

कृन्क्षतामनुत्सृत्य दृष्ट्वा मां पुत्रलालसात् ।

कारुण्याद्गात्रसंश्लेषं ददामि अनुकम्पया ॥ ३ ॥

25 यावदसौ पुत्रस्नेहं विनोद्य भगवतः पुरस्तान्निपणा धर्मश्रवणाय । भगवता चास्या आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञान्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा कचङ्गलया विशतिशिखरसमुद्रतं सन्नायदृष्टिशैलं ज्ञानयज्ञेण भिक्षा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्या गाया भाषते—

यत्कृतं त्र्यं हि पुत्रेण मातुर्दुष्करकरिणा ।

30 तत्कृतं भवता मया चित्तं मोक्षपरायणम् ॥ ४ ॥

१ Speyer proposes गमाम्भासीनिरन्तरम् as the reading, to put the line in correct metrical form.

दुर्गतिभ्यः समुद्भूत स्वर्गे मोक्षे च ते अहम् ।

स्थापिता सर्वयत्नेन निशेषः सुमहान् कृतः ॥ ५ ॥

यावदसौ स्वामिनमनुज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजिता । तथा युज्यमानया घटमानया
व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डकससारचक्रचलाचञ्च विदित्वा सर्वसंस्कारगती शतन
पतनपरिक्रान्तविध्वंसनधर्मतया पराहल सर्वैश्वर्यप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती सबृत्ता
त्रैधातुऋषीतरागा समलोठकाञ्चना आशपाणितलसमचित्ता दासीचन्दनकल्पा विद्याविदा
रिताण्डशोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसविव्याता भवलाभलोभसंस्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रोपे द्राणा देवाना
पूज्या मान्याभिप्राया च सबृत्ता । यदा भगवान् भिक्षुणीनां सक्षेपेणोद्दिश्य प्रतिसल्यनाय
प्रतिशति, तदा कचङ्गला भिक्षुणीनां व्याकरोति । तत्र भगवान् भिक्षूनामभ्रयते स्म—एषा
मे भिक्षुणे भिक्षुणीनां मम श्राविकाणां सूत्रा तन्निभागऋषीणां यदुत कचङ्गला भिक्षुणीति ॥

भिक्षुणः सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्तः पप्रच्छु—किं भदन्तः कच
ङ्गला कर्म कृतं येन बृद्धा प्रव्रजिता, किं कर्म कृतं येन भगवान् पश्चिमगर्भवासनेन
धारितः, प्रव्रज्य चार्हस्य साक्षात्कृतम्, सूत्रान्तनिभागऋषीणां चाप्रा निर्दिष्टा इति । भगवा-
नाह—कचङ्गलयैव भिक्षुणः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि
परिणतप्रत्ययानि ओषधः प्रत्युपस्थितान्यस्यभावीनि । कचङ्गलया कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
कोऽन्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षुणः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते,
नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि
कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ६ ॥

भूतपूर्वं भिक्षुणोऽतीतेऽप्यनि बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तमानस्यैषा मे पञ्च जमशतानि
माता आसीत् । निरन्तरं यदाह प्रव्रजितुमिच्छामि, तदा मामेपा वारयति । तस्य कर्मणो
विपाकेन बृद्धा प्रव्रजिता । दानं ददतो मे दानान्तरायोऽनया कृतः । तेन दरिद्रा सबृत्ता ।
किं त्वनया नेत्रविधानि महेशाख्यसमर्तनीयानि कर्माणि कृतानि, यथा महामाया कृतवती ।
तेनाहमनया पश्चिमे न धारितः । भूय काश्यपे भगवति प्रव्रजिता आसीत् । तत्रानया शैशाशैशा
भिक्षुण्यो दासीगदनं समुदाचीर्णा । तेन दासी सबृत्ता । यत्तत्रानया पठितं स्वाध्यायितं
स्कन्धकोशलं प्रतीत्यसमुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम्, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्
कृतम्, सूत्रान्तनिभागऋषीणां चाप्रताया निर्दिष्टा । इति हि भिक्षुणः एकान्तकृष्णानां कर्मणा-
मेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्माच्चर्हि
भिक्षुणः एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोग
करणीयः । इत्येव गो भिक्षुणः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षुणो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७९ क्षेमा ।

- B 45 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्गैश्चैस्सुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरनडोरगाम्यर्धितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लार्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयभैषज्य-
5 परिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्रां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्वाराभे । तेन खड्ड समयेन राजा प्रसेनजिक्कौरालो राजा च ब्रह्मदत्त उभावप्येतौ परस्परविरुद्धौ । यावद्राजा प्रसेनजिक्कौरालः स्वविषयपर्यन्तं गत्वा काष्ठवाटं वद्ध्वावस्थितः, राजा ब्रह्मदत्तश्च चतुर्ह्रस्वल्कायं संनाह्य हस्त्रिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं नचाः कूले काष्ठवाटं वद्ध्वावस्थितः । यावद्राजा प्रसेनजिक्कौरालेन तत्रैवाप्रमाद्विपी नीता । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचार-
10 यति । ब्रह्मदत्तोऽपि देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । येनैकदिवस एव राज्ञः प्रसेन-जिक्कौरालस्य दुहिता जाता, ब्रह्मदत्तस्य पुत्रः ॥ यावदुभयोरपि राज्ञोः स्कन्धावारे'.....
B 45 .....ब्रह्मदत्तस्य स्कन्धावारे प्रवर्तते येनायमेवाविष उन्सव इति । तैराख्यातम्-राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य पुत्रो जात इति । ब्रह्मदत्तेनापि तथैव पृष्टम् । कथयन्ति-राज्ञः प्रसेनजितो दुहिता जातेति । ततो राज्ञा ब्रह्मदत्तेन राज्ञः प्रसेनजितो दूतसंप्रपन्नं कृतम्-श्रुतं मया यथा तव
15 दुहिता जानन्ति । दिक्षा वर्षस्ये । अस्माकनपि पुत्रो जातः । किं तु दीयतानेना दारिका मन पुत्राय । एवं कृते सांभन्धिके यावज्जीवं वैरोत्सर्गः कृतो भविष्यतीति । राज्ञा प्रसेनजिता प्रतिज्ञातम्-एवं भवत्विति । ततस्त्वाभ्यां परस्परं प्रीतौ कृतायां क्षेमे जाते राज्ञा ब्रह्मदत्तेन दारिकस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितं क्षेमंकर इति । राज्ञा प्रसेनजिता कौरालेन दारिकाया जाताया जातिमहं कृत्वा क्षेमेति नामधेयं कृतम् । तावुभावप्युर्जातौ
20 वर्धितौ । यावत्क्रमेण महान्तौ संवृत्तौ ॥

- अथ स दारको दारिकाया हाराधहारनालां वधन् कष्टेमगीन् प्रेषयति । यदासौ
B 47 दारिक्य म्हेनी संवृत्ता, तथा ते पृष्टाः-कुत एतानि प्राभूतान्भागच्छन्ति! प्रेयैर्विस्तरेण स वृत्तान्त आवेदितः । श्रुत्वा च पितरं विज्ञापयामास-तात नाहं कानैरर्धिनी, भगवच्छास्त्रे प्रव्रजिष्यामि, अनुजानीहि मां तानेति । राजा कथयति-नैतदारिके शक्यं मया कर्तुम्,
25 यन्मातृव जन्मनि मन क्षेमं जातमिति । ततो राज्ञा प्रसेनजिता कौरालेन राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य दूतसंप्रपन्नं कृतम्-एषा मे दारिका प्रव्रजितुमिच्छति । आगर्ह्यनां गृहाणेति । यावद्राजा ब्रह्मदत्तेन दिवसः प्रतिगृहीतः-सतमेऽहनि आगच्छामीति । यत्ते कृत्यं वा करणीयं वा तत्पुत्रयेति । एष वृत्तान्तः क्षेमया दारिकया श्रुतः-सतमे दिवसे विवाहो भविष्यतीति । ततः क्षेमा भीता प्रप्ता संविभ्रा आहृद्येनकृपा शरणगृष्टमभिहृत्य जेतवनाभिमुग्धी सुदं
30 भगवन्नायाचितुं प्रवृत्ता । आह च-

1 The gap does not seem to exist in the Tibetan translation.
द्वयः प्राङ्गे is the portion wanted for the birth of a girl as well as of a son.

कृपकरुणविहारो ध्यायमानो महर्षिं

प्रशमदमविधिञ्ज पापह शान्तचित्त ।

मम निधिवदपायान्मोचय त्व हि नाथ

शरणमुपगताह लोकनाथ हानाथा ॥ १ ॥

B 45

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धाना भगवतामज्ञातमदृष्टमिदितमभिज्ञातम् । धर्मता खलु 5
बुद्धाना भगवता महाकारुणिकाना लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणामेकरीरणामद्वितीयाना
मद्वयनादिना शमथप्रिययनाविहारिणा त्रिदमथस्तुकुशलाना चतुरोघोचीर्णाना चतुर्द्धि
पादचरणतलसुप्रतिष्ठिताना पञ्चाङ्गविप्रहीणाना पञ्चगतिसमतिरान्ताना पडङ्गसमन्वागताना
पट्पारमितापरिपूर्णाणा सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकाना नवानुपूर्समापत्ति-
कुशलाना दशदिक्समापूर्णयशसा दशशतशरतिनिशिष्टाना त्री रात्रेखिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुपा 10
लोक व्यपलोक्य ज्ञानदर्शन प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, क कृच्छ्रप्राप्त, क सकटप्राप्त,
क सबाधप्राप्त, कोऽपायनिम्न, कोऽपायप्रवण कोऽपायप्राग्भार । कमहमपायादुद्दुल स्वर्गे
मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानुरोपितानि कुशलमूलान्यनुरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि निमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेला सागरो मकरालय ।

15

न तु वैनैयवत्साना बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ २ ॥

अथ भगवान् क्षेमाया विनयकालमपेक्ष्य ऋद्ध्या उपसक्रान्त । उपसक्रम्य तादृशी 49
चतुरार्यसत्यसप्रतिबेधिकी धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा क्षेमया अनागामिफल प्राप्तमभिज्ञान-
निर्हारश्च । अथ क्षेमा अतिक्रान्तकामधातौ लब्धप्रतिष्ठा ॥

यात्र सप्तमे दिवसे विवाहकाले सप्राप्ते प्रत्युपस्थिते राजकुमारे अनेकजनशतसहाये 20
वेदीमध्यगताया ब्राह्मणेन पुरोहितेन लाजा घृतसर्पिपानुप्रदत्ता । ततो दारकदारिकाहस्त-
सक्षेपणे क्रियमाणे क्षेमा पश्यतामनेकेषा प्राणिशतसहस्राणा निततपक्ष इव हसरारो
गगनतलमभिरुह्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धा । ततो राजा प्रसेनजित्कौशलो
राजा च ब्रह्मदत्त क्षेमकरश्च राजकुमारोऽन्ये च कुतूहलाभ्यागता सत्त्वा विस्मयमुपगता
पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धा—मर्षय भगिनि, य एते त्वया धर्मा साक्षात्कृता, 25
अस्थानमेतच्च कमान् परिसुञ्जीया इति । अथ क्षेमा गगनतलादवतीर्य जनकायस्य
पुर स्थित्वा तथाप्रिधा धर्मदेशना कृतमती, या श्रुत्वा अनेकै प्राणिशतसहस्रै सत्यदर्शन
कृतम् । तत क्षेमा दारिका पितरमनुज्ञाय भगवसकाशमुपसक्रान्ता । भगवता
च महाप्रजापत्या सन्यस्ता । ततस्तया प्रवाजिता उपसपादिता च । तथा युज्यमानया
घटमानया व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र च गचल निदित्वा सर्पसस्कारगती 30
शतनपतनविक्किरणविच्चसनधर्मतया पराहल्य सर्वज्ञेशप्रहाणादार्हत्त साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती

B 50

७९ क्षेमा ।

- B 45 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पतैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यचिंतो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैत्रय-
5 परिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्स्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । तेन खड्ग
समयेन राजा प्रसेनजित्कौशलो राजा च ब्रह्मदत्त उभावप्येतौ परस्परविरुद्धौ । यावद्राजा
प्रसेनजित्कौशलः स्वविषयपर्यन्तं गत्वा काष्ठवाटं बद्ध्वावस्थितः, राजा ब्रह्मदत्तश्च चतुर्भ्रुवल्-
कायं संनाह्य हस्तिकायमन्त्रकायं रथकायं पत्तिकायं नचाः कूले काष्ठवाटं बद्ध्वावस्थितः ।
यावद्राजा प्रसेनजित्कौशलेन तत्रैवाप्रमहिषी नीता । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचार-
10 यति । ब्रह्मदत्तोऽपि देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । येनैकदिवस एव राज्ञः प्रसेन-
जित्कौशलस्य दुहिता जाता, ब्रह्मदत्तस्य पुत्रः ॥ यावदुभयोरपि राज्ञोः स्कन्धावारे!.....
B 46 .....ब्रह्मदत्तस्य स्कन्धावारे प्रवर्तते येनायमेवविध उन्सव इति । तैराख्यातम्-राज्ञो
ब्रह्मदत्तस्य पुत्रो जात इति । ब्रह्मदत्तेनापि तथैव पृष्टम् । कथयन्ति-राज्ञः प्रसेनजितो दुहिता
जातेति । ततो राज्ञा ब्रह्मदत्तेन राज्ञः प्रसेनजितो दूतसंप्रेषणं कृतम्-श्रुतं मया यथा तव
15 दुहिता जातेति । दिक्षा वर्धते । अस्माकमपि पुत्रो जातः । किं तु दीयतामेषा दारिका मम
पुत्राय । एवं कृते सांख्यिके यावज्जीवं धैरोन्सर्गः कृतो भविष्यतीति । राज्ञा प्रसेनजिता
प्रनिज्ञातम्-एवं भवत्विति । ततस्ताम्यां परस्परं प्रीतौ कृतायां क्षेमे जाते राज्ञा ब्रह्मदत्तेन
दारिकस्य जातौ जानिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितं क्षेमंकर इति । राज्ञा प्रसेनजिता
कौशलेन दारिकाया जाताया जातिमहं कृत्वा क्षेमेति नामधेयं कृतम् । तावुभावप्युनीतौ
20 वर्धितौ । यावत्क्षमेण महान्तौ संबृत्तौ ॥

- अथ स दारिको दारिकाया हारार्थंहारमालां बध्नन् कण्ठेमणीन् प्रेषयति । यदासौ
B 47 दारिका महती संबृत्ता, तया ते पृष्टाः-कुत एतानि प्राप्तान्यागच्छन्ति ? प्रेष्यैर्विस्तरेण स
वृत्तान्त आवेदितः । श्रुत्वा च पितरं विज्ञापयामास-तात नाहं कामैरर्धिनी, भगवच्छास्त्रे
प्रव्रजिष्यामि, अनुजानीहि मां तातेति । राजा कथयति-नैतदारिके शक्यं मया कर्तुम्,
25 यस्मात्तव जन्मनि मम क्षेमं जातमिति । ततो राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य
दूतसंप्रेषणं कृतम्-एषा मे दारिका प्रव्रजितुमिच्छति । आगत्यैनां गृहाणेति । यावद्राजा
ब्रह्मदत्तेन दिवसः प्रतिगृहीतः-सप्तमेऽग्नि आगच्छामीति । यत्ते कृत्यं वा करणीयं वा
तत्कुरुष्येति । एष वृत्तान्तः क्षेमया दारिकया श्रुतः-सप्तमे दिवसे विवाहो भविष्यतीति ।
ततः क्षेमा भीता प्रत्ना संविभ्रा आहृद्योमकूपा शरणपृष्टमभिरुह्य जेतवनाभिमुखी बुद्धं
30 भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्ता । आह च-

1 The gap does not seem to exist in the Tibetan translation.
उत्पन्नः प्रवर्तते is the portion wanted for the birth of a girl as well as
of a son.

कृपकरुणविहारो व्यायमानो महर्षिः

प्रशमदमविधिज्ञः पापहः शान्तचित्तः ।

मम विधिवदपायान्मोचय त्वं हि नाथः

शरणमुपगताहं लोकनाथं ह्यनाथा ॥ १ ॥

B 48

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु 5
बुद्धानां भगवतां महाकाष्ठणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणामेकवीराणामद्वितीयाना-
मद्वयवादिनां शमथविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्द्धि-
पादचरणतलमुप्रतिष्ठितानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तसमन्वागतानां
पट्टपारमितापरिपूर्णाणां सप्तत्रयोङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्ति-
कुशलानां दशदिवसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिविशिष्टानां श्री रात्रेखिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा 10
लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः,
कः संवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्भूत्य स्वर्गं
मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्वयवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

15

न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ २ ॥

अथ भगवान् क्षेमाया विनयकालमेक्ष्य ऋद्ध्या उपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य तादृशी 5
चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा क्षेमया अनागामिफलं प्राप्तमभिज्ञा-
निर्हारश्च । अथ क्षेमा अतिक्रान्तकामधातौ लब्धप्रतिष्ठा ॥

B 49

यावत्सप्तमे दिवसे विवाहकाले संप्राप्ते प्रत्युपस्थिते राजकुमारे अनेकजनशतसहाये 20
वेदीमध्यगतायां ब्राह्मणेन पुरोहितेन लाजा घृतसर्पिपातुप्रदत्ताः । ततो दारकदारिकाहस्त-
संक्षेपणे क्रियमाणे क्षेमा पश्यतामनेकेषां प्राणिशतसहस्राणां पितृतपक्ष इव हंसराजो
गगनतलमभिरुह्य त्रिचिराणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धा । ततो राजा प्रसेनजित्कौशलो
राजा च ब्रह्मदत्तः क्षेमंकरश्च राजकुमारोऽन्ये च कुतूहलाभ्यागताः सत्त्वा विस्मयमुपगताः
पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धाः—मर्षय भगिनि, य एते त्वया धर्माः साक्षात्कृताः, 25
अस्यानमेतद्यत्वं यामान् परिशुश्रीया इति । अथ क्षेमा गगनतलादवतीर्य जनकापत्य
पुरः स्थित्वा तपाविधां धर्मदेशनां कृतवती, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं
कृतम् । ततः क्षेमा दारिका पितरमनुज्ञाप्य भगवत्सत्ताशनुपसंक्रान्ता । भगवता
च महाप्रजापत्याः सन्त्यन्ता । ततस्तया प्रयाजिता उपसंपादिता च । तया युग्यमानया
घटमानया व्यापष्टमानया इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चत्वाचक्रं विदिन्या सर्वसंस्कारगतीः 30
शतनपतननित्तिरगत्तिचंचनधर्मतया पराह्वय मर्षेशप्रहागादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती

B 50

संवृत्ता त्रैधातुकवीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा
विद्याविदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यप्राप्ता भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्याभिवाद्या च संवृत्ता । तत्र भगवान् भिक्षूनामन्नयते स्म—एषा
अग्रा मे भिक्षवो भिक्षुणीनां मम श्राविकाणां महाप्राज्ञानां महाप्रतिभानां यदुत
6 क्षेमा भिक्षुणी ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त क्षेमया
कर्माणि कृतानि येन महाप्राज्ञानां महाप्रतिभानामग्रा निर्दिष्टा ? भगवानाह—क्षेमयैव भिक्षवः
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषधलत्सुप-
स्थितान्यवर्द्धयभावीनि । क्षेमया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न
10 भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाध्यातौ, न तेजोधातौ,
न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति च खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

15 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतियर्षसहस्रायुषि प्रजायां
B 51 काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य
विहरति ऋषिपतने मृगदावे । यावत्तत्रान्यतरा श्रेष्ठिदुहिता भगवतः काश्यपस्य शासने
प्रव्रजिता । तथा भगवतः काश्यपस्य शासने दानप्रदानानि दत्तानि, द्वादशवर्षसहस्राणि
20 च ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः, न च कश्चिद्गुणगणोऽधिगतः, यस्यास्तूपाध्यायिकायाः सकाशे
प्रव्रजिता आसीत्, सा भगवता काश्यपेन प्रज्ञावतीनामग्रा निर्दिष्टा । ततस्तया प्रणिधानं
कृतम्—यथैषा उपाध्यायिका प्रज्ञावतीनामग्रा निर्दिष्टा, एवमहमप्यनागतेऽध्वनि योऽसौ
भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं माणव वर्षशतायुषि प्रजायां
शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्ध इति, तस्याहं शासने प्रव्रजित्वा प्रज्ञावतीनामग्रा
25 भवेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो यासौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठिदुहिता,
इयं सा क्षेमा भिक्षुणी । यत्तया दानानि प्रदत्तानि, तेनाढ्ये कुले प्रत्याजाता । यत्तया
द्वादशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
30 व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव
कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आचमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

८० विरूपा ।

बुद्धो भगवान् सत्त्वतो गुरुवृत्तो मानित पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभि पौरै
 श्रेष्ठिभि सार्थनाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैररुहै किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- B 52
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीनरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रख्य-
 भैपज्यपरिष्काराणा सश्रानरुसघ श्रानस्या निहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन 5
 खलु समयेन प्रसेनजित्कौशलो राज्य कारयति ऋद्ध च स्फीत च क्षेम च सुभिक्ष च
 आर्त्तार्णवद्बुजनमनुष्य च प्रशान्तकलिकूलहृडिम्बडमर तस्कररोगापगत शालीक्षुगोमहिषी-
 सपन्नम् । प्रियमित्रैरुपुत्रक राज्य पालयति । यावत्स राजा अन्यतमया देव्या सह क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य ऋडतो रममाणस्य परिचारयत पत्नी आपन्नसत्त्वा सबृत्ता । सा
 अष्टाना वा ननाना वा मासानामल्पयाव्रसृता । दारिका जाता अष्टादशभिर्दार्णिर्वैरङ्गै 10
 समन्वागता । तस्या जातौ जातिमह कृत्वा विरूपेति नामधेय व्यनस्थाप्यते । यदा क्रमेण
 महती सबृत्ता, तदा यस्मै प्रदीयते, स ता विरूपेति वृत्वा न प्रतिगृह्णाति ॥

B 53

यावदक्षिणापयाद्गङ्गो नाम सार्थनाहोऽभ्यागतो निस्तीर्णनिभ्र । ततो राज प्रसेन-
 जितो बुद्धिरूपना—अय गङ्गसार्थनाह एतस्या दोषेष्वनभिज्ञ । यच्चवहमस्मै दास्यामीति ।
 ततो राज्ञा राज्ञौ सप्राप्ताया भग्नचक्षुष्पथे गङ्ग दूतेनाह्वाय सा दारिका सर्वालकारविभूषिता 15
 भार्यार्थे दत्ता गङ्गाय । * * गङ्गैरस्या गङ्गरस्येति सज्ञा प्रादुर्भूता ॥

यावद्गङ्गेन सार्थनाहेन द्वितीये दिवसे प्रभाताया रजन्या सा दारिका दृष्टा परम-
 बीभत्सा । या दृष्ट्वा राजापेक्षया न शक्तोत्ववमोक्तुम् । स्वगृहे धारयति ॥

यावद्गङ्ग सार्थवाह कस्मिंश्चित्पर्वण्युपस्थिते गोष्ठिकाना मय्य गत । गोष्ठिकैश्च 20
 क्रियाकार कृत—सह भार्यया अनुरुमुद्यान यो न यास्यति, स गोष्ठिकाना पञ्च पुराण-
 शतानि दण्डमनुप्रदास्यतीति । ततो गङ्ग स्वगृहमागत्य शौकागार प्रविश्य फरे कपोल B 54
 वृत्वा चिन्तापरो व्यनस्थित । तस्य बुद्धिरूपना—वरमह दण्ड दद्याम्, न चाहमेतामेतेषा
 दर्शयेयम् । सहदर्शनाच्चानगीतो भविष्यामीति । अय गङ्गो द्वार वद्ध्वा पञ्च पुराणशतानि

१ Speyer cites a gloss from the version of विरूपा as found in अशोकावदान-
 वदानमाला-२०, which gives the list of eighteen signs of ugliness पिङ्ग-
 लाश, वृषण्ड, लम्बोष्ठ, ऊर्ध्वदेहा, हृन्मल्लकट, सिंहभू, पुपितनख, प्रचिरलदन्त, दन्दुर, अतिरीधे,
 अतिस्त्रबाहु, तत्रगण्ड (१), अतिगण, बह्वारी, विररपाद, अतिगौर, सरागण, अतिवर्चसाङ्ग-
 एतान्यगदश लक्षणानि

२ The explanation of the nickname गङ्गरस्या is found in अशोकावदान.-

गङ्गस्य रतिभोगार्थं केवलं स्वीयते यत ।

तेन त्व गङ्गरस्येति नाम्ना मंत्रयिना मय ॥

गण्डं गृहीत्वा गोष्ठिकानां मध्यं गतः । ततो दारिकाया महदौर्मनस्यमुत्पन्नम्—किं ममानेनैवं-
विधेन जीवितेन, यत्र मे न च स्वामिचित्तं सुखितम्, न चाहम् । किमत्र प्रातःकालम् !
आत्मानं घातयिष्यामीति । ततो रज्जुं गृहीत्वा अवरकं प्रविष्टा उद्वन्धनहेतोः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
5 बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपर्ययनाविहारिणां
त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां पञ्चाङ्गविप्र-
हीणानां पञ्चगतिसप्तक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णाणां सप्तबोध्यङ्ग-
कुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशवलबलिनां दशदिवसमा-
पूर्णशशां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेखिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य
10 ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः,
कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपाया-
दुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्याव-
रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् ।

आह च—

16 अप्येवातिक्रमेद्वेज्जं सागरो मकरालयः ।
न तु वैनैयवत्सानां बुद्धो वैलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 55 ततो भगवता जेतवनावस्थितेन कनकवर्णा प्रभा उत्सृष्टा, यया तद्बृहं सूर्यसहस्रेणे-
वावभासितम् । ऋद्ध्या चोपसंक्रम्य तद्रज्जुदुद्वन्धनमवमुच्य दारिकां समाश्वासितवान् । पण्णां
स्यानानामाश्चर्याद्भृतो लोके प्रादुर्भावः । तथागतस्य तथागतप्रवेदितस्य धर्मविनयस्य मनुष्य-
20 त्वस्य आर्यायतने प्रत्याजातत्वस्य इन्द्रियैरविकलत्वस्य कुशलधर्मच्छन्दकस्य आश्चर्याद्भृतो लोके
प्रादुर्भावः । ततो भगवता तस्या दारिकायास्तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा विशति-
शिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशिर्षं ज्ञानवज्रेण भिच्चा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ततो लन्ध-
प्रसाद्या भगवान् मकेन प्रतिपादितः, पटेन चाच्छादितः । ततो दारिकाया अपगता
अरुक्ष्मीः । लक्ष्मीः प्रादुर्भूता । देवकन्येय चावरकमवभासमाना स्थिता । भगवानपि प्रक्रान्तः ॥

B 56 25 ततो गोष्ठिकानां बुद्धिरूपन्ना—नूलमस्य भार्या परमदर्शनीया संवृत्ता । स एष ईर्ष्या-
प्रकृतिर्दण्डमुसहते दातुम्, न च तां दर्शयित्तुमिच्छति । यन्न ययमेनं विरुद्धैर्मघैः पापयिन्वा
ताडमादाय गृहमस्य गत्वा भार्यां पश्येमेति । ततस्त्रैस्तं घनघनेन विरुद्धमघेन पानेन क्षीणं
शून्या ताडमपहस्य गृहं गत्वा द्वारमवमुच्य दारिकां दृष्टा । ततो दृष्ट्वा परं विस्मयमुपगता-
भिन्तयन्ति—स्यानेऽसौ न दर्शयत्यस्माकमिति । ततस्तं पुनरागत्य मघयशात्सुमुत्पाप्य

ऊचु—लभास्ते गङ्ग सुलब्धा, यस्य ते एवविधा दर्शनीया दारिकेति । ततो गङ्गो भूयस्या मात्रया दु खी दुर्मना सबृत्त । दण्ड स्वय मया दत्त, अह चावगीतो जात इति । ततो दुर्मना खगृहमागत । द्वारमवमुच्य ता भार्या दृष्टवान् वनदेवतामिव कुसुमित- मध्येऽतीन विभ्राजमानाम् । तत पृच्छति—भद्रे किमेतत् ? किंकृतो रूपनिशेष इति । ततस्तया यथावृत्त स्वामिने समाख्यातम् । श्रुत्वा तेनापि भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा ॥ 5

यावदसौ दारिका क्रमेण भर्तारमनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता । तथा युज्यमानया घटमानया व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चलाचल विदित्वा सर्वसत्कार- मती शतनपतनविकिरणत्रिचसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्व साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती सबृत्ता त्रैधातुकरीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दन- कल्पा विद्यानिदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसन्निव्याप्ता भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखा । 10 सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्या मान्याभिवाद्या च सबृत्ता ॥

B 57

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छु—किं भदन्त गङ्ग- रस्थया कर्म कृतम्, येनाद्ये जाता । किं कर्म कृत येन विरूपा सबृत्ता, प्रव्रज्य चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—गङ्गरस्थयैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप- चितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघनप्रत्युपस्थितान्ययश्चभारीनि । गङ्गरस्थया 15 कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभवति ? न भिक्षव कर्माणि कृतानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्ध- धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

15

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

20

भूतपूर्वं भिक्षोऽतीतेऽप्यनि वाराणस्या नगर्यामन्यतमा श्रेष्ठिभार्या चण्डा रभसा कर्कशा । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक उपघन्ते हीनदीनानुरूपका प्रान्त- शयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकास्य । यावदन्यतर प्रत्येकबुद्धस्तद्गृह प्रविष्टो निरूप । स तथा बहु परिभाष्य गृहान्निष्कासित—केनाय निरूपो मम गृहे प्रवेशित इति । तत 25 प्रत्येकबुद्धस्तस्या अनुग्रहार्थं निततपक्ष इव हसराजो गगनतलमभ्युद्रम्य निचित्राणि प्राति हार्याणि निदर्शयितुमारब्ध । तत श्रेष्ठिभार्यया विप्रतिभारजातया * * * * । यावदसौ क्षमित पिण्डकेन प्रतिपादितश्च । प्रणिधानं च कृतम्—यन्मया प्रत्येकबुद्ध परिभाषित, मा अस्य कर्मणो निपाकमनुभवेयम्, एवनिधाना च धर्माणा लामिनी स्वाम्, प्रतिनिशिष्टतर च शास्त्रारभारागयेयमिति ॥

B 58

B 59 किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ श्रेष्ठिभार्या, इयमसौ गङ्गरस्था । यदनया प्रलेकधुद्धः
 पिण्डकेन प्रतिपादितः, तस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये राजकुले प्रत्यागता । यद्विरूपावदानेन
 समुदाचर्य गृहानिष्कासितः, तेन विरूपा संवृत्ता । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजिता
 आसीत् । तत्रानया पठितं स्वाध्यायितं स्कन्धकौशलमायतनकौशलं प्रतीत्यसमुत्पादकौशलं
 5 स्थानास्थानकौशलं कृतम्, ब्रह्मचर्यवासश्च परिपालितः, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ।
 इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि
 च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ।

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

नवमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

समुद्रः सुमनाश्चैव हिरण्यपाणिस्त्रिपिटेन च ।
यशोमित्रोपपादौ च शोमितः कम्पिणस्तथा ।
भद्रिको राष्ट्रपालश्च वर्गो भवति समुद्रितः ॥

5

८१ समुद्रः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे ।¹⁰
श्रावस्त्र्यामन्यतमः सार्थवाहः । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्थं क्रीडति रमते
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रम्माणस्य परिचारयतो बुद्धिरुपपन्ना—यावदहं युवा, तावद्धन-
संचयं करोमि । पश्चाद्ब्रह्मावस्थायां सुखं परिभोक्ष्ये इति । ततः सार्थवाहः पञ्चवणिकशतपरिवारो
यानपात्रमादाय भार्यासहायो महासमुद्रमवतीर्णः । यावदस्य प्रजावती आपन्नसत्त्वा जाता ।
यावत्तत्रैव समुद्रमध्ये प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तस्य जातौ¹⁵
जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितम्—यस्मात्समुद्रमध्ये जातस्तस्मात्समुद्र इति नाम ।
यावदसौ सार्थवाहः स्वस्तिक्षेमाभ्यां संसिद्धयानपात्रो महासमुद्रात्प्रव्यागतः ॥

B 60

B 61

यदा समुद्रो दारको महान् संवृत्तस्तदा पित्रा सार्थवाहत्वे प्रतिष्ठाप्य पञ्चवणिकशतपरि-
वारो महासमुद्रं संप्रेषितः । सोऽनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणो आमनगरनिगमराष्ट्राजधानीपट्टनान्यव-
लोकयन् समुद्रतीरमनुप्राप्तः । स पञ्चभिः पुराणशतैर्वहनं भूत्वा पञ्च पौरुषेयान् गृहीत्वा आहारं²⁰
नाविकं कैवर्तं कर्णधारं च त्रिरपि घण्टावधोपणं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णः । ततस्तेषां
समुद्रमव्यगतानां कालिकायातेन तद्बहनमितश्वासुतश्च परिभ्राम्यते । समुद्रश्च सार्थवाह-
स्तीर्थिकाभिप्रसन्नः । सोऽकालमृत्युभयभीतः पट् शास्तृनायाचितुं प्रवृत्तः । तथापि तद्बहनं
वायुना भ्राम्यत एव । यावदन्ये वणिजो देवतासहस्राण्यायाचितुं प्रवृत्ताः । आहुश्च—

B 62

शिववरुणकुत्रेरा वायुरभिर्मेहेन्द्रो

25

मुवि च तुविमवो यो विश्वदेवो महर्षिः ।

वयमिह मरणार्ता वः प्रपन्नाः स्म शीघ्रं

व्यसनमिदमुपेतं त्रातुमिच्छेन्तु सार्थम् ॥

B 63

१ तुविमव is Vedic, and rarely used in Buddhist Sanskrit. It means, one whose wealth consists of strength (तुवि). Compare तविवी, तुविमान् and several other formations from तु, to be strong. २ The right phrase would be अर्हन्तु rather than इच्छन्तु.

ततस्तेषामेवमपि परिदेयमानानां नास्ति कश्चिन्नाता । यावत्तत्रान्यतम उपासकः
समारूढः । स उवाच—किं वो भवन्तः पद् शास्तार अन्ये च देवताः करिष्यन्ति ? बुद्धं
भगवन्तं प्रत्यक्षदेवतं भावेन शरणं प्रपद्यध्वम् । स वक्षता भविष्यतीति । ततः समुद्र-
प्रमुखानि पञ्च वणिक्शतानि एकरवेण भगवन्तं शरणं प्रपन्नानि ॥

- 5 अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता
B 64 खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-
विहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां
पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तिसमन्वागतानां पट्टपरमितापरिपूर्णानां
सतवोव्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशवलबलिनां
10 दशदिक्समापूर्णयशां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेर्षिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं
व्यत्रलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः,
कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपयनिम्नः, कोऽपयप्रवणः, कोऽपय-
प्राग्भारः । कमहमपायादुद्भूत्य स्वर्गं मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूला-
न्ववरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—
15 अप्येवातिक्रमेद्देलं सागरो मकरालयः ।
न तु वैनैयवत्सानां बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ १ ॥

यावद्भगवता जेतवनावस्थितेन सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः कनकवर्णा मरीचय उत्सृष्टाः,
थैस्ते वणिजः समन्ताद्भ्रमसिताः । कल्पसहस्रपरिभाविताश्चांशव उत्सृष्टाः, यैः प्रह्लादिताः ।
कालिकावातश्च प्रत्यागतः ॥

- 20 यावत्समुद्रः स्वस्तिक्षेमाम्यां संसिद्धयानपात्रः प्रत्यागतस्तेनैव मरणसंवेगेन दान-
B 65 प्रदानानि दत्त्वा बन्धुजनं समाश्वास्य श्रमणश्राद्धणकृपणवनीपत्रान् संतर्प्य पञ्चवणिक्शत-
परिवारो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्च-
गण्डक संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविविधं सन धर्मतया
पराहस्य सर्वहेराप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुनर्वतरागः समलोष्ट-
25 काञ्चन आकाशपाणितलसमाचित्तो वासीचन्दनचल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञा-
प्रतिसंवित्रातो भवन्नाभ्योभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभि-
वाद्यश्च संवृत्तः ॥

मिश्रयः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं परच्छुः—आश्चर्यं भदन्त
यद्भगवता इमानि समुद्रप्रमुखानि पञ्च वणिक्शतानि इष्टेन जीवितेनाच्छादितानि, व्यसना-
30 परित्त्रानि, अत्यन्तनिष्ठे च निर्वाणे प्रनिष्ठापितानीति । भगवानाह—किमत्र मिश्रय
आश्चर्यं यदिदानीं मया रिगतरागेण विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जानिजराऽप्याभिरण-
शोकरिन्दियद्गुणदीर्घनस्योपायार्थः इमानि समुद्रप्रमुखानि पञ्च वणिक्शतानि इष्टेन जीविते-

नाच्छादितानि, व्यसनत्परित्रातानि, अत्यन्तनिष्ठे च निर्वाणे प्रतिष्ठापितानि । यत्तु मया अतीतेऽध्वनि सरागेण सद्द्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःख-दौर्मनस्योपायासैः इमे वणिजः परित्राताः । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यन्यतमस्मिन् समुद्रतीरे पञ्चाभिज्ञ ऋषिः प्रतिवसति, 5
कष्टतया मूलफलान्मुभक्तोऽजिनवल्कलवासी अग्निहोत्रिकः । स च कारुणिको महात्मा धर्म-
कामः प्रजावत्सलो व्यसनगतानां परित्राता । यावद्दाराणस्यां पञ्चवणिकशतानि समुद्रमव-
तर्तुकामानि । तान्यनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणानि समुद्रतीरमनुप्राप्तानि । तमृषिं दृष्ट्वा प्रसादजातानि
पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धानि—यद्यस्माकं भगवन् समुद्रमव्यगतानां किञ्चिद्ब्रह्मसनमुत्प-
चेत, भगवता तावदेते परित्रातव्या इति । तेनाधिवासितम्—एवं भवत्विति । ततस्ते वणिजो 10
रत्नान्यादाय जम्बुद्वीपाभिमुखाः संप्रस्थिताः । यावत्कालिकया राक्षस्या संत्रासितुमारब्धाः ।
ततस्तेन ऋषिणा परित्राताः । ततः संसिद्धयानपात्राः प्रत्यागता ऋषिसमीपमुपगम्योचुः—
भो महर्षे अनेन दुष्क्रेण व्यवसायेन कारुण्यभावाच्च किं प्रार्थयस इति । तेनोक्तम्—अन्धे
लोकेऽनायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्ताना-
माश्रासयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति । तैरुक्तम्—यदा त्वं बुद्धो भवेत्तदा 15
अस्मानपि समन्वाहरेया इति । ऋषिराह—एवमस्त्विति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ऋषिरासीत्, अहं सः । ये ते वणिजः, इमे ते समुद्रप्रमुखास्तदाप्येते मया परित्राताः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजिता वभूवुः । तत्रैभिरिन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमहर्षेण साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव 20
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्ले-
ष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमनोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८२ सुमनाः ।

बुद्धो भगवान् सङ्गतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः 25
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगणरुद्रकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञानो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्यपभैरप्यपरिष्काराणां सथानरुसंघः श्रावरत्नं विहरति जेतवनेऽनापपिण्डदस्त्यारामे ।
श्रावरत्नान्मन्यतमो गृह्णन्तिराजो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविदात्यपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदशाङ्कुद्यानद्वयमानीतम् । स तथा सार्धं ऋडानि 30

रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्राः प्रजायन्ते च म्रियन्ते च । तस्मिंश्च गृहे स्थविरोऽनिरुद्धः कुलोपगतः । ततो गृहपतेरियं बुद्धिरूपन्ना-अयं स्थविरानिरुद्धो विपाकैमहेशाख्यः, एतं तावदायाचिष्ये-यदि मे पुत्रो जायते, अस्य पश्चाच्छूमणं दास्यामीति । ततो गृहपतिना स्थविरानिरुद्धोऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमन्त्रितः । ततः पिण्डकेन प्रतिपाद्यायाचितः-स्थविर, यदि मे पुत्रो जातो जीवति, स्थविरस्य पश्चाच्छूमणं दास्यामीति । स्थविरानिरुद्धेनोक्तम्-एवमस्तु, किं तु स्मर्तव्या ते प्रतिज्ञेति ॥

यावदपरेण समयेन पत्न्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । तस्याः कायासुरभिर्गन्धः प्रवाति । यावन्नवानां मासानामलयाव्यसृता । दारको जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको दिव्यसुमनः-कैश्चिकया प्रावृतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा सुमना इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । ततः स्थविरानिरुद्धमन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमद्य स दारको निर्यातितः । ततः स्थविरानिरुद्धेनास्मै कापायाणि दत्तानि, आशीर्वादश्च-दीर्घायुर्भवत्विति ॥

यदा सप्तवर्षो जातस्तदा मातापितृभ्यां स्थविराय दत्तः । ततः स्थविरानिरुद्धेन प्रब्राज्य मनसिकारो दत्तः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेश-प्रहाणादर्हस्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाश-पाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवत्यामलोमसत्कारपराब्जुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । स च तीक्ष्णेन्द्रियः । यदा पांसुकूलं प्रति संस्करोति, तदा एकैकस्मिन् सूचीप्रदेशे अष्टौ विमोक्षान् समापद्यते च व्युत्तिष्ठते च ॥

यावदपरेण समयेन स्थविरानिरुद्धेनोक्तः-गच्छ पुत्रक, नद्या अजिरवत्या उदक-मानयेति । ततः सुमनाः श्रमणोदेशो घटमादायाजिरवतीमवतीर्णः । तत्र स्नात्वा उदकस्य घटं पूरयित्वा विहायसं प्रस्थितः । अप्रतो घटो गच्छति, ततः सुमनाः श्रमणोदेशः । तस्मिंश्च समये भगवान् प्रतिसंलयनाद्बुध्याय चतसृणां पर्यदां धर्मं देशयति । तत्र भगवा-नायुष्मन्तं शारिपुत्रमामन्नपते-इमं पदय शारिपुत्र श्रमणोदेशमागच्छन्तमुदकस्य घटं पूरयित्वा स्मृतिमन्तं सुसमाहितेन्द्रियम् ।

द्वित्वा रागं च द्वेषं च अभिष्यां च विरागयन् ।

संधारत्यनिमं देहं शोभने उदहारकः ॥ १ ॥

१ पुण्ड्रेपगतः, a daily visitor to the family. २ शिवात्मदेशाख्यः, one who has obtained high powers as a result of maturity of his acts. ३ शशिा or शशुष, a garment of celestial flowers.

यदा भगवता सुमनाः श्रमणोद्देशो भिक्षुसंघस्य पुरस्तात्स्तुतः प्रशस्तश्च, तदा भिक्षुणां संदेहो जातः । कानि भदन्त सुमनसा कर्माणि कृतान्युपचितानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको दिव्यया च सुमनसां कञ्चुक्या प्रावृतो जातः, तीक्ष्णेन्द्रियः, अर्हत्त्वं च प्राप्तमिति ? सुमनसैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रस्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुमनसा तानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वापत्तेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावदन्यतमः सार्धवाहः । तस्य तरुणावस्थायां प्रव्रज्याचित्तमुत्पन्नम् । तेन न शकितं प्रव्रजितुम् । यदा बृद्धो भूतस्तदा तस्य विप्रतिसारो जातः—न मे शोभनं कृतं यदहं भगवच्छासने न प्रव्रजित इति । ततस्तेन केशानखस्तूपे सुमनःपुष्पारोपणं कृतम्, विपश्यी च सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघः पिण्डकेन प्रतिपादितः । ततस्तेन पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अनागतान् सम्यक्संबुद्धानारागयेयम् । यस्य च शासने प्रव्रजेयम्, तत्र दहरावस्थायामार्यधर्मानधिगच्छेयमिति । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यावासः परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-शुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८३ हिरण्यपाणिः ।

बुद्धो भगवान् संहृतो गुरुहृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः धैरैः श्रेष्ठिभिः सार्षपाहैर्देवैर्नागैर्गुरुरैरुगैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षामुगराहृदकिन्नर-मञ्जरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो त्याभी चीररपिण्डपातज्ञापनासुनरालान-प्रलयभैरव्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्वामि । क्षारस्त्वामन्यतनो गृह्णतिराज्ये महाधनो महाभोगो विस्तीर्गनिशालपरिप्रशो वैश्रवणधन-²⁵

समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । न चास्य पुत्रो न दुहिता । स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो
व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम्, न मे पुत्रो न दुहिता । ममात्ययास्वर्वाखापतेय-
मपुत्रकामिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स श्रमणब्राह्मणसुहृत्संबन्धिवान्धवैरुच्यते—
देवताराधनं कुरुष्वेति । अस्ति चैप लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितश्चेति ।
5 तच्च नैवम् । यद्येवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु
त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कतमेयां त्रयाणाम् ? मातापितरौ
रक्तौ भवतः संनिपतितौ, माता कत्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति ।
B 73 एतेषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति ॥

अन्यतमश्च सत्त्वोऽन्यतमस्मादेवनिकायाश्च्युत्वा तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः ।
10 पञ्चोवेणिका धर्मा एकस्ये पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति,
विरक्तं पुरुषं जानाति । कालं जानाति, ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य
सकाशाद्गर्भोऽवक्रामिति तं जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । स चेद्दारको भवति,
दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सा आत्तमनाः स्वामिन आरोचयति—दिष्ट्वा आर्यपुत्रं बर्धसे—
आपन्नसत्त्वास्मि संबृत्त्वा । यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्य-
15 तीति । सोऽप्यात्तमनाः पूर्वकायमम्युन्नमस्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानयति—अप्येवाहं
चिरकालामिलपितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्थान्नाद्यजातः । कृत्यानि मे कुर्वीत । भृतः
प्रतिविभृयात् । दायाथं प्रतिपथेत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीत-
कालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणा-
मादेक्ष्यते—इदं तयोर्थत्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरि-
20 प्रासादतलगतामपन्नितां धारयति, शीने शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्वैद्यप्रज्ञसैराहारैर्नाति-
B 74 निकैर्नात्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमथुरैर्नातिकटुकैर्नातिकपायैस्तिकाभ्यलवणमधुरकटुकपायविव-
र्जितैराहारैः । हारार्थहारविभूषितगाम्त्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्चान्मन्त्रं पीठार्पीठ-
मनवतरन्तीमधरां भूमिम् । न चास्याः किञ्चिदमनोऽज्ञश्च व्रणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
25 प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । पाणिद्वये चास्य लक्षणाहृतं कर्मविपाकजं दीनारद्रूपम् ।
यदा तदपनीनं भवति तदा अन्यप्रादुर्भवति । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यव-
स्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञानय ऊचुः—यस्मादस्य जातमात्रस्य पाणिद्वये
लक्षणाहृतं कर्मविपाकजं दीनारद्रूपं प्रादुर्भूतम्, तस्माद्भवतु दारकस्य हिरण्यपाणिरिति
नामेति । हिरण्यपाणिर्दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंशुधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां
30 द्वाभ्यां म्लधधात्रीभ्यां द्वाभ्यां ऋद्धिनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्ऋद्धीयते यथ्येते
क्षीणिं दग्धा नवर्ननेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यधोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु बर्धने
इदममिय पङ्कजम् । स श्राद्धो भद्रः यन्त्यागादाय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः यादृशिये

महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । स यदा वीथीमवतीर्णो भवति, तदा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान् दृष्ट्वा पाणिद्वयं प्रसारयति । ततो लक्षणाहतस्य हिरण्यसुवर्णस्य राशिः प्रादुर्भवति, येन तान् संतर्पयति । तस्य यशसा सर्वा श्रावस्ती आपूर्णा ॥

यावद्विरण्यपाणिर्दारकोऽपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाचानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । ततोऽस्य भगवता धर्मो देशितः । स आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—इच्छाम्यहमाचार्यं भगवतः सश्रावकसंघस्य भक्तं कर्तुमिति । स्थाविरानन्देनोक्तः—वस कार्पापणैः प्रयोजनमिति । ततो हिरण्यपाणिना बुद्धप्रमुखस्य भिक्षुसंघस्य पुरस्तात्स्थित्वा पाणिद्वयं 10 प्रसार्य हिरण्यसुवर्णस्य महान् राशिः स्थापितः, यं दृष्ट्वा संघस्थविरोऽन्ये च भिक्षवः स्थविरानन्दश्च परं विस्मयमापन्नाः । ततो हिरण्यपाणिर्दारको बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयित्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा हिरण्यपाणिदारकेण विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानबज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । दृष्टसत्यो 15 ज्ञातीनां भागसंविभागं कृत्वा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान् संतर्प्य मातापितरावनुज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संबुत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणिगतलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविभ्रातो 20 भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संबुत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्तं हिरण्यपाणिना कर्माणि कृतानि, येनास्य पाणिद्वये लक्षणाहतं दीनारद्वयं जातम्, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—हिरण्यपाणिनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवद्वत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । 25 हिरण्यपाणिना कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विशतिर्नरसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः

भगवन्त स्मरति, महाश्रावकाश्चेति । ततो भगवास्त कुमारमामङ्गयते—आरोग्य ते त्रिपिटेति । स कथयति—वन्दे तथागतमर्हन्त सम्यक्संबुद्धमिति । ततो राजा प्रसेनजित्पर तस्मयमापन्न ॥

यदा सप्तमर्षो जातस्तदा भगवच्छासने प्रव्रजितस्तैरेव कापायै प्रावृत्त । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डक सप्तरचक्र चलाचल विदित्वा सर्प-सरकारगती शतनपतनविकिरणत्रिष्वसनधर्मतया पराहल्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हच्च साक्षात्कृतम् । 5 अर्हन् सवृत्त त्रैधातुकीतराग समलोष्टकाञ्चन आकाशापाणितलसमचित्तो वासीचन्दन-करूपो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसविप्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराञ्छुख । सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्यो मान्योऽभिजाद्यश्च सवृत्त ॥

भिक्षव सशयजाता सर्पसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छु—कानि भदन्त त्रिपिटेन कर्माणि कृतानि येन कापायवत्प्रवृत्तो जात श्रमणनेपधारी जातिस्मर । प्रव्रज्य 10 चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—त्रिपिटैनैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि औघवप्रत्युपस्थितान्यवश्यभावीनि । त्रिपिटेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृता-न्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 15

न प्रणश्यन्ति कर्माणि करूपकोटिशतैरपि ।

B 80

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्यनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजाया काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसपन्न सुगतो लोकविदनुत्तर पुरुषदम्यसारथि शास्ता देवमनुष्याणा बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य 20 निहरति ऋषिपतने भृगुदाने । यावद्वाङ्ग कृकिण पुत्र ऋषिपतन गत । अथासौ ददर्श बुद्ध भगवन्त द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणै समलवृत्तमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्र व्याम-प्रभालकृत सूर्यसहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममित्र रत्नपर्णत समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य प्रसादो जात । स प्रसादजातो भगवत पादाभिवन्दन कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशय धातु प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी सप्तरचैराग्यिकी धर्मदेशना 25 वृत्ता, यां श्रुत्वा सप्तारे दोषदर्शा निर्माणे गुणदर्शा भूत्वा राजान विज्ञापयामास—अनुजानीहि मा तात, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । राजोवाच—न शक्यमेतन्मया कर्तुम् । यस्मात्ते युवराजाभिषेक्तो नचिरेण मविष्यतीति । कुमार कथयति—अल मे राज्येन बहुदोषदुष्टधर्म-सपन्नेन । अत्रयमेवाह भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । स पित्रा नानुज्ञात । तेनैको भक्तच्छेद वृत्त, द्वौ त्रयो वा यावत्पद् मक्तच्छेदा वृत्ता । ततोऽस्य वयस्यकै राजा विज्ञत । 30 देव अनुजानीहि कुमार प्रव्रजितुम् । मा ह्येव कालं करिष्यतीति । ततो राज्ञा पुत्र प्रतिज्ञा

कारितः—तावत्तेऽस्माकं दर्शनं न देयम्, यावन्नयः पिटका अधीता इति । यावद्दसौ पितरमनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः ।

B 81

तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन नचिरेण त्रयः पिटका अधीताः । शुक्लमुक्त-
प्रतिभानी धार्मिकाधिकः संबृत्तः । तस्यैतदभवत्—यन्वहं पूर्विकां प्रतिज्ञां निर्यातयेयमिति । स
5 पितुः सकाशं गतः । स पृष्टश्च—किं पुत्र अस्ति किञ्चिदधीतमिति ? तेनोक्तम्—त्रयः पिटका इति ।
ततस्तेन पितुस्तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा राजा आत्तमनाः संबृत्तः । ततः प्रसाद-
जातः कथयति—पुत्र केन ते प्रयोजनमिति । तेनोक्तम्—इच्छाम्यहं भगवन्तं सश्रावकसंघ-
मुपनिमन्त्र्य पद्भिमिः परिष्कारैराच्छादयितुमिति । राजा कथयति—यथेष्टं कुरुष्व, विस्तीर्णं राज-
कुलमिति । ततस्त्रिपिटेन भगवान् विंशतिसहस्रपरिवारः प्रणीतेनाहारेण संतर्पितः ।
10 एकैकश्च भिक्षुः पद्भिमिः परिष्कारैराच्छादितः । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—यन्मया
इदानीं कृच्छ्रेण प्रव्रज्या प्रतिलब्धा, तयागते च सश्रावकसंघे काराः कृताः, अनेनाहं
कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिलोकेन च यत्र यत्र जायेय तत्र तत्र कापायवत्-
प्रावृत्त एव श्रमणवेपधारी जातिस्मरश्च स्यामिति ॥

B 82

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन कृत्विणः पुत्रः, अयं
15 त्रिपिटः । तेनैव हेतुना आढ्ये राजकुले पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको जाति-
स्मरश्च संबृत्तः । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्त-
शुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्म-
ण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

20

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८५ यशोमित्रः ।

B 83

बुद्धो भगवान् सञ्चतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नार्गैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
7 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्य-
25 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्तां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । श्रावस्ता-
मन्यनमः सार्यवाह आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशान्कुलात्कल्पमानीतम् । स तथा सार्धं त्रीडति रमते परि-
चारयति । तेन खलु समयेन दुर्मिक्षमभूच्छूद्रम् । कान्तारदुर्लभः पिण्डको याचनकेन ।

१ Mss. बुद्धमुक्ता अभिलारी. Speyer has corrected it on the strength of similar passages in दिग्वाचन and शिष्टागमुच्य.

नैमित्तिकैश्च निर्दिष्ट देवो न वर्षिष्यतीति । यान्सार्थवाहपत्नी आपन्नसत्त्वा सवृत्ता । सा अष्टाना वा नवाना वा मासानामल्ययाग्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीय प्रासादिक सर्वाङ्गोपेत । यत्र च दिवसे दारको जातस्तत्रैव दिवसेऽनावृष्टिर्भगा । तस्य यशसा सर्वा श्रावस्ती आपूरिता । तस्य जातौ जातिमह कृत्वा नामधेय व्यवस्थाप्यते—किं भगवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचु—यस्मादस्य समन्ताद्यशो त्रिसृतम्, तस्माद्भवतु ५ दारकस्य यशोमित्र इति नामेति । यशोमित्रो दारकोऽष्टाम्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामस- धात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्या द्वाभ्या मलधात्रीभ्या द्वाभ्या क्रीडनिकाभ्या धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तसो- च्चैरुपकरणविशेषै । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् ॥

B 84

यदा यशोमित्रो महान् सवृत्तस्तदा जेतवन निर्गत केनचिदेव करणीयेन । 10 अयासौ ददर्श बुद्ध भगवन्त द्वात्रिंशत्ता महापुरुषलक्षणै समलकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनै- विराजितगात्र व्यामप्रभालकृत सूर्यसहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममिव रत्नपर्वत समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य प्रसादो जात । प्रसादजातो भगवत पादाभिवन्दन कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता तादृशी ससारवैराम्यिकी धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा ससार- दोपदर्शी निर्वाणगुणदर्शी भूत्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजित । तेन युज्य- 15 मानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चलाचल विदित्वा सर्वसंस्कार- गती शतनपतनविकिरणविच्चसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्स्व साक्षात्कृतम् । अर्हन् सवृत्त त्रैधातुकवीतराग समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दन- कल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिन्नाप्रतिसविजातो भवलाभलोभसत्कारपराच्छुख । सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्यो मान्योऽभिवचश्च सवृत्त । तस्य दद्राम्यामष्टाङ्गोपेत पानीय 20 प्रस्रवति, येनास्य तृपा न बाधते । यदा निदाघकाले भिक्षवस्तृपार्ता पानकस्यार्थे सध- मवतरन्ति, तदाप्यसौ नावतरति । ततोऽस्य सुप्रेमका भिक्षव पृच्छन्ति—केन हेतुना भवत- स्तृपा न बाधत इति । स कथयति—स्मैताभ्या दद्राम्यामष्टाङ्गोपेत पानीय प्रस्रवति, येन न मे तृपा बाधत इति ॥

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छु—कानि भदन्त 25 यशोमित्रेण कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीय प्रासादिक, दद्रान्तराच्चाष्टाङ्गोपेत पानीय प्रस्रवति, प्रव्रज्य चार्हत्स्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—यशोमित्रेणैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिपु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यरक्ष- भावीनि । यशोमित्रेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुमतिष्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृतान्युपचितानि ग्राह्ये पृथिवीधातौ निपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न 30 वायुधातौ, अपि तृपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि निपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

B 85

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुष-
5 दम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदन्वतरः श्रेष्ठिपुत्रोऽन्यतरस्य बृह्मभिक्षोः सकाशे प्रव्रजितः । सोऽहसो नेच्छति समयाचारिकां चरितुम् । ततः स ब्रह्मचारिभिः स्थविरस्योपस्थायको दत्तः । स उपस्थायकमात्मानं मत्वा बृहत्तराणां भिक्षूणां सकाशादुपस्थानं स्वीकरोति । तस्याकुशलमूलान्यपर्यन्तानि ॥

B 86 10

यावदपरेण समयेन ग्लान्यं पतितः । स्थविरेणास्य वैद्योपदेशाद् घृतं पानाय दत्तम् । स रात्रौ तृपात्रासितः स्वकं कमण्डलुकमुपगृह्य पानीयं पात्यामीति पश्यति निरुदकम् । एवमाचार्योपाध्यायानाम् । यावत्साधिकं पानीयमण्डपमवतीर्णः । तदपि निरुदकं पश्यति । यावन्नदीचारिकामवतीर्णः । सापि निरुदका संबृत्ता । स उद्विग्नः स्वकानां सत्रहचारिणा-
मुद्वेजनार्थं श्रद्धादेयस्य च गुरुत्वसंदर्शनार्थम्, नदीचारिकायाः परिवृक्षाः, तत्र शाटकं
15 वद्ध्वा समभिरूढः, स्वकर्माणि ममेत्यवेत्य कर्मप्रतिशरणावस्थितः । यावद् द्वितीये दिवसे प्रमातायां रजन्यामेतद्बृत्तान्तं सत्रहचारिणामारोचयति । ततोऽस्य सत्रहचारिणः प्रेतकरणं श्रुत्वाऽद्विग्नः, इतश्चासुतश्चरोचयितुमारब्धाः । ततोऽस्य उपाध्यायेन पानीयमुपनामितम् ।
B 87 तदपि न पश्यति । तेनापि संविग्रेन भगवतः काश्यपस्य निवेदितम् । भगवता काश्यपेनोक्तः—
गण्डीराकोश्रयतामिति । तत उपधिवारिकेण गण्डीराकोटिता । बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः संनिपतितः ॥

20

एष बृत्तान्तो वाराणस्यां नगर्यां समन्ततो विसृतः । ततोऽनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितामि । यावदुपाध्यायेन बृहन्नान्ते निपादयित्वा उदकपूर्णां कुण्डिका दत्ता । कस्य एतपानीयं संघे चारयेति । स प्रत्यक्षफलदर्शी तेनैव संवेगेन बुद्धे भगवति श्रावकेषु च प्रसादमुत्पाद्य तीरेणाशयेन तदुदकं संघे चारितवान् । ततो भगवता तस्यानुग्रहार्थं गज-
मुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य भीतानामाघ्रासनकरेण करेण तदुदकं गृहीतं महाश्रावकैश्च ।
25 न च क्षीयते । यावत्सर्वसंघे चारितम्, तदापि न क्षीयते । तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जन-
करं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । तस्यापि संतानेऽकुशल-
मूल्यानि प्रतिसंज्ञानि । यदा तस्माद् ग्लान्याद्बुध्यन्ति, तदा तेन बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः पानीयनाम्नोऽनुकः कृतः । द्वादशवर्षसहस्राणि तेन संघे पानीयं चारितम् । यावन्नरणकाल-

B 89

समये प्रणिधानं कृतवान्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिस्वामेन च योऽसौ
30 भगवता काश्यपेन उच्यते नाम भाणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं भाणव वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तपागतोऽर्जुन सम्यक्संबुद्धः, तमहमारगयेयं मा विरागयेयम्, दंष्ट्रान्तराद्य मेऽष्टाहोपेनं पानीयं निर्गच्छेदिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन भिक्षुरासीत्, अय स । यत्तेन द्वादशान्यसहस्राणि सधे पानीय चारितम्, प्रणिधान च वृतम्, तेनेह जन्मनि दष्टान्तरादष्टाङ्गोपेत पानीय निर्गच्छति । तेनैव हेतुनाहृत्त्व साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णाना कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्ल, व्यति- मिश्राणा व्यतिमिश्र । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, 5 एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोग करणीय । इत्येव वो भिक्षव शिक्षितव्यम् ॥

इदमयोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८६ औपपादुकः ।

बुद्धो भगवान् सवृतो गुरुवृतो मानित पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभि पैरै श्रेष्ठिभि सार्षपाहैर्देवैर्नागैर्गक्षैरसुरैर्गरुडै किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- 10 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रल्य- भैयज्यपरिष्काराणां देवेषु त्रायस्त्रिंशोषु वर्षा उपगत पाण्डुकम्ब्रशिलायां पारिजातस्य कोविदारस्य नातिदूरे । मातुर्जनित्र्या धर्मं देशयति, अन्येषा च देवानाम् । तेन खलु समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायन श्रानस्त्वा वर्षा उपगतो जेतवनेऽनापिण्डदत्त्यारामे । अथ चतस्र पर्यदो येनायुष्मान् महामौद्गल्यायन तेनोपसक्रान्ता, महामौद्गल्यायनपादौ निग्मा 15 वन्दित्वा एकान्ते निपण्णा । चतस्र पर्यद आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो धर्मकथया सदृश- यति समादापयति समुत्तेजयति सप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया सदृशं समादाप्य समुत्तेज्य सप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ चतस्र पर्यद उत्थायासनादेवासमुत्तराम्ब्र वृत्वा येनायुष्मान् महामौद्गल्यायन तेनाञ्जलिं प्रणमय्य आयुष्मन्त महामौद्गल्यायननिद- मयोचन्—कथिते भदन्त महामौद्गल्यायन श्रुत कुत्र भगवानेर्तर्हि वर्षा उपगत इति । 20 महामौद्गल्यायन आह—श्रुत मे भवतो भगवान् देवेषु त्रायस्त्रिंशोषु वर्षा उपगत, पाण्डुकम्ब्र- शिलायां पारिजातस्य कोविदारस्य नातिदूरे । मातुर्जनित्र्या धर्मं देशयति, अन्येषा च देवानां त्रायस्त्रिंशानामिति । अथ चतस्र पर्यद आयुष्मन्तो महामौद्गल्यायनस्य मास्त्रिंश- नन्धानुमोष पादौ शिरसा वन्दितोऽयायासनेभ्य प्रव्रान्ता ॥

B 89

E 85

अथ चतस्र पर्यदखयागां यार्षिणागामल्ययायेनायुष्मान् महामौद्गल्यायन सव्रान्ता । उपसक्तम्यायुष्मन्तो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा एवमेव चतस्र पर्यद आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो धर्म्यया कथया सदृशयति समादाप्य समुत्तेज्य सप्रहर्ष्य तूष्णीम् ।

1 The name of the hero of this chapter is Avadina, possessed all needful provisions. It is only in the Avadina that it appears as

- संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् ।
 अथ चतस्रः पर्षद उत्यायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येनायुष्मान् महामौद्गल्यायन-
 स्तेनाञ्जलिं प्रणमय्य आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचन्—यत्खलु भदन्त महामौद्गल्यायनो
 जानीयात्—चिरदृष्टोऽस्माभिर्भगवान्, परितृपिताः स्मो वयं भगवतो दर्शनेन । इच्छामो
 5 वयं भगवन्तं द्रष्टुम् । सचेद्भदन्तमहामौद्गल्यायनस्यागुरु, साधु, भदन्तमहामौद्गल्यायनो
 येन भगवांस्तेनोपसंक्रामेत् । उपसंक्रम्यास्माकं वचनेन भगवतः पादौ शिरसा वन्दस्व,
 अल्पाबाधतां च पृच्छ, अल्पातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च बलं च सुखं चानवद्यतां
 B 91 च स्पर्शविहारतां च । एवं च वद—जम्बूद्वीपे भदन्त चतस्रः पर्षद आकाङ्क्षन्ति भगवतो
 दर्शनम् । एवं चाहुः—नास्ति खलु भदन्त जम्बूद्वीपकानां मनुष्याणां तद्रूपा ऋद्धिर्वा अनुभावो
 10 वा येन जम्बूद्वीपका मनुष्या देवांस्त्रायक्षिशानभिरोद्देयुः भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमणाय
 पर्युपासनाय । अस्ति खलु देवानां त्रायक्षिशानां तद्रूपा ऋद्धिश्चानुभावश्च, येन देवास्त्राय-
 क्षिशो जम्बूद्वीपमवतरेयुर्भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमणाय पर्युपासनाय । साधु भगवान् देवेभ्य-
 स्त्रायक्षिशोभ्यो जम्बूद्वीपमवतरेदनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयत्यायुष्मान् महामौद्गल्यायन-
 श्वतसृणां पर्षदां तूष्णीभावेन । अथ चतस्रः पर्षद आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य तूष्णी-
 15 भावेनाधिवासनां विदित्वा आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनेभ्यः
 प्रक्रान्ताः ॥

- अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनोऽचिरप्रक्रान्ताश्चतस्रः पर्षदो विदित्वा तद्रूपं समाधिं
 समापन्नो यथा समाहिते चित्ते तद्यथा बलवान् पुरुषः संकुञ्चितं वा बाहुं प्रसारयेत्,
 प्रसारितं वा संकुञ्चयेत्, एवमेवायुष्मान् महामौद्गल्यायनः श्रावस्त्यामन्तर्हितो देवेषु त्राय-
 20 क्षिशेषु प्रत्यष्टात् पाण्डुकम्बलशिलायां पारिजातस्य कोविदारस्य नातिदूरे । तेन खलु समयेन
 भगवान् अनेकशताया देवपर्षदो धर्मं देशयति । अद्राक्षीच्च महामौद्गल्यायनो भगवन्तमनेक-
 शताया देवपर्षदः पुरस्तान्निपण्णं धर्मं देशयन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः स्मितं प्राविरकार्षीत्—
 इहापि भगवानाकीर्णो विहरति तद्यथा जम्बूद्वीपे चतसृभिः पर्षद्विरिति । अथ भगवा-
 नायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य चेतसा चित्तमाज्ञाय आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—
 B 92 25 न खलु मौद्गल्यायन सैरत्वमेषाम्, अपि तु यदा मे एवं भवति—आगच्छन्त्विति, तदा
 आगच्छन्ति । यदा मे एवं भवति—गच्छन्त्विति, तदा गच्छन्ति । इति मे चेतसा चित्तमाज्ञाय
 आगच्छन्ति च गच्छन्ति च ॥

- अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
 पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्ण आयुष्मान् मौद्गल्यायनः सर्वो
 30 देवपर्षदमन्त्रोक्त्य भगवन्तमिदमवोचत्—विचित्रा वतेयं देवपर्षद् संनिपण्णा संनिपतिता ।
 सन्त्यस्यां देवपर्षदि देवता या बुद्धेज्जेल्य प्रसादेन समन्वागताः कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ।
 सन्ति धर्मं, सन्ति संधि, सन्ति आर्यकान्तेः शीलैः समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ।

अथ भगवानायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य भाषितमनुवर्णयन्नायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिद-
मवोचत्—एवमेतन्मौद्गल्यायन, एवमेवमेतत् । विचित्रा ब्रतेयं देवपर्षत् संनिपण्णा संनिपतिता ।
सन्त्यस्यां देवता या बुद्धेऽत्रेय प्रसादेन समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः । सन्ति धर्मैः,
सन्ति संघे, सन्ति आर्यकान्तैः शीलैः समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ॥

अथ शक्रो देवानामिन्द्रो भगवत आयुष्मतश्च महामौद्गल्यायनस्य भाषितमनुवर्णय- 5 B 93
न्नायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एवमेतद्भदन्त महामौद्गल्यायन, एवमेतत् । विचित्रा
ब्रतेयं देवपर्षत् संनिपण्णा संनिपतिता । सन्त्यस्यां देवपर्षदि देवताः, या बुद्धेऽत्रेय प्रसादेन
समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः । सन्ति धर्मैः, सन्ति संघे, सन्त्यार्यकान्तैः शीलैः
समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ॥

अयान्यतमो देवपुत्रो भगवत आयुष्मतश्च महामौद्गल्यायनस्य शक्रस्य च देवाना- 10
मिन्द्रस्य भाषितमनुवर्णयन् आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एवमेतद्भदन्त महामौद्ग-
ल्यायन, एवमेतत् । विचित्रा ब्रतेयं देवपर्षत् संनिपण्णा संनिपतिता । सन्त्यस्यां देवपर्षदि
देवताः, या बुद्धेऽत्रेय प्रसादेन समन्वागताः कायस्य भेदादिहोपपन्नाः । सन्ति धर्मैः सन्ति
संघे । * * र्यकान्तैः शीलैः समन्वागताः कायस्य भेदादिहोपपन्ना इति ॥

तत्रानेकानि देवताशतानि अनेकानि देवतासहस्राण्यनेकानि देवताशतसहस्राणि 15
भगवतः पुरस्तात्प्रत्येकं प्रत्येकं स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृत्य तत्रैवान्तर्हितानि ॥

अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रविरिक्ता देवपर्षदं विदित्वा एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा
येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—जम्बूद्वीपे भदन्त चतस्रः पर्षदो
भगवतः पादौ शिरसा वन्दन्ते अल्पावाधतां च पृच्छन्ति, अल्पातङ्कतां च लघूत्यानतां च
यात्रां च बलं च सुखं चानवधतां च स्पर्शनिहारतां च । भगवानाह—सुखिनो मौद्गल्यायन
भयन्तु जम्बूद्वीपे चतस्रः पर्षदस्त्वं च । महामौद्गल्यायन आह—जम्बूद्वीपे भदन्त चतस्रः 20 B 94
पर्षद आकाङ्क्षन्ति भगवतो दर्शनम् । एवं चाहः—नास्ति भदन्त जाम्बूद्वीपकानां मनुष्याणां
तद्रूपा ऋद्धिर्ना अनुभावो वा येन जाम्बूद्वीपका मनुष्या देवांस्त्रायक्षिशानभिरोद्देयुर्भगवन्तं
दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्युपासनाय । अस्ति तु भदन्त देवानां त्रायक्षिशानां तद्रूपा ऋद्धिश्चानु-
भाश्च, येन देवास्त्रायक्षिणा जम्बूद्वीपमतरोयुर्भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्युपासनाय ।
साधु भगवान् देवैर्म्यत्रायक्षिशोम्योऽतरेदनुरुम्पामुपादाय । भगवानाह—तेन हि त्वं गच्छ 25
मौद्गल्यायन जम्बूद्वीपम् । गत्वा च चतसृणां पर्षदामारोचय—अतस्त्विष्यति भयन्तो भगवानितः
सप्तमे दिवसे देवैर्म्यत्रायक्षिशोम्यो जम्बूद्वीपं सांक्रादये नगरे आपञ्जरे दात्रे उदुम्बरमूले इति ॥

अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो भगवतः प्रतिश्रुत्य पादौ शिरसा वन्दित्वा तद्रूपं
समाधिं संपन्नो यथा समाहिते चित्ते तद्यथा बलवान् पुरुषः संतुष्टिर्न बाहूं प्रसारयेत्,

1 The gap can be filled by सन्ति अर्थे as in the para above.

प्रसारितं वा संकुञ्चयेत्, एवमेवायुष्मान् महामौद्गल्यायनो देवेषु त्रायस्त्रिंशेष्वन्तर्हितः, जम्बू-
द्वीपे प्रत्यष्टात् । अयायुष्मान् महामौद्गल्यायनो जम्बूद्वीपमागलय चतसृणां पर्षदामारोचयति—
अवतरिष्यति भवन्तो भगवान् इतः सप्तमे दिवसे देवेभ्यस्त्रायस्त्रिंशेभ्यो जम्बूद्वीपं सांकाश्ये
नगरे आपञ्जुरे दावे उदुम्बरमूले इति ॥

- 5 अवतीर्णो भगवांस्ततः सप्तमे दिवसे देवेभ्यस्त्रायस्त्रिंशेभ्यः सांकाश्ये नगरे आपञ्जुरे
दावे उदुम्बरमूले । यदा भगवान् सांकाश्यं नगरमवतीर्णः, तदा अनेकानि प्राणिशत-
सहस्राणि भगवतो दर्शनाय संनिपतितानि । तत्रोपपादुको भिक्षुः प्रादुर्भूतः । तेन भगवान्
B 95 सश्रावकसंघस्ते च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगा भक्तेनोपनिमञ्जिताः । यावद्गण्डीडेशनाकाले
सहचिचोत्पादादिव्यान्यासनान्युदारपटाञ्छादितानि प्रादुर्भूतानि, दिव्यानि च भक्ष्य-
10 भोज्यानि । तत उपपादुकेन भगवान् दिव्येनाहारेण संतर्पितः । ते च देवासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाः सम्यगुपस्थिताः । ततोऽस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वोपपादुकेन भिक्षुणा इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं
विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वैश्वर्याणा-
दहर्त्स्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणि-
15 तलसमचिचो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यारो भव-
लाभलोभसंस्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—कानि मदन्त

- उपपादुकेन कर्माणि कृतानि, येनोपपादुकः संवृत्तः ? सहचिचोत्पादाच्चास्य यच्चिन्तयति,
यत्पार्ययते, तत्सर्वं समृष्यतीति । भगवानाह—उपपादुकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु
20 कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि ।
उपपादुकेनैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽस्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तूपात्तेष्वेव रक्त्वात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

B 96

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

25

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽष्वन्येकनवने कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि
तपागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्प-
सारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चित्य निहरति ।
यावदन्धतरस्मिन् प्रामकेऽण्णायतने पत्र भिक्षवो वर्षा उपगताः । तत्रैकेन भिक्षुणा चतुर्णां

१ गन्दीदेशकाले is the reading of Mss. The expression means at the time of meals.

भिक्षुणां वैयावृत्यं कृतम् । तैर्युज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वैश्चेशप्रहाणादहर्त्वं साक्षा-
कृतम् । पञ्चमेन पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—यथैभिर्मागम्य अर्हत्त्वं साक्षाकृतम्,
अनेन मे कुशलमूलेन चित्तोपादेन देयधर्मपरित्यागेन च प्रव्रजितस्य उपकरणविशेषै-
रवैकल्यं स्यादिति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवं योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन वैयावृत्यं कृतवान्, 5
अयं स उपपादुक इति । भिक्षव ऊचुः—किं कर्म कृतं येनोपपादुकः संबृत्तः ?
भगवानाह—भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽष्वनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि
प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्धो B 97
त्रिधाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे । 10
तत्रान्यतरः श्रेष्ठी । तस्य भार्या प्रसवकाले दुःखवेदनाभिभूता आर्तखरा क्रन्दति । स तं
शब्दं श्रुत्वा परं संवेगमापन्नः । स शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यव-
स्थितः । तस्य बुद्धिरूपत्वा—यन्बहं भगवच्छासने प्रव्रज्य प्रणिधानं कुर्याम्, येन न कदा-
चिद्गर्भशय्यां प्रत्यनुभवामीति । स तेनैव संवेगेन भगवतः काश्यपस्य प्रवचने प्रव्रजितः ।
तेन प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोपादेन देयधर्मपरित्यागेन च यत्र यत्र 15
जायेय, तत्र तत्रोपपादुको भवेयम्, मा कदाचिद्गर्भशय्यां प्रत्यनुभवेयमिति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्धवाह आसीत्, अयं स
उपपादुकः । यत्प्रणिधानं कृतम्, तेनोपपादुकः संबृत्तः । यत्तत्रानेनेन्द्रियाणि परिपाचि-
तानि, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षाकृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव 20
एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लैश्चैव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

८७ शोभितः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 25 B 99
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनम्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सभ्रात्रकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यमोधारामे । कपिलवस्तुनि
अन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीडति रमते 30
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा

अथानां वा नवानां वा मासानामत्ययाव्यसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको-
 ऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । तस्य जन्मन्यनेकान्यद्भुतानि प्रादुर्भूतानि,
 यैः कपिलवस्तु नगरं समन्ततः शोभितम् । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं
 व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जन्मनि कपिलवस्तु
 5 नगरं समन्ततः शोभितम्, तस्मादस्य भवतु शोभित इति नामेति । शोभितो दारकोऽग्राम्यो
 धात्रीम्यो दत्तो द्वाम्यांसधात्रीम्यां द्वाम्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाम्यां मलधात्रीम्यां द्वाम्यां
 क्रीडनिकास्यां धात्रीम्याम् । सोऽग्रभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दग्ना नवनीतेन सर्पिणा
 B 99 सर्पिमण्डेनाप्यैश्वोक्तोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवृत्तस्तदा न्यग्रोधारामं गतो भगवतो दर्शनाय । अयासौ ददर्श
 10 बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं
 व्यामप्रमालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शना-
 च्छानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा
 पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं घातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा शोभितेन दारकेण विंशतिशिखर-
 15 समुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यो
 मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यावच्छ्रमानेन
 इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविक्रिणवि-
 च्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकैशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकधीतरागः
 समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो विद्याविदारिताण्डकोशो
 20 विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्रातो भवत्कालोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो-
 ऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 B 100 शोभितेन कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च
 दिव्यं वर्णम्, जन्मनि चास्थानेकानि अद्भुतानि प्रादुर्भूतानि, यैः कपिलवस्तु नगरं
 25 समन्ततः शोभितम् ? भगवानाह—शोभितेनैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
 चित्तानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्यत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । शोभितेनैव
 कर्माणि कृतान्युपचित्तानि । कोऽयः प्रत्यनुभवियति ? न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युप-
 चित्तानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपाचे-
 ध्वेव स्फुब्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुमानि च ।

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां ऋक्षुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । तस्य शोभेन राज्ञा केशनखस्तूपः प्रतिष्ठापितः । यावत्कस्मिंश्चित्पर्वणि प्रत्युपस्थिते गोष्ठिकाः स्तूपसमीपं गताः । तैस्तं स्तूपं दृष्ट्वा प्रसादजातैः पुष्पारोपणं कर्तुमा- 5 रब्धम् । तत्रैको गोष्ठिकः कथयति—अहं न करोमि, मम विभवो नास्तीति । स तैश्च गोष्ठिक-मध्यान्निष्कासितः । तस्य विप्रतिसारो जातः । तेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा तस्मिन्नेव स्तूपे पुष्पारोपणं कृतम् ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गोष्ठिक आसीत्, येन विप्रतिसारजातेन ऋक्षुच्छन्दस्य केशनखस्तूपे पुष्पारोपणं कृतम्, अयमसौ शोभितः । 10 अन्यान्यपि हि भिक्षवः शोभितेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी । तेन ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । ततः प्रसादजातेन पादयोर्निपत्य पिण्डकेन प्रतिपादितः, पटेन चाच्छादितः ॥

B 101

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठी, अयं शोभितः । भूयः काश्यपे भगवति दरिद्रोऽभूत्काष्ठहारकः । स काष्ठानामर्थे पर्वतदर्रीं प्रविष्टः । तेन स्तूपो दृष्टः । 15 तत्र च स्तूपाङ्गणे तृणानि जातानि । ततस्तेन प्रसादजातेन तृणान्युत्पाद्य संमार्जनीं गृहीत्वा स्तूपाङ्गणं च संमृष्टम् । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अभिरूपः स्यां दर्शनीयः प्रासादिकः, अनागतांश्च बुद्धानारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन काष्ठहारक 20 आसीत्, अपमेयासौ शोभितः । यदनेन स्तूपाङ्गणं संमृष्टम्, तेन यत्र यत्र जातस्तत्र तत्राभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संबृत्तः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-शुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

८८ कण्ठिणः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुवृत्तो मानितः वृजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरैर्गर्भैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्होरीरैरिति देवनागयक्षासुरगरुहकिन्नर- 30 महोरगाम्याचैतो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीनरपिण्डपातशायनासनव्यान-

B 172

अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको-
 ऽतिक्रान्तो मानुपवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । तस्य जन्मन्यनेकान्यद्भुतानि प्रादुर्भूतानि,
 यैः कपिलवस्तु नगरं समन्ततः शोभितम् । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा नामधेयं
 5 नगरं समन्ततः शोभितम्, तस्मादस्य भवतु शोभित इति नामेति । शोभितो दारकोऽष्टाभ्यो
 धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
 क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा
 सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

B 99

स यदा महान् संवृत्तस्तदा न्यग्रोधारामं गतो भगवतो दर्शनाय । अथासौ ददर्श
 10 बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं
 ध्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शना-
 च्चानेन भगवतोऽतिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा
 पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा शोभितेन दारकेण त्रिंशतिशिखर-
 15 समुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसलो
 मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन
 इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणवि-
 ध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
 समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितल्लसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो
 20 विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो-
 ऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

B 100

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 शोभितेन कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो मानुपवर्णमसंप्राप्तश्च
 दिव्यं वर्णम्, जन्मनि चास्यानेकानि अद्भुतानि प्रादुर्भूतानि, यैः कपिलवस्तु नगरं
 25 समन्ततः शोभितम् ? भगवानाह—शोभितेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
 चितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभायीनि । शोभितेनैव
 कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युप-
 चितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्ते-
 ध्वेव स्फुन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां ऋकुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्चिन्व विहरति । तस्य शोभेन राज्ञा केशनखस्तूपः प्रतिष्ठापितः । यावत्कस्मिंश्चित्पर्वणि प्रत्युपस्थिते गोष्ठिकाः स्तूपसमीपं गताः । तैस्तं स्तूपं दृष्ट्वा प्रसादजातैः पुष्पारोपणं कर्तुमा- 5 रब्धम् । तत्रैको गोष्ठिकः कथयति—अहं न करोमि, मम विभवो नास्तीति । स तैश्च गोष्ठिकमध्यानिष्ठासितः । तस्य विप्रतिसारो जातः । तेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा तस्मिन्नेव स्तूपे पुष्पारोपणं कृतम् ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गोष्ठिक आसीत्, येन विप्रतिसारजातेन ऋकुच्छन्दस्य केशनखस्तूपे पुष्पारोपणं कृतम्, अयमसौ शोभितः । 10 अन्यान्यपि हि भिक्षवः शोभितेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी । तेन ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । ततः प्रसादजातेन पादयोर्निपत्य पिण्डकेन प्रतिपादितः, पटेन चाच्छादितः ॥

B 101

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठी, अयं शोभितः । भूयः काश्यपे भगवति दरिद्रोऽभूत्काष्ठहारकः । स काष्ठानामर्थे पर्वतदरीं प्रविष्टः । तेन स्तूपो दृष्टः । 15 तत्र च स्तूपाङ्गणे तृणानि जातानि । ततस्तेन प्रसादजातेन तृणान्युत्पाद्य संमार्जनीं गृहीत्वा स्तूपाङ्गणं च संमृष्टम् । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिव्यागेन च अभिरूपः स्यां दर्शनीयः प्रासादिकः, अनागतंश्च बुद्धानारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन काष्ठहारक 20 आसीत्, अयमेवासौ शोभितः । यदनेन स्तूपाङ्गणं संमृष्टम्, तेन यत्र यत्र जातस्तत्र तत्राभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संवृत्तः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८८ कृष्णिणः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागरिगैश्चैस्सुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरौरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर- 30 महोरगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-

B 102

प्रलयमपैपज्यपरिभ्राराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
 तेन खलु समयेन दक्षिणापथे कल्पो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च
 सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमं तस्करोगापगतं शालीक्षु-
 गोमहिपीसंपन्नम् । प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं पालयति । सोऽप्रेण समयेन देव्या सार्धं
 5 ऋीडति रमते परिचारयति । तस्य ऋीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो
 दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा कष्णिण इति
 नामधेयं व्यवस्थापितम् । कष्णिणो दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाम्यामंसधात्रीम्यां द्वाम्यां
 क्षीरधात्रीम्यां द्वाम्यां मलधात्रीम्यां द्वाम्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-
 रुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तसोत्तैरुपकरणविशेषैः ।
 10 आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । यस्मिन्नेव दिवसे कष्णिणः कुमारो जातः, तस्मिन्नेव
 दिवसे अष्टादशानाम्माल्यसहस्राणां पुत्रा जाताः, सर्वे महानम्नाः । तेषां प्रतिरूपाणि
 नामानि व्यवस्थापितानि ॥

B 103

यद्राजा कल्पः कालधर्मेण संयुक्तः, तस्यात्यथाकष्णिणः कुमारो राज्ये प्रतिष्ठितः ।
 तानि चाष्टादशामाल्यपुत्रसहस्राणि सर्वाण्यमाल्यत्वे नियुक्तानि । अथापरेण समयेन राजा
 15 महाकष्णिणोऽष्टादशामाल्यसहस्रपरिवृतो मृगवधाय निर्गतः । पुरस्तात्पृष्ठतश्च सर्वबलौघमव-
 लोभयामाल्यानामन्नयते—अस्ति भवन्तः कस्यचिदेवंरूपो बलौघः तद्यथा ममैवैतर्हीति ? ततः
 प्रियवादिभिरमाल्यैरभिहितम्—देव नान्यस्य कस्यचिदिति । अथ मध्यदेशाद्वणिजो दक्षिणापथं
 गताः । तै राज्ञो महाकष्णिणस्य प्राश्रुतमुपनीतम् । राज्ञा उक्ताः—भो वणिजः, कस्तत्र
 राजेति । वणिजः कथयन्ति—देव केचिदेशा गणाधीनाः केचिद्राजाधीना इति । यावद्राज्ञा
 20 महाकष्णिणेन श्रावस्त्र्यादिपु पदसु महानगरेषु दूतसंप्रेषणं कृतम् । यद्युत्थिता भवथ नोपवेष्ट-
 ध्यम्, शीघ्रमागन्तव्यम्, अन्यथा व उत्तमेन दण्डेन समनुशासिष्यामीति । एतद्वचनमुपश्रुत्य
 पम्हानगरवासिनो राजानो भीताब्रस्ताः संविग्ना आहृष्टरोमकूपाः संगम्य समागम्य
 एकसमूहेन श्रावस्त्रीमनुप्राप्ताः । ततो भगवत्सकाशं गताः । तैः स वृत्तान्तो भगवतो विस्तरेण
 निवेदितः । भगवता ते समाश्वासिताः, उक्ताश्च—स दूतो मत्सकाशमानेतव्य इति ।
 25 ततस्त्वेतस्य निवेदितम् । अस्त्यस्माकं राजाधिराजः, तं तावत्पश्येति ॥

B 104

ततो भगवता दूतागमनमेवेल जेतवनं चत्वरत्नमयं निर्मितं देवानामिव सुदर्शनं
 नगरम् । अत्र चत्वारो महाराजानो दौवारिकाः स्थापिताः, ऐरावतसदृशा हस्तिनः, बालाहक-
 सदृशा अश्वाः, नन्दीवोपसदृशा रथाः, व्याडयश्चसदृशा मनुष्याः । स्वयं च भगवता चक्र-
 वर्तिवप्यो निर्मितः, सप्ततालोद्गतं च सिंहासनं यत्र भगवान्निपण्णः । ततो दूतस्तथाविधां
 30 शोभां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः । ततो भगवता लेखं लेखयित्वा स दूतोऽभिहितः—कष्णिणो
 मद्रचनाद्रकल्पः—लेखयाचनसमकालमेव यद्युत्थितो भवसि, नोपवेष्टव्यम्, शीघ्रमागन्तव्यम् ।

भावीनि । कप्फिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथ्वीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 109

सामग्रीं प्राप्यं कांलं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

6

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽध्वन्येकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारयिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति बन्धुमतीयके दाये । यावदन्यतमेन सार्यवाहेन महासमुद्रात्प्रभूतानि रत्नान्यानीतानि । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं भक्तेनोपनिमद्भितः । विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितवान् ॥ 10

किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ सार्यवाहः, एष एवासौ कप्फिणो राजा तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं स्वान्तर्गृहे भक्तेनोपनिमद्भितः, विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितः * * * * । अपराप्यपि भिक्षवः कप्फिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽध्वनि वाराणस्यां महानगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च 15 सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडरमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । सोऽपरेण समयेन संप्राप्ते वसन्तकालसमये, संपुष्पितेषु पादपेषु, हंसकौञ्चमयूरशुकसारिकाकोकिलजीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनपण्डे, अष्टादशामाल्यगणसहस्रपरिवृत उद्यानं निर्गतः । तेन तत्रोद्याने ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । स तेन सार्यभोजनेन त्रैमास्यमुपस्थितः । परिनिर्भूतस्य च शरीरस्त्वप्यं कारयित्वा 20 अमाल्यगणसहायेन तैलाभिषेको दत्तः । तेन सपरिवारो महानम्रबलाधानेन संबृत्तः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेनेन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

B 110

इदमरोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१ The gap may be filled with : तेनेदानीमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संवृतः.
२ सार्येय, wholesome food, comes from सप्याय in Pali. It also occurs as सप्रेय associated with प्रणीत as in शिक्षासमुच्चय.

- निरोधः । संस्कारनिरोधाद्विज्ञाननिरोधः । विज्ञाननिरोधानामरूपनिरोधः । नामरूपनिरोधा-
 त्पडायतननिरोधः । पडायतननिरोधात्स्पर्शननिरोधः । स्पर्शननिरोधाद्देदाननिरोधः । वेदना-
 निरोधात्तृष्णानिरोधः । तृष्णानिरोधादुपादाननिरोधः । उपादाननिरोधाद्भवनिरोधः । भव-
 निरोधाज्जातिनिरोधः । जातिनिरोधाज्जामरणशोकपरिदेवदुःखदोर्मनस्योपायासा निरुच्यन्ते ।
 ५ एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य निरोधो भवति । स्वाख्यातो मे भिक्षवो धर्मः,
 उत्तानो विवृते छिन्नश्लोतिको यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्सुप्रकाशितः । एवं खाख्याते मे धर्मे
 उत्ताने विवृते छिन्नश्लोतिके यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्सुप्रकाशिते यावदलमेव भिक्षवः श्रद्धा-
 प्रव्रजितेन कुलपुत्रेण अलं योगाय अलमप्रमादाय, अलं शास्तुः शासने योगमापत्तुम्, कामं
 B 107 त्वक्खाप्यस्थवतिष्ठताम्, परिशुष्यतु शरीरान्मांसशोणितम् । अयं च पुनर्यत्तदारब्धवीर्येण
 10 प्राप्तव्यं स्थामवता वीर्यवता उत्साहिना दृढपराक्रमेण निक्षिप्तधुरेण कुशलेषु धर्मेषु, तद्बहानानु-
 प्राप्तात्तवीर्यस्य संसनं भविष्यति । तत्कस्य हेतोः ? दुःखं हि कुसीदो विहरति व्यवकीर्णं,
 पापकैरकुशलैर्धर्मैः सांक्षिप्तिकैः पौनर्भविकैः सज्वरैर्दुःखविपाकैः आयत्सां जातिजरामरणीयैः
 महत्स्वार्थस्य परिहाणिर्भवति । आरब्धवीर्यस्तु सुखं विहरत्यवकीर्णः पापकैरकुशलैर्धर्मैः
 सांक्षिप्तिकैः पौनर्भविकैः सज्वरैर्दुःखविपाकैः आयत्सां जातिजरामरणीयैः । महत्स्वार्थस्य
 15 पारिपूर्तिर्भवति । मण्डयेयमिदं प्रवचनं यदुत शास्ता च संमुखीभूतः । धर्मश्च देश्यत
 औपशमिकः पारिनिर्वाणिकः संबोधिगामी सुगतप्रवेदितः । तस्मात्तर्हि भिक्षव आत्मार्यं
 च समनुपश्यद्भिः परायं चोभयार्यं च, इदं प्रतिसंशिक्षितव्यम्—कश्चिन्नः प्रव्रज्या अमोघा
 B 108 भविष्यति, सफला सुखोदया सुखविपाका । येषां च परिभोक्ष्यामहे चीवरपिण्डपातशयना-
 सनमग्लानप्रत्ययभैपज्यपरिष्कारान्, तेषां च ते काराः कृताः कश्चिदल्पार्थमहाफला भविष्यन्ति,
 20 महानुशांसा महायुतयो महावैस्ताराः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे राज्ञा महाकफिणेन अष्टादशामाल्यगणसहस्र-
 परिवारेण विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षा-
 ल्लृतम् । ततो दृष्टसत्यो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन
 इदमेवं पेश्वगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणवि-
 25 धंसनधर्मनया पराहत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हस्यं साक्षाल्लृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
 समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो
 विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवत्समलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो
 मान्योऽभिवाचक्ष संवृत्तः ॥

भिक्षवः संज्ञापजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 30 कफिणेन कर्माणि कृतानि, येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽष्टादशामाल्यगणसहस्रपरिवारो
 मदानप्रवलः, प्रव्रज्य चार्हस्यं साक्षाल्लृतमिति । भगवानाह—कफिणेनेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
 जानियु कर्माणि कृतान्युपचितानि धन्वभंसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषवन्न्युपस्थितान्यवश्यं-

भावीनि । कप्फिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथ्वीधातौ विपच्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 109

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

६

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्येकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विषाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति बन्धुमतीयके दावे । यावदन्यतमेन सार्यवाहेन महासमुद्रात्प्रभूतानि रत्नान्यानीतानि । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं भक्तेनोपनिमद्भितः । विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितवान् ॥ 10

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ सार्यवाहः, एष एवासौ कप्फिणो राजा तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं स्वान्तर्गृहे भक्तेनोपनिमद्भितः, विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितः * * * * । अपराप्यपि भिक्षवः कप्फिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां महानगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च 15 सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडरमरं तस्कररोगापगतं शालीशुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । सोऽपरेण समयेन संप्राप्ते वसन्तकालसमये, संपुष्पितेषु पादपेषु, हंसकौञ्चमयूरशुकसारिकाकोकिलजीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनपण्डे, अष्टादशामाल्यगणसहस्रपरिवृत उद्यानं निर्गतः । तेन तत्रोद्याने ग्लानः प्रत्येक- बुद्धो दृष्टः । स तेन साप्रेयैभोजनेन त्रैमास्यमुपस्थितः । परिनिर्धृतस्य च शरीरस्त्वपं कारयित्वा 20 अमात्यगणसहायेन तैलाभियेको दत्तः । तेन सपरिवारो महानप्रबलाधानेन संबृत्तः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेनेन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमहत्त्वं साक्षा- ल्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धाना- मेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

B 110

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१ The gap may be filled with: तेनेदानीमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संवृतः.
२ सप्रेय, wholesome food, comes from सप्याय in Pali. It also occurs as सप्रेय associated with प्रणीत as in शिक्षासमुच्चय.

B 111 बुद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्य-
8 भेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥

यदा भगवान् पट्टपर्वाभिसंबुद्धो द्वादशवर्षनिर्गतः कपिलवस्तु अनुप्राप्तः, तदा द्रोणो-
दनामृतोदनप्रमुखैरेनेकैः शाक्यसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतं स्थापयित्वा राजानं बुद्धोदनम् ।
ततो राजा बुद्धोदनस्तां पुत्रशोभां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यदि मे
पुत्रो न प्रव्रजितोऽभविष्यत्, सोऽयमभविष्यद्राजा चक्रवर्ती चतुरन्तविजेता धार्मिको धर्मराजः ।
10 स एतर्हि जटिलप्रव्रजितपरिवारो न शोभते । यच्चहं शाक्यकुलेभ्य एकैकं प्रराजयेयमिति ।
B 112 ततो राजा बुद्धोदनेन नगरे घण्टायघोषणं कारितम्—सर्वशाक्यैः संनिपत्तव्यमिति । ततः
सर्वशाक्येषु संनिपतितेषु राजा बुद्धोदनः कथयति—शृण्वन्तु भवन्तः शाक्याः । यदि
सर्वार्थसिद्धः कुमारो न प्रव्रजितोऽभविष्यत्, युष्माभिरेवोपस्थानं कृतमभविष्यत् । तदिदानीमस्य
प्रव्रजितस्य एकैकेन कुलपुरुषेण शाक्येनोपस्थायकेन प्रव्रजितव्यमिति । ततो भद्रिकानिरुद्ध-
15 खेतदेवदत्तप्रभृतीनि पञ्च कुमारशतानि प्रव्रजितानि । तेषामुपालिर्नाम कल्पक उप-
स्थायकः तान् प्रव्रजितान् दृष्ट्वा रोदितुमारब्धः । ततः शाक्यैः पृष्टः—किमर्थमुपाले रुद्यत इति ।
स करुणदीनविलम्बितैरक्षैरुवाच—यूयं प्रव्रजिताः । को ममेदानीं भक्ताच्छादनेन परिपालनं
करिष्यतीति । ततः शाक्या ऊचुः—तेन हि उपाले, पटकं प्रसारयेति । तेन पटकः प्रसा-
रितः । ततः शाक्यैः शरीरावलग्नानां हारार्धहारमणिमुक्तावैङ्ग्यैर्यक्षैर्यक्षैराङ्गुलीयकानां महान् राशिः
20 कृतः । तत उपालेः कल्पकस्य तान् दृष्ट्वा विचित्रं चालंकारमभिधीक्ष्य योनिशोमनसिकार
उत्पन्नः—इमे तावच्छाक्याः कुलरूपयौवनवन्तोऽन्तःपुराणि इमं चालंकारं खेटवदुत्सृज्य
B 113 प्रव्रजिताः । किमुताहमल्पविभवः इममलंकारं गृहं नेष्यामि ? अलग्गनेन । यन्वहमेताननु
प्रव्रजेयमिति । अयोपालिः कल्पको येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः, उपसंक्रम्य भगवतः पादयो-
र्निपत्य भगवन्तमिदमवोचत्—यदि भगवन् मादृशानां प्रव्रज्या अस्ति, लभेयाहं स्वाह्याते
25 धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम्, चरेयमहं भगवतोऽन्तिके प्रसन्नचर्यमिति । ततो
भगवता एहिभिक्षुक्या प्रव्रजितः ॥

ततो भद्रिकप्रमुखाणि पञ्च शाक्यशतानि भिक्षुनेर्ष्यधारीणि बुद्धप्रमुखस्य भिक्षु-
संघस्य प्रणामं कर्तुं प्रवृत्तानि । ते उपालिं ज्ञात्वा कुलरूपविभवान्वितत्वान्नेच्छन्त्युपालेः

१ Mss. चतुरा. The word चतुरन्त stands for the whole earth as in
चतुरन्तमहीमपनी in शापुण्डल. It is confounded with चतुरा which is perhaps
more frequent. २ कल्पक, a barber. ३ Mss. भिक्षुनेच्छपारीणि, but Spoyer
reads भिक्षुनेच्छपारीणि.

प्रणाम कर्तुम् । तत्र भगवानायुष्मन्त भद्रिकनामन्नयते—भद्रिक कर्तव्योऽस्य प्रणाम, यस्मादिदं मामकं शासनं न कुलरूपयौवनैश्वर्यचातुर्वर्ष्यविशुद्धिमपेक्षत इति । ततो मूल-
निष्कृता इव द्रुमा भद्रिकप्रमुखाणि पञ्च शाक्यशतानि धर्मतामवलम्ब्य पादयोर्निपति-
तानि । तेषां पादवन्दनसमकालमेवेयं महापृथिवी पङ्क्तिं प्रकम्पिता ॥

B 114

तत्रायुष्मता भद्रिकेण युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकससार-
चक्रं चलाचलं विदित्वा सर्पसंस्कारगतीं शतनपतनत्रिकिरणत्रिध्वसनधर्मतया पराहल्य
सर्पकेशप्रहाणादहंत्व साक्षात्कृतम् । अहंन् सवृत्तं त्रैधातुकीतरागं समलोष्टकाञ्चन
आकाशापाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्यानिदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसवि-
व्यातो भयलाभलोभसंस्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिनाचश्च सवृत्तः ।
स च महामाहीनदीनानुकम्पी । सोऽपरेण समयेन पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय 10
श्रावस्तीं गोचराय प्रस्थितः । यावदन्यतरचण्डालकठिनपिण्डाय प्रविष्टः । तेन खलु
समयेन राजा प्रसेनजित्कौशल एकपुण्डरीकहस्तिनागमभिरुह्य दीर्घेण चारायणेन सार-
थिना भगवतो दर्शनाय सप्रस्थितः । ददर्श राजा प्रसेनजित्कौशलो भद्रिकं शान्तेन्द्रियं
शान्तमानसम्, परमेण च चित्तदमव्युपशमनसमन्वागतं पासुकूलप्रावृतं दृष्ट्वा पिण्डपात-
गृहीत्वा तस्माच्चण्डालकठिनाभिर्निर्गच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्दीर्घं चारायणं सारथिनामभ्रयते— 15
स्यादयं चारायणं भद्रिको भिक्षुः ? एव यथा वदसि । इति श्रुत्वा राजा प्रसेनजित्कौशलः
समोहमापन्नः, पृथिव्या मूर्च्छितः पतितः । ततो जलपरिपेकप्रत्यागतप्राणचेतसो लब्धमानस-
श्वारायणेन सारथिनोत्थापितः ॥

ततो राजा भगवत्संकाशमुपसक्रम्य भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा भगवन्तमुवाच—
भगवन्, अद्भुतं मे दृष्टम् । असौ भद्रिकः शाक्यराजः पासुकूलप्रावृतो दृष्ट्वा पिण्डपातं 20
गृहीत्वा देवमनुष्यान् रजनकरेणातिप्रशान्तेनेर्थापयेन पिण्डपातमादाय चण्डालकठिनाभिर्निर्गतः ।
तस्य ममैतदभयत्—आश्चर्यं यावत्सुनिनीतं भगवच्छासनम्, यत्र नाम एवनिधा कुमारा
सुलैधिता एव निनीतप्रचारा सवृत्ता इति । भगवानाह—अपरसपि महाराज भद्रिकस्याश्वर्यं
शृणु । अयं महाराज भद्रिकोऽप्रप्यगतो वा वृक्षमूलगतो वा शून्यागारगतो वा त्रिरुदानयति—
अहो नत सोऽह्यम् । यदहमप्रव्रजितं सन् राजकुलमध्यगतोऽनात्मनैगमजानपदसुसरक्षितं 25
प्रकारपरिखाद्धारस्त्वपाभिनिगूढं परिशङ्कितद्वयं सनिम्नं समन्ततः शङ्कीं निद्रां नासाद-
यामि । सोऽहमेतर्हि निरपेक्षं काये जीविते च सुखं यत्रतत्रस्यो विहरामीति ॥

B 115

भिक्षुः सशयजाता सर्पसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छ—कानि भदन्तं
भद्रिकेण पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतानि, येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिक आल्ये
राजकुले प्रत्याजातः । प्रव्रज्य चाहंत्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—भद्रिकेणैव भिक्षुः 30
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभारानि परिणतप्रत्ययानि औषधप्रत्युप-
स्थितान्यन्यदयभारीनि । भद्रिकेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यं प्रत्यनुभविष्यति ?

B 116

न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजो-
धातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

5 सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जतेऽवनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः कोट्टमल्लकः क्षुत्क्षामपरिगत-
शरीरः इतश्चासुतश्चान्वाहिण्डते । यावदन्यतरा दारिका पूषलिका आदाय गच्छति ।
ततस्तेन कोट्टमल्लकेन सा दारिका पूषलिकानामर्थे अभिभूता । ततो बलादेकां पूषलिका-
मादाय इतस्ततः पलायितुमारब्धः । सा चास्य दारिका पृष्टतः समनुवद्धैव । ततोऽसौ
10 कोट्टमल्लकः सहसा नदीचारिकामुचीर्णः । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक
उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनमक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । तदा
अन्यतरः प्रत्येकबुद्धस्तस्य कोट्टमल्लकस्याग्रतः स्थितः । ततः कोट्टमल्लकस्य तं प्रत्येकबुद्धं
B 117 शान्तेर्यापयं दृष्ट्वा महान् प्रसादो जातः । तेन स्वं व्यसनमगणय्य प्रत्येकबुद्धाय पूषलिका
प्रतिपादिता । तस्य विप्रहर्षसंजननार्थं विततपक्ष इव हंसराजो गगनतलमभ्युद्गम्य विचित्राणि
15 प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततः कोट्टमल्लकस्तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्राति-
हार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत्त इव द्रुमः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मे सिद्धव्रतो
दक्षिणीयः पूषलिकया प्रतिपादितः, अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिभागेन
च यत्र यत्र जायेय, तत्र तत्रोच्चकुलीनः स्याम्, एवंविधानां च धर्माणां लाभो स्याम्,
प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

20 भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन कोट्टमल्लकः, अय-
मसौ भद्रिकः । यत्तेन प्रत्येकबुद्धः पूषलिकया प्रतिपादितः, तस्य कर्मणो विपाकेनाद्ये
शाक्ये प्रत्यागतः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन दश वर्षसहस्राणि
ब्रह्मचर्यावासः प्रतिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
कर्माणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्रानामेकान्तशुक्रः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्रेष्वेव कर्म-
25 सामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१० राष्ट्रपालः ।

B 118

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरसुरैर्यरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः स्थूलकोष्ठकमुपनिश्रित्य विहरति स्थूलकोष्ठकीये ५
 धनपण्डे । तेन खलु समयेन स्थूलकोष्ठके कौरव्यो नाम राजा राज्यं काप्यति ऋद्धं च
 स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तत्कार-
 रोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । तस्य
 भ्रातृपुत्रो राष्ट्रपालो नाम्ना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य
 विनयकालमवेक्ष्य भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघ- 10
 पुरस्कृतः स्थूलकोष्ठकं पिण्डाय प्रविष्टः । ददर्श राष्ट्रपाल्ये बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महा-
 पुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-
 प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य भगवतोऽन्तिके चित्तं
 प्रसन्नम् । स प्रसादजातो भगवतः पादयोनिंपत्य प्रव्रज्यां याचते । ततस्तं भगवानाह—
 वत्स अनुज्ञातोऽसि मातापितृभ्यामिति ? राष्ट्रपालः कथयति—नो भदन्तेति । भगवानाह— 15
 न हि वत्स तयागता वा तयागतश्रावका वा अननुज्ञातं मातापितृभ्यां प्रवाजयन्ति, उप- B 119
 संपादयन्ति चेति ॥

ततो राष्ट्रपालो मातापित्रोः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य बुद्धस्य वर्णं मापते—
 दृष्टो मया भगवाञ्छाक्यमुनिः सम्यक्संबुद्धः । स्फीतं चक्रवर्तिराज्यमपहाय प्रव्रजितः पष्टि
 चान्तःपुरसहस्राणि । मुण्डः संघाटिप्रावृतोऽस्मिन्नेव स्थूलकोष्ठके पिण्डपातमटति । तदर्हतो 20
 युवां मामनुज्ञातम्—यदहं तं भगवन्तं प्रव्रजितमनुप्रव्रजेयमिति । ततोऽस्य मातापितरौ
 नानुजानीतः । ततस्तेनैको भक्तच्छेदः कृतः । द्वौ प्रयो वा यावत् पद् भक्तच्छेदाः कृताः ॥

अथ राष्ट्रपालस्य मातापितरौ येन राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तेनोपसंक्रान्तौ । उपसंक्रम्य राष्ट्र-
 पालं गृहपतिपुत्रमिदमवोचताम्—यत्खलु तात राष्ट्रपाल जानीयाः—त्वं हि सुकुमारः सुखैपी ।
 न त्वं जानको दुःखस्य । दुष्करं ब्रह्मचर्यम्, दुष्करं प्राधिवेक्यम्, दुरभिरभमेकत्वम्, दुरभि- 25
 संबोधान्यरप्यवनप्रस्थानि, प्रान्तानि शयनासनान्यथावस्तुम् । इहैव त्वं तात राष्ट्रपाल
 निपद्य कामांश्च परिसुद्धस्व, दानानि च देहि, पुण्यानि च कुरु । एवमुक्ते राष्ट्रपालो
 गृहपतिपुत्रस्तृष्णीम् ॥

१ A different version of the story of राष्ट्रपाल is found in the मज्झिम-
 निकाय where he is called simply कुलुत्त and not भ्रातृपुत्र of the king.
 Later in this version he is called गृहपतिपुत्र.

B 120 अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितरौ ज्ञातीनुबोजयतः—अङ्ग तावज्ज्ञातयः, तातं राष्ट्रपालमुत्पापयत । अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य ज्ञातयो येन राष्ट्रपालो गृहपति-पुत्रस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राष्ट्रपालं गृहपतिपुत्रमेवमवोचन्—यत्खलु तात राष्ट्रपाल जानीयाः—त्वं हि सुकुमारः सुखैषी । न त्वं जानको दुःखस्य । दुष्करं ब्रह्मचर्यम्, दुष्करं प्राविशेक्यम्, दुरभिरममेकत्वम्, दुरभिसंबोधान्यरण्यवनप्रस्थानि, प्रान्तानि शयनासनान्यध्या-वस्तुम् । इहैव त्वं तात राष्ट्रपाल निपद्य कामांश्च परिमुद्दुष्व, दानानि च देहि, पुण्यानि च कुरु । एवमुक्ते राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तूष्णीम् ॥

अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितरौ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य वयस्यका-नुबोजयतः—अङ्ग तावत्कुमाराः, तातं राष्ट्रपालमुत्पापयत । अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य वयस्यका येन राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राष्ट्रपालं गृहपतिपुत्रमिद-मवोचन्—यत्खलु सौम्य राष्ट्रपाल जानीयाः—त्वं हि सुकुमारः सुखैषी । न त्वं जानको दुःखस्य । दुष्करं ब्रह्मचर्यम्, दुष्करं प्राविशेक्यम्, दुरभिरममेकत्वम्, दुरभिसंबोधान्यरण्य-वनप्रस्थानि, प्रान्तानि शयनासनान्यध्यावस्तुम् । इहैव त्वं सौम्य राष्ट्रपाल निपद्य कामांश्च परिमुद्दुष्व, दानानि च देहि, पुण्यानि च कुरु । एवमुक्ते राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तूष्णीम् ॥

B 121 15 अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य वयस्यका येन राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य माता-पितरौ तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितराविदमवोचन्—अन्व तात, अनुजानीतं सौम्यं राष्ट्रपालं प्रव्रजितुं सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकाम्, किं मृतेन करिष्यथ ? स चेत्तातः प्रव्रज्यायामभिरंस्यते, जीवन्तमेनं द्रक्ष्यथे । स चेन्नाभि-रमते, का अन्या पुत्रस्य गतिरन्यत्र मातापितरावेव । एवमावां कुमारकाः तातं राष्ट्रपालमुन्-जानीयावः । स चेत्प्रज्योपदर्शिष्ये ❀ ❀ ❀ ❀ ॥

B 122 अथ राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रोऽनुपूर्वेण कायस्य स्थामं च बलं च संजनय्य येन भगवां-स्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत्पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्ते स्थितो राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रो भगवन्तमिदमवोचत्—अनुज्ञातोऽस्मि भगवन् मातापितृम्याम् । लभे-याहं स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमात्रम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्म-चर्यम् । लब्धवान् राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रः स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । स एवं प्रव्रजितः सन्निदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्व-संस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृत-वान् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकधीतरागः समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासी-

१ This speech seems to have been in verse, as Speyer says. The form of verse may be: अन्व तातानुजानीतमगारादनगारिकाम् ।

राष्ट्रपालं प्रव्रजितुं किं मृतेन करिष्यथ ॥

२ The gap may be filled: स चेत् प्रज्योपदर्शिष्येत्यात्मानम्.

चन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसवित्प्राप्तो भवलाभलोभस्तकार-
पराङ्मुख । सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च सबृत्त । तत्र भगवान् भिक्षूनामम्र-
यते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षुः भिक्षूणा मम श्रावकाणा यदुत राष्ट्रपालो भिक्षुरिति ॥

B 123

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छु—कानि भदन्त राष्ट्र-
पालेन कर्माणि कृतानि, येनाद्ये राजकुले प्रत्याजात इति । अभिरूपो दर्शनीय प्रासादिक । 5
प्रब्रज्य चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—राष्ट्रपालेनैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु
कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्युपस्थितान्यवश्यभावीनि ।
राष्ट्रपालेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति १ न भिक्षव कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि
तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेश्वनि विदेहराज सपरिवार परचक्रवित्रासितोऽऽवीमनुप्राप्त ।
स मध्याह्ने तीक्ष्णसूर्यरश्मिपरितापित सबलौघ इतश्चामुतश्च परिभ्रमति, मार्गं च नासाद-
यति । असति च बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पका प्रान्त- 15
शयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतर प्रत्येकबुद्धस्तस्मिन् कान्तर-
मार्गं प्रतिवसति । तेन कारुण्यमुपाद्य तस्य विदेहराजस्य मार्गो व्यपदिष्ट, पानीयहृदश्च
दर्शित, येन स राजा इष्टेन जीवितेनाच्छादित । ततो राज्ञा प्रसादजातेन खनगर-
मानीय त्रैमास्य सर्वोपकरणैरुपस्थित । परिनिर्बृतस्य चास्य शरीरस्तूप कारयामास ।
प्रणिधानं च वृतवान्—अहमप्येवविधाना गुणाना लामी स्वाम्, प्रतिविशिष्टतर च 20
शास्तरमारगयेय मा विरागयेयमिति ॥

B 124

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव,
अयं स राष्ट्रपाल । अपराण्यपि राष्ट्रपालेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । अस्मिन्नेव भद्रके
कल्पे विशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजाया काश्यपो नाम सम्यक्सबुद्धो लोक उदपादि विद्या-
चरणसपन्न सुगतो लोकविदमुत्तर पुरुषदम्यसारथि शास्ता देवमनुष्याणा बुद्धो भगवान् । 25
स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति ऋषिपतने मृगदागे । तेन खलु समयेन वाराणस्या
नगर्यां कृकी राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फ्रीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजन-
मनुष्यं च प्रशान्तकलिकूलहृदिम्बडमर तस्करोगापगत शालीक्षुगोमहिषीसपन्नम् । धार्मिको
धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । तस्य कनीयान् पुत्रं ऋषिपतनं गत । अथासौ
ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वाविंशता महापुरुषलक्षणैः समञ्जकृतमशीत्या चानुव्यङ्गनैर्विराजित- 30
गात्रं व्यामप्रभालकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिभं रत्नपर्णतं समन्ततो भद्रकम् । सह-

B 125

दर्शनाच्चास्य भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसन्नम् । प्रसादजातो भगवतः पादाभिन्दनं कृत्वा
पुरस्तान्निषण्णो धर्मध्रुवणाय । ततोऽस्य भगवता काश्यपेन धर्मो देशितः । तेन प्रसाद-
जातेन भगवान् काश्यपः सपरिवार उपस्थितः । शरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि । परि-
निवृत्तस्य च स्तूपे कृनीयाञ्छत्रमारोपितवान् ॥

5 किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ राजपुत्रः, अयमेवासौ राष्ट्रपालस्तेन कालेन तेन समयेन ।
अपराण्यपि राष्ट्रपालेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां
महानगर्यामन्यतमो मूलिको ब्राह्मणः । स मूलानामर्थेऽन्यतमं पर्वतमभिरूढः । तेन तत्र
पर्यटता वनान्ते ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । ततस्तेन प्रसादजातेन तस्योपस्थानं कृतम् ।
यदा ग्लान्याद्बहुत्थितः, तदा पिण्डकेन प्रतिपाद्य प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवंविधानां लाम्बी
10 स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्तरभारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

B 126

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मूलिको ब्राह्मणः, अयमेवासौ
राष्ट्रपालः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारे न कदाचिद्दुःखमनुभूतवान् । इदानीमप्याढ्ये
राजकुले प्रत्याजातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तेनैव हेतुनाह्रिष्वं साक्षात्कृतम् ।
इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
15 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च,
एकान्तशुक्लैश्चैव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

In *Divyavadan*, the term *मूढि* is explained as: *एतन्निपायां जाले मूढिरे*
मरुति It also means, as here, a person or ascetic who lives on roots
only.

दशमो वर्गः ।

तस्योद्दानम्—

सुभूतिः स्वविरश्वापि हस्त लेकुञ्चिकस्तथा ।

संसारो गुप्तिकश्चापि विरूपो गङ्गिकेन च ।

दीर्घनखः संगीतिश्च वर्गो भवति समुदितः ॥

5

११ सुभूतिः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थगार्हैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् शतो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलन-प्रत्ययभैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसद्यः श्रावस्त्या विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे । 10 यदा भगवता अनुत्तरा सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्य श्रावका नियुक्तास्तेषु तेषु जनपदेषु विनेय-जनानुग्रहार्थम्, तदा येऽध्यायिनस्ते सुमेरुपरिपण्डाया ध्यानपरा स्थिता । यावत्सुपर्णि-पक्षिराजेन महासमुद्रान्नागपोतलक उद्धृतः । स त सुमेरुपरिपण्डायामारोप्य भक्षयितु-मारब्धः । ततो नागपोतलको जीविताद्वयपरोप्यमाणो महाश्रावकाणामन्तिके चित्तमभि-प्रसाद्य कालगतः ॥

B 127

15

स काल कृत्वा श्रावस्त्या भूतिर्नाम ब्राह्मणः, तस्याप्रमहिष्या कुक्षानुपपन्नः । सा अष्टाना वा नवाना वा मासानामखयाप्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तस्य जातौ जानिमइ कृत्वा नामधेय व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामिति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य पिता भूतिः, तस्माद्भवतु दारकस्य सुभूतिरिति नामिति । सुभूतिर्दारक उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । स पूर्वेण हेतुबलाधानेन अतीव रोपणः 20 क्रोधपर्ययस्थानबहुलो मातापितृभ्यामायर्वणाद्विनिवर्त्य ऋषिषु प्रब्राजितः । स च तत्र ध्यानपरः सयतोऽन्यतरद्वनपण्डमुपनिश्रित्य विहरति । तत्र च वनपण्डे देवता प्रतिप्रसृति दृष्टस्तथा । तस्याः कारुण्यमुत्पन्नम्—अथ कुलपुत्र क्रोधपर्ययस्थानबहुलो विशेष नाधि-गच्छति । यन्बहमेन भगवद्दर्शने नियोजयेयमिति । ततस्तया देवतया सुभूते पुरस्ता-द्बुद्धस्य वर्णो भाषितो धर्मस्य च सद्यस्य च । ततः सुभूतेर्भगवद्दर्शनहेतोरभिलाष उत्पन्नः । 25 स ततो देवतया ऋद्धयनुभानाद्भगवत्सकाशमुपनीत । अथासौ ददर्श बुद्ध भगवन्त द्वात्रिं-शता महापुरुषलक्षणैः समलकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैरिराजितमात्र व्यामप्रभालकृत सूर्य-सहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममिव रत्नपर्यत समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य योऽभूत्सत्त्वे-

B 128

B 129

१ Compare the story of सुभूति as given in कल्पद्रुमावदान (App I to this Volume).

ध्याघातः, स प्रतिविगतः । ततः प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तात्प्रणो
धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रति-
वेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सुभूतिना कुलपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिर्ल
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन
6 युज्यमानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन मैत्रीभावनया चित्तं दमयित्वा सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं
साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो
वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविभ्रातो भवलाभलोभसत्कार-
पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

तत्र आयुष्मान् सुभूतिः समन्वाहृतं प्रवृत्तः—कुतोऽहं च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन
10 कर्मणेति । पश्यति—पञ्च जातिशतानि नागेभ्यश्च्युतो नागेष्वेवोपपन्नः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना-
मया अतीव एवंविधो द्वेषप्रत्ययोपसंभारः कृतः, येनाहं पञ्च जन्मशतानि नागेषूपपन्नः । तेनैव
हेतुना महद्ब्रह्मसनमनुभूतवान् । इदानीं पुनस्तथा करिष्यामि यत्परेपामन्तिके द्वेषोपसंभारो
B 130 नोत्पत्स्यते । येन समन्वागतः कायस्य भेदादपायं दुर्गतिं विनिपातं नरकेषूपपद्यते ।
सोऽप्रर्ण्यप्रतिपदं समादाय वर्तते । यदा संघे वा ग्रामे वा देशे वा जनपदे वा भिक्षाहेतो-
15 र्निहर्तुकामो भवति, तदा पूर्वतरं गोचरमवलोकयति—मा मां कश्चित्कारणेन दृष्ट्वा चित्तं
प्रदूषयिष्यति, अन्ततः कुन्तपिपीलका अपीति । स तानीर्यापयेन प्रश्रितेनाभिरमयति ।
तेन तेषां सत्त्वानां चित्तप्रसादो भवति । एवंविधां सोऽर्हत्त्वप्राप्तोऽप्यपत्रपामनुभवतीति ।
तत आयुष्मतः सुभूतेर्बुद्धिरुत्पन्ना—यस्यहमिदानीं महाजनानुप्रहार्यं कुर्यामिति । ततस्तेन
B 131 ऋद्ध्या पञ्च सुपर्णिशतानि निर्मितानि, यानि दृष्ट्वा नागा भीतास्त्रस्ताः संश्रिता इतश्चासुतश्च
20 संभ्रान्ताः । ततः सुभूतिना ऋद्धिवलेन पुनः परित्राताः । ततस्तेषां प्रसन्नचित्तानां मैत्री
व्यपदिष्टा । पुनरपि महान्तं नागरूपमभिनिर्माय पञ्च गरुडशतान्यभिद्रुतानि । तेषामपि
भीतानां मैत्री व्यपदिष्टा । एवं तेन नागानां गरुडानां च पञ्च कुलशतानि विनीतानि ।
तत्र भगवान् भिक्षूनामश्रयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणामरण-
विहारिणां यदुत सुभूतिः कुलपुत्रः ॥

25 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं युद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—कानि भदन्त
सुभूतिना कर्माणि कृतानि येनारणाविहारिणामग्रे निर्दिष्ट इति । भगवानाह—सुभूतिनैव
भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि
ओषवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुभूतिना कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनु-
भवयिष्यति ! न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विषयन्ते, नाभ्यातौ,

१ अरण्यप्रतिपदं गमाशय, observing rules (प्रतिपद्) of forest life. २ अरणा-
विहारिन्, one who leads a quiet and peaceful life.

न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव ह्रस्वधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १' ॥

भूतपूर्वैः भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां ६ B 132
काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः ध्रुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य
विहरति ऋषिपतने मृगदावे । तत्रायं प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन दानप्रदानानि दत्तानि,
दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः, प्रणिधानं च कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन
चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च योऽसौ भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतः— 10
भविष्यसि त्वं माणव वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्ध इति,
तस्याहं शासने प्रव्रज्य अरणाविहारिणामग्रः स्यामिति ॥

* * * कानि कर्माणि कृतानि येन नागेषूपपन्नः ? अप्रहीणत्वात्केशानामुद्भ्रान्त-
त्वादिन्द्रियाणामपवर्न्तीकृतत्वात्कर्मपथानां शैक्षाशैक्षभिक्षुषु चित्तं प्रदूष्य आशीविपवादेन
समुदाचरिताः, तेन नागेषूपपन्नः । यत्तेन दानप्रदानानि दत्तानि, ब्रह्मचर्यवासः परि- 15
पालितः, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्, अरणाविहारिणां चाग्रो निर्दिष्टः । इति हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-
शुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

20

९२ स्वविरः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 133
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्गैर्धक्षैरसुरैर्गैरुडैः किन्नरैर्महोरैरिति देवनागायक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यार्थितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति येषुवने कलन्दक- 25
निवापे । अन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुल्यात्कल्त्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता, न
प्रसूयते । यावद्भूयस्तथैव सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परि-
चारयतः पुत्रो जातः । स प्रथमगर्भो यथास्थित एव मातुरुदरे । यावत्तस्याः क्रमशो दश 30

पुत्रा जाताः । स प्रथमगर्भो मातुरुदरस्थ एव । यावदसौ गृहपतिपत्नी ग्लान्यपतिता । सा उपस्थीयते मूलगण्डपत्रपुष्पफलभैषज्येन । न चासौ व्याधिरुपशमं गच्छति । यदा चास्या मरणान्तिकी वेदना प्रादुर्भूता नचिरेण कालं करिष्यतीति, तदा तया स्वामी उक्तः—

134 यत्खल्वार्यपुत्र जानीयाः ममात्र प्रथमगर्भोऽवतिष्ठते । यदाहं मृता भवामि, तदा दक्षिणपार्श्वं
5 शश्वेण घातयित्वा ततः प्रथमस्थितं दारकमुद्धरेयाः । इत्युक्त्वा—

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ १ ॥

इत्युक्त्वा कालधर्मेण संयुक्ता ॥

तस्याः कालगताया नीलपीतलोहितावदातैर्वह्नैः शिविकामलंकृत्य शीतवनं श्मशानं
10 नीत्या जीवको वैद्यराज आहूतः । एष च शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः—एव-
ममुकलिया इयन्ति वर्षाणि गर्भः स्थितः, तस्याश्चान्ये दश पुत्रा जाताः, न चासौ प्रथम-
तरमवस्थितो गर्भो निर्गतः । अद्य जीवको वैद्यराजः शश्वेण मृताया उदरं घातयित्वा तं
प्रथमस्थितं दारकमुद्धरिष्यतीति । तं शब्दं श्रुत्वा कुतूहलाद्बहूनि प्राणिशतसहस्राणि शीतवन-

15 श्मशाने संनिपतितानि । पूरणप्रमृतयश्च पद् शास्तृप्रतिज्ञाः । तत्र भगवान्नायुष्मन्तमानन्द-

B 135 मामश्रयते—गच्छ आनन्द, भिक्षूणां कथय, भगवान् श्मशानचारिकां गन्तुकामः, योऽद्भुतानि
द्रष्टुकामः, स आगच्छत्विति । यावद्भगवानाज्ञातकौण्डिन्यवाप्यमहानामानिरुद्धशारिपुत्र-
मौद्गल्यायनकाश्यपानन्दरेवतप्रमृतिभिर्महाश्रावकैः परिवृतः शीतवनश्मशानं गतः । जन-
कायेन च भगवन्तं दृष्ट्वा विवर्तं कृतम् । तत्र जीवकेन तस्याः क्षिया दक्षिणः कुक्षिः
पाटितः । ततः स्वयमेव निर्गतो वलिपलितचिताङ्गः परिजीर्णशरीरावयवः परिणतेन्द्रियः

20 कृशोऽल्पस्यामः । निर्गतमात्रश्च तं जनकायमवलोक्य वाचं निश्चारयति स्म—मा भवन्तो
गुरुषु गुरुस्थानीयेषु मातापितृप्याचार्योपाध्यायेषु खरां वाचं निश्चारयत । मा हैवंविधा-
मवस्यामनुभविष्यथ, यदहमाभाशयपकाशययोर्मध्ये पट्टिवर्षाण्युपितः । इत्युक्त्वा तृष्णीमव-
स्थितः । तत्र भगवान् भिक्षूनामश्रयते स्म—तृप्यत भिक्षवः सर्वभवोपपत्तिभ्यः, तृप्यत
सर्वभवोपपत्त्युपकरणेभ्यः, यत्र नाम चरमभक्तित्वं सत्त्वस्वेषमवस्था । तत्र भगवांस्तं

B 136 25 दारकमामश्रयते—स्वविरकोऽसि दारक ! स्वविरकोऽहं भगवन् । स्वविरकोऽसि दारक !
स्वविरकोऽसि सुगत । स्वविरक इति संज्ञा जाता । ततो भगवता तदधिष्ठाना तथाविधा
धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा संविश्रैर्वह्निभिः सत्त्वशतैर्महान् विशेषोऽधिगतः ॥

स च दशवर्षाणि गृहगारमध्यास्य सततवर्षो भगवच्छासने प्रव्रजितः । गृध्रकूटे
पर्यने पञ्चविंशत्या भिक्षुभिः सार्धं वर्षा उपगतः । तत्र संघस्यविरिण क्रियाकारं कारितः—न
20 येनचिरपृथग्जनेन प्रवारयितव्यमिति । प्रवार्णां मासानामत्ययाद्यत्तुर्विशला भिक्षुभिर्हर्षं
प्राप्तम् । स्वविर एकः पृथग्जन एव । ततः संघस्यविरिण प्रवारणायां वर्तमानायां सुबहु परिभाष्य
गणमप्याभिक्षासितः । स शय्यमादाय कुट्टिं प्रविश्य रुदन् बहुभिं परिदेयते । आह च—

आदीप्तं काननं सर्वं पर्वता पि पलीकृता ।
 अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ २ ॥
 शान्ता गिरिनदीशब्दाः परीत्तसल्लिलोदकाः ॥
 अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ ३ ॥
 एते ह्यण्डजाः पक्षिणो विरता मन्दघोषकाः ॥
 अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ ४ ॥
 पाण्डुपत्रं वनं ह्येतच्छीर्णपत्रो वनस्पतिः ॥
 अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ ५ ॥
 शङ्खमाराधयिष्यामि को न्वर्यो जीवितेन मे ॥
 कथं पृथग्जनो भूत्वा शास्त्रारमुपसंक्रमे ॥ ६ ॥ इति ॥

B 137

5

10

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
 बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणां शमथविपश्यनाविहारिणां
 त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां पञ्चाङ्गविप्र-
 हीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तब्रह्म-
 कुसुमाब्धानामष्टाङ्गभार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलानां दशदिवसमा-
 पूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेर्द्विदिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोच्य
 ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाध-
 प्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः ।
 कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोप-
 येयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

B 138

20

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयवासानां बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ ७ ॥

यावद्भगवता समन्वाहृत्य ऋद्ध्या चोपसंक्रम्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा
 आयुष्मता स्थविरकेण इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः
 शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादहर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् 25
 संबृत्तः त्रैधातुकवीनरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसनचित्तो वासोचन्दनकल्पो
 विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविआतो भवबामलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
 पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संबृत्तः ॥

B 139

१ For पर्वता पि पलीकृता, F. W. Thomas suggested to Speyer पर्वताः
 कपिपीकृताः, on the strength of Tibetan translation. I think प्रदीपिताः
 would be nearer the text-tradition,

ततः स्वविरोऽर्हत्त्वप्रातः समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः—ममापि कश्चिद्विनेय इति । पश्यति पञ्चमात्राणि षण्णवशतानि कालिकावातवित्रासितानि अपायाद्व्यसनाभिमुखानि, मया तस्माद्भयात्परित्रातव्यानीति । तेन मम विनेया भविष्यन्तीति । ततः स्वविरकेण ऋद्ध्या गत्वा तस्माद्भयात्परित्राताः । ततः प्रसादजाताः सर्व एव प्रव्रजिताः, मनसिकारश्चैव दत्तः । तैः सर्वैरेव युज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वैरुशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । तेषां च गुणेषु न कश्चिद्व्यत्यक्तः । पद्मगिका अवध्यायितुं प्रवृत्ताः—महलेन भूत्वा पञ्च सार्धविहारिणां शतानि उपस्थापितानि । एतेऽप्येवमेव विनीता भविष्यन्तीति ॥

B 140

तत आयुष्मानानन्दः सत्रहचारिवत्सलः परानुग्रहप्रवृत्त आयुष्मन्तं स्वविरकनामान-
मुद्गावयितुकामो येनायुष्मान् स्वविरनामा तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य आयुष्मता स्वविरेण
10 स्वविरनाम्ना भिक्षुणा सार्धं संमुखं संमोदनीं संरञ्जनीं विविधां कथां व्यतिसार्य एकान्ते
निपण्णः । एकान्ते निपण्ण आयुष्मानानन्दः स्वविरं स्वविरकनामानमिदमवोचत्—पृच्छेम
वयमायुष्मन्तं स्वविरं स्वविरकनामानं कंचिदेव प्रदेशाम्, स चेदवकाशं कुर्याः प्रशस्य
व्याकरणाय । आयुष्मन् आनन्द, श्रुत्वा ते वेदयिष्ये । अरप्यगतेनायुष्मन् स्वविरभिक्षुणा
वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन कतमे धर्मा अभीक्ष्णं मनसि कर्तव्याः ? आह—अरप्यगतेन
15 आयुष्मन्नानन्द भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन द्वौ धर्मावभीक्ष्णं मनसि कर्तव्यौ—शमयश्च
विपश्यना च । शमयः स्वविर आसेवितो भावितो बहुलीकृतः कर्मणं प्रत्यनुभवति !
विपश्यना आसेविता भाविता बहुलीकृता कर्मणं प्रत्यनुभवति ? शमय आयुष्मन्नानन्द आसेवितो
भावितो बहुलीकृतो विपश्यनामागम्य विमुच्यते । विपश्यना आसेविता भाविता बहुलीकृता
शमयमागम्य विमुच्यते । शमयविपश्यनापरिभावितामायुष्मन्नानन्द श्रुतवतः आर्यश्रावकस्य
B 141 20 चित्तं धातुशो विमुच्यते । तत्र स्वविर कतमे धातवः ? यथायुष्मन्नानन्द प्रहाणधातुः, यश्च
विरागधातुः, यश्च निरोधधातुः । कस्य नु स्वविर प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते ? कस्य
विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते ? कस्य निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ? सर्वसंस्काराणामायुष्म-
न्नानन्द प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते । सर्वसंस्काराणां विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते । सर्व-
संस्काराणां निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ।

25 अयायुष्मानानन्दः स्वविरस्य स्वविरकनाम्नो भिक्षोर्भाषितमभिनन्द्यानुमोघ येन पञ्च
भिक्षुशतानि तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पञ्च भिक्षुशतानीदमवोचत्—अरप्यगतेनायुष्मन्तो
भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन कतमे धर्मा अभीक्ष्णं मनसि कर्तव्याः ! अरप्यगतेन
आयुष्मन्नानन्द भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन द्वौ धर्मावभीक्ष्णं मनसि कर्तव्यौ—शमयश्च
विपश्यना च । शमय आयुष्मन्त आसेविनो भावितो बहुलीकृतः कर्मणं प्रत्यनुभवति !
30 विपश्यना आसेविना भाविता बहुलीकृता कर्मणं प्रत्यनुभवति ! शमय आयुष्मन्नानन्द
आसेविनो भाविनो बहुलीकृतो विपश्यनामागम्य विमुच्यते । विपश्यना आसेविना भाविना
बहुलीकृता शमयमागम्य विमुच्यते । शमयविपश्यनापरिभावितामायुष्मन्नानन्द श्रुतवतः

आर्यश्रावकस्य चित्त धातुशो निमुच्यते । तत्र आयुष्मन्त कतमे धातव ? यश्चायुष्मन्नानन्द
प्रहाणधातु, यश्च विरागधातु, यश्च निरोधधातु । कस्य न्वायुष्मन्त प्रहाणात्प्रहाणधातु-
रित्युच्यते ? कस्य विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते ? कस्य निरोधानिरोधधातुरित्युच्यते ? सर्व-
सस्काराणामायुष्मन्नानन्द प्रहाणात्प्रहाणधातुरित्युच्यते । सर्वसस्काराणा विरागाद्विरागधातु-
रित्युच्यते । सर्वसस्काराणा निरोधानिरोधधातुरित्युच्यते ॥

B 142

6

आयुष्मानानन्द पञ्चाना भिक्षुशताना भाषितमभिनन्द्यानुमोघ येन भगवास्तोप-
सक्रान्त । उपसक्रम्य भगवत पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थित आयु-
ष्मानानन्दो भगवन्तमिदमरोचत्—अरण्यगतेन भदन्त भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन
कतमे धर्मा अभीक्ष्ण मनसि कर्तव्या ? अरण्यगतेनानन्द भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागार-
गतेन द्वौ धर्माभीक्ष्ण मनसि कर्तव्यौ—शमयश्च विपश्यता च । शमयो भदन्त आसेवितो 10
भाषितो बहुलीकृत कमर्थं प्रत्यनुभवति ? विपश्यता आसेविता भाषिता बहुलीकृता कमर्थं
प्रत्यनुभवति ? शमय आनन्द आसेवितो भाषितो बहुलीकृतो विपश्यतामागम्य विमुच्यते ।
विपश्यता आसेविता भाषिता बहुलीकृता शमयमागम्य विमुच्यते । शमयविपश्यतापरि-
भाषितमानन्द श्रुतवत् आर्यश्रावकस्य चित्त धातुशो विमुच्यते । तत्र भदन्त कतमे
धातव ? यश्चानन्द प्रहाणधातु, यश्च विरागधातु, यश्च निरोधधातु । कस्य नु भदन्त 15
प्रहाणात्प्रहाणधातुरित्युच्यते ? कस्य विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते ? कस्य निरोधानिरोध-
धातुरित्युच्यते ? भगवानाह—सर्वसस्काराणामानन्द प्रहाणात्प्रहाणधातुरित्युच्यते । सर्व-
सस्काराणा विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते । सर्वसस्काराणा निरोधानिरोधधातुरित्युच्यते ।
आश्चर्यं भदन्त, यावच्छास्तु श्रावकाणा च अर्थेनार्थं, पदेन पदम्, व्यञ्जनेन व्यञ्जन
सस्यन्दते समेति यदुताप्रपदै । तत्कस्य हेतो ? इहाह भदन्त येन स्थविर स्थविरकतामा 20
भिक्षुस्तोपसक्रान्त । उपसक्रम्य स्थविर स्थविरकतामान भिक्षुमेतमेवार्थमेभि पदैरेभि-
र्व्यञ्जनै प्रश्नं पृष्टवान् । तेन मम एष एवार्थ एभि पदैरेभिव्यञ्जनै प्रश्नं पृष्टेन व्याकृत,
तद्यथैतर्हि भगवता । सोऽहमायुष्मन्त स्थविरस्य स्थविरनाम्नो भिक्षोर्भाषितमभिनन्द्यानुमोघ
येन पञ्च भिक्षुशतानि तेनोपसक्रान्त । उपसक्रम्य पञ्च भिक्षुशतान्येतमेवार्थमेभि पदै-
रेभिव्यञ्जनै प्रश्नं पृष्टवान् । तैरपि मम एष एवार्थ एभि पदैरेभिव्यञ्जनै प्रश्नं पृष्टैर्व्याकृत, 25
तद्यथैतर्हि भगवता । तदिदं भदन्त आश्चर्यं यानच्छास्तु श्रावकाणा च अर्थेनार्थं पदेन
पद व्यञ्जनेन व्यञ्जन सस्यन्दते समेति यदुताप्रपदै ॥

B 143

क पुनस्त्वमानन्द स्थविरक भिक्षु सजानीया ? स्थविरको भदन्त भिक्षुरर्हन्
क्षीणाश्रव कृतकृत्य कृतकरणीयोऽपहृतभारोऽनुप्राप्तस्वकार्यं परिक्षीणभवसंयोजन सम्यगाज्ञा-
सुविमुक्तचित्त । तान्यपि भिक्षुशतानि सर्वाण्यर्हन्ति क्षीणाश्रवाणि कृतकृत्यानि कृतकर- 30
णीयान्यपहृतभाराण्यनुप्राप्तस्वकार्यानि परिक्षीणभवसंयोजनानि सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्तानि ॥

यदा भगवता आयुष्मतानन्देन स्थविरकस्त्रे च भिक्षव उद्गाविताः प्रकाशिताश्च,
 तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 B 144 स्थविरकेण कर्माणि कृतान्युपचितानि, येन पष्टिवर्षाणि मातुः कुक्षालुपितः, कानि कर्माणि
 कृतानि येन घन्धः संवृत्तः परमधन्धः, प्रब्रज्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ? भगवानाह—
 5 स्थविरकेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
 प्रस्ययानि ओषवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । स्थविरकेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः
 प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते,
 नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि
 कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

10 न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामर्षी प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ८ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्यन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो
 नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्य-
 सारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसी नगरीमुपनिश्रित्य विहरति
 B 145 ऋषिपतने मृगदावे । तत्रान्यतरः श्रेष्ठिपुत्रः स्थविरसकाशे प्रव्रजितः । स च स्थविरोऽर्हन्,
 स रागविप्रहीणः । यावत्तत्र देशे पर्व प्रत्युपस्थितम् । ततस्तरुणभिक्षुणा स्थविर उत्था-
 प्यते—उत्तिष्ठ गोचरप्राप्तं गमिष्याव इति । स्थविर आह—वत्स अद्यापि प्रग एव, गच्छ
 तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । द्विरपि, त्रिरपि तरुणभिक्षुणा स्थविर उत्थाप्यते—उत्तिष्ठ
 गोचरप्राप्तं गमिष्याव इति । द्विरपि त्रिरपि स्थविर आह—वत्स, अद्यापि प्रग एव, गच्छ
 20 तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । ततस्तेन तरुणभिक्षुणा आहारगृह्णेण खरं वाकर्म
 B 146 निधारितम् । * * * * * ॥ * * * तस्य कर्मणो विपाकेन पष्टिवर्षसहस्राणि
 मातुः कुक्षालुपितः । यद्भूद्धर्ममात्सर्यं तेन दुःप्रदः, कृच्छ्रेणोन्द्रियाणि परिपाचितानि ।
 यदनेन तत्र पठितं स्वाध्यापितं स्वन्धकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च
 कृतम्, तेन मम शासने प्रब्रज्य सर्वकैराप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवो
 25 यादुश्चरितप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भविष्यन्ति, ये स्थविरकस्य प्रपञ्जन-
 भूतस्य । एष एव गुणगणो भविष्यति, यस्मात्स्यैर्वाहत्त्वं प्राप्तस्य । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमशोचद्भगवान् । आत्तमनसस्त्रे भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1 Miss. सुग एव; so also कृष्णनावदान, 159. The emendation of Speyer is justifiable as सुग cannot mean early morning. 2 The Tibetan translation supplies the gap: मा म्पिदि एदे पष्टिवर्षाणाम्पि,

९३ हस्तकः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्ववाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैर्गुरुडैः किन्नैर्महोरौरैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नरमहो-
 रगान्पचितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रवकसंधः श्रावस्त्रां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । 5
 श्रावस्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
 सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्सूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
 प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः प्रकृतिजातिस्रश्च । स स्वकं हस्तं गृहीत्वा आलिङ्गते 10
 चुम्बति परिष्वजति, वाचं भाषते—अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धौ, अहो वत मे
 हस्तकौ सुचिरेण लब्धकाविति । तस्य जाती जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाम्पते—
 किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं जातमात्र एव हस्तावालिङ्गते
 चुम्बति, तस्माद्भवतु दारकस्य हस्तक इति नामेति । हस्तको दारको अष्टाम्यो धात्रीम्यो
 दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां 15
 धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्रुनीयते वर्चते क्षीरेण दन्ना नयनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डे-
 नान्यैश्चोत्ततोत्तैरुत्तरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । यदा तत्र देशे किञ्चि-
 द्भवति भयम्, तदा स जनकायो भीत इतश्चामुतश्चोद्भ्रान्तो भाण्डं गोपायति । स तु हस्तौ
 गोपायति, जनकायस्य चैवं कथयति—मा भवन्तो दक्षिणेषु चित्तं प्रदूषयत, मा
 परुषां वाचं भाषयष्यम्, अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकौ, अहो वत मे हस्तकौ 20
 सुचिरेण लब्धकाविति ॥

B 147

B 148

यारदपरेण समयेन हस्तको जेतयनं गतः । अयासौ ददर्श बुद्ध भगवन्तं द्वात्रिंशता
 महपुरुषलक्षणीः समलङ्कृतमसीत्या चानुष्यञ्जनेरिराजितगारां व्यामप्रभाल्लुटं सूर्यसहस्राति-
 रेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्ररुम् । सदृदर्शनाद्यानेन भगवनेऽन्तिके चित्तं
 प्रसादितम् । स प्रसादजानो भगवतः पादाभिनन्दनं कृत्वा पुरस्तात्त्रिपण्णो धर्मश्रवणाय । 25
 ततोऽप्य भगवता आशयानुशयं धातु प्रवृत्ति च शान्ता तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिरेधिकी
 धर्मदेशना कृता, सां श्रुत्वा हस्तकेन विशनिशिगरममुद्रतं सहापददृशेत् ज्ञानवद्रेण
 भित्त्वा श्लेषपचिरुत् साक्षात्कृतम् । न हृद्यसत्त्वे मातापितृपुत्रपुत्र्य भगवच्छासुने
 प्रमज्जिनः । तेन गुण्यमानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संमारचक्रं
 चण्डाचलं विदित्वा सूर्यसंस्कारगतीः शतभपत्तनमिन्द्रिणानिपत्तनधर्मनया पराह्वल सर्वद्वेष- 30
 प्रदानदर्शयं साक्षात्कृतम् । अर्धन् संवृत्तः प्रेषापुत्तयितरागः मनोत्पन्नश्चान आकाश-
 पाणिनःसमन्वितो वासोचन्द्रनरुत्तो विद्याविदारितागुण्येत्तो विद्याभिज्ञानसिद्धिप्राप्तो

B 149

भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिव्यक्तश्च संवृतः । सोऽर्हत्त्वप्राप्तोऽप्येवमेव भिक्षूणां धर्मं देशयति—मा भवन्तो दक्षिणीयेषु चित्तं प्रदूषयत, मा खरां वाचं निश्चारयत । अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकौ, अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकाविति ॥

- 5 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त हस्तकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि येनार्हत्त्वप्राप्तोऽप्येवमेव कथयति—अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकौ, अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकाविति । भगवानाह—प्रत्यक्षकर्म-
 फलदर्शी भिक्षवोऽयं पुद्गलः । इच्छय यूयमवधारयितुम् ? एवं भदन्त । हस्तकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्सुप-
 10 सितान्यवश्यंभावीनि । हस्तकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजो-
 धातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ॥

15

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

B 150

- भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्य-
 सारपिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यावत्तत्र द्वौ भिक्षू संशीलिकौ । तत्रैको बहुश्रुतोऽर्हन्, द्वितीयोऽप्यश्रुतः
 20 पृथग्जनश्च । तत्र योऽस्तावर्हन् बहुश्रुतः, स ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयना-
 सनगलानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां बहूनि च निमग्नकानि प्रतिलभते । स तं संशीलिक-
 भिक्षुं यत्र निमग्नितो भवति, तत्र पश्चाच्छ्रमणं नयति । यावदन्यतमस्मिन् दिवसेऽर्ह-
 निमग्नितः । निमग्नकं गन्तुकामस्तं पश्चाच्छ्रमणमागच्छति, न च प्रतिलभते । ततस्तेन
 तस्यादर्शनादन्यो भिक्षुर्नीतः । यावत्तत्र तरुणभिक्षुभिरौहल्याभिप्रायैरेवमुक्तम्—पश्यत भदन्ता
 B 151 25 यावत्तेनायं पश्चाच्छ्रमणोऽद्य न नीतोऽप्यो नीत इति । ततस्तेन क्रोधाभिभूतेनार्हतोऽन्तिके
 चित्तं प्रदूष्य खरं वाक्कर्म निश्चारितम् । * * * * * तेन पथ
 जन्मशतान्यहस्तो जातः । यदा आशयतो विप्रतिसारजातेन अत्ययमत्यथनो देशितं विवृत-
 मुचानीरुतम्, तेन हस्तौ प्रतिलब्धौ । यत्पुनस्तौ पठिनं स्थाप्यायिनं स्वन्धकीशरं धातु-

१ The usual reading in Mss. is संशीलिक which Speyer has emended into संशीलिक, comrade or friend. २ The harsh word of the monk as well as the usual beginning of the next para are lost.

कौशलमायतनकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं च कृतम्, तेन मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेश-
हाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः,
एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि
कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं यो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमेवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९४ लेकुञ्चिकः ।

बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्बर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
श्रावस्त्यामन्यतमो ब्राह्मण आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशालुलाक्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति
रक्षते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा
अधानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातो दुर्बर्णो दुर्दर्शनोऽर्धहोडिमकः ।
जातमात्रस्य चास्य मातुः स्तनाभ्यां क्षीरमन्तर्हितम् । यावत्तेन ब्राह्मणेन तस्यान्या धात्री
आनीता । तस्या अपि क्षीरमन्तर्हितम् । तस्य दारकस्य कर्मविपाकतः । यदास्य क्षीरसंभवः
सर्वैरप्युपाधैर्न संभवति, तदासौ लेहेनोद्धृतः । तस्य लेकुञ्चिक इति नामधेयं कृतम् ।
सोऽल्पेशाल्योऽल्पपुण्यश्च ॥

यदा महान् संवृत्तस्तदा उदरपूरणमपि नासादयति । पश्यति च भिक्षून् मुनि-
वसितान् सुप्रावृतान् भ्रमरसदृशानि पात्राणि गृहीत्वा श्रावस्त्यां पिण्डाय प्रविशतः । तांश्च
पूर्णहस्तान् पूर्णपात्रान् प्रतिनिष्कामतः । तस्य दृष्ट्वा भगवच्छासने प्रव्रज्याभिलाष उत्पन्नः ।
स मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितोऽप्युदरपूरणं नासादयति । तेन तेनैव संवेगेन
युज्यमानेन घटमानेन व्यावृत्तमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा
सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षा-
कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो
वासीचन्दनकल्पो त्रिधाविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो भयलामलोभसकार-
पराश्रुतः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

१ Speyer corrected अवहोडिमक occurring in the story of जाम्बाल (No 50) into अवकोटिमक, lowest or deformed. Here he retains the reading as found in Mss., as it is also found in रत्नावदान No 21.

B 154

यावदसावपरेण समयेन भगवतो गन्धकुटीं संमार्जितुं प्रवृत्तः । स तां संमृज्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । ततस्तेन प्रभूतः प्रणीतश्च-पिण्डपात आसादितः, येनास्य संतर्पितानीन्द्रियाणि महाभूतानि । ततस्तेन संतर्पितेन्द्रियेण वृत्त्वा रात्रिघ्नानि विमोक्षसमापत्तिभिरतिनामिता । ततोऽस्य बुद्धिरुत्पन्ना-शोभनोऽयमुपायो यन्वहं 5 भिक्षुसंघं विज्ञापयेयमिति । तेन सर्व एव भिक्षुसंघो विज्ञापितः-अहं भदन्त अल्पपुण्यो यदा गन्धकुटीं संमृज्य पिण्डपातं प्रविशामि, तदा तृप्तिं लभे । तन्मे संघः कारुण्यं करोतु, नान्येन भगवतो गन्धकुटीं संम्राष्टव्येति । ततः संघेन क्रियाकारः कृतः-न केनचिद्भगवतो गन्धकुटीं संम्राष्टव्येति । स विस्रब्धो गन्धकुटीं संमृज्य पश्चाच्छ्रावस्तीं पिण्डाय प्रविशति ॥

B 155

तस्मिंश्च समये आयुष्माञ्छारद्वतीपुत्रः पञ्चशतपरिवारो जनपदे वर्षोपितः श्रावस्त्वा- 10 मम्यागतः । ततः शास्तुर्गारिवजातो गन्धकुटीं संमार्ष्टुमारब्धः । स आयुष्मता लेकुञ्चिकेन लक्षितः । तेनोच्यते-स्थविर उदरे मम प्रहारो दत्तः, यत्ते गन्धकुटीं संमृष्टेति । स्थविरः प्राह-कथमिति ? लेकुञ्चिकः कथयति-स्थविर, यदाहं गन्धकुटीं न संमार्जितवांस्तदा पिण्डपातं नासादयामीति । ततः स्थविरशारिपुत्रेणोक्तम्-यद्येवमहमन्यत्र निमग्नितः । अल्पो- 15 ल्युकस्त्वं भव । अहं तत्र तुभ्यं पिण्डपातं दास्यामीति । ततः स्थविरशारिपुत्रः पञ्चशत- परिवारो निमग्नणकं प्रस्थितः । लेकुञ्चिकोऽपि तेनैव सार्धं संप्रस्थितः । यदा गृहपतेर्गृह- 20 समीपं गतस्तदा लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन तस्मिन् गृहे महान् कलहः समुत्पन्नः । तत आयुष्मनो लेकुञ्चिकस्यैतदभवत्-ममाल्पपुण्यतया तत्र कलहो जात इति । ततः प्रति- निवृत्त्य विहारं गत्वा भक्तच्छेदमकरोत् । ततो द्वितीये दिवसे स्थविरशारिपुत्रेणोच्यते- किमर्थं त्वं न गत इति । तेनोक्तम्-स्थविरेण नावगतम्-ममाल्पपुण्यतया यादृशस्तत्र 25 कलहो जात इति । ततः स्थविरशारिपुत्रेणान्यत्र दिवसे तं पुरस्कृत्य तद्गृहं प्रवेशितः । संघमध्ये चोपविष्टस्य सतः प्रदक्षिणश्वाहारो दीयते । तत्र परिवेषकजनो विस्मरति । तेन संघमध्ये द्वितीयो भक्तच्छेदः कृतः ॥

यावदियं प्रवृत्तिः स्थविरानन्देन श्रुता । श्रुत्वा च लेकुञ्चिकमुवाच-तेन हि 35 त्वमिहैव जेतवने तिष्ठ, अहं ते पिण्डपातमानेष्यामीति । स्थविरानन्दस्यैवंप्रिया स्मृतिः । यदा भगवतोऽन्तिकारदतीतिर्धर्मस्वल्पसहस्राण्युद्गृहीतानि * * * । लेकुञ्चिकस्य च कर्मावरणेन स्थविरानन्देन विस्मृतम् । तत्रानेन तृतीयो भक्तच्छेदः कृतः । चतुर्थे दिवसे स्थविरानन्देनास्मां कृत्या पिण्डपातो दत्तः । सोऽपि निर्गच्छतः अभिरपहन्तः । तत्रानेन चतुर्थो भक्तच्छेदः कृतः ॥

१ Ms. संम्राष्टव्या for संमार्ष्टव्या by metathesis. २ The gap probably refers to the inability of other monks to master as quickly as स्थविरानन्द does.

पञ्चमे दिवसे स्थविरमौद्गल्यायनेन श्रुत्वा लेकुञ्चिकस्यार्थाय पिण्डपातं गृहीत्वा ऋद्ध्या संप्रस्थितम् । लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन सुपर्णिना पक्षिराजेन पक्षैः पराहस्य महासमुद्रे पातितः । तत्रानेन पञ्चमो भक्तच्छेदः कृतः ॥

B 150

पष्ठे दिवसे शारिपुत्रेण श्रुतम् । तस्यैतदभवत्—यन्वहं लेकुञ्चिकस्य पिण्डपातं....
.....लेकुञ्चिकस्य कुटिकाद्वारेऽवस्थितः । ततो लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन तदपि द्वारं 5
शिलाभिरावृतम् । ततः शारिपुत्रेण ऋद्ध्या मोक्षार्थायैति तत्पात्रं पृथिव्यां स्थापितम् । तदपि
लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन । अपाशीतिपु योजनसहस्रेषु काञ्चनमन्यां पृथिव्यामवस्थितम् ।
ततोऽपि स्थविरशारिपुत्रेण ऋद्ध्या समुद्रस्य तत्पिण्डकं मुखद्वाराल्लेपिते पिण्डपाते तस्य
कर्मावरणेन तन्मुखमेकघनं संवृत्तम् । तत आयुष्माञ्छारिपुत्रो लेकुञ्चिकस्याभन्यतां ज्ञात्वा
संविग्नः । तेन च भदन्तेन षड् भक्तच्छेदाः कृताः ॥ 10

ततः सप्तमे दिवसे आयुष्मौलेकुञ्चिकः सत्त्वानामुद्वेजनार्थं कर्मणां चाविप्रणाश-
संदर्शनार्थं कर्मबलोद्भावनार्थं च भस्मना पात्रं पूरयित्वा बुद्धप्रमुखस्य भिक्षुसंघस्य पुरस्तात्त्रिषध
उदकेनालोढ्य पीत्वा निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः । तमभिवीक्ष्य भिक्षवः संविग्नाः
तस्य शरीरे शरीरपूजां कृत्वा संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि
भदन्त लेकुञ्चिकेन कर्माणि कृतानि, येनार्हस्वप्राप्तोऽपि षड् भक्तच्छेदान् कृत्वा सप्तमे दिवसे 15
निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्बृत इति । भगवानाह—लेकुञ्चिकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्यत्युपस्यिता-
न्यवश्यंभावीनि । लेकुञ्चिकेन कर्माणि कृतानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाभ्यातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 20

B 157

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽवनि चाराणस्यां नगर्यामन्यतमा गृहपतिपत्नी श्राद्धा भद्रा
कल्याणाशया । सा अभीक्ष्णं श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकयाचनकेस्यो दानानि ददाति ।
तस्या अपरेण समयेन भर्ता कालगतः । यावदस्याः पुत्रः स्वगृहे स्वामी संवृत्तः । स च 25
मत्सरी कुटुकुञ्चकः आगृहीतपरिष्कारः काकाय बलिं न प्रदातुं व्यवस्यति । स श्रमण-
ब्राह्मणकृपणवनीपकान् दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति । तस्य माता तेनैव पूर्वक्रमेण श्रमणब्राह्मण-
कृपणवनीपकेभ्यो दानप्रदानान्यनुप्रयच्छति । तस्याः पुत्रो मात्सर्वाभिभूतः कथयति—अम्ब
न मे रोचते । मा दानननुप्रयच्छेति । सा कथयति—पुत्रक इह कुले एष कुलधर्म इति ।

B 158

१ The gap refers to शारिपुत्र desiring to bring some alms to लेकुञ्चिक, collected them, and to offer the same, approached the hut of लेकुञ्चिक,

ततस्तेन पृथग्भक्तेन स्थापिता । तथाप्यसावुपाधीदानमनुप्रयच्छति, उपार्धमात्मना परिसृजे । ततस्तेन मात्सर्याभिभूतेन 'क्रोधेनावृतयुद्धिना भूयो निवार्यत एव । यदा सर्वावस्थायां न शक्नोति वारयितुम्, तदा मातरमुवाच—अम्ब किञ्चित्करणीयमस्ति, अववरकं प्रविशेति । सा ऋजुस्वभावतया अववरकं प्रविष्टा । ततस्तेन द्वारं वद्ध्वा एकं भक्तच्छेदं कारिता । सा

B 159 ४ कथयति—पुत्रबुभुक्षितास्मीति । ततस्तेन खरं वाक्कर्म निश्चारितम्—भस्म खादेति । यावत्तेनासौ कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्ता सकरुणकरुणं विक्रोशमाना पद् भक्तच्छेदान् कारिता, तथापि न प्रतिमुक्ता । कालगता । तदास्य मात्सर्येणावृतस्य मातृवियोगाद्विप्रतिसारो जातः ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिपुत्रः, अयं स लेकुक्षिकः । यदनेन मातुरपकारः कृतस्तस्य कर्मणो विपाकेन कल्पमवीचौ महानरक 10 उत्पन्नः । तेनैव हेतुना इदानीमप्यर्हत्त्वप्राप्तः पद् भक्तच्छेदान् कृत्वा भस्मादनाहार एव परिनिर्वृतः । अन्यान्यपि भिक्षवो लेकुक्षिकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमो ब्राह्मणो देवतार्चिकः सर्वेषां वाराणसेयानां ब्राह्मणगृहपतीनां सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितोऽभिमतश्च सर्वजनस्य । धर्मता चैषा यदसति युद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धो लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एक- 15 दक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रत्येकबुद्धो वाराणसीं पिण्डाय प्रविष्टः । स च तत्र पूर्णहस्ताः पूर्णपात्रो निर्गच्छति । तेन ब्राह्मणेन दृष्टः । तस्य मात्सर्यमुत्पन्नम् । कथयति—आनय यावत्पात्रं पश्यामीति । असमन्वाहृत्य च श्रावकप्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तत इति । तेन भदन्तेनोपनामितम् । ततस्तेन पृथिव्यामुत्सृज्य पादेनाभिमृदितम् । ततस्तेन प्रत्येकबुद्धेन भक्तच्छेदः कृतः । न च तस्य ब्राह्मणस्य विप्रतिसारो जातः ॥

B 160 20 किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ ब्राह्मणः, अयमेवासौ लेकुक्षिकः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मसामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

25 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

९५ संसारः ।

B 161 सुदो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्नक्षत्रैर्गणैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षागुरगरुडकिन्नर-महोरगाम्यर्धितो सुदो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-

प्रलयमैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्त्यारामे । श्रावस्त्वामन्यतमो गृह्यतिराज्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशालुक्ताक्लत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा
अधानां वा नवानां वा मासागामस्यवात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः 6
सर्वाङ्गप्रबल्योपेतः । स जातमात्र एव गृहमवलोक्य वाचं निश्चारयति स्म—दुःखो भवन्तः
संसारः, परमदुःखः संसारः । इत्युक्त्वा दूष्णीमवस्थितः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नाम-
धेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं जातमात्र एव
संसार इति घोषयति, तस्माद्भवतु दारकस्य संसार इति नामेति । संसारो दारकोऽष्टाभ्यो
धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां 10
क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन B 162
सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् ॥

यदा संसारो दारकः क्रमेण महान् संवृत्तः, स प्रकृतिजातिस्मरत्याच्च जनकायस्य
धर्मं देशयति—मा भवन्तो गुरुषु गुरुस्थानीयेषु मातापितृष्वाचार्योपाध्यायेषु वा खरवाचं
निश्चारयत । दुःखं संसार इति । यावदपरेण समयेन इतश्चासुतश्च परिभ्रमञ्जेतवनं निर्गतः । 15
अयात्तौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमदीला चानुव्यञ्जनै-
र्विराजितमात्रं व्यामप्रमालं कृतं सूर्यसदृखातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं
कृत्वा पुरस्तात्त्रिपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना कृता, यां
श्रुत्वा संसारो दारकः संसारे दोषदर्शी भूत्वा मातापितरावनुज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजितः । 20
तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यापच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा
सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनधिकिरणत्रिभ्यंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्वं साक्षा-
त्कृतम् । अहर्त्वं संवृत्तः दैवातुकवीतरागः समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो B 163
वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवत्वाभलोभसत्कार- 25
पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । सोऽर्हच्चप्राप्तोऽपि
मिथुणां धर्मं देशयति—मा असुम्न्तो गुरुषु गुरुस्थानीयेषु मातापितृष्वाचार्योपाध्यायेषु
खरवाचं निश्चारयत । दुःखं संसारः, परमदुःखं संसार इति । 1..... ॥

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि मदन्त संसारेण
कर्माणि कृतान्युपचितानि, येन पञ्चजन्मशतानि मृतकुणप एव मातुः बुद्धेर्निर्गतः ? प्रवक्ष्ये 80

१ Mss. मदन्त for भवन्तः. २ The gap is also found in Tibetan translation.

चार्हत्त्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—संसारेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधत्प्रत्युपस्थितान्यवयंभावीनि । संसारेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, 5 अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां B 104 काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः 10 पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चिन्न विहरति ऋषिपतने मृगदावे । वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठिपुत्रः स्वविरसकाशे प्रव्रजितः । स च स्वविरोऽर्हन्, स रागविप्रीणः । यावत्तत्र देशे पर्व समुपस्थितम् । ततस्तरुण-भिक्षुणा स्वविर उत्थाप्यते—उत्तिष्ठ गोचरग्रामं गमिष्याव इति । स्वविर आह—वत्स अद्यापि प्रातरेव, गच्छ तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । द्विरपि त्रिरपि तरुणभिक्षुणा स्वविर 15 उत्थाप्यते—उत्तिष्ठ गोचरग्रामं गमिष्याव इति । द्विरपि त्रिरपि स्वविर आह—वत्स अद्यापि प्रातरेव, गच्छ तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । ततस्तेन तरुणभिक्षुणा रसगुप्त्रेण खरं वाकर्म निश्चारितम्—मा त्वं पञ्चभिरपि जन्मशतैर्जीवः कोऽर्शात्निर्गच्छ, एषोऽहं निर्गत इति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन तरुणभिक्षुः, अयं B 105 संसारः । यदनेनार्हतोऽन्तिके चित्तं प्रदूष्य खरं वाकर्म निश्चारितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन 20 पञ्च जन्मशतानि मृतकुणप एव मातुः कुक्षेर्निर्गतः । निर्गतेषु पञ्चसु जन्मशतेषु इदानी-मनेन मनुष्यत्वमासादितम् । ततस्तरुमृत्वा कथयति—दुःखं संसारः, परमदुःखं संसार इति । यदनेन विप्रतिसारजातेन स्वविरस्यास्ययो देशितः, ब्रह्मचर्यवासश्च परिपालितः, तेनेदानी-मर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्रानामेकान्तशुक्रः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्माच्चार्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि 25 कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्रेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्थेवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

1 The reading in Mss. is *जर्णकाया निर्गच्छ* which Speyer thinks must have originally been *योग्य*,

९६ गुप्तिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नारैर्यक्षैरसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्बुर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रलयमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
यदा भगवता स्तवकार्गिकनिमञ्जितेन सौपारके नगरे महाजनविनेयाकर्षणं कृतम्, तदा सर्वः
सौपारकनिवासी जनकायो बुद्धनिष्ठो धर्मप्रवणः संघप्राग्भारो व्यवस्थितः ॥

सौपारके नगरेऽप्यतमो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो
वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं
क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामल्पवात्प्रसूता । दारको जातः । जातमात्रस्य सर्वशरीरं
पिटकैः स्फुटं संवृत्तम् । यदा ते पिटकाः स्फुटिताः, तदा एकघनो मांसपिण्डः संस्थितः ।
पूयशोणितं चास्य शरीरात्प्रघ्नन्महद्वैर्गन्धं जनयति । ततोऽस्य पिता ऐश्वर्यबलाधानेन द्रव्य-
मन्त्रौषधिपरिचारकसमेतः स्वयमेवारब्धश्चिकित्सां कर्तुम्, न चासौ व्याधिरुपशमं गच्छति
कर्मबलाधानप्राप्तत्वात् । स स्वशरीरं तथा विक्षतमपत्राप्य परिगृहीतं वस्त्रैर्गोपायति । तस्य
गुप्तिक इति नाम कृतम् । यावद्गुप्तिको दारको महान् संवृत्तस्य वयस्यकाः सहजातकाः
श्रावस्त्याः सौपारकनगरमनुप्राप्ताः । ततस्तैः पितुरस्य कथ्यते—तात यद्येष श्रावस्तीं नीयते,
शक्येतास्माद्वाधेः परिमोचयितुम्, यस्मात्तत्र सन्ति वैद्यभैषजादयः सुलभा इति ॥

ततः पित्रा तद्वचनमुपश्रुत्वा प्रभूतानि रत्नानि परिचाराकांश्च दत्त्वा श्रावस्तीमनु-
प्रेषितः । सोऽनुपूर्वेण वयस्यकसहायः श्रावस्तीमनुप्रातः । तत्राप्यस्य कर्मजो व्याधिः सत्यपि
वैद्यद्रव्यौषधिपरिचारकवाङ्मूले न शक्यते चिकित्सितुम् । यावदसौ अपरेण समयेन जेतवनं
निर्गतः । अपासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषपलक्षणैः समलंकृतमशीला
धानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्णतं समन्ततो
मद्रकम् । सहदर्शनाद्धानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः
पादाभिनन्दनं कृत्वा पुरस्तात्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं
प्रकृतिं च शक्या पद्मोपादानस्फुन्धा रोगतो गण्डतः शक्यतोऽप्यैतन्निस्थनो दुःखनः
शक्यतोऽनात्मनश्च देशिनाः । स संस्कारानित्यतां निदित्वा भगवच्छासने प्रमज्जितः । तेन
गुज्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चत्वाचरं निदित्वा

१ The name of this famous sea-port in western India is vari-
ously spelt as श्वारक, श्वारक, श्वारग and श्वारग. Speyer adopts सौपारक
because one of his best Mss. uniformly uses this term. २ कथनः
according to sinful acts done in the previous life.

सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविच्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वैश्वर्याप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कार-पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः । तेऽप्यस्य सहजातकास्तैव संवेगेन प्रव्रजिताः ॥

B 169

ते येनायुष्मान् गुप्तिकस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रान्त्यायुष्मन्तं गुप्तिकमिदमवोचन्-
 किर्मायुष्मन् गुप्तिक प्रलोपधर्म, किं वा अत्र लोकेऽप्रलोपधर्म ? रूपमायुष्मन्तः प्रलोपधर्म ।
 तस्य निरोधान्निर्वाणमप्रलोपधर्म । वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानमायुष्मन्तः प्रलोपधर्म ।
 तस्य निरोधान्निर्वाणमप्रलोपधर्म । किं मन्यन्ते आयुष्मन्तः—रूपं नित्यं वा अनित्यं वा ?
 10 अनित्यमिदमायुष्मन् गुप्तिक । यत्पुनरनित्यं दुःखं वा तन्न वा, दुःखम् ? दुःखमिदमायुष्मन्
 गुप्तिक । यत्पुनरनित्यं दुःखं विपरिणामधर्म, सत्यमपि तच्छ्रुतवानार्यश्रावक आत्मत उप-
 गच्छेदेतन्मम, एपोऽहमस्मि, एष मे आत्मेत्येवमेतत् ? नो आयुष्मन् गुप्तिक । किं मन्यन्ते
 आयुष्मन्तः—वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं नित्यं वा अनित्यं वा ? अनित्यमिदमायुष्मन्
 गुप्तिक । यत्पुनरनित्यं दुःखं विपरिणामधर्म, अपि तच्छ्रुतवानार्यश्रावक आत्मत उपगच्छेत्-
 15 एतन्मम, एपोऽहमस्मि, एष मे आत्मेति ? नो आयुष्मन् गुप्तिक । तस्मात्तर्हि आयुष्मन्तो
 यत्किंचिद्रूपमतीतानागतप्रत्युत्पन्नमाध्यात्मिकं वा बाह्यं वा औदारिकं वा सूक्ष्मं वा हीनं वा
 प्रणीतं वा, यद्वा दूरे, यद्वा न्तिके, तत्सर्वं नैतन्मम, नैपोऽहमस्मि, नैष मे आत्मेत्येवमेतद्यथाभूतं
 सम्यक् प्रज्ञया द्रष्टव्यम् । या काचिद्वेदना संज्ञा संस्काराः, यत्किंचिद्विज्ञानमतीतानागत-
 B 170 प्रत्युत्पन्नमाध्यात्मिकं वा बाह्यं वा औदारिकं वा सूक्ष्मं वा हीनं वा प्रणीतं वा, यद्वा दूरे
 20 यद्वा न्तिके, तत्सर्वं नैतन्मम, नैपोऽहमस्मि, नैष मे आत्मेत्येवमेतद्यथाभूतं सम्यक्प्रज्ञया
 द्रष्टव्यम् । एवंदर्शी आयुष्मन्तः श्रुतवानार्यश्रावको रूपादपि निर्विच्यते, वेदनायाः संज्ञायाः
 संस्कारेभ्यो विज्ञानादपि । निर्विण्णो विरज्यते, विरक्तो विमुच्यते । विमुक्तमेवं ज्ञानदर्शनं
 भवति—क्षीणा मे जातिः, उपितं ब्रह्मचर्यम्, कृतं करणीयम् । नापरमस्माद्भवं प्रजानामीति ॥

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे तेषां सहजातकानां विरजो विगतमलं धर्मेण
 25 धर्मचक्षुरुत्पन्नम् । भिक्षवः सशयजानाः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि
 भदन्त गुप्तिकेन कर्माणि कृतानि, येनास्य शरीरेमेवं वीभत्सव्याधिबहुलं दुर्गन्धं संवृत्तम् ।
 किं कर्म कृतं येन तीक्ष्णनिशितबुद्धिः संवृत्तः, प्रव्रज्य चार्हत्त्वं साश्नान्कृतमिति । भगवा-
 नाह—गुप्तिकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि
 परिणतप्रलयानि ओषक्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । गुप्तिकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि ।

1 The passage is copied more or less from Pali as in Mahāvagga.

कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि ब्राह्मे पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

5

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽञ्चनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी । स द्वितीयश्रेष्ठिना सार्धं विरुद्धः । ततस्तेन राजा प्रभूतं धनं दत्त्वा विज्ञापितः—देव अयं श्रेष्ठी अपराधिकः, क्रियतामस्य दण्डनिग्रह इति । ततो राजा तस्यैवानुज्ञातः । तेनासौ खगृहमानीय लताभिस्ताडितः । ततो रुधिरावसिक्तशरीरस्य प्रभूतं तीक्ष्णं च विपचूर्णं दत्त्वोत्तम्, येनास्य तच्छरीरमेरुधनं मांसपिण्डवदवस्थितम् । ततस्तस्य श्रेष्ठिनो वयस्यकैः श्रुतम्—यथा तेनैवंविधं 10 कर्म कृतमिति । ततस्तैः समेतैर्भूत्वा * * * यैरुपकरणविशेषैस्तास्माद्ब्रह्मधेः परिमोचितः । ततोऽसौ तेनैव च सवेगेन गृहान्निष्क्रम्य प्रव्रजितः । तेन अनाचार्यकेण सप्तत्रिंशद्बोधि-पक्ष्यान् धर्मान् भावयित्वा प्रलेका बोधिः साक्षात्कृता । ततोऽस्य चित्तमुत्पन्नम्—बहूनेन श्रेष्ठिना मत्संतापादपुण्यं प्रसूतम् । यन्बहमेनं गत्वा संवेजयेयमिति । ततस्तस्याप्रतो गत्वा उपरि विहायसमम्युद्गम्य त्रिचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । आशु पृथग्जना- 15 B 172 नामृद्धिरावर्जनकरी । स मूलनिकृत् इव हुमः पादयोर्निपत्य कृतकरपुटो भगवन्तं विज्ञापयति—अवतर, अत्रतर महादक्षिणीय, वृत्तापराधोऽहं तवान्तिके, त्वामेव निश्चिन्तय पुनः प्रत्युपस्थास्यामीति । तेनासौ प्रत्येकबुद्धः क्षमापयित्वा पिण्डकेन प्रतिपाद्य पटेनाच्छादितः । प्रणिधानं च कृतम्—यन्मया क्रोधाभिभूतेन तवापराधः कृतः, मा अस्य कर्मणो विपाकं प्रत्यनुभवेयम् । यन्मया सत्कारः कृतः, अनेनैवंनिधानां गुणानां लभी स्याम्, प्रतिनिशिततरं 20 चातः शास्त्रारमारगयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठी आसीत्, अयं स गुक्तिः । तस्य कर्मणः प्रभावात्पञ्च जन्मशतानि कशाभिस्ताड्यमानः कालं वृत्तवान् । तेनैव हेतुना अयमेवमिध आश्रय आसादितः । भूयः काश्यपे भगवनि सहजातकर्मण्यस्यकैः सार्धं प्रमजित आसीत् । तत्रैभिर्द्वैल्लचर्यवासः परिपालितः । तेनेदानीमर्द्धरं साक्षात्कृतम् । 25 इति हि भिक्षव एकान्तवृष्णानां कर्मणामेकान्तवृष्णो विपाकः, एकान्तशुभानामेकान्तशुभः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तवृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुभेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्थं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमनोचद्भगवान् । आत्तननससो भिक्षवो भगवतो भादिनमभ्यनन्दन् ॥

९७ विरूपः ।

- B 173 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
6 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्रां विहरति जेतवने अनार्यापिण्डदस्यारामे । *¹ * * अन्यतमो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवण-धनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अद्यानां वा नवानां वा मासानामल्पयात्प्रसूता । दारको जातः । जातमात्रस्य
10 सर्वशरीरं विकृतिस्फुटं प्रवृत्तम् । दुर्बर्णो दुर्दर्शनोऽष्टादशभिर्दोषवर्णकैः समन्वागतः स दारको भूतः । तस्य मातापितरौ सर्वाङ्गं दुर्बर्णं दुर्दर्शनं विकृतरूपं दृष्ट्वा चिन्तापरौ व्यवस्थितौ । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं नाम भवतु दारकस्य ! ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं जातमात्र एवं विकृतरूपः, तस्माद्भवतु दारकस्य विरूप इति नाम ॥

- B 174 यदा महान् संवृत्तस्तदा तस्य लज्जया महान् संकोचो जातः । कुत्रान्यत्र गमि-
15 प्यामि, क्व तिष्ठामि, इति विचार्य सुजीर्णोद्यानं जगाम । अथ भगवान् महाश्रावकपरिवृतः सुजीर्णोद्यानं गतः । स भगवन्तं दृष्ट्वा जेह्मीयमाण इतश्चासुतश्च पलायितुमारब्धः । ततो भगवता ऋद्ध्या तथाधिष्ठितो यत्र शक्नोति पलायितुम् । ततो भगवान् सह श्रावकैर्निरोध-समापत्तिं समापन्नः । ततो निरोधाद्बुधुत्वाय विरूपमात्मानं निर्मितवान् । निर्माय शरावं भोजनपूर्णमादाय विरूपमागतं दृष्ट्वा हर्षजात आमङ्गितवान्—एहि सहायक, कुत आगमिष्यते,
20 तिष्ठ, उभावपि सहितौ वत्स्याव इति । ततोऽस्य भगवता भोजनं दत्तम् । प्रीणितेन्द्रियं संवृत्तः । ततो भगवता आत्मा स्ववेपेण स्थापितः । ततो विरूपो बुद्धं भगवन्तं दृष्ट्वा कथ-
B 176 यति—अभिरूपतरस्त्वमिदानीं संवृत्तः । कस्य कर्मणः प्रभावादिति । भगवानाह—विद्या मे अस्ति चित्तप्रसादजननी नाम्ना, तस्या एव प्रभाव इति । ततश्चैनं भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम्, तेषां च महाश्रावकाणामालयसमापन्नानाम् । ततोऽस्य लक्ष्मीः प्रादुर्भूता ।
25 प्रवश्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृतमिति ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त विरूपेण कर्माणि कृतानि, येनैवं दुर्बर्णो दुर्दर्शनोऽष्टादशभिर्दोषवर्णकद्रोपैः समन्वागतः । प्रवश्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—विरूपेणैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातियु कर्माणि कृतान्युपचितानि लम्बसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधय्यनुपस्थितान्यवश्यंभावीनि ।

१ The name of the town is wanting in Mss. Tibetan translation gives no help.

विरूपेणैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृता-
न्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि
तूपात्तेष्वेव स्फुन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

6

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि पुष्यो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरण-
संपन्नः सुगतो लोकविदञ्जुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् ।
सोऽपरेण समयेनान्यतमां राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । अथ पुष्यः सम्यक्संबुद्धः समन्वा-
हर्तुं प्रवृत्तः । पश्यति तस्मिन् काले द्वौ बोधिसत्त्वौ संनिकृष्टौ—भगवाञ्छाक्यमुनिर्नैत्रेयश्च ।
नैत्रेयस्य स्वसंततिः परिपक्वा, शास्तृर्नैनेया अपरिपक्वाः । शाक्यमुनेस्तु स्वसंततिरपरिपक्वा,
नैनेयाः परिपक्वाः । अथ पुष्यः सम्यक्संबुद्धः शाक्यमुनेर्वोधिसत्त्वस्य संततिपरिपाचनार्थं
हिमवन्तं पर्वतमभिरुह्य रत्नगुहां प्रविश्य पर्यङ्कं बद्ध्वा तेजोधातुं समापन्नः । तस्मिन् काले
शाक्यमुनिर्वोधिसत्त्वः फलमूलानामर्थे हिमवन्तं पर्वतमभिरुहः । स इतस्ततश्चञ्चूर्यमाणो
ददर्श पुष्यं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुग्यञ्जनै-
र्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनाच्चात्नेन तथाविधं चित्तसमाधानं समासादितम्, यदेकपादेन सप्त रत्त्रिदिवानि
एकया गायया स्तुतवान्—

B 176

न दिवि भुवि वा नास्मिञ्छोके न वैश्रवणालये

न मरुभवने दिव्ये स्थाने न दिक्षु निदिक्षु वा ।

चरतु वसुधां स्फीतां कृत्वा सपर्वतकाननां

20

पुरुषवृषभास्त्वन्यस्तुत्यो महाश्रमणस्तव ॥ २ ॥

अथ पुष्यः सम्यक्संबुद्धः परिपक्वसंततिं शाक्यमुनिं बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा साधुकार-
मदात्—साधु साधु सत्पुरुष ।

B 177

अनेन बलरीयेण संपन्नेन द्विजोत्तम ।

नव कल्पाः परावृत्ताः संस्तुत्याथ तर्थागतम् ॥ ३ ॥

25

ततो भगवान् महेशास्त्वामिर्देवताभिः परिवृतः तस्यां गुहायां स्थितः । तत्र गुहा-
निवासिनी देवता अत्येदास्त्वन्वान्न शक्नोति तां गुहां समभितोढुम् । ततो मिष्टतनयना भूत्वा
भगवन्तं भीषयते । यदा मुचिरमपि भीषयमाणा न शक्नोति भगवतोऽपकारं कर्तुम्, तदा
तया प्रसादो लब्धः—शोभनोऽप्यमृषिः सिद्धत्रयधेति । ततः सा उदारं रूपमभिनिर्माय भगवतः
पादयोर्निपत्य क्षमापयित्वा पिण्डकेन प्रतिपादितवती ॥

30

भगवानाह—किं मन्यन्थे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गुहानिवासिनी
 देयता बभूव, अयं विरूपः सः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारेऽनन्तं दुःखमनुभूतवान् ।
 B 178 इदानीमपि तेनैव हेतुना विरूपः संवृत्तः । यदनेन पश्चाच्चित्तं प्रसादितम्, तेनास्य अपगता
 अलक्ष्मीः, लक्ष्मीः प्रादुर्भूता । प्रव्रज्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
 5 कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
 तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लैश्चैव
 कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९८ गङ्गिका ।

B 179 10 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्धैर्वाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे ।
 वाराणस्यामन्यतमो गृहपतिराब्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
 15 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशालुल्याल्लभ्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्री न दुहिता । स करो
 कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम्, न मे पुत्रो न दुहिता ।
 ममालयासर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स श्रमणब्राह्मणनैमिचित्क-
 सुद्धसंवन्धिवान्धवैरुच्यते—देवताराधनं कुरुष्वेति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेर-
 20 शक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा—आरामदेवताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटक-
 देवताः । सहजाः सहधार्मिका निलानुवद्धा अपि देवता आयाचते स्म । अस्ति चैप लोके
 प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरथेति । तच्च नैवम् । यद्येवमभविष्यदेकैकस्य
 B 180 पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा
 जायन्ते दुहितरथ । कतमेयां त्रयाणाम्? मातापितरौ रक्षी भवतः संनिपतिती, माता च
 25 कत्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखी-
 भावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरथेति ॥

स चैवमायाचनपरिष्ठाति । अन्यतमश्च सत्त्वोऽन्यतमस्मान्सत्त्वनिकाषाण्युन्या तस्य
 प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रन्तः । पश्चाद्देविका धर्मा एकस्ये पण्डितजानीये मातृग्रामे । कतमे

१ Miss. read कृत्य after मातृग्रामे which Speyer has omitted as being
 superfluous here.

पञ्च रक्त पुरुष जानाति विरक्त जानाति । काठ जानाति ऋतु जानाति । गर्भमवक्रान्त जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भोऽयक्रामति त जानाति । दारक जानाति दारिकां जानाति । सचेद्दारको भवति, दक्षिण कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति । सचेद्दारिका भवति, वाम कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति । सा आत्तमनात्तमना स्वामिन आरोचयति—दिष्ट्या आर्यपुत्र वर्धसे । आपन्न सत्त्वास्मि सवृत्ता । यथा च मे दक्षिण कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति, नियत दारको भविष्य- 6
तीति । सोऽप्यात्तमनात्तमना पूर्वकायमभ्युन्नमस्य दक्षिण बाहुमभिप्रसार्योदानमुदानयति—
अप्येवाह चिरकालाभिरयति पुत्रमुख पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजात । कृत्यानि मे
कुर्वीत । मृत प्रति विमृयात् । दायाद्य प्रतिपद्येत । कुलवशो मे चिरस्थितिक स्यात् ।
अस्माक चाप्यतीतकालगतानामल्प वा प्रभूत वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा मम नास्ति
दक्षिणामादेक्ष्यते—इद तयोर्धत्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वा चैना 10
विदित्वा उपरिप्रासादतलगतामयञ्जिता धारयति शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्वैध-
प्रज्ञैराराहारेर्नातितितैर्नात्यम्यैर्नातिलग्नोर्नातिमधुरैर्नातिवटुवैर्नातिरपायैस्तिक्ताभ्यलवणमधुर-
कटुककपायविजितैराराहारे । हारार्धहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिन्नन्दनवनविचारिणीं मञ्जा-
न्मञ्जवीठावपीठमनयतरन्तीमधरा भूमिम् । न चास्या किञ्चिदमनोज्ञशब्दश्रवण यावदेव गर्भस्य
परिपाकाय । सा अष्टाना वा नवाना वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातो अभिरूपो 15
दर्शनीय प्रासादिक सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेत । तस्य जातौ जातिमह कृत्वा गङ्गिक इति नाम
कृतम् । गङ्गिको दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्या द्वाभ्या क्षीरधात्रीभ्या
द्वाभ्या मलधात्रीभ्या द्वाभ्या त्रीडनिकाभ्या धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्हृत्पते वर्धते
क्षीरेण दध्ना नयनीनेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तरेत्परणविशेषे । आशु वर्धते
हृदस्थमिद पङ्कजम् ॥

B 181

20

स च निर्भेदभागीयै कुशन्मूत्रै समन्वागतो गृह्णासे नाभिरस्ते । स माता-
पितरौ पादयोर्निपत्य विज्ञापयति—अन्व तात अनुजानीत माम्, भगवच्छासने प्रव्रजिष्या-
मीति । ततोऽप्य मातापितरायैकपुत्रक इति वृत्त्या नानुजानीत । ततो गङ्गिकस्य बुद्धिरुपजा-
दुर्लभो मनुष्यप्रतिलाभ, दुर्लभश्च तथागतप्रादुर्भास, तथेन्द्रियसपदपि दुर्लभा । को मे
उपायो भेषदह भगवच्छासने प्रव्रजेयमिति । तस्यैतदभवद्—यत्त्वह प्रणिधान कृत्वा 25
आमानमामना जीविताद्व्यपरोपयेयम्, यथा मनुष्यत्वमासाद्य लघु लघ्वेव प्रव्रजेयमिति ।
तेनैव विचिन्त्य विप भक्षितम्, न च काट करोति । अग्नौ पतित, पर्यनादामानमुत्सृष्ट-
वान्, नद्या चारकाया पतित, तत्रापि वाट न करोति । तस्य बुद्धिरुपजा—य उपाय
स्याद्येन काट कुर्यामिति । तस्यैतदभवद्—सर्पाय राजा अजातशत्रुधण्डो रमस कर्कश
साहसिकश्च । पञ्चहन्स्य गृहे रात्रौ मधि टिन्चामिति । स रात्रुट्ट नगर गया रात्रौ 30
सप्रातायां मते चशुष्यथे सथिमात्तन्धरेत्तुन् । तनो रक्षिभिर्जीवन्नाह गृहीता रात्रौऽजात-
शत्रोरुपनीत—अथ देव चौरौ दुष्टोऽपकारी च, यो रात्रुटे रात्रौ सधि टिन्दतीति ।

B 182

ततो राज्ञा अपराधिक इति कृत्वा वध्य उत्सृष्टः । ततो वध्यघातेर्नालाम्बरवसनैः करवीर-
मालासक्तकण्ठेगुण उद्यतशस्त्रपाणिभी रथ्यावीथीचत्वरशृङ्गाटकेषु श्रावणामुखेष्वनुश्राव्य
दक्षिणेन नगरद्वारेण निष्कास्य शीतवनं श्मशानं नीयते । स नीयमानस्तान् वध्यघातानाह-
शीघ्रं शीघ्रं भवन्तो गच्छन्तु, मा कदाचिद्राज्ञश्चित्तस्यान्यथात्वं स्यादिति । ततो वध्यघातैरेषा
B 183 15 प्रवृत्ती राज्ञो निवेदिता । ततो राज्ञा प्रतिनिवर्त्य पृष्टः—को हेतुर्यत्त्वमिष्टं जीवितं परित्यक्तु-
मिच्छसीति । तेन स वृत्तान्तो विस्तरेण राज्ञे समाख्यातः । ततो राजा अजातशत्रुः
कदम्बपुष्पवदाहृष्टरोमकूपः साश्रुकण्ठो रुदन्मुख उदानमुदानयति—अहो सुपरिपक्वा अस्य
बुद्धिसंततिः, स्वयगतः संसारदोषः, सुप्रतिलब्धा श्रद्धासंपत्, यत्र नामायं प्रख्याहेतो-
रिदमिष्टं जीवितं परित्यक्तुं व्यवसितः । ततो राज्ञा समाश्रायोक्तः—पुत्रक अहं प्रमुत्तो
10 जीवितस्य । गच्छेदानीं भगवच्छासने प्रव्रजेति । स राज्ञोत्सृष्टो भगवच्छासने प्रव्रजितः ।
तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा
सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनधिकिरणविच्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षा-
वृत्तम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमाचितो वासी-
चन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो भवलाभलोभसत्कार-
15 पराबुधः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां
श्रद्धाप्रव्रजितानां यदुत गङ्गिको वाराणसेयः श्रेष्ठिपुत्र इति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
गङ्गिकेन कर्माणि कृतानि येषां विपाकान्नाग्निः कायेऽर्जकाशति, न विपम्, न च शस्त्रम्,
B 184 20 नोदकेन कालं करोति, अर्हत्वं चानेन प्राप्तम् । भगवानाह—गङ्गिकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थिता-
न्ययदयंभावीनि । गङ्गिकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः
कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न
वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्वल्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभा-
25 न्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च कलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽग्निनेऽवनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्मशानमोषको मातङ्गः ।
यावत्तेन पान्थान् हत्वा भाण्डमासादितम् । ततस्तस्य पृष्टनस्तस्तराः प्रधायिताः । याव-
30 दन्यतमस्मिन् श्मशाने प्रत्येकबुद्धो निरोधसमापत्तिं समापन्नः । ततोऽग्रीं श्मशानमोषको

मातङ्गस्तस्य पुरस्ताद्भाण्डमपसृज्य तत्रैव निलीनः । ततस्ते तस्कराः प्रत्येकबुद्धं दृष्ट्वा
अत्यारब्धाः क्षेतुं शक्यमग्निं च । न चास्य चीवरकर्णकमपि शक्नुवन्ति चालयितुम्, यस्मा-
दसौ निरोधसमाधिं समापन्नः । यदा ते तस्कराः श्रान्ताः प्रक्रान्ताः, तदा स प्रत्येकबुद्धः
क्रमेण समाधिव्युत्थितः । ततस्तेन श्मशानमोपकेण मातङ्गेन तं प्रत्येकबुद्धं पिण्डकेन
प्रतिपाद्य प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवंविधानां गुणानां लाभी स्याम्, यथा चायमपरोपक्रमः । 6
एवमहमपि यत्र यत्र जायेय, तत्र तत्रापरोपक्रमः स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रार-
मारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

B 185

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्मशानमोपको
मातङ्गः, अयं स गङ्गिकः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन ब्रह्मचर्यवासः
परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकांस्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-
कृष्णो विपाकः, एकांस्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि
भिक्षव एकांस्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकांस्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः
करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९९ दीर्घनखः ।

15

B 186

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुवृत्तो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरहुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगार्थार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
तेन खलु समयेन नालदप्रामके तिष्यो नाम ब्राह्मणः । तेन शारी नाम दारिका माठर-
सकाशाल्लब्धा । यदा शारिपुत्रः शारीकुक्षिमवक्रान्तः, तदा भ्रात्रा सह दीर्घनखेन विधादं
कुर्वन्ती निग्रहस्थानं प्रापयति । * * * * * । ततो दीर्घनखेन
दक्षिणापयं गत्वा बहूनि शाखाण्यधीतानि ॥

यावत्क्रमेण शारिपुत्रो जातः । तेन द्विरष्टवर्षेणैन्द्रं व्याकरणमधीतम्, सर्ववादिनश्च
निगृहीताः । सोऽनुपूर्वेण भगवतः शासने प्रव्रजितः । यावदीर्घनखेन प्रत्राजेन श्रुतम्—
माग्निनेयेन ते सर्वे तीर्थकरा निगृहीताः । इदानीं श्रमणगौतमस्य शिष्यत्वमभ्युपगत इति ।

B 187

१ Speyer has added the word विवादं by conjecture to give a suitable sense to the phrase. २ The missing portion relates to दीर्घनख repenting for his defeat at the hands of his sister, and decides to stay at another place.

श्रुत्वा चास्य महती परिभवसंज्ञा उत्पन्ना, सर्वशास्त्रेषु चास्य अनैष्टिकसंज्ञा उत्पन्ना । ततः क्रमशो राजगृहमनुप्रातः ॥

तस्मिंश्च समये भगवान्प्रतिसंलयनाद्ब्रह्मयुथाय चतसृणां पर्पदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रं मध्विवानेडकम् । शारिपुत्रोऽपि भगवतः पुरस्तात्स्थितोऽभूद् व्यजनं गृहीत्वा भगवन्तं वीजयन् । अथ ददर्श दीर्घनखपरित्राजको भगवन्तमर्धचन्द्राकारेणोपविष्टं धर्मदेशयन्तम्, शारिपुत्रं च व्यजनव्यग्रहस्तं भगवन्तं वीजयमानम् । दृष्ट्वा च पुनर्भगवन्तमिदमन्योचत्—सर्वं मे भो गौतम न क्षमत इति । भगवानाह—एषापि ते अग्निवैश्यायन दृष्टिर्न क्षमते, येयं दृष्टिः—सर्वं मे न क्षमत इति । एषापि मे भो गौतम दृष्टिर्न क्षमते, येयं मे दृष्टिः—सर्वं मे न क्षमत इति । अपि तु ते अग्निवैश्यायन एवं जानतोऽस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भविष्यति प्रतिनिसर्गो वान्तीभावः, अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ? अपि मे भो गौतम एवं जानत एवं पश्यतोऽस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भविष्यति प्रतिनिसर्गो वान्तीभावः अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः । बहुजनेन ते अग्निवैश्यायन न संख्यन्दिष्यति । * * * * * इम उच्यन्ते तनुम्यस्तनुतराः । लोके त्रय इमे अग्निवैश्यायन दृष्टिसंनिश्रयाः । कतमे त्रयः ? इहाग्निवैश्यायन एक एवंदृष्टिर्भवति एवंवादी—सर्वं मे क्षमत इति । पुनरपरमिहैक एवंदृष्टिर्भवति एवंवादी—सर्वं मे न क्षमत इति । पुनरपरमेक एवंदृष्टिर्भवति एवंवादी—एकं मे क्षमते, एकं न मे क्षमत इति । तत्राग्निवैश्यायन येयं दृष्टिः सर्वं मे क्षमत इति, इयं दृष्टिः संरागाय संवर्तते नासंरागाय, संद्वेषाय नासंद्वेषाय, संमोहाय नासंमोहाय, संयोगाय नासयोगाय, संकेशाय न व्यवदानाय, संचयाय नापचयाय, अभिनन्दनायोपादानाय अव्यवसानाय संवर्तते । तत्राग्निवैश्यायन येयं दृष्टिः—सर्वं मे न क्षमत इति, इयं दृष्टिः असंरागाय संवर्तते न संरागाय, असंद्वेषाय न संद्वेषाय, असंमोहाय न संमोहाय, विसंयोगाय न संयोगाय, व्यवदानाय न संकेशाय, असंचयाय न संचयाय । अभिनन्दनायानुपादानाय अनव्यवसानाय संवर्तते । तत्र येयं दृष्टिः—एकं मे क्षमते, एकं मे न क्षमत इति, यत्तावदस्य क्षमते, तत्संरागाय संद्वेषाय संमोहाय संयोगाय संकेशाय, न व्यवदानाय नापचयाय । अभिनन्दनायोपादानाय अव्यवसानाय संवर्तते । यदस्य न क्षमते, तदसंरागाय संवर्तते न संरागाय, असंद्वेषाय न संद्वेषाय, असंमोहाय न संमोहाय, असंयोगाय न संयोगाय, व्यवदानाय न संकेशाय, अपचयाय न संचयाय । अनभिनन्दनायानुपादानाय अनव्यवसानाय संवर्तते ॥

तत्र श्रुतवानार्थश्रावक इदं प्रतिसंशिक्षते—अहं येयं दृष्टिः स्यात्, एवंवादी—सर्वं मे क्षमते । क्षाम्यां मे सार्धं स्याद्विग्रहः स्याद्विवादः । यथ एवंदृष्टिरेवंवादी—सर्वं मे न क्षमत इति, यथ एवंदृष्टिरेवंवादी—एकं मे क्षमते एकं मे न क्षमत इति । विग्रहे सति विवादः, विवादे सति विद्विस्ता । इति स तां सनिग्रहां सविवादां सविद्विस्तां च समनु-

पश्यन्निमां च दृष्टिं प्रतिनिसृजति, अन्यां च दृष्टिं नोपादत्ते । एवमस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भवति प्रतिनिसर्गो वान्तीभावः, अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ॥

तत्र श्रुतवानार्यश्रावक इदं प्रतिसंशिक्षते—अहं चेदेवंदृष्टिः स्यामेवंवादी—सर्वं मे न क्षमत इति, द्वाभ्यां मे सार्धं स्याद्विप्रहः, स्याद्विवादः । यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—सर्वं मे क्षमत इति, यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—एकं मे क्षमते, एकं मे न क्षमत इति । विप्रहे सति विवादः, 5 विवादे सति विहिंसा, इति स तां सविप्रहां सविवादां सविहिंसां च समनुपश्यन्निमां च दृष्टिं प्रतिनिसृजति, अन्यां च दृष्टिं नोपादत्ते । एवमस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भवति प्रतिनिसर्गो वान्तीभावः । अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ॥

तत्र श्रुतवानार्यश्रावक इदं प्रतिसंशिक्षते—अहं चेदेवंदृष्टिः स्यामेवंवादी—एकं मे क्षमते, एकं मे न क्षमत इति, द्वाभ्यां मे सार्धं स्याद्विप्रहः, स्याद्विवादः । यश्चैवंदृष्टिरेवंवादी—10 सर्वं मे क्षमत इति, यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—सर्वं मे न क्षमते इति । विप्रहे सति विवादः, B 191 विवादे सति विहिंसा, इति स तां सविप्रहां सविवादां सविहिंसां च समनुपश्यन्निमां च दृष्टिं प्रतिनिसृजति, अन्यां च दृष्टिं नोपादत्ते । एवमस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भवति प्रतिनिसर्गो वान्तीभावः । अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ॥

अयं खल्वग्निवैश्यायन कायो रूपी औदारिकश्चातुर्महाभूतिक इति आर्यश्रावकेण 15 अभीक्षणमुदयव्ययानुदर्शिना विहर्तव्यम्, विरागानुदर्शिना प्रतिनिसर्गानुदर्शिना विहर्तव्यम् । यत्रार्यश्रावकस्य अभीक्षणमुदयव्ययानुदर्शिनो विहरतः, योऽस्य भवति काये कायच्छन्दः कायक्षेहः कायप्रेमा कायालयः कायविपक्तिः कायाव्यवसानम्, तच्चास्य चित्तं न पर्यादाय तिष्ठति ॥

तिन्न इमा अग्निवैश्यायन वेदनाः । कतमास्तिन्नः ? सुखा दुःखा अदुःखासुखा च । 20 B 192 यस्मिन् समये श्रुतवानार्यश्रावकः सुखां वेदनां वेदयते, द्वे अस्य वेदने तस्मिन् समये निरुद्धे भवतः—दुःखा च अदुःखासुखा च । सुखामेव च तस्मिन् समये आर्यश्रावको वेदनां वेदयते । सुखापि च वेदना अनित्या निरोधधर्मिणी । यस्मिन् समये आर्यश्रावको दुःखां वेदनां वेदयते, द्वे अस्य वेदने तस्मिन् समये निरुद्धे भवतः, सुखा अदुःखासुखा च । दुःखामेव च तस्मिन् समये आर्यश्रावको वेदनां वेदयते । दुःखापि वेदना अनित्या निरोध- 25 धर्मिणी । यस्मिन् समये आर्यश्रावको अदुःखासुखां वेदनां वेदयते, द्वे अस्य वेदने तस्मिन् समये निरुद्धे भवतः—सुखा दुःखा च । अदुःखासुखामेव च तस्मिन् समये आर्यश्रावको वेदनां वेदयते । अदुःखासुखापि वेदना अनित्या निरोधधर्मिणी । तस्यैवं भवति—इमा वेदनाः किनिदानाः किंसमुदयाः किंजातीयाः किंप्रभावा इति ! इमा वेदना स्पर्शनिदानाः स्पर्शसमुदयाः स्पर्शजातीयाः स्पर्शप्रभावाः । तस्य स्पर्शस्य समुदयात्तास्ता वेदनाः समुद- 30

- यन्ते, तस्य स्पर्शस्य निरोधात्तास्ता वेदना निरुच्यन्ते, व्युपशाम्यन्ति शीतीभवन्ति अस्तं गच्छन्ति । स यां कांचिद्वेदनां वेदयते सुखां वा दुःखां वा अदुःखासुखां वा, तासां
- B 193 वेदनानां समुदयं चास्तंगमं चास्वादं चादीनवं च निःसरणं च यथाभूतं प्रजानामीति, तस्य वेदनानां समुदयं चास्तंगमं चास्वादं चादीनवं च निःसरणं च यथाभूतं प्रजानत
- 5 उत्पन्नासु वेदनास्त्वनिल्यतानुदर्शी विहरति, व्ययानुदर्शी विरागानुदर्शी निरोधानुदर्शी प्रतिसर्गानुदर्शी । स कायपर्यन्तिकां वेदनां वेदयमानः कायपर्यन्तिकां वेदनां वेदय इति यथाभूतं प्रजानाति । जीवितपर्यन्तिकां वेदनां वेदयमानो जीवितपर्यन्तिकां वेदनां वेदय इति यथाभूतं प्रजानाति । भेदाच्च कायस्योर्ध्वं जीवितपर्यादानादिहैवास्य सर्वाणि वेदनानि अपरिशेषं निरुच्यन्ते अपरिशेषमस्तं परिक्षयं पर्यादानं गच्छन्ति । तस्यैवं भवति—सुखामपि
- 10 वेदनां वेदयतो भेदः कायस्य भविष्यति । एष एवान्तो दुःखस्य । दुःखामपि, अदुःखासुखामपि वेदनां वेदयतो भेदः कायस्य भविष्यति । एष एवान्तो दुःखस्य । स सुखामपि वेदनां वेदयते, विसंयुक्तो वेदयते, न संयुक्तः । दुःखामपि अदुःखासुखामपि वेदनां वेदयते, विसंयुक्तो वेदयते, न संयुक्तः । केन विसंयुक्तः ? विसंयुक्तो सगेण द्वेषेण मोहेन, विसंयुक्तो जाति-ज्वरामरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः, विसंयुक्तो दुःखादिति वदामि ॥

- B 194 15 तेन खलु समयेन आयुष्माञ्छारिपुत्रोऽर्धमासोपसंपन्नो भगवतः पृष्ठतः स्थितोऽभूद् व्यजनं गृहीत्वा भगवन्तं वीजयन् । अथायुष्मतः शारिपुत्रस्यैतदभवत्—भगवांस्तेषां धर्माणां प्रहाणमेव वर्णयति, विरागमेव निरोधमेव प्रतिनिःसर्गमेव वर्णयति । यत्रहं तेषां तेषां धर्माणां प्रहाणानुदर्शी विहरेयम्, विरागानुदर्शी निरोधानुदर्शी विहरेयम्, प्रतिनिः-सर्गानुदर्शी विहरेयमिति । अथायुष्मतः शारिपुत्रस्यैषां धर्माणामनिल्यतानुदर्शिनो विहरतो
- 20 व्ययानुदर्शिनो विरागानुदर्शिनो निरोधानुदर्शिनः प्रतिनिःसर्गानुदर्शिनो विहरतः अनु-पादाय आस्रवेभ्यश्चित्तं विमुक्तम् । दीर्घनखस्य च परिव्राजकस्य विरजो विगतमलं धर्मेषु धर्मचक्षुरुत्पन्नम् ॥

- अथ दीर्घनखः परिव्राजको दृष्टधर्मा प्राप्तधर्मा विदितधर्मा पर्यवगाढधर्मा तीर्णकाङ्क्ष-स्तीर्णविचिकित्सोऽपरप्रत्ययोऽनन्यनेयः शास्तुः शासने धर्मेषु वैशारद्यप्राप्तः उत्पायासनादेकांस्त-
- 25 मुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणमय्य भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं मन्दन्तं स्वाह्याते धर्मविनये प्रव्रथ्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । लब्धवान् दीर्घनखपरिव्राजकः स्वाह्याते धर्मविनये प्रव्रथ्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । एवं प्रव्रजितः स आयुष्मानेको व्यपकृष्टोऽप्रमत्त आतापी प्रहितात्मा व्यहारीत् । एको व्यप-कृष्टोऽप्रमत्त आतापी प्रहितात्मा विहरन् यदर्थं कुलपुत्राः केशवमश्रु अवतार्य कापायाणि
- E 195 30 यस्माप्याष्टाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिवरं प्रव्रजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचर्यपर्यवसानं

1 Compare मञ्जिनविक्रय, 74, where दीर्घनख becomes an उपासक and not a monk.

दृष्ट एव धर्मं स्वयमभिज्ञया साक्षात्कृत्वा प्रतिपद्य प्रवेदयते—क्षीणा मे जातिः, उपितं ब्रह्मचर्यम्, कृतं करणीयम्, नापरमस्माद्भवं प्रजानामीति । आज्ञातवान् स आयुष्मानर्हन् बभूव सुविमुक्तचित्तः । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां प्रतिसंविद्यासानां यदुत कोष्ठिलो भिक्षुरिति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त महा- 5
कोष्ठिलेन कर्माणि कृतान्युपचितानि, येन महावादी संबृत्तः । प्रब्रज्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृत-
मिति । भगवानाह—कोष्ठिलेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्ध-
संभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । कोष्ठिलेन कर्माणि कृतान्युप-
चितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवी-
धांतौ विपच्यन्ते, नाग्धांतौ, न तेजोधांतौ, न वायुधांतौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वा- 10
यतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्वनि वाराणस्यां नगर्यां पञ्चमात्राणि तस्करशतानि सेना-
पतिप्रमुखाणि चौर्येण संप्रस्थितानि । यावत्ते चञ्चूर्यमाणा अन्यतमं खदिरवणमनुप्राप्ताः । 15 B 108
यावत्सेनापतिनाभिहिताः—पश्यत यूयं कमलापताक्षः कश्चिदपरकीयो मनुष्यः संविद्यते, येन
वयं यक्षत्रलिं दत्त्वा प्रक्रामेभेति । तत्र च खदिरवने प्रत्येकबुद्धः प्रतिवसति । ततस्तै-
स्तस्करैः पर्यटद्भिर्दृष्ट्वा सेनापतिसकाशं नीतः । ततश्चौरसेनापतिना वध्यतामयमित्याज्ञा
दत्ता । ततोऽसौ प्रत्येकबुद्धस्तेषामनुग्रहार्थं विततपक्ष इव हंसराजः खगपथमभ्युद्गम्य
विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततः सेनापतिर्मूलनिकृत्त इव द्रुमः पादयो- 20
र्निपत्य अत्ययं देशितवान् । पिण्डकेन प्रतिपाद्य प्रणिधानं कृतवान्—अहमप्येवंविधानां
गुणानां कामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारगयेयं मा विरगयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन चौरसेनापतिः,
अयमेत्रासौ कोष्ठिलः । भूयः काश्यपे भगवति प्रब्रजितो बभूव । तत्रानेन दशवर्षसहस्राणि
ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां 25
कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मा-
त्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः
करणीयः । इत्थेवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१०० संगीतिः ।

B 197

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रस्य-
 ५ मैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कुशिनगर्यां विहरति मल्लानामुपवर्तने यमकशालवने ।
 अथ भगवांस्तदेव परिनिर्वाणकालसमये आयुष्मन्तमानन्दमामञ्चयते स्म—ब्रह्मापय आनन्द
 तथागतस्य अन्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चम् । अथ तथागतस्य रात्र्या मध्यमे यामे
 निरुपधिशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्वाणं भविष्यतीति । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः
 प्रतिश्रुत्य अन्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चं ब्रह्मय्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
 १० संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो
 भगवन्तमिदमवोचत्—ब्रह्मते भदन्त तथागतस्य अन्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चः ।
 अथ भगवान् येन मञ्चस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दक्षिणेन पार्श्वेन शय्यां कल्पयति पादं
 पादेनोपधाय आलोकसंज्ञी स्मृतः संप्रजानन् निर्वाणसंज्ञामेव मनसि कुर्वन्निति ॥

B 138

तत्र भगवान् रात्र्या मध्यमे यामेऽनुपधिशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्बृतः । समनन्तरपरि-
 १५ निर्बृते बुद्धे भगवति अत्यर्थं तस्मिन् समये महापृथिवीचालोऽभूत् उल्कापाता दिशोदाहाः ।
 अन्तरीक्षे देवदुन्दुभयो नदन्ति । समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति उभौ यमकशालवनस्य
 द्रुमोत्तमौ तथागतस्य सिंहशय्यां शालपुष्पैरवाकिरताम् । समनन्तरपरिनिर्बृते भगवति
 अन्यतरो भिक्षुस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

सुन्दरी खल्विमौ शालवनस्यास्य द्रुमोत्तमी ।

20

यदवाकिरतां पुष्पैः शास्तरं परिनिर्बृतम् ॥ १ ॥

समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति शक्रो देवेन्द्रो गाथां भाषते—

अनित्या बत संस्कारा उत्पादव्ययधर्मिणः ।

उत्पद्य हि निरुच्यन्ते तेषां व्युपशमः सुखम् ॥ २ ॥

समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति ब्रह्मा सहांपतिर्गाथां भाषते—

25

सर्वभूतानि लोकेऽस्मिन्निक्षेप्यन्ति समुच्छ्रयम् ।

एवंविधो यत्र शास्ता लोकेष्वप्रतिपुद्गलः ।

तथागतवत्प्राप्तः चक्षुष्मान् परिनिर्बृतः ॥ ३ ॥

समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति आयुष्माननिरुद्धो गाथा भाषते—

भिन्या आघासप्रक्रामा भिरचित्तम्य तापिनः ।

30

आनिश्यां शान्तिनागम्य चक्षुष्मान् परिनिर्बृतः ॥ ४ ॥

तदाभवद्दीपणकं तदाभूदोमहर्षणम् ।

सर्वाकारबलोपेतः शास्ता कालं यदाकरोत् ॥ ५ ॥

असंलीनेन चित्तेन वेदना अधिवासयन् ।

प्रबोतस्येव निर्वाणं विमोक्षस्तस्य चेतसः ॥ ६ ॥ इति ॥

सप्ताहपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति आयुष्मानानन्दो भगवतश्चिन्तां प्रदक्षिणीकुर्वन् गाथां ८
भाषते—

येन कायरतनेन नायको

ब्रह्मलोकनगमन्महर्षिकः ।

दह्यते स्म तनुजेन तेजसा

पञ्चमिर्युगशतैः स वेष्टितः ॥ ७ ॥

सहस्रमात्रेण हि चीवराणां

बुद्धस्य कायः परिवेष्टितोऽभूत् ।

द्वे चीवरै तत्र तु नैव दग्धे

अम्यन्तरं बाह्यमथ द्वितीयम् ॥ ८ ॥

वर्षशतपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति पाटलिपुत्रे नगरे राजा अशोको राज्यं कारयति 15
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्ब-
डमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं पाल-
यति । यावदपरेण समयेन देव्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य 20
परिचारयतः कालान्तरेण देवी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अद्यानां वा नवानां वा मासाना-
मल्पयात्प्रसूता । दारको जातो अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः कुणालसदृशाम्नां नेत्राम्याम् । 20
तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय
ऊचुः—यस्मादस्य जातमात्रस्य कुणालसदृशे नेत्रे, तस्माद्भवतु दारकस्य कुणाल इति नामेति ।
कुणालो दारकोऽष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां
मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाम्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टामिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण
दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव 25
पङ्कजम् । ततस्तं सर्वालंकारविभूषितं राजा उत्सङ्गेन कृत्वा पुनः पुनः प्रेक्ष्य रूपसंपदा
प्रहर्षित उवाच—असदृशो मे पुत्रो लोके रूपेणेति ॥

तत्र च समये गान्धारे पुष्पभेरोत्तो नाम भ्रामः । तत्रान्यतमस्य गृहपतेः पुत्रो
जातोऽतिक्रान्तो मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । जन्मनि चास्य दिव्यगन्धोदकपरिपूर्णा

१ Both Tibetan and Sanskrit versions mention a period of one hundred and not two hundred eighteen years after the Parinirvāna when Aśoka came to the throne.

रत्नमयी पुष्करिणी प्रादुर्भूता, पुष्पसंपन्नं च महदुद्यानं जङ्गमं च । यत्र यत्र कुमारो गच्छति तत्र तत्र च पुष्करिणी उद्यानं च प्रादुर्भवति । तस्य सुन्दर इति नामधेयं व्यवस्थापितम् ॥

यावत्क्रेमेण कुमारो महान् संवृत्तः । ततोऽपरेण समयेन पुष्पभेरोत्साहगिजः केनचि-

- B 202 6 देव करणीयेन पाटलिपुत्रं गताः । ते प्राभृतमादाय राज्ञः सकाशमुपगताः । ततः पादयो-
र्निपत्य प्राभृतं राज्ञे उपनमथ्य पुरस्ताद्व्यवस्थिताः । ततो राजा अशोकस्तेषां कुणालं
दर्शयति—हं भो वणिजः, कदाचिकुत्रचिद्भवद्भिः पर्यटद्भिरेवंविधं रूपविशेषयुक्तं दृष्टपूर्व-
मिति ? ततस्ते वणिजः कृतकरपुटाः पादयोर्निपत्य अभयं मार्गयित्वा राजानमूचुः—अस्ति
देव अस्मदीये त्रिषथे सुन्दरो नाम कुमारोऽतिक्रान्तो मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् ।
10 जन्मनि चास्य दिव्यगन्धोदकपरिपूर्णा रत्नमयी पुष्करिणी प्रादुर्भूता पुष्पफलसमृद्धं च
महदुद्यानं जङ्गमम् । यत्र यत्र च स कुमारो गच्छति, तत्र तत्र पुष्करिणी उद्यानं च
प्रादुर्भवतीति । श्रुत्वा राजा अशोकः परं विस्मयमापन्नः । कुतहलजातश्च दूतसंप्रेषणं
कृतवान्—एष राजा अशोक आगन्तुमिच्छति सुन्दरस्य कुमारस्य दर्शनहेतोः । यद्वाः कृत्स्नं
वा करणीयं वा तत्कुरुष्वमिति । ततो महाजनकायो भीताः—यदि राजा महासाधनेन
15 इहामसिष्यति, मा हैव कंचिदनर्थमुत्पादयिष्यतीति । ततः स कुमारो भद्रयानं योजयित्वा
शतसहस्रं च मुक्ताहारं प्राभृतस्वार्थं दत्त्वा अशोकस्य सकाशं प्रेषितः । सोऽनुपूर्वेण चञ्चूर्य-
माणः पाटलिपुत्रं नगरं प्राप्तः । शतसहस्रं च मुक्ताहारं गृहीत्वा राज्ञोऽशोकस्य सकाशमनु-
प्राप्तः । राजा अशोकश्च सहदर्शनात्सुन्दरस्य कुमारस्य रूपं शोभां वर्णपुष्कलतां च दिव्यां
पुष्करिणीमुद्यानं च दृष्ट्वा परं विस्मयमुपगतः ॥

- B 203 20 ततो राजा अशोकः स्वविरोपगुप्तस्य विस्मयजननार्थं सुन्दरं च कुमारमादाय
कुङ्कुटागारं गतः । तत्रोपगुप्तप्रमुखलाप्यष्टादशार्हत्सहस्राणि निवसन्ति, तद्विगुणाः शैक्षाः
पृथग्जनकल्याणकाः । ततः स स्वविरस्य पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
स्वविरोपगुप्तेनात्य धर्मो देशिनः । ततः कुमारः परिपकसंततिर्धर्मं श्रुत्वा प्रव्रज्याभिलाषी
संवृत्तः । स राजानमशोकमनुज्ञाप्य स्वविरोपगुप्तस्य सकाशे प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन
25 घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः
शतनपननविविरणविष्यंसनधर्मनया पराहल्य सर्वत्रैशप्रहाणादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्
संवृत्तः त्रैधातुकवीनरागः समलोष्टवाद्यन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो
विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवत्यामलोभसंस्कारपराध्यायः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

- B 204 30 ततो राजा अशोकः संदिग्धः स्वविरं पृच्छति—कानि भदन्त सुन्दरेण कर्माणि
श्रुत्वा, येनास्यैवंविधं रूपम्, कानि पुनः कर्माणि येन दिव्यगन्धोदकपरिपूर्णा रत्नमयी
पुष्करिणी प्रादुर्भूता, पुष्पसमृद्धं च महदुद्यानं जङ्गमम् ! स्वविरोपगुप्त आह—सुन्दरेणैव

महाराज पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुन्दरैर्गैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनु-
भविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

5

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं महाराज यदा भगवान् परिनिर्वृतः, तदा आयुष्मान् महाकाश्यपः पञ्च-
शतपरिवारो मगधेषु जनपदचारिकां चरन् धर्मसंगीतिं कर्तुकामः । यावदन्यतमेन दरिद्र-
कर्षकेण महान् भिक्षुसंघो दृष्टः, शास्त्रवियोगाच्छोकार्तोऽध्वपरिश्रान्तो रजसावचूर्णितगात्रः । 10 B 2.15
ततोऽस्य कारुण्यमुपनमम् । ततस्तेन काश्यपप्रमुखाणि पञ्च भिक्षुशतानि जेन्ताकक्षात्रेणोप-
निम्नितानि । ततस्तेन नानागन्धपरिभाषितमुष्णोदकं कृत्वा ते भिक्षवः स्नापिताः, चीवर-
काणि शोभितानि । प्रणतिन चाहारेण संनर्त्य शरणगमनशिक्षापदानि दत्त्वा प्रणिधानं
कृतम्—अस्मिन्नेव शाक्यमुनेः प्रवचने प्रव्रज्य चार्हत्त्वं प्राप्नुयामिति ॥

किं मन्यसे महाराज योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन दरिद्रकर्षकः, अयं स सुन्दरो 15
भिक्षुः । यत्तेन भिक्षवो जेन्ताकक्षात्रेण स्नापिताः, तेनास्यैवंविधो रूपविशेषः संवृत्तः,
दिव्यचन्दनोदकपरिपूर्णा रमणीया पुष्करिणी पुष्पफलसमृद्धं च महदुद्यानं जङ्गम प्राप्तम् ।
यत्तेन शरणगमनशिक्षापदानि उपलब्धानि, तेनेह जन्मन्यहर्त्स्यं साक्षात्कृतम् । इति हि
महाराज एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यति-
मिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि महाराज एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, 20
एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् ॥

अयं राजा अशोक आयुष्मतः स्वविरोपगुप्तस्य भाषितमभिनन्द्यानुमोच उत्थाया-
सनात्प्रक्रान्तः ॥

B 208

१ जेन्ताकक्षान्, a hot-water bath. Compare the expression जन्तापर,
hot-chamber.

प्रथमं परिशिष्टम् ।
कल्पद्रुमावदानमालायां

१० सुभृत्यवदानम् ।

अथाशोको महाराजः सर्वशोकविनोदितः ।
उपगुप्तं गुरं नत्वा कृताञ्जलिपुटोऽवदत् ॥ १ ॥
भदन्त श्रोतुमिच्छामि पुनरन्यत्सुभाषितम् ।
यद्दुक्तं शाक्यसिंहेन तन्मे गदितुमर्हसि ॥ २ ॥
इति पृष्टो वृषेणासावुपगुप्तो यतीश्वरः ।
पर्यदं च समालोक्य संवभाष सुभाषितम् ॥ ३ ॥
शृणु राजन्महाबाहो सर्वलोकहितार्थतः ।
सुभृतेरवदानं यत्तत्प्रवक्ष्ये यथाश्रुतम् ॥ ४ ॥
पुरा श्रीभगवान् बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ।
विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविज्जिनः ॥ ५ ॥
शास्ता देवमनुष्याणां सम्यक्संबोधिशेखरः ।
सत्कृतो मानितः सत्त्वैर्गुरुकृतश्च पूजितः ॥ ६ ॥
राजमी राजमात्रैश्च धनिभिः पुरयासिभिः ।
भ्रेष्ठिभिः सार्यवाहैश्च नानादेशसमागतैः ॥ ७ ॥
देवासुरमहानागैर्यक्षगन्धर्वकिन्नरैः ।
गरुडैश्च महासर्पैस्तथान्यसत्त्वजातिकैः ॥ ८ ॥
सुसंज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरवाससाम् ।
पिण्डपातासनादीनां शय्यादीनां तथैव च ॥ ९ ॥
औषधादिपरिष्कारवस्तूनां सर्वतः सदा ।
सार्धं सश्रावकैः संधैर्भिक्षुमिश्र जितेन्द्रियैः ॥ १० ॥
भिक्षुष्युपासिकाभिश्च चेलकोपासकैस्तथा ।
बोधिसत्त्वमहासत्त्वैः सत्त्वार्थबोधिवाञ्छिभिः ॥ ११ ॥
श्रावस्त्वां राजधान्या वै जेतवने मनोरमे ।
विहारं व्यहरद्धर्मं देशयञ्छुभयन्सदा ॥ १२ ॥
सदा भगवता सत्त्वविनयानुप्रहारिणा ।
आमन्त्र्य भिक्षवः सर्वे सम्यगाज्ञापिता इति ॥ १३ ॥
गच्छत भिक्षवो युयं सत्त्वानां विनयार्थतः ।
देशान् प्रत्यभिगच्छन्तः प्रकाशयत संवृतिम् ॥ १४ ॥

तपेत्येव प्रतिशुल्य शास्तुः पादौ प्रणम्य च ।
 श्रावका भिक्षवश्चैवं प्रतस्थुस्ते नियोगिनः ॥ १५ ॥
 गुरोराज्ञां वहन्तस्ते केचिद्व्यार्चां दिशं गताः ।
 देशयन्ति स्म सद्धर्मं प्रतिदेशानुपास्थिताः ॥ १६ ॥
 दक्षिणस्यां तथा केचित्केचिच्च पश्चिमां दिशम् ।
 तयोत्तरां दिशं गत्वा त्रिदिक्षु चापि सर्वतः ॥ १७ ॥
 तेषां ध्यानरता ये वै ते विद्विक्तसुखैषिणः ।
 मेरोरुपरिपण्डायामव्युपुर्ध्यानतत्पराः ॥ १८ ॥
 तदाब्धेर्गरुडेनैको नागपोतः समुद्भूतः ।
 तमाश्रममुपानीय भक्षितुमुपचक्रमे ॥ १९ ॥
 तत्रस्थास्तेन नागेन भिक्षवो ध्यानसंरताः ।
 दृष्ट्वैव सुप्रसन्नैर्न मनस्ता प्रणिधिर्दधे ॥ २० ॥
 धन्यास्ते भिक्षवो ह्येते सद्धर्मसुखचारिणः ।
 अहमपि च भूयासं तादृग्धर्मसमाहितः ॥ २१ ॥
 इति प्रणिधिं कुर्वाणो जीविताद्भव्यवरोपितः ।
 तत्रैव गरुडेनैवं भक्षितोऽभूत्स नागकः ॥ २२ ॥
 ततः फालगतस्तत्र श्रावस्त्वां पुरि * * * ।
 भूतिनाम्नो द्विजस्यासौ भार्याया गर्भमाविशत् ॥ २३ ॥
 ततश्च क्रमतस्तस्या गर्भः समनुवर्धितः ।
 ततस्तत्समये प्राप्ते दारकः समजायत ॥ २४ ॥
 ततः पिता च तं दृष्ट्वा दारकं संप्रसादिकम् ।
 दर्शनीयं सुभद्राङ्गं मुहुः पश्यन्ननन्द सः ॥ २५ ॥
 ततो जातिमहं कृत्वा ज्ञानीनाहूय चादरात् ।
 भवन्तोऽस्य तु किं नाम त्रियतामिति सोऽब्रवीत् ॥ २६ ॥
 ज्ञातयोऽपि तथा श्रुत्वा दृष्ट्वा चैनं च बालकम् ।
 सर्वे हर्षसमापन्ना भूतिं तमब्रुवंस्तथा ॥ २७ ॥
 यस्माद्भूतेरयं पुत्रं मुजातो लक्षणान्वितः ।
 तस्माद्भूतिरित्येव नाम्ना भवतु विश्रुतः ॥ २८ ॥
 तथा क्रमाद्विबुद्धोऽसौ सुभूतिर्बालमुन्दरः ।
 कुमारत्वं क्रमात्प्राप्तो रराम स बयोन्यितः ॥ २९ ॥

पूर्वकर्मबलाधानात्क्रोधनः क्रूरभाषणः ।
 किञ्चिन्निमित्तसंरुष्टो विग्रहे निरतोऽभवत् ॥ ३० ॥
 परुषीभूतचित्तवान् तस्य कोऽप्यभूत्सुहृत् ।
 सर्वज्ञातिविरुद्धत्वात्पितृभ्यामप्युपेक्षितः ॥ ३१ ॥
 बन्धुमिश्र परित्यक्तो नैव कस्याप्यभूत्प्रियः ।
 विश्रम्भप्रणयं तस्मिन्नैव कश्चिदभाषत् ॥ ३२ ॥
 स्यातुं गन्तुं तथा भोक्तुं शयितुं वाभिलाषितुम् ।
 तेनैव क्रोधिना सार्धं समुत्सेदुर्न केचन ॥ ३३ ॥
 तदा पित्रा नियुक्तोऽसौ लिपिशालामुपागमत् ।
 सुभूतिश्च गुरुं नत्वा लिपिमन्वप्रहीक्रमात् ॥ ३४ ॥
 ततो व्याकरणादीनि सर्वशास्त्राण्यनुक्रमात् ।
 सोऽधीत्यैषां सुशीघ्रेण पारं प्राप सुबुद्धिमान् ॥ ३५ ॥
 तथा वेदानधीत्यैवं साङ्गोपाङ्गान् यथाक्रमम् ।
 अथर्वमप्यधीतुं स प्रारभतीक्ष्णमानसः ॥ ३६ ॥
 तत्र पिता द्विजो भूतिरथर्वाधीतसंरतम् ।
 सुभूतिं स्वात्मजं पुत्रं दृष्ट्वैतं समचिन्तयत् ॥ ३७ ॥
 सुभूतिर्मम पुत्रोऽयमग्निकरपः सुतीक्ष्णधीः ।
 कदाचिच्छुषितो रोषाल्लोकेऽनर्थं करिष्यति ॥ ३८ ॥
 तदन्वाहरितव्योऽयमाथर्वणात्प्रयत्नतः ।
 ऋषिषु प्रेषयित्वैनं योजयिष्ये च संयमे ॥ ३९ ॥
 इति मत्वा पिता भूतिः सुभूतिं स्वात्मजं तथा ।
 आथर्वणाद्विनिहृत्य प्रबोधयंस्तम्ब्रवीत् ॥ ४० ॥
 शय्यु पुत्र मया प्रोक्तं हितार्थं तव संमतम् ।
 त्वं हि विद्वान् महाविज्ञः सर्वशास्त्राङ्गपारगः ॥ ४१ ॥
 किं तवार्थवेदेन मायाह्वेशार्थसाधिना ।
 बिरम्य तदधिष्ठानाद्विचर्यो समाचर ॥ ४२ ॥
 मुनीनामुपदेशानि प्रतिलभ्य जितेन्द्रियः ।
 शान्तात्मा सुखमास्थाय चरत् ब्रतमुत्तमम् ॥ ४३ ॥
 धन्यास्ते धीतरागा ये गुरुभक्ताश्च निर्मदाः ।
 विनिकारप्यनासेषु वसन्ति ध्यायिनः सदा ॥ ४४ ॥

येऽपि परिग्रहोत्स्यक्त्वा भवन्ति ब्रह्मचारिणः ।
 देवानामपि ते मान्या वन्दनीयाः सदा खलु ॥ ४५ ॥
 ये प्रव्रज्यां समागृह्य शान्तात्मानो जितेन्द्रियाः ।
 वसन्ति पुण्यतीर्थेषु तेऽपि हि परमर्षयः ॥ ४६ ॥
 कामभोग्यानि ये हित्वा साधयन्ते तपोवने ।
 फल्गुमूलेदकैस्तुष्टास्तेऽपि धन्या द्विजोत्तमाः ॥ ४७ ॥
 येऽपि क्लेशान् विनिर्जित्य चतुर्ब्रह्मविहारिणः ।
 भिक्षाशिनः समाधिस्थास्ते हि ब्रह्मविदां वराः ॥ ४८ ॥
 ये चापरिग्रहीनारो निर्लोभाः सत्यवादिनः ।
 निर्मदा निरहंकारास्त एव ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ४९ ॥
 यस्य दातुं मनो नास्ति मत्सराक्रान्तचेतसः ।
 वेदशास्त्रागमैस्तस्य किमेव स्वात्मपोषिणः ॥ ५० ॥
 यस्य चित्तं ह्यविशुद्धं शील्यसंवरवर्जितम् ।
 किं माति मुनिवेषेण स नटर्षिरिवोन्मदः ॥ ५१ ॥
 यस्य लोके दया नास्ति बालवृद्धादिदुःखिते ।
 किं तस्य ब्रह्मवृत्तेन * चित्ते परिमोहिते ॥ ५२ ॥
 यस्य न कुशलोत्साहं चित्ते लोकार्थं साधितुम् ।
 तस्य किं तपसा सिद्धे केवलं पापहेतुभिः ॥ ५३ ॥
 यस्य चित्तं प्रविक्षिप्तं क्लेशाधीरसमाहितम् ।
 स किं गुह्यानिविष्टोऽपि न साधुर्दुष्टजन्तुवत् ॥ ५४ ॥
 यस्य प्रज्ञा विशुद्धा न सद्गुणगुणसाधने ।
 तस्य किं ब्रह्मचर्येण केवलं दुःखहेतुना ॥ ५५ ॥
 यश्च दाता विशुद्धात्मा सर्वसत्त्वानुपालकः ।
 नीचोऽपि स द्विजवत्सो यतो दाता प्रजापतिः ॥ ५६ ॥
 येन संरक्षितं नित्यं शीलं संयमसंवृतम् ।
 स एव ब्राह्मणः शुद्धः श्रोत्रियो भेदयान् यतिः ॥ ५७ ॥
 यस्य चित्तं दमाशूलं सर्वसत्त्वहितेपितम् ।
 चण्डालोऽपि स विप्रः स्याल्लोकेशो हि क्षमाकरः ॥ ५८ ॥
 येनैवं दुष्यतं कर्म साधितं सत्त्वहेतुना ।
 स एव प्रादणो धीरो विभक्तर्मा यतो विधिः ॥ ५९ ॥

यस्य चित्तं सदा सत्त्वहितार्थेषु समाधितम् ।
 स हि विप्रो महाभिज्ञो ब्रह्मा ज्ञानरतो यतः ॥ ६० ॥
 यस्य प्रज्ञा जगल्लोकहितानुशासनोज्ज्वला ।
 सैव द्विजवरो विज्ञो वेदधर्मास्थितो द्विजः ॥ ६१ ॥
 येनैवं निर्जिताः क्लेशाश्चतुर्ब्रह्मविहारिणा ।
 स्वचित्ते भावितं ब्रह्म स एव ब्राह्मणोत्तमः ॥ ६२ ॥
 तस्मात्पुत्र मया प्रोक्तं श्रुत्वा लोकहितोत्सुकः ।
 सर्वक्लेशान् विनिर्जित्य सद्दर्माभिरतो भव ॥ ६३ ॥
 इति पितुर्वचः श्रुत्वा सुभूतिः सोऽनुमोदितः ।
 कृताङ्गलिस्तथा नत्वा पितरमित्यभाषत ॥ ६४ ॥
 तथा सख्यं मनस्तात रोचते तपसे मम ।
 तदाज्ञां देहि मे तात चरिष्ये ब्रह्म सद्गतम् ॥ ६५ ॥
 तेनैवं प्रार्थ्यमानोऽसौ सुभूतिना पिता ततः ।
 परिष्वज्यात्मजं पुत्रं पुनरप्यब्रवीन्मुदा ॥ ६६ ॥
 एवं चेत्तव वाञ्छास्ति पुत्र ब्रह्मसुसाधनैः ।
 चर ब्रह्मव्रतं सम्यग्धीर चित्तसमाहितः ॥ ६७ ॥
 आदौ क्रोधरिपुं जित्वा दुष्टमारान् विनिर्जय ।
 यावत्क्रोधमनिर्जित्य दुष्टाञ्जेतुं न शक्नुयाः ॥ ६८ ॥
 यावद्दुष्टाननिर्जित्य धर्मं स्थातुं न शक्नुयाः ।
 असुसंस्थितधर्माणं हन्युर्मारो हि सर्वथा ॥ ६९ ॥
 तस्माद्वाञ्छति यो ब्रह्म तेनादौ चित्तकोटरात् ।
 विनिःकृष्य प्रयत्नेन हन्तव्यः क्रोधपत्नरः ॥ ७० ॥
 क्रोधो हि बसते यस्य चित्ते मानमदाकुले ।
 तावत्सद्गुणयुक्तोऽपि सेव्यते नैव सज्जनैः ॥ ७१ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन क्रोधजिष्णुः समाहितः ।
 प्रब्रज्यां समुपासि(श्रि)त्य चर ब्राह्मण्यमादरात् ॥ ७२ ॥
 तपेत्ससौ प्रतिश्रुत्य सुभूतिः संप्रमोदितः ।
 सहसा पितरौ नत्वा मुनीनामाश्रमं यवौ ॥ ७३ ॥
 तत्र प्राप्तो मुनीन्त्वा कृताङ्गलिपुटो मुदा ।
 ब्राह्मण्यत्तरं प्राप्तुं प्रब्रज्यां समयाचत ॥ ७४ ॥

गुरो ब्रह्मविदां श्रेष्ठ कल्याणवर्त्मदेशक ।
 प्रब्रज्यां देहि मे सत्सं चरेयं भवमुक्तये ॥ ७५ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा गुरुब्रह्मविदां वरः ।
 एहि वत्स चर ब्रह्मचर्यं जित्वा षडिन्द्रियम् ॥ ७६ ॥
 श्युक्तो गुरुणा सोऽभूत्सुभूतिर्मुनिवेषमृत ।
 ब्रह्मविहारसंपन्नो विनीतः श्रद्धयान्वितः ॥ ७७ ॥
 तथापि दैवसामर्थ्यान्क्रोधसंरक्तमानसः ।
 किञ्चिन्निमित्तमात्रेऽपि विग्रहवानसंयतः ॥ ७८ ॥
 वेदसिद्धान्तशास्त्रेषु विवादी क्रोधबाहुलः ।
 अतीव रोपसंक्रोद्ये विचिक्षेप यतीनपि ॥ ७९ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षेषु निरपेक्षः सुतीक्ष्णवाक् ।
 सर्वत्र मुनिभिश्चापि विजप्राहासमाहितः ॥ ८० ॥
 इत्येनं क्रोधसंरक्तं वेदसिद्धान्तमानिनम् ।
 सुभूतिं ब्राह्मणं दृष्ट्वा गुरुश्चैवमचिन्तयत् ॥ ८१ ॥
 अहो दैवबलाधानात्सुभूतिर्ब्राह्मणोऽप्ययम् ।
 खसिद्धान्तसमानोऽद्य क्रूरवाम्बिप्रहोत्सुवाः ॥ ८२ ॥
 अग्निवल्गो महातीक्ष्णः सर्वशास्त्रार्थकोविदः ।
 विशारदो महाभिज्ञो धर्मसंयमतापरः ॥ ८३ ॥
 तपश्चरणसंरक्तस्तीक्ष्णबुद्धिः कृतोद्यमः ।
 महोत्साहो महावीरः सिद्धविद्यो महोत्कटः ॥ ८४ ॥
 सर्वशास्त्रबलाभिज्ञो मन्त्रसिद्धिप्रयोगवित् ।
 वेदसिद्धान्तयोगानां पारगश्च महासुधीः ॥ ८५ ॥
 किं तु क्रोधाविशुद्धात्मा विग्रही वादसंरतः ।
 किञ्चिन्निमित्तमात्रेऽपि विक्रुष्टोऽप्य दयाशयः ॥ ८६ ॥
 कदाचिदुपपितो दृष्टेः संक्रेशार्थरचेतनः ।
 शापाशनप्रहारेण लोकेऽनर्थं करिष्यति ॥ ८७ ॥
 तदहं संप्रयोष्येनं सुभूतिं द्विजसत्तमम् ।
 समाधिष्यानर्चयामु योजयंये च सर्वपा ॥ ८८ ॥
 इति मया गुह्यं सुभूतिं समशोधयत् ।
 श्यु वत्स हिनं वश्यं तत्र भय गमाहितः ॥ ८९ ॥

सर्ववर्णाग्रजो विप्रः सर्वजातिवरोत्तमः ।
 ब्राह्मणोऽस्मीत्यहंकारो न कर्तव्यः कदाचन ॥ ९० ॥
 न जीवो ब्राह्मणस्तावद्यस्मात्संस्कारतो द्विजः ।
 जीवश्चेद्ब्राह्मणस्तावद्धृथा स्याद्धर्मसंस्कृतैः ॥ ९१ ॥
 आद्यन्ते पशवो देवा इति वेदेऽपि कथ्यते ।
 ततो धर्माभिसंस्कारैः सर्वे स्युर्मानवा द्विजाः ॥ ९२ ॥
 ऋषयश्चापि धर्मस्थाः संस्कृताः स्युर्द्विजाधमाः ।
 गुणधर्मानुसारैश्च देवा दैत्याश्च मानुषाः ॥ ९३ ॥
 सत्त्वधर्मधरा देवा रजोधर्मधरा नराः ।
 तमोधर्मधरा दैत्या इति सिद्धान्तसंमतम् ॥ ९४ ॥
 इति धर्मगुणाधानात्रैधातुकभवालये ।
 चतुर्योनिसमुद्भूताः पङ्कतिषु भ्रमन्ति ते ॥ ९५ ॥
 तत्रापि कर्मभेदेन जातिभेदा ह्यनेकशः ।
 जातिष्वपि च सर्वासु स्वकर्मपरिणामतः ॥ ९६ ॥
 सत्त्वा नैकविधा जाता अधमोत्तममध्यमाः ।
 ये सत्त्वास्तामसा रौद्रा हिंसाकर्मानुसंरताः ।
 तेऽधोभुवनसंजाता वसन्ति क्लेशभागिनः ॥ ९७ ॥
 रजोधर्मरता ये हि रागचर्यानुसारिणः ।
 ते सत्त्वा भूमिसंजाता वसन्ति मानुषादयः ॥ ९८ ॥
 सत्त्वधर्मरता ये तु सात्विकाः शान्तचारिणः ।
 ते देवा निर्मलानन्दा वसन्ति स्वर्गतिं गताः ॥ ९९ ॥
 तथैते सर्वसत्त्वाश्च गुणधर्मानुसारतः ।
 स्वकृतं कर्म मुञ्चन्तो भ्राम्यन्ति त्रिभवालये ॥ १०० ॥
 षुद्धिं प्राप्य गुणाश्वेत्यमेकैकं गुणवृद्धितः ।
 * * * * * ॥ १०१ ॥
 आकाशस्य गुणश्वैकः शब्द एव न चापरः ।
 शब्दस्पर्शौ च वायोर्वै द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ॥ १०२ ॥
 अग्नेः शब्दश्च स्पर्शश्च रूपमेव त्रयो गुणाः ।
 शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वार्येव समीरणे ॥ १०३ ॥
 स्पर्शः शब्दो रसो रूपं गन्धश्च पृथिवीगुणाः ।
 एवं मिलितयोगैश्च ब्रह्माणोत्पत्तिरुच्यते ॥ १०४ ॥

सर्वे जीवा मिलित्वैव ब्रह्मणांश्च समुद्भवाः ।
 चतुरशीतिलक्षाश्च प्रोक्ता वै जीवजातयः ॥ १०५ ॥
 धर्मतः सुखिनो भूताः पापतो दुःखभागिनः ।
 मिश्रतो मिश्रभुक्ता इत्युक्तमवदानिकैः ॥ १०६ ॥
 भारतेऽपि तथा प्रोक्तमृषिभिः कर्मवादिभिः ।
 सप्त व्याधा दशारण्ये मृगाः कालिङ्गरे गिरौ ॥ १०७ ॥
 चक्रवाकौ शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ।
 तैऽपि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ १०८ ॥
 उक्तं च मानवे धर्मे मुनिना मनुना * * ।
 मिव्याजीवैर्न जीवन् यः पतितो ब्राह्मणो ह्यसौ ॥ १०९ ॥
 वृषलीफेनपीतस्य निःश्वासोपहतस्य च ।
 तथैव सहस्रस्य निष्कृतिर्नोपलभ्यते ॥ ११० ॥
 शूद्रीहस्तेन यो भुङ्क्ते मासमेकं निरन्तरम् ।
 जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतश्च स प्रजायते ॥ १११ ॥
 अधीत्य चतुरो वेदान् साङ्गोपाङ्गांश्च तत्त्वतः ।
 शूद्रात्प्रतिग्रहाही ब्राह्मणो जायते खरः ॥ ११२ ॥
 खरो द्वादश जन्मानि पष्टिजन्मानि सूकरः ।
 आनः सप्ततिजन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ॥ ११३ ॥
 तथोक्तमवदानेऽपि बुद्धेनाद्वयवादिना ।
 ब्राह्मणोऽद्रत्तमादाय बभूव वानराधिपः ॥ ११४ ॥
 तत्र स बुद्धनाथाय ददौ च पणसं मुदा ।
 ततश्च मानवो भूत्वा पांशुदाता एभूच्छिशुः ॥ ११५ ॥
 तत्कर्मफलतो राजा सर्वानन्दो बभूव सः ।
 तत्रापि बुद्धनाथाय पिण्डपातं ददौ मुदा ॥ ११६ ॥
 तदीपंपरप्रसादेन बोधिसत्त्वोऽभवन्नृपः ।
 सर्वपारमिताः पूर्य बुद्धोऽपि स भविष्यति ॥ ११७ ॥
 इत्युक्तमवदानेऽपि जिनेनाद्वयवादिना ।
 तस्माधैवं विजानीया न जीयो ब्राह्मणः गृह्य ॥ ११८ ॥
 जात्यापि ब्राह्मणो नैव संरक्षतरनु द्विजो भवेत् ।
 जात्या संज्ञास्यो भूतो वृथा स्यात्संरक्षतेर्विधिः ॥ ११९ ॥

स्मृतौ हि तत्राया प्रोक्तं ना ज्ञात्या धर्मतो द्विजः ।

* * * * * ॥ १२० ॥

धर्मसंस्कृतिवृत्तिस्थः श्रपचोऽपि द्विजो भवेत् ।

तथा हि मानवे धर्मे मनुनाभिहितं खलु ॥ १२१ ॥

अरणीगर्भसंभूतः कठिनाह्वयो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२२ ॥

कैवर्तीगर्भसंभूतो व्यासो नाम महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२३ ॥

उर्वशीगर्भसंभूतो वसिष्ठाह्वयो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२४ ॥

हरिणीगर्भसंभूतो ऋष्यशृङ्गो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२५ ॥

चण्डालीगर्भसंभूतो विश्वामित्रो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२६ ॥

ताण्डुलीगर्भसंभूतो नारदाह्वयो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२७ ॥

एवमन्येऽपि सर्वे च ऋषयो ब्रह्मचारिणः ।

तपसा ब्राह्मणा भूता न ब्राह्मणीगर्भसंभवाः ॥ १२८ ॥

धर्मसंस्कारतः सर्वे मानवा ब्राह्मणाः खलु ।

धर्मवृत्तिप्रमाणेन सर्वे स्युर्ब्राह्मणा नराः ॥ १२९ ॥

एकवर्णमिदं सर्वं ब्रह्मसृष्टिसमुद्भवम् ।

धर्मकल्पविकल्पेन चातुर्वर्ण्यं प्रकल्पितम् ॥ १३० ॥

सर्वे वै योनिजा मर्त्याः सर्वे मृत्रपुरीषिणः ।

एकोन्द्रियक्रियार्थाश्च तस्माच्छीलगुणैर्दिजाः ॥ १३१ ॥

शूद्रोऽपि शीलसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् ।

ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः शूद्रात्प्रत्यनरो भवेत् ॥ १३२ ॥

गुणधर्मस्तथा शीलैर्वर्णा ह्यनेकजातयः ।

ब्रह्मजेषु हि सर्वेषु नरेषु किं विशेषता ॥ १३३ ॥

यथा भस्मनि सौवर्णे विशेष उपलभ्यते ।

ब्राह्मणे चान्यजातौ वा न विशेषोऽस्ति वै तथा ॥ १३४ ॥

यथा प्रकाशतमसोर्विशेष उपलभ्यते ।

ब्राह्मणे चान्यजातौ वा विशेषो नैव विद्यते ॥ १३५ ॥

न हि ब्राह्मण आकाशान्मरुतो वा समुद्रवः ।
 भिस्त्रा वा पृथिवीं जातो जातवेदा यथारणेः ॥ १३६ ॥
 ब्राह्मणा योनितो जाताश्चण्डाल्य अपि योनितः ।
 श्रेष्ठेष्वे वृषलये च किं वास्ति भेदकारणम् ॥ १३७ ॥
 ब्राह्मणोऽपि मृतोत्सृष्टो जुगुप्सोऽशुचिरुच्यते ।
 वर्णास्तयत्र चाप्यन्धे का तु तत्र विशेषता ॥ १३८ ॥
 यथा सिंहादिजन्तूनां पदादिभेदलक्षणम् ।
 देहसंस्थानलिङ्गैश्च नराणां किं विशेषता ॥ १३९ ॥
 यथा हंसमयूरादिपक्षिणां च विशेषता ।
 मुखादिवर्णशब्दैश्च नराणां नास्ति भेदता ॥ १४० ॥
 यथा च कृमिकीटानां कायसंस्थानभेदता ।
 तथैव नरजातीनां नैवास्ति भेदलक्षणम् ॥ १४१ ॥
 यथा भूरुहवृक्षाणां पत्राचाकारभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणामाकृतेर्भेदलक्षणम् ॥ १४२ ॥
 तृणतीपधादिशस्यानां यथाकृतिविशेषता ।
 मानवानां तथा नास्ति संस्थानं भिन्नलक्षणम् ॥ १४३ ॥
 धान्यादित्रीहिजातीनां वर्णाकारादिलक्षणम् ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां वर्णाकारविशेषता ॥ १४४ ॥
 जातिकुन्दादिपुष्पाणां यथा वर्णादिभेदता ।
 मानवानां तथा नास्ति वर्णगन्धादिभेदता ॥ १४५ ॥
 जलजानां च पुष्पाणां पद्मादीनां विशेषता ।
 वर्णसंस्थानगन्धाश्च नराणां तु तथा न हि ॥ १४६ ॥
 यथास्त्रादिफलानां च स्वादादिगुणभेदता ।
 मनुजानां तथा नास्ति मांसास्त्रिगुणभेदता ॥ १४७ ॥
 यथा पद्मसजातीनां गुणास्वादादिभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां पहिन्द्रियविशेषता ॥ १४८ ॥
 यथा हेमादिधातूनां द्रव्यवर्णादिभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां संस्थानवर्णभेदता ॥ १४९ ॥
 यथा यज्रादिरत्नानां संस्थानवर्णभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां शरीराकारभेदता ॥ १५० ॥
 समामानादिभेदाश्च पहिन्द्रियसमान्ताया ।
 एकासतो निरापो न कुनो देहेषु भेदता ॥ १५१ ॥

यथा हि बालका बाला क्रीडमाना महापथे ।
 पांशुपुञ्जानि संपिण्डव्य स्वयं नामानि कुर्वते ॥ १५२ ॥
 इदं क्षीरमिदं मांसमिदं घृतमिदं दधि ।
 न च बालस्य वचनान्पांशवोऽज्ञा भवन्ति हि ॥ १५३ ॥
 वर्णास्तथैव चत्वारः सुभूत इति कल्पिताः ।
 पांशुपुञ्जाभिधानेन योगोऽप्येष न विद्यते ॥ १५४ ॥
 न केशेन न कर्णेन न शीर्षेण न चक्षुषा ।
 न मुखेन न नासाया न ग्रीवया न बाहुना ॥ १५५ ॥
 नोरसा न च पार्श्वेन न पृष्ठेनोदरेण वा ।
 नोहृम्यामय जङ्घाम्यां पाणिपादनखैर्न च ॥ १५६ ॥
 न स्वरेण न वर्णेन न स्वर्शैर्न मैथुनैः ।
 नैका विशेषता वापि मनुष्येषु न विद्यते ॥ १५७ ॥
 तथा नास्ति यथान्यासु जातेर्लिङ्गं पृथक्पृथक् ।
 सामान्यकारणं मन्ये किञ्चिन्न भेदलक्षणम् ॥ १५८ ॥
 संज्ञामात्रेण कल्पन्ते ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ।
 वैश्याः शूद्रास्तथान्येऽपि संज्ञामात्रे हि कीर्तिताः ॥ १५९ ॥
 यथैकवृक्षजातानां फलानां नास्ति भेदता ।
 तथैकमनुजातानां किं विशेषत्वलक्षणम् ॥ १६० ॥
 गुणधर्मानुचारेण जातिभेदा भवन्ति हि ।
 चातुर्वर्ण्यमिदं लोके सर्वं हि मनुसंभवम् ॥ १६१ ॥
 गुणधर्मप्रमाणेन जातेर्नैव प्रमाणता ।
 तथा च प्रोच्यते बौद्धैरवदानार्यकोविदैः ॥ १६२ ॥
 मानवा ये प्रशान्तास्था सत्यधर्मव्रतान्विताः ।
 ब्राह्मणास्ते महाशुद्धाश्चतुर्वर्गविहारिणः ॥ १६३ ॥
 परिग्रहान् परित्यज्य वनप्रस्थनिवासिनः ।
 ये भजन्ति सदा ब्रह्म यानप्रस्था हि ते द्विजाः ॥ १६४ ॥
 पट्कर्मनिरता ये तु श्रोत्रिया गृहवासिनः ।
 महापद्मसमाचारा उपाध्याया हि ते द्विजाः ॥ १६५ ॥
 निरपेक्षाः स्वदेहेऽपि त्यक्तमाराभिगौचराः ।
 भिक्षाशिनो मनस्यास्ते भिक्षुगो मङ्गनादिनः ॥ १६६ ॥
 ये च मारान्विनिर्जित्व निःसङ्गा धीरमानसाः ।
 तपन्ति पुन्यधर्मैश्च मानवान्ते तपस्विनः ॥ १६७ ॥

दशाकुशलनिर्मुक्ता दशाकुशलसंरताः ।
 सत्यवाचो व्रतस्या ये ऋपयस्ते द्विजोत्तमाः ॥ १६८ ॥
 ये च लोकप्रचारेषु विरता धर्ममानसाः ।
 वाचंयमाश्च ते भद्रा मुनयः सत्यवादिनः ॥ १६९ ॥
 ये च जितेन्द्रियग्रामा निर्मुक्तभवचारकाः ।
 निर्ममा निरहंकारा यंतयो योगिनोऽपि ते ॥ १७० ॥
 ये च स्थण्डिलमाश्रित्य चरन्ति व्रतमादरात् ।
 तेषु च मानवा धीराः स्थण्डिला जटिलास्तथा ॥ १७१ ॥
 ये च भस्मविक्रिताङ्गा हाराभरणभूषिताः ।
 कापालिकाश्च ते वीराः श्मशानव्रतचारिणः ॥ १७२ ॥
 ये समिद्धव्यद्रव्याणि जुह्वत्स्रौ समाहिताः ।
 ते होतारश्च यज्वानो वेदधर्मार्थसाधकाः ॥ १७३ ॥
 ये च क्षत्राणि रक्षन्तः पालयन्ति सदा प्रजाः ।
 सत्त्वरक्षत्राचाराः क्षत्रियास्ते नृपा नराः ॥ १७४ ॥
 ये रक्षयन्ति धर्मार्थं लोकाधीतिप्रयोजकाः ।
 राजानस्ते महावीराः सर्वधर्माभिपालकाः ॥ १७५ ॥
 ये च सत्त्वहिताधाने विविधार्थानुकारिणः ।
 वेशयन्ति प्रजा धर्मं वैश्यास्ते हि नरोत्तमाः ॥ १७६ ॥
 व्रताचारविहीना ये सत्त्वरक्षार्थचारिणः ।
 मन्यन्ते सेवया शुद्धिं शूद्रास्ते श्रेष्ठिनस्तथा ॥ १७७ ॥
 ये च क्षेत्राणि कर्षन्ति धान्यादित्रीहिसाधकाः ।
 कृषिकास्ते नरा धान्यैः सत्त्वजीवानुपोषकाः ॥ १७८ ॥
 साधयन्ति महत्कार्यं धनादिवस्तुसंग्रहैः ।
 वणिक्कर्मभिसंयुक्ता वणिजस्ते महोद्यमाः ॥ १७९ ॥
 ये च सार्यान् समाह्वय रत्नाकरसमागताः ।
 साधयन्ति च रत्नानि सार्षपाहाध तै नराः ॥ १८० ॥
 तथान्ये शिल्पविद्यादीन्ये च कुर्वन्ति मानवाः ।
 शिल्पिनस्ते तथान्येऽपि स्वर्णकारादयो नराः ॥ १८१ ॥
 ज्योतिर्विद्याविदो ये च गणयन्ति दिवानिशम् ।
 युगान्तकालविज्ञाता गणकास्तेऽपि मानवाः ॥ १८२ ॥
 धातुदोषार्ण्यभिज्ञाय लोकानां परिचारकाः ।
 भैषज्यं ये ददन्तेषु भिषजस्ते हि वैषकाः ॥ १८३ ॥

भूतदोषाण्यभिज्ञाय बलिपूजाविधानतः ।
 शमयन्ति च ये भूतान्भौतिकास्तेऽपि मानवाः ॥ १८४ ॥
 एवं चान्येऽपि ये सत्त्वा यद्यत्कर्मानुचारिणः ।
 तत्तत्कर्मानुशीलेन जातिधर्मप्रवृत्तिकाः ॥ १८५ ॥
 ततो ये मानवाः शूरा निर्दयाः सत्त्वहिंसकाः ।
 चण्डवृत्तिप्रचाराश्च चण्डाला इति ते स्मृताः ॥ १८६ ॥
 ये भजन्ति शिवं नित्यं शिवभक्तिपरायणाः ।
 ते शैवा मनुजा ज्ञेयाः शिवधर्मानुचारतः ॥ १८७ ॥
 ये भजन्ति विष्णुं नित्यं विष्णुभक्तिपरायणाः ।
 विष्णुधर्मसमाचाराद्वैष्णवास्तेऽपि मानवाः ॥ १८८ ॥
 ब्रह्माणं ये भजन्त्येव ब्रह्मभक्तिपरायणाः ।
 ब्रह्मधर्मसमाचाराद्ब्राह्मणास्तेऽपि मानवाः ॥ १८९ ॥
 ये भजन्ति महारौद्रं भैरवभक्तिमानसाः ।
 महारौद्राश्च ते ख्याता भैरविकाश्च मानवाः ॥ १९० ॥
 ये च माहेश्वरी देवीं भजन्ति कुलधर्मिणः ।
 माहेश्वरीव्रताधाराः कालिकास्तेऽपि मानवाः ॥ १९१ ॥
 ये भजन्ति सदा बुद्धं बौद्धधर्मपरायणाः ।
 तेऽपि च मानवा बौद्धाः संबोधिपदसाधिनः ॥ १९२ ॥
 ये भजन्ति जिनं चैव जैनधर्मपरायणाः ।
 तेऽपि च मनुजा जैना जैनधर्मानुचारेणात् ॥ १९३ ॥
 एवं चान्येऽपि ये सत्त्वा क्रतुचर्यानुलिङ्गिनः ।
 तेऽपि च मानवाः सर्वे धर्मचर्यानुवर्णिनः ॥ १९४ ॥
 यादृशं साध्यते कर्म तादृशी जातिता भवेत् ।
 प्रजापतिर्हि चैकत्वे निर्विशेषोऽभवद्यतः ॥ १९५ ॥
 न चेन्द्रियेषु नानात्वं क्रियावादेन दृश्यते ।
 ब्राह्मणे चान्यजातौ वा नैपां किञ्चिद्विशिष्यते ॥ १९६ ॥
 न ह्यात्मनः समुत्कर्षाच्छ्रेष्ठत्वमिह युज्यते ।
 शुक्रशोणितसंभूतं योनिजं सर्वमेव हि ॥ १९७ ॥
 चातुर्थर्ष्यमिदं लोकमिति तीर्थ्यैर्विकल्पितम् ।
 ब्रह्मजा ब्राह्मणा नैवं धर्मसंस्कारजाः खलु ॥ १९८ ॥
 यदि वा ब्रह्मजा चिप्र ब्राह्मणी कुत्र संभवा ।
 ब्राह्मण्यपि तथा चैव ब्रह्मजा यदि संप्रतम् ॥ १९९ ॥

ब्राह्मणस्य च सा भार्या स्याच्चैवेदं न युक्तिः ।
 न भार्या भगिनी युक्ता ब्रह्मणां ब्रह्मजा यदि ॥ २०० ॥
 न सत्त्वा ब्रह्मणो जाताः कर्मसंस्कारजास्त्वमी ।
 निहीनोल्कृष्टमध्याश्च सत्त्वा नानाश्रयाः पृथक् ॥ २०१ ॥
 तेषां हि जातिसामान्याद्ब्राह्मणे क्षत्रिये तथा ।
 वैश्यशूद्रे तथान्येषु समं ज्ञानं प्रवर्तते ॥ २०२ ॥
 शीलं प्रधानं न कुलं प्रधानं कुलेन किं शीलविवर्जितेन ।
 बहवो नरा नीचकुलप्रसूताः स्वर्गं गताः शीलमुपेत्य धीराः ॥ २०३ ॥
 न जातिर्दृश्यते देवैः शीलः कल्याणकारकः ।
 चण्डालोऽपि हि शीलस्थस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ २०४ ॥
 सत्यं ब्रह्म तपो ब्रह्म शीलश्चेन्द्रियसंयमः ।
 सर्वभूतदया ब्रह्म एतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २०५ ॥
 सत्यं नास्ति तपो नास्ति नास्ति चेन्द्रियसंयमः ।
 सर्वभूतदया नास्ति एतच्चण्डाललक्षणम् ॥ २०६ ॥
 देवमनुष्यनारीणां तिर्यग्योनिगतेष्वपि ।
 मैथुनं नाधिगच्छन्ति ते नरा ब्राह्मणाः खलु ॥ २०७ ॥
 शूद्रीहस्तेन यो मुञ्जे मासमेकं निरन्तरम् ।
 जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः स आ प्रजायते ॥ २०८ ॥
 शूद्रीपरिवृतो विप्रः शूद्री च गृहमेधिनी ।
 वर्जितः पितृदेवैश्च रौरवं सोऽधिगच्छति ॥ २०९ ॥
 तस्माद्धर्मतपःशीलसंयमज्ञानतो द्विजः ।
 न त्वेतैर्हि विना विप्रः किं स्यासंस्कारमात्रतः ॥ २१० ॥
 तन्न शरीरसंस्कारमात्रेण ब्राह्मणो भवेत् ।
 संस्कृतेन द्विजो वा चेच्छूद्रोऽपि संस्कृतो द्विजः ॥ २११ ॥
 यदि विप्रः शरीरः स्यात्पापको ब्रह्महा भवेत् ।
 ब्रह्महत्या च बन्धुनां शरीरदहनाद्भवेत् ॥ २१२ ॥
 ब्राह्मणवीजसंभूतः शूद्रोऽपि न कार्यं द्विजः ।
 तस्माद्दि ब्राह्मणो नैव देहसंस्कारमात्रतः ॥ २१३ ॥
 सपः पतति मासिन धान्यन्नक्षीरविशयी ।
 ब्राह्मणोऽपि भवेच्छूद्रः सुरया स्वप्नेन च ॥ २१४ ॥
 आकारागामिनो विप्राः पतिता मांसमश्नन्वात् ।
 पित्राणां पतनं दृष्ट्वा ततो मांसानि वर्जयेत् ॥ २१५ ॥

भक्ष्यन्ते येन मांसानि भक्ष्यते तेन किं न हि ।
 अभक्ष्यभक्षणाच्चैव ब्राह्मणः पतितो भवेत् ॥ २१६ ॥
 पतितो ब्राह्मणश्चैवं संस्कारं नार्हते पुनः ।
 तस्माज्ज्ञानं विना नैव शरीरो ब्राह्मणो भवेत् ॥ २१७ ॥
 ज्ञानवान् हि भवेत्पूज्यो ब्राह्मणा अपि मानवाः ।
 समानेषु च देहेषु कुत्राप्यस्ति विशेषता ॥ २१८ ॥
 तस्माज्ज्ञानप्रमाणेन न शरीरप्रमाणता ।
 यथा करोति भाण्डानि मृत्तिकैव भार्गवः ॥ २१९ ॥
 मृत्तिकाया न भेदोऽस्ति तत्कृतभाजनेष्वपि ।
 किं तु प्रक्षिप्तवस्तुनां संज्ञया ख्यायते खलु ॥ २२० ॥
 प्रक्षिप्तं यत्र यद्भव्यं तद्भाण्डं तेन लक्ष्यते ।
 ज्ञानधर्मगुणाचारैर्लक्ष्यते मानवस्तथा ॥ २२१ ॥
 ज्ञानधर्मगुणाचारैर्विहीनो मानवः पशुः ।
 ज्ञानविज्ञानभेदेन वर्तते गुणभेदता ॥ २२२ ॥
 गुणभेदाद्भवेद्धर्मभेदा च संप्रजायते (?) ।
 धर्मभेदात्ततः कर्मभेदता संप्रवर्तते ॥ २२३ ॥
 कर्मभेदात्तथाचारभेदता च प्रवर्तते ।
 तथाचारविशेषेण जातिभेदाः प्रवर्तिताः ॥ २२४ ॥
 महाभूतसमुद्भूतस्कन्धेष्वायतनेषु च ।
 सर्वजन्तुशरीरेषु समेषु का विशेषता ॥ २२५ ॥
 ज्ञानविज्ञानमात्रेण भिद्यन्ते खलु मानवाः ।
 ज्ञानविज्ञानपात्रत्वात्पूज्यन्ते नीचजा अपि ॥ २२६ ॥
 ज्ञानविज्ञानहीनत्वान्मानवोऽपि न पूज्यते ।
 पशुवत्स नराकारः ततः पूजा न चावृतेः ॥ २२७ ॥
 ज्ञानेनापि द्विजो नैव कर्माचारप्रमाणतः ।
 ज्ञानेन यदि वा विप्रः शूद्रोऽपि ब्राह्मणो भवेत् ॥ २२८ ॥
 अन्येऽपि बहवः सन्ति सर्वैवर्तादिनीचजाः ।
 ज्ञानवन्तश्च ये धीरास्तेऽपि स्युर्ब्राह्मणाः खलु ॥ २२९ ॥
 तस्माच्च ज्ञानमात्रेण ब्राह्मणो न भवेत्खलु ।
 कर्माचारप्रमाणेन न ज्ञानस्य प्रमाणता ॥ २३० ॥
 कर्मणापि द्विजो नैव शुद्धाचारप्रमाणतः ।
 कर्मणा वै द्विजाक्षैवं सर्वे स्युर्ब्राह्मणाः खलु ॥ २३१ ॥

सन्ति हि बहवो लोके महायज्ञादिकर्मिणः ।
 क्षत्रियवैश्यशूद्राश्च कथं न ब्राह्मणा नु ते ॥ २३२ ॥
 तस्मान्न कर्ममात्रेण ब्राह्मणाः स्युर्नराः खलु ।
 नापि स्वाचारमात्रेण ब्राह्मणाः स्युस्तथा नराः ॥ २३३ ॥
 यदि स्वाचारतो विप्रः सर्वे स्युर्ब्राह्मणाः खलु ।
 ये ये स्वाचारवन्तश्च ते ते स्युर्ब्राह्मणाः किल ॥ २३४ ॥
 सन्ति च बहवः शूद्राः शुद्धाचारसमन्विताः ।
 व्रतोपवासधर्मिष्ठा नीचजा अपि सन्ति च ॥ २३५ ॥
 तेऽपि स्युर्ब्राह्मणाश्चैवं यथाचारप्रमाणता ।
 तस्मादाचारमात्रेण ब्राह्मणा नैव मानुषाः ॥ २३६ ॥
 वेदेनापि तथा नैव ब्राह्मणाः स्युर्नरोत्तमाः ।
 यदि वेदंभवेद्विप्रो राक्षसोऽपि द्विजः खलु ॥ २३७ ॥
 तथाभूद्रावणो नाम राक्षसो वेदपारगः ।
 सर्वेऽपि राक्षसाश्चैवं वेदकर्मानुचारकाः ॥ २३८ ॥
 कथं ते ब्राह्मणा नैव यदि वेदाद् द्विजो भवेत् ।
 तस्माच्च वेदमात्रेण नैव स्युर्ब्राह्मणाः खलु ॥ २३९ ॥
 सत्यधर्मप्रमाणेन सर्वमेकं जगद्भ्रमम् ।
 चातुर्वर्ण्यमिदं लोकं तीर्थिकैरिति कल्पितम् ॥ २४० ॥
 तथा च कल्प्यते लोकत्रोधार्थमिति तीर्थिकैः ।
 सत्यभूदेहसंभूतं चातुर्वर्ण्यमिदं खलु ॥ २४१ ॥
 मुक्तो ब्राह्मणो जातो बाहुर्म्या क्षत्रियः स्मृतः ।
 ऊरुर्म्या संभवो वैश्यः पद्भ्यां शूद्रः समुद्रवः ॥ २४२ ॥
 तथा चेद्भि भवेद्वैशो धर्मेषु वर्णवादिनाम् ।
 अगम्यगमनाद्यैवं कथं धर्मविनुद्धिता ॥ २४३ ॥
 यदि विप्रो मुग्धाजातो ब्राह्मणी कुत्र संभवा ।
 ब्राह्मण्यपि मुग्धाजाता सदा भार्या कथं ननु ॥ २४४ ॥
 तथा च क्षत्रिया जाता बाहुर्म्यामेव चेत्तथा ।
 क्षत्रियस्य भवेद्भार्या क्षत्रिया भगिनी गतु ॥ २४५ ॥
 वैश्यापि हि तथा शैवमूर्ध्यामेव संभवा ।
 वैश्यम्यापि भवेद्भार्या वैश्या तु भगिनी विदा ॥ २४६ ॥
 पद्भ्यां जातो यथा शूद्रः शूद्री चापि तथोद्भवा ।
 शूद्रम्यापि भवेद्भार्या शूद्री हि भगिनी गतु ॥ २४७ ॥

- न युक्ता भगिनी भार्या तथा धर्मः कथं भवेत् ।
 अगम्यगमनाच्चैवमधर्म एव संभवेत् ॥ २४८ ॥
 ततोऽप्यन्तविरुद्धं स्याद्ब्रह्मजा ब्राह्मणा यदि ।
 धर्मक्रियाविशेषात्तु वर्णात्रस्थाः प्रतिष्ठिताः ॥ २४९ ॥
 भारतैऽपि तथा चैवं धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 वैशम्पायनमागम्य प्राञ्जलिः पर्यपृच्छत ॥ २५० ॥
 के ते ये ब्राह्मणाः प्रोक्ताः किं वा ब्राह्मणलक्षणम् ।
 एतदिच्छामि भो ज्ञातुं तद्भवान् व्याकरोतु मे ॥ २५१ ॥
 इति श्रुत्या महाविज्ञो वैशम्पायन आदरात् ।
 प्रत्युवाचेति कौन्तेय शृणु तत्कथ्यते मया ॥ २५२ ॥
 क्षान्त्यादिभिर्गुणैर्युक्तस्यक्तदण्डो निरामिषः ।
 न हन्ति सर्वभूतानि प्रथमं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५३ ॥
 यदा सर्वपरद्रव्यं पथि वा यदि वा गृहे ।
 अदत्तं नैव गृह्णाति द्वितीयं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५४ ॥
 त्यक्तक्रूरस्वभावस्तु निर्ममो निःपरिग्रहः ।
 मुक्तश्चरति यो नित्यं तृतीयं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५५ ॥
 देवमनुष्यनारीणां तिर्यग्योनिगतेष्वपि ।
 मैथुनं हि सदा त्यक्तं चतुर्थं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५६ ॥
 सत्यं शौचं दया शौचं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वभूतदया शौचं तपः शौचं च पञ्चमम् ॥ २५७ ॥
 पञ्चलक्षणसंपन्न ईदृशो यो भवेद् द्विजः ।
 तमहं ब्राह्मणं ब्रूयां शेषाः शूद्राः युधिष्ठिर ॥ २५८ ॥
 न कुलेन न जात्या च क्रियाभिर्ब्राह्मणो न च ।
 चाण्डालोऽपि हि वृत्तस्थो ब्राह्मणः स युधिष्ठिर ॥ २५९ ॥
 अहिंसा ब्रह्मचर्यं च त्रिशुद्धानापरिग्रहः ।
 फलेष्वनभिलिप्साय ब्राह्मणः स्याद्युधिष्ठिर ॥ २६० ॥
 एकवर्णमिदं विभं पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ।
 कर्मक्रियाविशेषेण चातुर्वर्ण्यं प्रतिष्ठितम् ॥ २६१ ॥
 सर्वे वै योनिजा मर्त्याः सर्वे मूर्खपुरीषिणः ।
 एकेन्द्रियक्रियार्याश्च तस्माच्छील्यगुणैर्द्विजाः ॥ २६२ ॥
 शूद्रोऽपि शील्यसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् ।
 ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः शूद्राप्यल्पवरो भवेत् ॥ २६३ ॥

पञ्चेन्द्रियार्णवं घोरं यदि शूद्रोऽपि तीर्णवान् ।
 तस्मै दानं प्रदातव्यमप्रमेयं युधिष्ठिर ॥ २६४ ॥
 न जातिर्दृश्यते राजन् गुणाः कल्याणकारकाः ।
 गुणविधानिधिर्विद्वान् ब्राह्मणो ब्रह्मचारणात् ॥ २६५ ॥
 जीवितं यस्य लोकार्थे धर्मार्थे यस्य जीवितम् ।
 अहोरात्रं चरेन्मुक्तस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ २६६ ॥
 परित्यज्य गृहावासं ये स्थिता मोक्षकाङ्क्षिणः ।
 कामेष्वसक्ताः कौन्तेय ब्राह्मणास्ते युधिष्ठिर ॥ २६७ ॥
 अहिंसा निर्ममत्वं वासकृत्यस्य विवर्जनम् ।
 रागद्वेषनिवृत्तिश्च एतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २६८ ॥
 क्षमा दया दमो दानं सत्यं शौचं स्मृतिर्घृणा ।
 विद्या विज्ञानमाधीत्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २६९ ॥
 गायत्रीभात्रसारोऽपि वरं विभ्रः सुयञ्जितः ।
 नाधीत्य चतुरो वेदान् सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ २७० ॥
 एकरात्रोपितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः ।
 न तां श्रुतसहस्रेण प्राप्नुवन्ति युधिष्ठिर ॥ २७१ ॥
 पारगः सर्ववेदानां सर्वतीर्थभिषिञ्चनैः ।
 युक्तश्चरति धर्मं यो तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ २७२ ॥
 यदा न कुरुते पापं सर्वभूतेषु दारुणम् ।
 कायेन मनसा वाचा ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ २७३ ॥
 यस्य लोकहिते चित्तं मैत्रीयुक्तमिवात्मजे ।
 तेन संपद्यते ब्रह्म तस्मान्मैत्री विभावय ॥ २७४ ॥
 यस्य लोकेषु कारुण्यं स्वात्मजे इव दुःखिते ।
 तेन संपद्यते ब्रह्म तस्मात्कारुणिको भव ॥ २७५ ॥
 यच्चित्तं मुदितं लोके सुखीभूते इवात्मजे ।
 तस्य संजायते ब्रह्म तल्लोके मोदवांधर ॥ २७६ ॥
 यस्योपेक्षायुतं चित्तं सर्वलोकेष्विवात्मजे ।
 तस्य संजायते ब्रह्म तदुपेक्षायुतधर ॥ २७७ ॥
 एतद्धि परमं ब्रह्मविहारं ब्रह्मसाधनम् ।
 शान्ता लोकहितार्थेन चर ब्रह्मविहारिणम् ॥ २७८ ॥
 ततः क्लेशान् विनिर्जित्वा स्थानचित्तसमाहितः ।
 ब्रह्मप्रतिधिनात्मस्य स्थिरीभव समाधिषु ॥ २७९ ॥

तथा ब्रह्मगुणाधानाद्ब्रह्मार्पित्वं भवेः किल ।
 पञ्चाभिज्ञपदप्राप्तो ब्रह्मलोकमवामुयाः ॥ २८० ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं स सुभूतिर्गुणोत्सुकः ।
 तथेति प्रतिसंश्रुत्य ध्यानचर्यामुपाश्रयत् ॥ २८१ ॥
 ततोऽप्यद्वन्द्वमाश्रित्य गुरोराज्ञासमाधृतः ।
 सर्वेन्द्रियविनिर्जित्या व्यहरद्ब्रह्मणतत्परः ॥ २८२ ॥
 तत्राधिवसतोऽस्यापि क्रोधाग्निः समुदीरितः ।
 कर्माधानबलाभ्यासान्नैव शान्तिमुपाययौ ॥ २८३ ॥
 तत्र च वनपण्डे या वसन्ती वनदेवता ।
 सा सुभूतिं महाक्रोधं दृष्ट्वैव समचिन्तयत् ॥ २८४ ॥
 सुभूतिर्त्राक्षणो ह्येष सर्ववेदार्थपारगः ।
 सर्वमन्त्रविधानज्ञः सुतीक्ष्णक्रोधबाहुलः ॥ २८५ ॥
 कदाचिक्लुपितश्चाय क्रोधतः शापवह्निना ।
 धक्ष्यति पर्वतांश्चापि सपक्षिजन्तुमानवान् ॥ २८६ ॥
 समाधिध्यानयुक्तोऽपि नैव चित्तसमाहितः ।
 ज्ञानविज्ञानधर्मेषु विशेषं नाधिगच्छति ॥ २८७ ॥
 यदि बौद्धेषु धर्मेषु नियुक्तोऽयं द्विजोत्तमः ।
 क्षिप्रं क्लेशान् विनिर्जित्य बोधिचित्तं च लप्स्यति ॥ २८८ ॥
 बोधिचित्ते प्रलब्धे तु तदालोकहिते चरेत् ।
 बोधिसत्त्वो महाविज्ञो भविष्यति न संशयः ॥ २८९ ॥
 इति निश्चित्य सा देवी कारुण्यहितमानसा ।
 तं सुभूतिं समागम्य जगादैवं पुरः स्थिता ॥ २९० ॥
 शृणु वत्स महाभाग यन्नया हितमुच्यते ।
 धन्योऽसि त्वं महाधीर महर्षिर्द्विजसत्तम ॥ २९१ ॥
 किमर्थं वससे चैवमेकाकी निर्जने वने ।
 निश्चितः प्रतिसंलीनः काष्ठपापाणवद्बुधा ॥ २९२ ॥
 धर्मार्पकाममोक्षेषु यदि वाञ्छास्ति ते यते ।
 बुद्धस्य वचनं श्रुत्वा चर संबोधिसत्पये ॥ २९३ ॥
 बुद्धो हि भगवान्नायः सर्वज्ञो लोकनायकः ।
 मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्त्रा स्यर्धर्मानुपालकः ॥ २९४ ॥
 तस्यैव धर्मना बुद्धा दरकुशान्द्रसंनता ।
 यद् च पापनिनाः क्षयाताः परत्रेह शिरंकराः ॥ २९५ ॥

धन्यास्ते भिक्षवश्चैव बुद्धस्योपासकाश्च ये ।
 सर्वसत्त्वहितार्थेन संत्रोधिगुणसाधकाः ॥ २९६ ॥
 त्वं चापि हि तथा मत्वा स्वपरात्महितार्थतः ।
 त्रिरत्नशरणं गत्वा चर ब्रह्मन् व्रतोत्तमम् ॥ २९७ ॥
 ततः क्लेशगणान् हित्वा ब्रह्मचारिञ्जिनेन्द्रवत् ।
 साक्षादहर्हृत्पदं प्राप्य निर्वृत्तिसुखमाप्नुयाः ॥ २९८ ॥
 इति श्रुत्वा सुभूतिः स त्रिरत्नगुणवर्णनाम् ।
 तथानुमोदितः प्राह तां देवतां पुरः स्थिताम् ॥ २९९ ॥
 तथाहं देवते यामि संबुद्धदर्शनं प्रति ।
 त्रिरत्नसमयं प्राप्तुमिच्छामि त्वत्प्रसादतः ॥ ३०० ॥
 यदि तेऽस्ति कृपा देवि मयि मोक्षार्थसाधिनि ।
 संबुद्धं दर्शय क्षिप्रं तद्धर्मेषु निवेशय ॥ ३०१ ॥
 त्रिरत्नशरणं गत्वा चरिष्ये तद् व्रतोत्तमम् ।
 तयाशु कृपया नीत्वा मां विहारे प्रवेशय ॥ ३०२ ॥
 इति श्रुत्वा वचस्तस्य सुभूतेर्वनदेवता ।
 विज्ञाय बोधिमार्गेषु चित्तं तथानुमोदितम् ॥ ३०३ ॥
 तत एव समागृह्य सुभूतिं ब्रह्मचारिणम् ।
 ऋद्ध्या साकाशमार्गेण निनाय जिनमन्दिरम् ॥ ३०४ ॥
 सुभूतिस्तत्र संप्राप्तो ददर्श जिनभास्करम् ।
 भगवन्तं महासौम्यं लक्षणैः समलंकृतम् ॥ ३०५ ॥
 व्यञ्जनैश्च विराजन्तं व्यामप्रभामहोज्ज्वलम् ।
 सहस्रकिरणाधिक्यं रत्नाङ्गमिव जङ्गमम् ॥ ३०६ ॥
 समन्ततो महाभद्रं जगन्नाथं मुनीश्वरम् ।
 सर्वदेवाधिपं सम्यक्संबोधिगुणसागरम् ॥ ३०७ ॥
 दृष्ट्वैव सहसा चाप सुभूतेस्तस्य सर्वथा ।
 आघातो यश्च सत्त्वेषु स प्रतिविगतोऽप्यभूत् ॥ ३०८ ॥
 ततः प्रसादजातोऽस्ती सुभूतिर्द्विजसत्तमः ।
 नत्वा पादौ मुनेर्धर्मं श्रोतुं तस्यौ मुदा पुरः ॥ ३०९ ॥
 ततोऽस्ती भगवांस्तस्यं सुभूतेश्चित्तशुद्धताम् ।
 श्लाघार्थस्तत्त्वधर्माणि दिदेशैवं सविस्तरम् ॥ ३१० ॥
 शृणु मित्र महाभाग सर्वसत्त्वहितार्थिनः ।
 यदि ते धर्मवाञ्छास्ति संत्रोधिपदसाधने ॥ ३११ ॥

सत्कारलामेषु पराङ्मुखत्वात्सशक्रदेवासुरमानुषाणाम् ।
 पूज्यश्च मान्यो अभिवादनीयो वभूव स ब्रह्मविहारचारी ॥ ३२८ ॥
 अथ सुभूतिरायुष्मान् समन्वाहरदाम्भवान् ।
 कुतश्च्युतोऽहमायातः कुत्र केन च कर्मणा ॥ ३२९ ॥
 अपश्यस ततश्चेति पञ्चजन्मशतानि च ।
 नागयोनिस्मुत्पन्नस्ततश्च्युत्वाहमागतः ॥ ३३० ॥
 यद् द्वेषाम्यासतश्चासं क्रूरो लोकोपघातकः ।
 तेनैव हेतुना चाहं महद्द्वेषसनमाप्तवान् ॥ ३३१ ॥
 इदानीं तु तथा चैतं क्रोधं प्रहातुमाचरे ।
 यत्सैव हेतुना लोका भ्रमन्ति नरकेषु ते ॥ ३३२ ॥
 तस्मादहं चरिष्यामि निःसङ्गो निरहङ्कृतिः ।
 सङ्गाद्धि जायते माया मायायां जायते रतिः ॥ ३३३ ॥
 रतौ रागोऽभिजायेत रागे मोहः प्रवर्धते ।
 मूढस्य दूयते चित्तं स्नेहकार्योपघाततः ॥ ३३४ ॥
 उपघाता हते चित्ते क्रोधाग्निः परिदीप्यते ।
 क्रोधानलसमुदीतो दहते स परानपि ॥ ३३५ ॥
 यावत्क्रोधानलोदीतं स्वचित्तं क्लेशवासुभिः ।
 तावत्किं तपसाप्येतन्निर्यं दुःखहेतवे ॥ ३३६ ॥
 धर्मं सुचरितं पुण्यं दानशीलादिसाधनम् ।
 कृतं कल्पसहस्रैर्यद्दहेत्क्रोधानलः क्षणात् ॥ ३३७ ॥
 तस्मात्क्रोधाग्निशान्त्यर्थं कृत्वेन्द्रियथिनिग्रहम् ।
 एकान्ते हि वसेयं च विविक्तारण्यगोचरे ॥ ३३८ ॥
 यदा च गरुडेनाहं बलादाकृष्य भक्षितः ।
 यतीन् दृष्ट्वाणुमोदं च कुर्वन् मृत्युमवाप्तवान् ॥ ३३९ ॥
 तेनैव हेतुना चाद्य द्विजातिबुद्ध्यसंभवः ।
 सर्वद्वेषान् विनिर्जित्य ब्रह्मचारी भवाम्यहम् ॥ ३४० ॥
 अद्यापि चेतसा चात्र वसेयं जनपदाग्रमे ।
 केनचिद्द्वेषितश्चाहं भ्रष्टिममवामुयाम् ॥ ३४१ ॥
 इति निश्चल्य चित्तेन सुभूर्तिर्निरहङ्कृतिः ।
 विधिकेऽरण्यवासे स निःसङ्गो न्ययसन्नुधीः ॥ ३४२ ॥
 तपैकवकी घसन्मत्र चतुर्यज्यानसंतुतः ।
 फलमूदाम्युसंतुष्टो ब्रह्मचारी मुमोद सः ॥ ३४३ ॥

अथ सङ्गेषु प्राप्तेषु देशे जनपदेषु च ।
 भिक्षाहेतोर्विहर्तुं वा स सकामोऽभवद्यदा ॥ ३४४ ॥
 तदा पूर्वमसौ दृष्ट्वा गोचरमभ्यलक्षयत् ।
 अहो देशेषु सर्वत्र भवन्ति निर्गुणा जनाः ॥ ३४५ ॥
 मानिनो मदमोहान्धा दुष्टा मत्सरिणः शठाः ।
 तत्कथं संचरिष्येऽत्र भिक्षाहेतोः कुले कुले ॥ ३४६ ॥
 दूययिष्यन्ति चित्तानि केचिद् दृष्ट्वैव मां यतिम् ।
 यद्देतोर्जनाश्चैवं भ्रमन्ति दुर्गतिष्वपि ॥ ३४७ ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि नैव मुक्ताश्च दुर्गतेः ।
 तदहं सर्वसत्त्वेषु कुन्तपिपीलिकादिषु ॥ ३४८ ॥
 दयाचित्तं समालम्ब्य वसेयं ध्यानसंरतः ।
 येनैवं सर्वसत्त्वानां भवेच्चित्तं प्रसादितम् ।
 तमेव धर्ममाधाय यतिर्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ३४९ ॥
 इति संनद्य चित्तेन स सुभूतिः सुबुद्धिमान् ।
 विविक्तेऽरण्यदेशेऽपि न्यवसद्भयानसंरतः ॥ ३५० ॥
 अथ सोऽर्द्धिमासानामलयाद्बोधिमानसः ।
 इत्येवं चिन्तयामास लोकानुग्रहकारणात् ॥ ३५१ ॥
 किमत्र ध्यानसंलीनः करोमि लोकबोधनम् ।
 कियत्कालं च जीवियं काष्ठपापाणवत्स्थितः ॥ ३५२ ॥
 केवलं स्वमनस्तुष्ये ध्यानं सौम्यार्थसाधनम् ।
 सुखं लब्ध्वापि किं सारं सत्त्वानुग्रहणं निना ॥ ३५३ ॥
 तस्माद्भवानात्समुत्थाय सत्त्वानुग्रहकारणात् ।
 ऋद्धिं प्रदर्श्य संबोधौ स्थापयिष्ये महज्जनान् ॥ ३५४ ॥
 इति निश्चल चित्तेन स सुभूतिः समुद्धिमान् ।
 स्तरानां विनयार्थेन प्रातिहार्यमदर्शयत् ॥ ३५५ ॥
 तद्दृष्ट्वा निर्मितान्येव गरुडानां महीजसाम् ।
 पञ्च कुलशतान्यत्र प्रसन्नितरे समन्ततः ॥ ३५६ ॥
 एतांश्च गरुडान् दृष्ट्वा नागाः संत्रसितास्ततः ।
 इतस्ततः समुद्भ्रान्ताः सुभूतेः शरणं ययुः ॥ ३५७ ॥
 अथ सार्द्धैर्बनेषु समाधाय सुभूतिना ।
 सर्वे नागाः सुपुण्ड्रैः परित्यक्ताश्च सर्वतः ॥ ३५८ ॥

पुनस्तेन सुपर्णानां विनयार्थं सुभूतिना ।
 खर्द्विबलप्रभावेण महान्नागो विनिर्मितः ॥ ३५९ ॥
 तेनाप्येवं सुपर्णानां पञ्चकुलशतानि च ।
 अभिद्रुतानि नागेन समन्तत इतस्ततः ॥ ३६० ॥
 तेनैवाभिद्रुताः सर्वे गरुडास्त्रासमागताः ।
 इतस्ततः समुद्धान्ताः सुभूतेः शरणं ययुः ॥ ३६१ ॥
 सुभूतिना तथा चैवं सर्वे ते गरुडा अपि ।
 खर्द्विबलप्रभावेण समाश्वास्य सुरक्षिताः ॥ ३६२ ॥
 एवमृद्धिप्रभावाणि सुभूतेस्तस्य सद्यतेः ।
 दृष्ट्वा सर्वे जनौघास्ते सहर्षाद्भुतमाययुः ॥ ३६३ ॥
 धन्योऽयमृद्धिमान् भिक्षुरर्हन् संबुद्धसेवकः ।
 येनैते रक्षिताः सर्वे नागाश्च गरुडा अपि ॥ ३६४ ॥
 इति सोऽर्हन् सुभूतिस्तान् सर्वान् दृष्ट्वा प्रसन्नितान् ।
 सद्धर्मे विनयार्थेन मैत्रीधर्ममुपादिशत् ॥ ३६५ ॥
 शृणुष्वं मद्बचः सर्वे नागाश्च गरुडास्तथा ।
 यदि मे शरणं याय रमथ्वं मैत्रमानसाः ॥ ३६६ ॥
 ये एते सुखिनो लोके सर्वे ते मैत्रचारिणुः ।
 ये एते दुःखिनो लोके सर्वे ते क्रोधिनो नराः ॥ ३६७ ॥
 तस्मात्क्रोधप्रहाणाय त्रियतां यत्नमादरात् ।
 यावच्चित्ते स्थितं क्रोधं तावन्मैत्री न भाव्यते ॥ ३६८ ॥
 न च द्वेषसमं पापं न च मैत्रीसमं तपः ।
 तस्मान्मैत्री प्रयत्नेन भावनीया सदादरात् ॥ ३६९ ॥
 मनः शमं न गृह्णाति न श्रीतिस्तुल्यमश्रुते ।
 न निद्रां न घृतिं याति द्वेषदाल्ये हृदि स्थिते ॥ ३७० ॥
 न द्विपन्तः क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि व्रतः ।
 क्रोधमेकं तु यो हन्यात्तेन सर्वे द्विपो हताः ॥ ३७१ ॥
 विकल्पेन्धनदीप्तिन जन्तुः क्रोधहविर्बुजा ।
 दहत्यान्मानमेवादी परान् धक्ष्यति वा न वा ॥ ३७२ ॥
 जरा रूपवतां क्रोधस्तामथशुम्भतामपि ।
 बन्धो धर्मार्थनामानां तस्मान्क्रोधो निवार्यताम् ॥ ३७३ ॥
 दिव्यभोगानुभोक्ता च प्रासादे मणिमण्डिते ।
 सुप्तोऽपि न लभेन्निद्रां क्रोधपर्याकुलो नरः ॥ ३७४ ॥

ऋषिभिर्योगिभिश्चाम्बुफलमूलादितोषितैः ।
 दग्धा जनपदाश्चापि क्रोधाच्छापहुताशनैः ॥ ३७५ ॥
 यच्छंकरो महारौद्रो निर्घृणो दृक्प्रभानलैः ।
 ददाह ब्रह्मजं कामं तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३७६ ॥
 यद्राजानो विरुद्धाश्च युद्धं कृत्वा परस्परम् ।
 मृत्युं यान्ति जनैः सार्धं तच्चापि क्रोधभावतः ॥ ३७७ ॥
 सुहृदो यत्सहायांश्च स्नेहविश्रम्भचारिणः ।
 सत्यधर्मावनादस्य भ्रन्ति क्रोधादनार्यकाः ॥ ३७८ ॥
 साधवो ये महात्मानः संवृतिधर्मचारिणः ।
 तानपि संमुखं भ्रन्ति दुर्वाग्बाणै रूपा खलाः ॥ ३७९ ॥
 मातरं जन्मदात्रीं च धात्रीर्वा स्नेहपालिनीः ।
 स्वात्मजान्निर्दया भ्रन्ति तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३८० ॥
 स्वात्मजाः पितरं यच्च स्नेहसत्कारपालकम् ।
 अविगण्य पापानि भ्रन्ति क्रोधप्रभावतः ॥ ३८१ ॥
 गुरुन् सद्गर्भशास्तुंश्च कल्याणाध्यावतारकान् ।
 अनादस्य भयं पापा भ्रन्ति क्रोधोद्धता नराः ॥ ३८२ ॥
 यत्पिता स्वात्मजं पुत्रं पुत्रीं वा बालकामपि ।
 निर्दयस्ताडयन् हन्ति तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८३ ॥
 भ्रातरः सहजाश्चापि रोषिता भेदिताशयाः ।
 विगृह्णन्ति महाक्रुद्धास्तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८४ ॥
 यत्स्वयं परिणीतापि भार्या धर्मानुचारिणी ।
 ताडिता व्यज्यते भर्त्रा क्रोधात्ततो महद्भयम् ॥ ३८५ ॥
 प्रमदापि च भर्तारं स्वामिनं स्नेहकारिणम् ।
 कुलधर्ममनादस्य जहाति क्रोधतस्तथा ॥ ३८६ ॥
 ये शान्ता यतयो धीराश्चतुर्ब्रह्मनिहारिणः ।
 तानपि संमुखं दुष्टास्ताडयन्ति रूपान्विताः ॥ ३८७ ॥
 शान्तात्मा हितश्रेयोमी क्षान्तिवादी घने यसन् ।
 सोऽपि शंकलितो राज्ञा स्वयमेवासिना रूपा ॥ ३८८ ॥
 दानया भ्रन्ति देवांश्च देवाश्च भ्रन्ति दानवान् ।
 अन्योन्यं निग्रहं कृत्वा प्रमथन्ति रूपातुलाः ॥ ३८९ ॥

पुनस्तेन सुपर्णानां विनयार्थं सुभूतिना ।

स्वर्द्धिवलप्रभावेण महान्नागो विनिर्मितः ॥ ३५९ ॥

तेनाप्येवं सुपर्णानां पञ्चकुलशतानि च ।

अभिद्रुतानि नागेन समन्तत इतस्ततः ॥ ३६० ॥

तेनैवाभिद्रुताः सर्वे गरुडाखासमागताः ।

इतस्ततः समुद्भ्रान्ताः सुभूतेः शरणं ययुः ॥ ३६१ ॥

सुभूतिना तथा चैवं सर्वे ते गरुडा अपि ।

स्वर्द्धिवलप्रभावेण समाधास्य सुरक्षिताः ॥ ३६२ ॥

एवमृद्धिप्रभावाणि सुभूतेस्तस्य सचतेः ।

दृष्ट्वा सर्वे जनौघास्ते सहर्षाद्भुतमाययुः ॥ ३६३ ॥

धन्योऽयमृद्धिमान् भिक्षुरर्हन् संबुद्धसेवकः ।

येनैते रक्षिताः सर्वे नागाश्च गरुडा अपि ॥ ३६४ ॥

इति सोऽर्हन् सुभूतिस्तान् सर्वान् दृष्ट्वा प्रसन्नितान् ।

सद्गमे विनयार्थेन मैत्रीधर्ममुपादिशत् ॥ ३६५ ॥

शृणुष्वं मद्वचः सर्वे नागाश्च गरुडास्तथा ।

यदि मे शरणं याय रमध्वं मैत्रमानसाः ॥ ३६६ ॥

ये एते सुखिनो लोके सर्वे ते मैत्रचारिणः ।

ये एते दुःखिनो लोके सर्वे ते क्रोधिर्नो नराः ॥ ३६७ ॥

तस्मात्क्रोधप्रहाणाय त्रियतां यत्नमादरात् ।

यावच्चित्ते स्थितं क्रोधं तावन्मैत्री न भाव्यते ॥ ३६८ ॥

न च द्वेषसमं पापं न च मैत्रीसम तपः ।

तस्मान्मैत्री प्रयत्नेन भावनीया सदादरात् ॥ ३६९ ॥

मनः शमं न गृह्णाति न प्रीतिहुल्लसश्चुते ।

न निद्रां न घृतिं याति द्वेषशाल्ये दृदि स्थिते ॥ ३७० ॥

न द्विपन्तः क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि व्रतः ।

क्रोधमेकं तु यो हन्यात्तेन सर्वे द्विपो हताः ॥ ३७१ ॥

विकल्पेन्धनदीतेन जन्तुः क्रोधहविर्भुजा ।

दहत्यात्मानमेवाद्रौ परान् धक्ष्यति वा न वा ॥ ३७२ ॥

जरा रूपवतां क्रोधस्तामध्वभुम्भतामपि ।

बन्धो धर्मार्पणामानां तस्मात्क्रोधो निवार्यतान् ॥ ३७३ ॥

दिव्यभोगानुभोक्ता च प्रासादे मणिमण्डिते ।

सुतोऽपि न लभेन्नैदां क्रोधपर्याकुत्रो नरः ॥ ३७४ ॥

ऋषिभिर्योगिभिक्षाम्युफलमूलादितोषितैः ।
 दग्धा जनपदाश्चापि श्रोधाच्छापहुतारुनैः ॥ ३७५ ॥
 यच्छंखरो महारौद्रो निर्घृणो द्रवप्रभानटैः ।
 ददाह ब्रह्मजं कामं तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३७६ ॥
 यद्राजानो विरुद्धाश्च युद्धं कृत्वा परस्परम् ।
 मृत्युं याति जनैः सार्धं तच्चापि क्रोधभावतः ॥ ३७७ ॥
 सुहृदो यत्सहायांश्च स्नेहविश्रम्भचारिणः ।
 सलधर्मावनादस्य भ्रन्ति क्रोधादनार्यकाः ॥ ३७८ ॥
 साधवो ये महात्मानः संवृतिधर्मचारिणः ।
 तानपि संमुखं भ्रन्ति दुर्वाग्वाणै रूपा खलाः ॥ ३७९ ॥
 मातरं जन्मदात्रीं च धात्रींश्च स्नेहपालिनीः ।
 स्वात्मजान्निर्दया भ्रन्ति तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३८० ॥
 स्वात्मजाः पितरं यच्च स्नेहसत्कारपालकम् ।
 अविगणय्य पापानि भ्रन्ति क्रोधप्रभावतः ॥ ३८१ ॥
 गुरुन् सद्धर्मशास्तृंश्च कल्याणाध्वावतारकान् ।
 अनादस्य भयं पापा भ्रन्ति क्रोधोद्धता नराः ॥ ३८२ ॥
 यत्पिता स्वात्मजं पुत्रं पुत्रीं वा बालकामपि ।
 निर्दयस्ताडयन् हन्ति तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८३ ॥
 भ्रातरः सहजाश्चापि रोषिता भेदिताशयाः ।
 विगृह्णन्ति महाक्रुद्धास्तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८४ ॥
 यत्स्वयं परिणीतापि भार्या धर्मानुचारिणी ।
 ताडिता व्यज्यते भर्त्रा क्रोधात्ततो महद्भयम् ॥ ३८५ ॥
 प्रमदापि च भर्तरं स्वामिनं स्नेहकारिणम् ।
 कुलधर्ममनादस्य जहाति क्रोधतस्तथा ॥ ३८६ ॥
 ये शान्ता यतयो धीराश्चतुर्ब्रह्मविहारिणः ।
 तानपि संमुखं दुष्टास्ताडयन्ति रुपान्विताः ॥ ३८७ ॥
 शान्तात्मा हितकृद्योगी क्षान्तिवादी वने वसन् ।
 सोऽपि शंकलितो राज्ञा स्वयमेवासिना रुपा ॥ ३८८ ॥
 दानवा भ्रन्ति देवांश्च देवाश्च भ्रन्ति दानवान् ।
 अन्योन्यं विप्रहं कृत्वा प्रमथन्ति रुपाकुलाः ॥ ३८९ ॥

आत्मानमात्मना हत्वा विपशखानलादिभिः ।
 वसन्ति नरके घोरं तेऽपि सर्वे रुपान्विताः ॥ ३९० ॥
 ये ये दुष्टाशयाः क्रूराः स्वपरार्थाभिघातकाः ।
 पतन्ति नरके घोरं तेऽपि सर्वे रुपाश्रयात् ॥ ३९१ ॥
 क्रोधेन भिद्यते लोकः क्रोधेन परिभाष्यते ।
 क्रोधेन हिंस्यते जन्तुस्तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३९२ ॥
 क्रोधेनैव महारुद्रश्चिच्छेद ब्रह्मणः शिरः ।
 तेनैव पातकनैव भ्रान्तचित्तोऽभवच्छिवः ॥ ३९३ ॥
 क्रोधेनैव तथा रुद्रः सुरज्येष्ठात्मजस्य च ।
 अशुरस्यापि दक्षस्य छेदयामास मस्तकम् ।
 तत्पापकर्मणा ह्येव शिवोऽप्यभूदिगम्बरः ॥ ३९४ ॥
 क्रोधेन ध्वंस्यते धर्मः क्रोधेन विलयं गतः ।
 क्रोधेन ल्यज्यते सत्यं तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३९५ ॥
 यानि महान्ति पापानि महादुःखभयानि च ।
 तानि सर्वाणि दुष्टानि क्रोधचित्तोद्भवानि च ॥ ३९६ ॥
 तत्क्रोधादपरो वैरः पातकोऽप्यो न विद्यते ।
 तस्मात्क्रोधविनाशाय प्रयतन्वं समाहिताः ॥ ३९७ ॥
 येन क्रोधो जितो वैरो ज्ञानवज्रेण साधुना ।
 तेन सर्वे जिता दुष्टाः शत्रवो दुःखदायकाः ॥ ३९८ ॥
 यस्य चित्ते दया नास्ति क्रोधानलविदाहिनी ।
 स साधुपुरुषश्चापि नैव विश्वस्यते जनैः ॥ ३९९ ॥
 क्रोधकलङ्कितो यो हि सद्गुणालङ्कृतो यदि ।
 स विद्वानपि नासेष्यो यथा वृक्षोऽहिभेदितः ॥ ४०० ॥
 दानशीलादिसद्गर्मवृत्तैश्च यदि भूपितः ।
 क्रोधवान्न विभालेव अहिपूर्णो यथा हृदः ॥ ४०१ ॥
 सर्वविघ्नारुलाहोऽपि समृद्धः शिल्पवानपि ।
 अन्नमन्नाद्यभिज्ञोऽपि क्रोधयान्नेव सेव्यतान् ॥ ४०२ ॥
 क्रोधवान् हस्यते लोकेः क्रोधवान् व्यप्यते जनैः ।
 क्रोधवान् हीयते मित्रैः क्रोधवान् परिभूयते ॥ ४०३ ॥
 क्रोधो धर्मविरुद्धाद्यतुर्वर्गविनाशकृत् ।
 तस्मात्क्रोधविनाशाय प्रयतन्वं समाहिताः ॥ ४०४ ॥

क्रोधेन भिद्यते चित्तं भिन्नचित्तो विकीर्यते ।
 विकीर्णः क्लिश्यते मारैः क्लेशितोऽधैर्यतां व्रजेत् ॥ ४०५ ॥
 अधैर्यत्वाद्भवेन्मूढो मूढो दुष्टवशं व्रजेत् ।
 दुष्टमित्रोपदेशेन कुपये चरते कुधीः ॥ ४०६ ॥
 असन्मार्गं समारूढो विपरीतं समाचरेत् ।
 विपरीतानुबोधेन भवेदार्यापवादकः ॥ ४०७ ॥
 सद्धर्मादीन् प्रतिक्षिप्य प्रतिमादीन् विघातयेत् ।
 इत्यादिपातकं कृत्वा पञ्चानन्तर्यमाप्नुयात् ॥ ४०८ ॥
 ततश्च नरकान् यायाद्गौरवादीन् समन्ततः ।
 नरकान्नरकं गत्वा महादुःखमाप्नुयात् ॥ ४०९ ॥
 इत्थं दुःखानुवेदी स नरकेषु सदा वसेत् ।
 नरकेभ्यस्तमुद्दत्तुं जिनोऽपि नैव शक्नुयात् ॥ ४१० ॥
 यावन्ति पापदुःखानि दुर्वृत्तिप्रभवानि हि ।
 तानि सर्वाणि जानीष्वं क्रोधचित्तोद्भवानि हि ॥ ४११ ॥
 सर्वेषां पातकानां तत्क्रोधं मूलं जगुर्जिनाः ।
 धर्माणां तु क्षमा मूलं यतः सौख्यं प्रवर्तते ॥ ४१२ ॥
 इति क्रोधं विनिर्जित्य क्षमैव साध्यतां सदा ।
 मैत्रीचित्तं समालम्ब्य विहरष्वं यथासुखम् ॥ ४१३ ॥
 आत्मनीव दया स्याच्चेत्स्वजने वा यथा जने ।
 कस्य नाम भवेच्चित्तमधर्मप्रणयाशिवम् ॥ ४१४ ॥
 दयावियोगतो लोकः परमामेति विक्रियाम् ।
 मनोवाक्कायविस्पन्दैः स्वजनेऽपि यथा जने ॥ ४१५ ॥
 धर्मार्थी न त्यजेदस्माद्दयामिष्टफलोदयाम् ।
 सुवृष्टिरिव शस्यानि गुणान् सा हि प्रसूयते ॥ ४१६ ॥
 दयाक्रान्तं चित्तं न भवति परद्रोहरभसं
 शुचौ तस्मिन् वाणी व्रजति विकृतं नैव च तनुः ।
 विवृद्धा तस्यैवं परहितरुचिर्मन्त्र्यनुगता
 प्रदानक्षान्त्वादीञ्जनयति गुणान् कीर्त्यनुसृतान् ॥ ४१७ ॥
 दयालुर्नोद्विगं जनयति परेषामुपशमा—
 दयालुर्विश्वास्यो भवति जगतां बान्धव इव ।
 न संरम्भक्षोमः प्रभवति दयाधीरहृदये
 न कोपाग्निक्षित्ते ज्वलति हि दयातोयशिशिरे ॥ ४१८ ॥

संक्षेपेण दयामतः स्थिरतया पश्यन्ति धर्मं बुधाः

को नामास्ति गुणः स साधुदयितो यो नानुयातो दयाम् ।

तस्मात्पुत्र इवात्मनीव च दयां नीत्वा प्रकर्षं जने

सन्मैत्र्या विहरन्त एव मुदितां प्रोद्भावयन् च सदा ॥ ४१९ ॥

दयालोर्हृदये जाता मैत्री सद्धर्मसाधनी ।

तस्माद्दयां हृदि स्थाप्य मैत्री लोके प्रसार्यताम् ॥ ४२० ॥

मैत्रीमान् पुरुषः साधुर्देवैरपि प्रशस्यते ।

विश्वस्यते सदा सङ्घिर्बान्धवैः स्वजनैर्जनैः ॥ ४२१ ॥

मैत्रीमान् सजनो लोके निर्गुणोऽपि प्रशोभते ।

मैत्रीमान् सन्मतिर्बन्धुलोकानां जगतामपि ॥ ४२२ ॥

मैत्रीमाङ्गगतामिष्टो मैत्रीमाङ्गगतां सुहृत् ।

मैत्रीमाङ्गगतां मित्रो मैत्रीमाङ्गगतां सखा ॥ ४२३ ॥

मैत्रीमान् पुरुषः श्रीमान् यत्र यत्र प्रगच्छति ।

तत्र तत्रैव सर्वत्र पूज्यते स्वजनैर्यथा ॥ ४२४ ॥

बुद्धो हि जगतां बन्धुलैलोक्याधिपनायकः ।

सोऽपि शास्ता विभालेवं मैत्र्या संस्फारयन्नुत्तमः ॥ ४२५ ॥

ये ये सत्त्वा महाभिज्ञाः सर्वलोकानुकम्पकाः ।

पूज्यन्ते सत्त्वलोकैश्च तेऽपि मैत्र्याः प्रभावतः ॥ ४२६ ॥

बोधिसत्त्वा महासत्त्वा बोधिसंभारसाधकाः ।

सर्वसत्त्वहितार्यस्यास्तेऽपि मैत्रीप्रचारिणः ॥ ४२७ ॥

यन्माता दुःखिताम्येवमा गर्भाद्वालकं सुतम् ।

पाति स्नेहोपचारेण तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४२८ ॥

यत्पिता बालकं पुत्रमभुञ्जानः स्वयं सुखम् ।

पाति स्नेहोपचारेण तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४२९ ॥

यच्च राजा प्रजाः पाति स्वयं वीरव्रतं दधत् ।

दुर्जनान् मदयन् सर्वान् तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४३० ॥

यच्च विद्वान् गुरुः शिष्यान् सद्धर्मापीपदर्शयन् ।

प्रचोष्य बालकाष्टास्ति तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४३१ ॥

यच्च धीरा रणे स्थित्वा सद्धन्वरीन् प्रहारिणः ।

प्ररक्षन्ति स्वपक्षांश्च तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४३२ ॥

सार्थवाहोऽन्वुधि गत्वा यन्नै रत्नानि साधयन् ।
 सत्त्वान् पाति दददान तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३३ ॥
 यच्च भार्यानुयात्येव मृतेन स्वामिना सह ।
 अनपेक्ष्य स्वजीवेऽपि तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३४ ॥
 पितृम्यो मृतकेम्योऽपि ददाति पिण्डमादरात् ।
 अनुशोचन् मुहुश्चापि तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३५ ॥
 तिर्यग्योन्युद्भवाश्चापि पशव क्रूरमानसा ।
 स्वसुतान् स्नेहत पान्ति तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३६ ॥
 वृम्यादिकीटयश्चापि क्रूरा गृध्रादिपक्षिण ।
 स्वबन्धून् स्नेहत पान्ति तद्धि मैत्रीप्रभावत ॥ ४३७ ॥
 चण्डाला निर्घृणा रौद्रा सत्त्वहिंसारता खला ।
 बाधवास्तोऽपि रक्षन्ति तद्धि मैत्रीप्रभावत ॥ ४३८ ॥
 यद्दन्ति महासत्त्वा स्वदेहेऽप्यनपेक्षिता ।
 अर्थिम्य प्रार्थित वस्तु तद्धि मैत्रीप्रभावत ॥ ४३९ ॥
 एवमन्येऽपि ये लोका भोजयन्त परस्परम् ।
 पालयन्ति महास्नेहात्तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४४० ॥
 मैत्री हि जगता माता पिता शास्ता गुरु प्रसु ।
 पतिर्मित्रसुहृद्बन्धुस्तास्मान्मैत्री प्रसाध्यताम् ॥ ४४१ ॥
 मैत्री विना न जायेत करुणा स्वात्मजेऽपि च ।
 न मुदिता न चोपेक्षा तस्मान्मैत्री प्रधीयताम् ॥ ४४२ ॥
 एता ब्रह्मनिहारारूपा सर्वोधिपदसाधका ।
 त्रैलोक्यभर्तृका नाया सर्वसत्त्वानुपात्का ॥ ४४३ ॥
 एता विना न शोभन्ति महाभिज्ञास्तपस्विन ।
 कल्पकोटिसहस्राणि तस्यापि दुष्कर तप ॥ ४४४ ॥
 एता हि परमाचार्या सद्गुणगुणदायका ।
 एता विना न सिष्यन्ति सर्वपारमितारता ॥ ४४५ ॥
 यावन्ति सुखभोग्यानि पुष्यसिद्धानि सर्वा ।
 तानि सर्वाणि जानीति मैत्रीमूलेभ्योऽपि हि ॥ ४४६ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन क्रोध जिहारेतपि (१) ।
 मैत्री चित्ते समाधाय कुरुष्व प्राण्ड्य क्षमार ॥ ४४७ ॥

ततो धर्मप्रभावेण यूयं सर्वेऽनुमोदिताः ।
 यावज्जीवं सुखं भुक्त्वा सौखावतीं गमिष्यथ ॥ ४४८ ॥
 इति श्रुत्वा वचस्तस्य नागाश्च गरुडा यतेः ।
 वैरानुशयतां त्यक्त्वा बभूवुर्मैत्रिचारिणः ॥ ४४९ ॥
 इति दृष्ट्वा च ते सत्त्वा विस्मयहर्षसंयुताः ।
 धर्मानुमोदनं कृत्वा बभूवुर्मैत्रिचारिणः ॥ ५५० ॥
 एवं सुभूतिना तेन नागाश्च गरुडाश्च ते ।
 मैत्रीधर्मोपदेशेन विनीता धर्मस्तपथे ॥ ४५१ ॥
 अथ श्रीभगवान् बुद्धः सर्वदर्शी विनायकः ।
 भिक्षूनामङ्गयामास संवृत्तिचारकानपि ॥ ४५२ ॥
 पश्यन् भिक्षवो यूयं सुभूतिं ब्रह्मचारिणम् ।
 येनैते गरुडा नागा विनीता धर्मस्तपथे ॥ ४५३ ॥
 एष मे श्रावकाणां च भिक्षूणां ब्रह्मचारिणाम् ।
 सुभूतिः कुलपुत्रोऽयमप्रोऽरणाविहारिणाम् ॥ ४५४ ॥
 इति तेन मुनीन्द्रेण सुभूतिरेव सद्यतिः ।
 निर्दिष्टः सर्वभिक्षूणामप्रोऽरणाविहारिणाम् ॥ ४५५ ॥
 अथ ते भिक्षवः सर्वे संशयोद्धतमानसाः ।
 छेत्रं संशयानां तं पप्रच्छुरेवमीश्वरम् ॥ ४५६ ॥
 कानि भदन्त कर्माणि कृतान्यपि सुभूतिना ।
 निर्दिष्टो भवता येन ज्येष्ठोऽरणाविहारिणाम् ॥ ४५७ ॥
 इति तैर्भिक्षुभिः पृष्ठो भगवानिन्दुदाहरत् ।
 शृणुष्वं भिक्षवः सर्वे सत्कृतं यत्सुभूतिना ॥ ४५८ ॥
 सुभूतिना कृतं कर्म तत्कोऽन्यः परिमोक्ष्यते ।
 येनैव यत्कृतं कर्म तेनैव तत्प्रमुञ्च्यते ॥ ४५९ ॥
 भूतपूर्वमतीतेऽध्वन्यस्मिन् कल्पे च भद्रके ।
 वर्षसहस्रमायुश्च त्रिंशत्तिगुणितं यदा ॥ ४६० ॥
 तस्मिन् समये बुद्धः काश्यपो नाम नायकः ।
 विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविज्जिनः ॥ ४६१ ॥
 शास्ता देवमनुष्याणां पुरुषदम्यसारपिः ।
 सर्वज्ञो भगवान्नाथः पद्मभिन्नो मुनीश्वरः ॥ ४६२ ॥

वाराणसीमुपाश्रित्य मृगदावे जिनाश्रमे ।
 व्यहरत्सर्वस्त्वानां सद्धर्मं समुपादिशन् ॥ ४६३ ॥
 तस्यैव शासने शुद्धे स्वाख्याते धर्मवनेये ।
 अयं प्रव्रजितो भूत्वा महादाताप्यभूत्तदा ॥ ४६४ ॥
 दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यमपालयत् ।
 प्रणिधानं तथा चायमकरोद्ब्रह्मवित्तमः ॥ ४६५ ॥
 अनेन कुशलेनाहं भवेयं बौद्धसद्यतिः ।
 योसौ भगवतानेन काश्यपेन सुतायिना ॥ ४६६ ॥
 माणव उत्तरो नाम व्याकृत इति बोधये ।
 माणव त्वं प्रजानां तु यदा वर्षशतायुषि ॥ ४६७ ॥
 शाक्यमुनिर्महाबुद्धः सर्वज्ञो लोकनायकः ।
 संबुद्धो भगवान्नाथस्तयागतो भविष्यसि ॥ ४६८ ॥
 अस्यैव शासने चाहं भवेयं श्रावकोत्तमः ।
 अर्हतामग्रसंप्राप्तो भूत्वारणाविहारिणाम् ॥ ४६९ ॥
 तेनैव कर्मणा चाद्य प्रविष्टो मम शासने ।
 अर्हतां ज्येष्ठतां प्राप्तस्तधारणाविहारिणाम् ॥ ४७० ॥
 कानि पुनरनेनैव कर्माणि प्रकृतान्यपि ।
 येनैव नागयोनिौ च समुत्पन्नो बभूव सः ॥ ४७१ ॥
 यत्तः क्लेशप्रहीणत्वदुद्भ्रान्तेन्द्रियचेतसा ।
 शैक्षाशैक्षणगणानां च भिक्षुणां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ४७२ ॥
 अनेन रुष्टचित्तेन परुपाबद्धचेतसा ।
 चित्तानि संप्रदूष्यैव निकलानि कृतान्यपि ॥ ४७३ ॥
 सदाशीविषयादेन विकुट्टयाभाणि सांघिके ।
 तेनैव पातकेनैवं पञ्चजन्मशतान्यपि ॥ ४७४ ॥
 नागयोनिःसमुत्पन्नो बभूवायं महाविपः ।
 यथानेन पुनस्तत्र प्रव्रज्य बुद्धशासने ॥ ४७५ ॥
 सदा दानानि संदत्त्वा ब्रह्मचर्यं च पालितम् ।
 तेनेदानीं तयार्हत्वं प्राप्य साक्षात्तं मुदा ॥ ४७६ ॥
 अरणाविहारिणां चाग्रो निर्दोष्य मया गृह्य ।
 इति हि भिक्षुगो गृयं जानीयं कर्मनास्तनम् ॥ ४७७ ॥

येनैव यत्कृतं कर्म तस्यैव तत्फलं ध्रुवम् ।
 न नश्यन्ति हि कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
 सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ४७८ ॥
 अमुक्तं क्षीयते नैव कर्म कापि कथंचन ।
 नाग्निभिर्दह्यते कर्म वायुभिर्नापि शुष्यति ॥
 उदकैः क्लिद्यते नैव भूमिष्वपि न नश्यति ॥ ४७९ ॥
 अन्यथापि च नो भूता सर्वथा कर्मणां गतिः ।
 शुक्लानां शुक्लता निलं कृष्णानां कृष्णता खलु ॥
 मिश्रतैव तु मिश्राणां पद्गतौ मुज्यते ध्रुवम् ॥ ४८० ॥
 तस्मादपास्य कृष्णानि कर्माणि मिश्रितानि च ।
 यतितव्यं शुभेष्वेव कर्मसु सुखवाञ्छिभिः ॥ ४८१ ॥
 तथेति मिश्रवः श्रुत्वा ते च लोकाः प्रभाषिताः ।
 बुद्धवचोमृतं पीत्वा ननन्दुरनुमोदिताः ॥ ४८२ ॥
 एवमेतन्महाराज श्रुतं मे गुरुभाषितम् ।
 इति मत्वा त्वया राजन् परात्मशुभवाञ्छिना ॥ ४८३ ॥
 क्रोधारिं यत्नतो जित्वा क्षमाधर्मपुरस्कृतः ।
 मैत्रीं भावय सत्त्वेषु स्वात्मजेषु यथा सदा ॥ ४८४ ॥
 इति सुभाषितं श्रुत्वा उपगुह्यत्य सद्गुरोः ।
 तथेति नृपराजः स ननन्द ससभाजनः ॥ ४८५ ॥
 ये मैत्रीभावधर्मं कलिमतिहरणं तत्सुभूतेश्वरिन्
 शृण्वन्ति श्रावयन्ति त्रिभुवनसुखदं संनिपात्य जनौघान् ।
 ते लोका मैत्रचित्तास्त्रिभुवनसुखदाः क्षान्तिसौरम्ययुक्ताः
 याताः सौखावर्तीं तेऽप्यमितरुचिमुनेर्धर्ममाराधयन्ति ॥ ४८६ ॥

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

पुनः पुनः प्रयुक्तानां कथांशानां सूची ।

1 The stereo-typed description of Buddha :-

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागायक्षासुरगरुडकिन्नर-महोरगाम्बर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-प्रत्यभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः ॥

2 Description of a house-holder :-

आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवण-धनप्रतिस्पर्धी ॥

3 Description of the physical characteristics of Buddha :-

ददर्श भगवन्तं द्वात्रिंशत्त महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजित-गात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रमं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।

4 Result on an upāsaka of seeing miraculous powers of Buddha :-

प्रसादजातो मूलनिकृत्त इव द्रुमो दृष्टतुष्टप्रमुदित उदप्रप्रतिसौमनस्यजातो भगवतः पादयोर्निपल ॥

5 Effect of the smile of Buddha :-

स्मितं प्राविरकापीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितांवदाताः अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चि-दधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं रौवं महारौवं तपनं प्रतापनमवीचिर्बुद्धं निरर्बुदमटटं हहवं द्रुद्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषु उष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु वयं भवन्त इतथ्युताः, आहोस्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वा एवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतथ्युताः, नाप्य-न्यत्रोपपन्नाः, अपि तु अवमपूर्दर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेन अस्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपित्वा देयमनुष्येषु प्रनिर्दिधि गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद् गच्छन्ति, ताश्चातु-र्दशाराजिकंश्रायस्त्रिंशान् यामांस्तुषितान् निर्माणरत्नान् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीत्तामानप्रमाणामानामासुरान् परीत्तशुभानप्रमाणशुभान् शुभ-कृत्स्नानमधकान् पुष्पप्रसमान् वृक्षकल्पाद्यनष्टानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं दुःखं शन्यमनामेतुदोदयन्ति, गापाद्रयं च भापन्ते—

आरभ्यं निष्कामत युज्यं बुद्धशास्त्रे ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवान् अतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुटेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्रान्तरान्निष्कसितः कल्पः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष्य वाग्भिरुत्तमाभि-

रूपत्रयं व्यपनय संस्रयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्भवजलदिराजधैर्याः

संयुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाभाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तपागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्रापिष्युर्वन्ति ॥

(३) तथा हासौ श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकसुहृत्संघन्धिवान्धवविप्रलब्धोऽपुत्रः पुत्राभि-
नन्दी शिववरुणकुबेरक्षत्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथा—आरामदेवता
वनदेवताश्चन्द्रदेवताः शृङ्गाटकदेवता वलिप्रतिप्राहिका देवताः । सहजाः सहधार्मिका
नित्यानुबन्धा अपि देवता आयाचते स्म ।

(४) पञ्च आवेणिका धर्मा एकले पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ? रक्तं
पुरुषं जानाति विरक्तं पुरुषं जानाति । कालं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं
जानाति । यस्य सकाशाद् गर्भोऽवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति दारिकां जानाति ।
सचेदारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्त्य तिष्ठति । सचेदारिका भवति, वामं कुक्षिं
निश्चिन्त्य तिष्ठति ।

(५) सा आत्तमनात्तमनाः स्वामिन् आरोचयति—दिष्ट्या आर्यपुत्रं वर्धसे ।
आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता । यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्त्य तिष्ठति, नियतं दारको
भविष्यतीति ।

(६) सोऽप्यात्तमनात्तमनाः पूर्वकायमभ्युन्नमस्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदान-
मुदानयति—अप्येवाहं चिरकालामिलपितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजातः ।
कृत्वानि मे कुर्वीत । भृतः प्रतिविभृयात् । दायाथं प्रतिपद्येत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः
स्यात् । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा कृत्वानि कृत्वा
अस्माकं नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्यत्रतत्रोपपन्नयोगच्छतोरनुगच्छन्विति ।

(७) आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वा उपरिप्रासादतलगतामयञ्जितां धारयति—शीते
शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्विचरन्नेराहारैर्नातिनिकैर्नात्यम्भैर्नातिलवणैर्नातिमधुरैर्नातिकटु-
कैर्नातिकपायैस्तिकात्मलवणमधुरकटुककपायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारविभूषितगात्रीमस-
रसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्चान्मञ्चं पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरिमां भूमिम् । न चास्याः
किञ्चिदमनोऽश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

11 Insight of the Buddha in helping persons in distress :-

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद् बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता
खलु बुद्धानां भगवतां मशकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकाक्षराणां शमयविपश्यना-
विहारिणां त्रिदमपवस्तुकुशलानां चतुर्योबोत्तीर्णानां चतुर्कक्षिपादचरणतलमुप्रतिष्ठानां
चतुर्षु संमहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रदीणानां पञ्चगनिसमतिग्रन्थानां
पद्मसमन्यागतानां पद्मपारमितापङ्क्तिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गुसुमाद्रयानामष्टाङ्गमार्गदेशिकाणां
नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशवलयिनां दशदिवसमायुर्गपसतां दशसप्तसप्त-
प्रतिविशिष्टानां श्री रात्रिभिर्दिवसस्य सुदचक्षुषा लोकं व्ययलोकस्य ज्ञानदर्शनं प्रथते—यो

हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकट-
संवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे
मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्यधनविरहित-
मार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्याज्ञानतिमिरपटलपर्यवनद्धनेत्रस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया
चक्षुर्विशोधयामि, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाच-
येयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येयातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयवत्सानां बुद्धो धेलातिक्रमेत् ॥

12 The अप्रप्रज्ञसिद्धः—

तिस्र इमा ब्राह्मणगृहपतयोऽप्रप्रज्ञतयः । कतमास्तिस्रः ? बुद्धेऽप्रप्रज्ञतिः, धर्मेऽप्रप्रज्ञतिः,
संधेऽप्रप्रज्ञतिः ॥

बुद्धेऽप्रप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचिद् ब्राह्मणगृहपतयः सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा
बहुपदा वा रूपिणो वा अरूपिणो वा संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा नैवसंज्ञिनो नासंज्ञिनः,
तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धस्तेषामग्र आख्यातः । ये केचिद् बुद्धेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभि-
प्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिक्राह्णितव्यः, देवेषु वा देवभूतानाम्,
मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः ।

धर्मे अप्रप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचिद्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा, विरागो
धर्मस्तेषामग्र आख्यातः । ये केचिद् धर्मेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रे
प्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिक्राह्णितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्य-
भूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो धर्मे अप्रप्रज्ञतिः ।

संधेषु अप्रप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचित् संघा वा गणा वा पूगा वा परिपदो वा,
तथागतश्रावकसंघस्तेषामग्र आख्यातः । ये केचित् संधेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः ।
तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिक्राह्णितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा
मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयोः संधेऽप्रप्रज्ञतिः ॥

13 Description of samsāra and attainment of Arhattva :—

(तेन युज्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन) इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चला-
चलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वज्ञेशपद्माणा-
दर्हत्वं साक्षात्कृतम् ॥

14 The effect of Buddha's sermon on the audience :—

अथ भगवांस्त्वया × × × आशयानुशयं धातुं प्रवृत्तिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्य-
सत्यसंप्रतिवेधिनीं धर्मदेशनां वृत्तान्, यां श्रुत्वा अनेकैः सोनजापत्तिकलाणि प्राप्तानि,

कैश्चित् सकृदागामिफलानि, कैश्चिदनागामिफलानि, कैश्चित् प्रव्रज्य सर्वद्वेषप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चित्प्रायश्चित्तैश्चैव चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रत्येकत्रोचै, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधै । सर्वा च सा पर्पद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यथिता ॥

15 Acts of तथागत or any other person in his previous life :-

तथागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि ॥

There is an addition to the above in some stories :-

मयैवैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि वाद्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ । अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि(कल्पकोटि)शतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

16 सत्कायदृष्टिः

(१) विंशति शिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा ॥

17 Description of the king and his kingdom :-

राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णव्रह्मजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्करोगापगतं शालीश्रुगोमहिपीसंपन्नम् अखिलमकण्ठकम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं परिपालयति ॥

18 An Arhat :-

अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चनः आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपः विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिन्नाप्रतिसंविप्राप्तो भवलाभलोभस्कारपराब्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ।

19 Description of the entry of Buddha in a city :-

अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवारः आश्रस्त आश्रस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारः अर्हन् अर्हत्परिवारः वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारः, वृषभ इयं गौगणपरिवृतः, गृज इयं कलभगणपरिवृतः, सिद्ध इयं दंष्ट्रिगणपरिवृतः, हंस इयं हंसगणपरिवृतः, सुपर्णाव पक्षिगणपरिवृतः, विप्र इयं शिष्यगणपरिवृतः, स्वप्न इयं तुग्गणपरिवृतः, शूर इयं योधगणपरिवृतः, देशिक इयं अध्वगणपरिवृतः, सार्षपाह इयं यगिगणपरिवृतः, श्रेष्ठीयं पौग्गणपरिवृतः, षोडशान इयं मन्निगणपरिवृतः, चक्रवर्तीयं पुत्रसदसपरिवृतः, चन्द्र इयं नक्षत्रगणपरिवृतः, सूर्य इयं

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

रश्मिसहस्रपरिवृतः, धृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतः, विरूढ इव कुम्भाण्डगणपरिवृतः, विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतः. धनद इव यक्षगणपरिवृतः, वेमचित्रीव असुरगणपरिवृतः, शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतः, ब्रह्म इव ब्रह्मकायिकपरिवृतः, स्तिमित इव जलनिधिः, सजल इव जलधरः, विमद इव गजपतिः, सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितेर्यापयप्रचारः, अनेकैरावेणिकैर्बुद्धधर्मैः परिवृतो भगवांस्तत् पुरं प्रविशति ॥

20 Effect of Buddha's entry in a place—

भगवतः पुरप्रवेशे एवंरूपाण्यद्भुतानि भवन्ति, अन्यानि च । तद्यथा—संक्षिप्तानि विशालीभवन्ति, हस्तिनः क्रोशन्ति, अश्वत्थ ह्येपन्ते, ऋषभा नर्दन्ति, गृहगतानि विविध-वाद्यभाण्डानि स्वयं नदन्ति, अन्धाश्चक्षुषि प्रतिलभन्ते, बधिराः श्रोत्रम्, मूकाः प्रव्याहरण-समर्था भवन्ति, परिशिष्टेन्द्रियविरूढा इन्द्रियाणि परिपूर्णानि प्रतिलभन्ते, मद्यमदाक्षिता विमदीभवन्ति, विपपीता निर्विपीभवन्ति, अन्योन्यवैरिणो भैत्रीं प्रतिलभन्ते, गुर्विष्यः स्वस्तिना प्रजायन्ते, बन्धनबद्धा विमुच्यन्ते, अधना धनानि प्रतिलभन्ते, आन्तरिक्षाश्च देवासुरगरुड-किन्नरमहोरगा दिव्यं पुष्प(वर्ष)मुत्सृजन्ति ॥

21 Exclamations of a person who realises the Truth:—

इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतम्, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभिः, नेष्टेन खजनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैः, न श्रमणब्राह्मणैः, यद्भगवता अस्माकं कृतम् । उच्छ्रोषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अक्षिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥
त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्थकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ २ ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥

22 Newly-born God on a visit to Buddha:—

(१) धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य श्रीणि चित्ता-न्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन धर्मणोति । पश्यति × × प्युताः, प्रणीतेषु देवेषु प्रायश्चिरोपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसायेति । अथ × × देवपुत्रस्य(कन्याया) एत-दभयत्—न मम प्रतिरूप स्याददहं पर्युपितपरिवातो भगवन्तं दर्शनायोपसंपन्नमेवम्, दन्वहमपर्युपितपरिवात एव भगवन्तं दर्शनायोपसंपन्नमेवमिति । अथ × × देवपुत्रश्च-

विमलकुण्डलधरो हारार्थहारविराचितगात्रो मणिरत्नचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृकादिसंस्पृष्ट-
गात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा
× × उदोरेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ॥

23 *Salutation of a newly born god to Buddha :-*

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्वरणौ द्वावभिवन्च जातहर्षः ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

24 *Return of god after the visit :-*

अय × × देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः, संपन्नसस्य इव कर्पकः, शूर इव
विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिसुक्त इवातुरः यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतः, तयैव विभूत्या....

25 *Query of monks to Buddha re: the divine visitor :-*

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिक्कायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन् अस्यां रात्र्यां भगवन्तं
दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः? भगवानाह—न
भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः,
अपि तु योऽसौ × × × स ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः,
सोऽस्यां रात्रौ मम सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य मया धर्मो देशितः । दृष्टसत्यश्च स्वभवनं गतः ॥

26 *Acts and their maturity :-*

इति हि भिक्षव एकान्तकृष्यानां कर्मणामेकान्तकृष्यो विपाकः, एकान्तशुद्धाना-
मेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्यानि कर्माग्यपात्यं
व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितम्यम् ॥

तृतीयं परिशिष्टम् ।

श्लोकसूची ।

[The figures refer to the stories. अङ्कः कथाकमाङ्कं बोधयति ।]

अतिक्रम्य रमणकं	३६	किं तथा प्रकृतं पापं ४२, ४४, ४७, ४९	
अद्यापि ते तिष्ठति तच्छरीरं	४६	कृतज्ञतामनुस्मृत्य	७८
अनित्या वत संस्कारा	१००	कूपकरुणविहारो ध्यायमानो महर्षिः	७९
अनेन बलवीर्येण	९७	को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरं	५३, ५४
अप्येवातिक्रमेद्वेलां ३, ६, १३, १४, १५, १७, १८, २३, ५०, ५६, ७९, ८०, ८१, ९२		गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं	५२, ५४
अरण्ये मे समागम्य	३७	जयो वैरं प्रसवति	१०
अवनम्य ततः प्रलम्बहारः ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८		तत्कर्मणः श्रिया देहं	५४
असंलीनेन चित्तेन	१००	तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या	१, २, ३, ४, ६, ७, ८, ९, १० १७, २०, २२, २३, २५, २६, २७, २८, २९, ३०
अह ते जननी स्निग्धा	४६	तदाभवद्भीषणक	१००
अहो गुणमयं क्षेत्रं	५२, ५४	तया स परिचर्यया	३६
आदीप्तं काननं सर्वं	९२	तवानुभावात् पिहितः सुघोरो	२७, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८
-आरमध्य निष्क्रामत १, २, ३, ४, ६, ७, ८, ९, १०, १७, २०, २२, २३, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ८८		तस्मादेतौ नमस्येत	३६
आर्तस्वरा क्रन्दमाना	४४	तेन कर्मविपाकेन	३६
इतो दानाद्धि यत्पुण्यं	४५, ४६, ४८	त्रैलोक्यनाथं जगतः प्रदीपं	५४
इदानीं किं करिष्यामि	५१, ५८	त्वदाश्रयाञ्चाप्तमपेतदोषं	२७, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८
ऋद्धिपादरथेनाहं	५७	त्वया प्रदुष्टचित्तेन	३६
एकानत्रिंशत्को वयसा सुमद्र	४०	दत्त हि दानं बद्ध बाल्यकं वा	७२
एते ह्यण्डजाः पक्षिणो	९२	दुर्गनिम्नः समुद्रस्य	७८
एवं हि सत्त्वा जानीयुः	३२	दूरं हि कर्पितं कर्म	३६
एपाङ्गारखदा महाभयकरी	३८	दृष्ट्वा प्रभां चन्द्रमरीचिचर्णां	५४
एहीति चोक्तः स तथागतेन	५०, ६१	धर्मं चरेत्सुचरितं	३८
कति वर्षसहस्राणि	३६	नमः स्वकेदासंज्ञो	४१, ४२ (fem.), ४७ (fem.)

न दिवि भुवि वा नास्मिञ्छोके	९७	यदि वर्षशतं पूर्णं तपिष्यसि (रोदिष्यसि)	
नरवरेन्द्र नरारमणजित	२७, ५१, ५२,	५२, ५२	
५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८		यस्मात्तु नं प्रजानन्ति	३२
न सन्ति मुद्रा न तिला न तण्डुला	३७	येन कायरतनेन नायको	१००
नाकस्माच्छवणजलादिराजधैर्या	१, २, ३,	येन हि वर्चधानानि	४४
४, ६, ७, ८, ९, १०, १७, २०,		यो ह्यस्मिन् धर्मविनये	१, २, ३, ४, ६,
२२, २३, २५, २६, २७, २८,		७, ८, ९, १०, १७, २०, २२,	
२९, ३०		२२, २३, २५, २६, २७, २८,	
न प्रणश्यन्ति कर्माणि	१३, १४, १५,	२९, ३०, ८८	
१६, १७, १८, १९, २०, २४,		राजभूतेन आनन्द	१६
३१, ३९, ४०, ५०, ५६, ५८, ६०,		वान्ताशा उज्जिताशाश्च	५०
६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६,		विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा	१, २, ३, ४,
६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२,		६, ७, ८, ९, १०, १७, २०,	
७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८,		२२, २३, २५, २६, २७, २८,	
७९, ८०, ८२, ८३, ८४, ८५,		२९, ३०	
८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१,		विशुष्यक्ण्डोऽप्रपुटः सुदुःखितः	४१, ४२
९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७,		(fem.), ४७ (fem.)	
९८, ९९, १००		शल्लमाराधयिष्यामि	९२
नादत्वा परिमुञ्जीरन्	३२	शान्ता गिरिनदीशब्दाः	९२
नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो	१, २, ३, ४,	शिववरुणकुबेरा वायुरग्निर्मेहेन्द्रो	८१
६, ७, ८, ९, १०, १७, २०, २२,		शीलं समाधिश्चरणं च विद्या	४०
२३, २५, २६, २७, २८, २९, ३०		पष्टिवर्षसहस्राणि	३६
पञ्च जन्मशतान्येषा	७८	स चेदेपां निवार्येत	७८
पञ्च पुत्रानहं रात्रौ	४९	सर्वभूतानि लोकेऽस्मिन्	१००
पञ्चविंशतिवर्षाणि	४६	सर्वे क्षयान्ता निचयाः	९२
पाण्डुपत्रं वनं द्योतत्	९२	स थावको नरादित्य	५२
प्रियेभ्यो जायते शोरुः	३५	सदृशमात्रेण हि चीवराणां	१००
सुसुश्रया पिपासया	४१, ४२ (fem.),	साधु प्रसाद्यतां चित्तं	५१, ५८
४७ (fem.)		सुन्दरी गन्धिमौ शाल	१००
ब्रह्मा हि मानापितरौ	३६	स्तिना आघासप्रघासाः	१००
यन्वर्तव्यं हि पुत्रेण	७८	दिव्या रागं द्वेषं च	८२

बौद्धसंस्कृतग्रन्थावल्यां प्रकाश्यत्वेन संकल्पिता ग्रन्थाः ।

१ नव घर्माः—

- १ ललितविस्तरः
- २ समाधिराजसूत्रम्
- ३ लङ्कावतारसूत्रम्
- ४ अष्टसाहस्रिका (प्रज्ञापारमिता)
- ५ गण्डव्यूहसूत्रम्
- ६ सद्धर्मपुण्डरीकसूत्रम्
- ७ दशभूमिकसूत्रम्
- ८ सुवर्णप्रभाससूत्रम्
- ९ तथागतगुह्यकम्

२ माध्यमिकमतेः—

- १० मध्यमकशास्त्रं नागार्जुनीयम्, आचार्यचन्द्रकीर्तिविरचितया प्रसन्नपदाख्य-
व्याख्यया संवलितम्
- ११ शिक्षासमुच्चयः शान्तिदेवविरचितः
- १२ बोधिचर्यावतारः शान्तिदेवविरचितः प्रज्ञाकरमतिविरचितया पञ्जिकाख्य-
व्याख्यया संवलितः

३ योगाचारमतेः—

- १३ सूत्रालंकारः आचार्यासङ्गविरचितः

४ विनयाः—

- १४-१५ महावस्तु—लोकोत्तरवादिनां विनयः
- १६ मूलसर्वास्तिवादिनां विनयः (Gilgit Mss.)

५ महायानसूत्रसंग्रहः—

- १७ प्रथमः खण्डः—वज्रच्छेदिका, सुखावतीव्यूहः, कारण्डव्यूहः, राष्ट्रपालपरिपृच्छा,
शालिस्तम्भसूत्रम्, प्रतीत्यसमुत्पादसूत्रम्
- १८ द्वितीयः खण्डः—अन्येषां सूत्राणां संग्रहः

६ अवदानसंग्रहः—

१९ अवदानशतकम्

२० दिव्यावदानम्

२१ जातकमाला (बोधिसत्त्वावदानमाला) सुभाषितरत्नकरण्डककथा च आर्य-
शूरविरचिता

२२-२३ अवदानकल्पलता क्षेमेन्द्रविरचिता

७ प्रकीर्णग्रन्थाः—

२४ महायानस्तोत्रसंग्रहः

२५ अश्वघोषग्रन्थाः—सुद्धचरितम्, सौन्दरनन्दम्, शारिपुत्रप्रकरणम्

*Copies of this Volume, postage paid, can be had from your usual
Book-seller or from the Director, Mithila Institute, Darbhanga,
on prepayment of Rs. 10.00 for Ordinary edition and
Rs. 12.50 for Library edition either in cash,
Postal order or M. O.*